

История Лемковины

В V Частях

*НАПИСАЛ
И. Ф. ЛЕМКИН*

*Издание Лемко-Союза в С. Ш. А. и Канади
ЮНКЕРС, Н. Й.*

1969

Книга тата єст першим научным пособником з курсу "Істории Лемковины", котра буде служыла для лемков в цілом світі, як провідна звізда для об'єднення и зцілення всіх наших духовных и физичных сил в цілі нашого освобождения. Користати могут з ньой студенты, учні, интелигенция, работники и газдове, бо матеріял єст написаний приступним лемковским языком и широко єст высвітлена доля нашего народа од найдавнійших часов аж до гнешнього дня.

**ИСТОРИЯ ЛЕМКОВИНЫ
(На лемковском языку)**

Колегия редакцыйна и коректеры:
Стефан Кичура, Николай Цисляк,
Михаил Савчак и Теодор Докля.
Обкладку проектувал М. Савчак.
Наборщик и складчик Т. Докля.
Печатник Андрей Цисляк.

И. Ф. ЛЕМКИН

И. Ф. ЛЕМКИН

За фотографиями до всіх частей “Істории Лемковины” смотте при конци книги, где они сут поміщені по таком самом порядку, як даны тематы, до которых они односятся.

ВСТУП

Лемковино моя люба,
Мой ты земский раю.
За тобом сердце тужит,
О тобі мечтаю.

Ты для мене найдорожша,
Бо ты моя мати,
Ах, як рвесьє мое сердце
О тобі писати.

Добре давно нам там было,
Як ты нас кормила
Як нас разом обнимала —
До сердця тулила.

Як счастливо мы ся чули,
Як мы с тобом жили.
Ты нас сердцем голубила —
Мы ти вірны были.

Але пришол лютый ворог,
Хотіл нас згубити,
Нашы села, нашы хыжы —
До тла вынищти.

И сталося страшне діло:
Нас з гор вышмарили,
С тобом, наша люба мати,
На все розлучили.

О як тяжко мі на сердци,
Што мы розлучены,
И по цілой чужой землі
Мы роспорощены.

Але приде ище времяя,
Што нас доля злучит,
Товды жадна вража сила
Нас уж не розлучит.

Не тіш-же ся лютый враже
З нашой горькой долі,
Приде на тя кара Божа —
Будеме на волі.

Нашы горы розвеселят,
Солнце засияє,
Лісы громко зашумлют,
Што ворог конає.

За терпіния, наши муки
Бог вынагородит,
Наше горьке, тяжке житье
Нам знов осолодит.

Приймий, люба, тото письмо
Кровью написане
З горя, тугы, болю сердця —
Слезами обляне.

ВСТУП

Лемковино моя люба,
Мой ты земский раю.
За тобом сердце тужит,
О тобі мечтаю.

Ты для мене найдорожша,
Бо ты моя мати,
Ах, як рвесьє мое сердце
О тобі писати.

Добре давно нам там было,
Як ты нас кормила
Як нас разом обнимала —
До сердця тулила.

Як счастливо мы ся чули,
Як мы с тобом жили.
Ты нас сердцем голубила —
Мы ти вірны были.

Але пришол лютый ворог,
Хотіл нас згубити,
Нашы села, нашы хыжы —
До тла вынищити.

И сталося страшне діло:
Нас з гор вышмарили,
С тобом, наша люба мати,
На все розлучили.

О як тяжко мі на сердци,
Што мы розлучены,
И по цілой чужой землі
Мы роспорошены.

Але приде ище время,
Што нас доля злучит,
Товды жадна вража сила
Нас уж не розлучит.

Не тіш-же ся лютый враже
З нашей горькой долі,
Приде на тя кара Божа —
Будеме на волі.

Нашы горы розвеселят,
Солнце засияє,
Лісы громко зашумлют,
Што ворог конає.

За терпіння, нашы муки
Бог вынагородит,
Наше горьке, тяжке житье
Нам знов осолодит.

Приймий, люба, тото письмо
Кровью написане
З горя, тугы, болю сердця —
Слезами обляне.

ВСТУП

Лемковино моя люба,
Мой ты земский раю.
За тобом сердце тужит,
О тобі мечтаю.

Ты для мене найдорожша,
Бо ты моя мати,
Ах, як рвесьє моє сердце
О тобі писати.

Добре давно нам там было,
Як ты нас кормила
Як нас разом обнимала —
До сердця тулила.

Як счастливо мы ся чули,
Як мы с тобом жили.
Ты нас сердцем голубила —
Мы ти вірны были.

Але пришол лютый ворог,
Хотіл нас згубити,
Нашы села, нашы хыжы —
До тла вынищiti.

И сталося страшне діло:
Нас з гор вышмарили,
С тобом, наша люба мати,
На все розлучили.

О як тяжко мі на сердци,
Што мы розлучены,
И по цілой чужой землі
Мы роспорошены.

Але приде ище время,
Што нас доля злучит,
Товды жадна вража сила
Нас уж не розлучит.

Не тіш-же ся лютый враже
З нашей горькой долі,
Приде на тя кара Божа —
Будеме на волі.

Нашы горы розвеселят,
Солнце засияе,
Лісы громко зашумлют,
Што ворог конае.

За терпіния, наши муки
Бог вынагородит,
Наше горьке, тяжке житье
Нам знов осолодит.

Приймий, люба, тото письмо
Кровью написане
З горя, тугы, болю сердця —
Слезами обляне.

ЧАСТЬ ПЕРВА

ПРОЛОГ ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИ

Лемковино, родный краю,
Моя прелест, земский раю,
Мой ты світе найсолодший,
Мой ты скарбе найдоросший.

Иду спати, рано встаю,
Лем о Тобі я думаю,
Ци роблю я, спочываю,
Лем о Тобі все мечтаю.
А як в сердци тугу маю,
Або горе отчуваю,
То, до Тебе ся звертаю,
Свое сердце открываю,
Перед Тобом ся выжалаю,
А уже сердци спокой маю.

Лемковино, люба Мати,
Я не в силі описати
Своїй тугы, свого горя,
Слез виляних цілы моря.
За Тобою, мой Ты скарбе,
Всьо без Тебенич не варте.
За тобою плачу, гыну,
Так у ночы, як и в днину.

О тобі я все мечтаю,
Тобою ся возхищаю,
В Тобі всю надію маю,
До Тебе я все вздыхаю.
Як счастливи мы ся чули,
Коли разом з собом жили.
Ты нас сердцем голубила
И в обнятиях нас пестила,
Хлібом, сольом нас кормила,
Хоц сама голодна была.
Вороги нас розлучыли,
На погибель засудили,
По світі розпорошили,
Штобы марно мы згынули.

Днес от себе отдалены,
Дольом нашом засмучены,
Бо з любых гор выселены
И по світі розшмарены.

Буд проклята тота хвиля,
Коли з пекла вража сила
Брутально нас выселила,
Наше счастье закончыла.

Тяжко было ся розстати,
З собом ся попрощати,
За Тобом люба Мати
З болю, жалю зарыдати.
В світі долі сой шукати,
Нераз горко поплакати.

Вельку рану в сердцу ношу
И штодня Бога прошу,
Штобы горе пережыти,
Счастливо вік докончыти.
В сердцю туга, вельке горе,
Вылятьх слез ціле море
З жалю, тугы за горами,
За лугами и лісами,

За хыжыном з краю села,
За стежечком, што нас вела
До церковці на горбочку,
Серед дерев, як в віночку.
О, як тяжко мі на сердцю,
Што мы розлучены
И по цілом земском гльобі
Мы розпорошены.

Не тишися сило вража
З нашей горкой долі,
Сплыне на нас ласка Божа,
Будем знов на волі.
За терпіния и страдания
Бог вынагородит,

Нашы муки и рыдания
Он нам осолодит.
Нашы горы разрадают,
Солнце засияє,
Лісы громко зашуміють:
— Лемко повертає!
Цілы вікі переминут,
Мы ся розроснеме,
Нашы враги всі погибнут,

Мы тут зостанеме.
Бо то наша русска земля,
То наша отчyna.
Ту наша спадчына.
Ту колыбель Святой Руси,
Руки проч, скволоч германска,
И ты клятый Прус,
Ту ест земля праславянска,
Ту родился Лех, Чех, Рус.

Лемковино, чар природы,
Лісы, луги, загороды,
Боры, рікы и потоки
Очаруют, якбы врокы.
Над ріками гарды села,
Околиця барз весела.
Серед села річка плыне,
На закруті деси гыне.
Хыжы з ялиц будуваны
И на ясно малюваны.
Кажда хыжа з загородом;
Як не з садом то з городом.
Люде, што в них замешкуют,
Хоц сут бідны, не бідуют,
Бо землица их не зводит,
Лем все красні им зародит.
Хоц не родится пшениця,
Ани гречка, кукуриця,
Але грулі, овес, ярец
И капусты хоц окраєц.
Жыют собі люде в згоді
И ест спокой в каждом роді,
Хоц роскоши не зазнают,
Ани балів не спрavляют,
Чуются ту счастливыми
И зо собом згодливыми.
Вшытки добры сердця мают
И сой в біді помагают.
В каждом селі церков стоят,
Бо лемко ся Бога боит.
В ней то часто ся зберают,
В піснях Бога величают.

Свои сердця к Богу взносят
И у Него ласкы просят,
Штобы в счастю вік прожыти,
А по смерти в небі быти.
Чудны пісні в церкви поют
И ними то жалость коют,
Взносят сердця ген до Бога,
Бо там их цель, там дорога.
Ах, то прелест Лемковина,
Найдоросша нам краина.
Хоц быс світ ногами сходил,
По пояс по счастю бродил,
Не знайдеш такого краю,
Лемковина пресмак раю.
Смуклы верхы, стромы горы
Стырчат в гору без подпоры,
Вытягнены барз wysoko,
Ледво их увидит око.
Над Избами ест Лацкова,
Под ньом лісы доокола,
Ей всі "тетом" называют,
За астронома уважают.
Як Лацкова рано плаче,
Термометэр з горы скаче.
Як Лацкова усміхнена,
То погода запевнена.
Але як ест засмучена,
А до того захмарена,
Будут громы, близкавици
И то в цілой околиці.
И тым важна ест Лацкова,
Же, хоц стара, завсе нова.

Сідт собі на скалиці
І пильнue нам граниci,
От Чех, Мадяр и Словаков,
Не допушат к нам бортаков.
А Магура Маластовска,
Якбы сестра єй лемковска,
Смотрит на ню кривым оком,
Обернена задним боком.
Над Крыніцьом Яворина,
Барз высока, як драбина.
Жебы на ню моя вилісти,
Мусиш горнець чыру зісти.
И меринду з собом взяти,
Жебыс по ней мог скакати.
Яворина красна гора,
Але не все на ню пора.
В зимі она засніжена,
А на яри захмарена,
В осени знов наіжена,
Зато в літі усміхнена.
Над Фльоринком Холм високий
Пильнуе нас от голоты,
Што кривку в Ропі мала
И нас з села выгняяла.
А так само от Концльовы,
Бо там люде іншой мовы.
Маме ищи інши горы,
Малы, велькы и просторы.
Равка, Бердо и Магура
И Хрестата велька дзюра.
Они вшытки нам дороги,
Для нас шыры, не вороги.
Горы наши, горы красны,
И счастливы и несчастны.
Вы кормите нас грибами
И ріжными овочами.
Вы нас в зимі огрівате,
В літі тіни достарчаете,
От бурі нас хороните,
Ціле жытя нам служыте.
Нехай же вам буде слава,
Честь, подяка и похвала.
Як сой лемко гукне з горы,
То зашумят лісы, боры.

Ехо взнесе ся wysoko,
Де юж не взріт людске око.
Як сой лемко ногом тупне,
То найліпший слух оглухне,
Як сой лемко пястук стисне,
А потом языком свистне.
То озвутся цілы горы,
Ліси, луги, вшытки творы,
Медведі зачнут рычати,
А вовкы, як псы гавкати.
И по дзюрах ся ховати,
Псы по земли ся качати.
Діти будут верещати,
И до буды утікати.
Ітаки заворот доставати
И на землю упадати.
А як хлопці заспівают,
Як з гор домів повертают,
А голосы красны мают
И співанок дуже знают,
А дівчата завторуют,
Як лем пісню гев почуют,
То забудем вшельке горе,
Хоц быс го мал ціле море.
Пісня сердце разрадує,
Веселость в нім запанує.
Ах, то концерт, як бы з неба,
Больше сердцю нич не треба.
Душа так розрадована,
Як бы уж ей была дана
З небес вічна нагорода,
Ожидана от род рода.
Піснь лемковска мельодийна,
Чаруюча, гармонійна.
Хоц быс перешол цілий світ,
Такой пісні нигде ніт.
Красні собі лемки жили,
На отпустах ся сходили,
Рано в церкви ся молили,
По полудни ся гостили.
Палюночку попивали,
Келишками ся здравкали,
Ідла у них дост вшыткого,
И лішшого и планьшого.

На столі єст ружна страва:
Хліб, кобаса, біла кава,
Грулі варены, печены,
Обераны и смажены.
Кеселиця, варянка
И мастило, и стеранка.
Яшниця на солонині,
Вытягненої впрост зо скрині.
Росол, мясо и капуста,
Ни не худа, ни не тлуста,
На остатку сут періжкы,
З самой брындзі, просто з діжки.
Кто хтіл собі попоїсти,
Мусіл за стол єбі сісти.
Одталь «выліз» з повним бріхом,
Вертал домів з великом втіхом.
Кто лакомый на палюнку,
Для такого ніт ратунку,
Без палюнки можна жити
И терезвым завшё быти.
Лемкы любят палюночку,
Выпили бы цілу бочку,
Кебы она туньша была,
Або в полі ся родила.
Же палюнка єст дорога,
Мадо містця ма небога,
Вхýжах нашой Лемковини,
Богом даной нам краины.
Лемкы, як пют Бога хвалята,
По земли ся никто не валят.
Пред келишком здравя жычат,
Бо такий єст в них обычай.
На ярмаках ся зберали,
Бо статочку досьть мали.
Єдны статок продавали,
А што треба купували.
Газды волами торгували,
Бабы яйця продавали,
Одомашом честували,
Фаташкы купували.
И холошні и запаски,
Веретена, мотовила,

Скірні, керпці, ріжны фрашки,
Граблі косы и повила.
А циганки ворожыли,
Штобы люде довго жили.
Бабы карты вытігали,
А циганки им шептали.
Добры часы товды были,
Як на ярмак ся сходили
Лемкы з цілої околиці,
Дакотры аж з заграниці.
В єдной группі шли дівчата,
В другой бабы и пацята,
В третьой хлопи з коровами
И газдове зо сейками.
А на конци паробчакы,
А за ними уж хоц-якы
Діти, жены их камраты.
Волоцюги и жебраки,
Ясным солнцем освіченых,
На тлі лісов, гор зеленых,
Як шли людє цілом массом,
Отбивался фольклор красом.
Зеленіли ся запаски
И горсеты ріжной краски,
Оплічата, як сніг білы
И вишывкы на них цілы.
А у хлопов гуні, чугы,
От их френзлів довгы смугы
И холошні, и керпчата,
А в них білы онучата.
Калап з пером и крисами,
Обведеный встожечками.
Ах, прекрасный строй лемковский,
Бо той строй наш власный,
Свойский.

Сусіде нам завидуют
И барз часто ся дивуют,
Одкаль у нас така краса,
Хоц мы з ними єдна раса.

(Із пісні о Лемковині)

1. ГЕОГРАФИЧНИЙ НАЧЕРК ЛЕМКОВИНИ

(ГЕОГРАФИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ, ПРОСТРАНСТВО И ГРАНИЦІ)

На території півдневої часті Польщі, а сіверної часті Чехословакії, по обох сторонах Карпатських гор, на лоні чудесної природи, меже ріками Сяном і Ужом на востокі, а Попрадом на заході, на розстоянні понад тисячеліття, проживає интересний руський народ, званий сейчас ЛЕМКАМИ, а земля, на котрій живе, ЛЕМКОВИНОМ, або ЛЕМКОВІЩИНОМ. Єст то довгий, а узкий пас западних Карпат, поділений політично на дві часті. Сіверна частина принадлежить сейчас до Польщі, а півднів до Чехословакії. Меже обидвома частями границю становить ламана лінія, идуча хребтами гор. Пространь Лемковини виносить близько 10,000 кільометров, а число її населення близько 500,000 душ. На кожний квадратовий кільометер випадає близько 50 душ.

Сіверна частина Лемковини, положена на території Польщі, обирає південні часті 7 повітів, а то новосандецького, горлицького, ясельського, короснянського, сяноцького, ліського и часті новотарського. Етнографична границя меже польським, а лемковським населенім от запада и сівера провадит от Лелюхова ріком Попрадом до місцевости Мнишек, а оттуда через Ганушов, Барновець, Чачов в напрямленію Кам'янки и звертається на восток и провадит через Пташкову, Концльову, Холм, Ропу, Шымбарт, Ієклін, Змигород, Дуклю, Балутянку, Вороблик, Беско, Грабовницю, Витрилов до Сяну, а далі ріком Сяном аж до її жерел и ріком Уж аж по Ужгород.

Поза том граници позостають іще на польській території два острови лемковських селений, а то єден в новоторському повіті з 4 селами: Шляхтова, Яворки, Біла Вода и Чорна Вода, а другий в короснянському повіті з селами: Чорнорікі, Ріпник, Петруші Воля, Братковка, Лончкі, Опаровка, Гольцовка, Бережанка, Висока, Красна, Лютча, Ванівка, Бонарівка, Близянка, Гвоздянка, Баричка, Жарнова и Небылець.

Ведля декотрих істориків и знатоков, як професора Д-ра Михаїла Ладижинського в труді "Сяноч и його окрестности", о. професора Д-ра Тима Мышковського в труді "Сіверно-западна границя Галицької Русі" етнографична границя Лемковини сягала далеко даліше на запад и сівер. О. Антоній Петрушевич, глубокой учености історик, в своїм труді "Історическое извістие о введеніи христианства в прикарпатських странах" згадує о парохиальний церкви в Ряшові и Га-

чові, березовського повіта и о находящихся в Щавниці ланах поля, котри до тепер носят назву "поповска роля", (поповщина) и "дъяковска роля" (дъяковщина), што свідчило бы о русских парохиях в тых місцевостях. Русски назвы міст, як Грибов (а не Гжыбов), Горлицы, (а не Гардлице) припоминают тоже за тым, што основателями и первыми жителями были русски лемки.

2. ПРИРОДА

Лемковина лежит в горах Карпатах, тягучихся в широтном направлению, поперетинаних в поперек долинами рік, плывучих к сіверу. Длятого не посідає дорог в направлению западо-восточном. Дороги провадят на полудне. Комуникация есть там утруднена. Рікі Попрад, Камениця, Біла, Ропа, Вислок Ясьонка, Ослава, Сян выпльвають из Карпат и плинут на сівер. Вздолж тых рік побудованы сут дороги з сівера и перетинают хребет Карпат в місцевостях: Тылич, Избы, Конечна, Граб, Барвинок, Черемха, Лупков и проводят до Чехословакии. Уже в XVI столітию знаны были дороги з Польши до Венгер через Дуклю, Яслиска, Тылич, Мушину, которими привожено до Польши вино. Дороги тоты были дуже лихы, на весні розмоклы, а в осени не до перебытия. Еиты гостинці побудовано доперъя за Австрии.

Высокость лемковских гор доходит понад 1000 метров над плоскостью моря. До найвысших гор зачисляются: Яворина, Лацкова, Магура, Холм, Церкова, Букавиця, Каминь, Пасічна, Хрещата, и ишы. Горы и холмы покрыты лісом, а на их верхах полонины, а над потоками чудесны долины творят романтичный вид. В долинах разтягаются до певной высоты поля, а над юими пасовиска. В глубоких ярах на тлі того краєвиду разміщены села. До найстарших сел належит Ропиця, основана в р. 1279, Мацина в р. 1342, Иоанн Петрович в "Сандецкая Русь" твердит, что найстаршим селом на Лемковині ест Вафка и Андреївка. Поля в глубоких горах сут каменисты, мало урожайны, в низших долинах урожайнішы, а в долині Сяноцкой уже достаточно урожайны.

Климат Лемковини ест острый, континентальный, о середной температурі, сухий. Вітры переважно полудневы. Опады атмосферични середны. Строга природа гор змусила лемковске господарство пристосувати до специальных условий природного средовища. Трудный доступ вліяний псевдокультуры заховал стары щінности духовной и материальной культуры лемка и утворил тревалость формы його житъя.

3. БОГАТСТВА МИНЕРАЛЬНЫ

Хотяй лемковски горы сут бідны в урожайну землю, але мают велики богатства в лісах, пасовисках, нафті и водах минеральних, котры не сут власностю лемков, а державы. Лемкы становят в них только силу робочу. На подгорью Лемковини розстелены копальні нафты и ропы в повітах: ясьельском, короснянском и ліском. Натомість горы мают цілий ряд курортов о цінных водах минеральных и шавах. Широкої славы сут курорты: Крыница, Жегестов, Солотвины, Мушина, Высова, Вапенне, Рыманов, Ивонич и други. Найзначніша з них Крыница, побудована на полях и пасовисках, належачых давнійше до гре-ко-кат. приходства в Крыниці. В р. 1772 Стыкс фон Завберген, комисар сандецкого циркулу, купил терен кривицьких жерел от приходства за квоту 203 злотых польских. Над розвинением кривицького курорта причинился найбільше Д-р. Старбы и Д-р. Диотл.

4. БОГАТСТВА ЛІСОВ

Лемковина, то прекрасне захолустье Европы, покрыте обильными и пахнучими лісами, переважно шпильковыми. З дерев переважают ту ялицы, смерекы, сосна, а только в невеликой сколькости бук. Владителями лісов были давнійше поміщики и держава, а теперь лем держава. В лісах много есть дикой звірины, котра приносит для господарства шкоды. Люде отганяют часто дикую звірину палицями зо своїх засівов. Часто показуються ту волки и з паствиска порывают овці и яловник. От дикої звірины трудно ест нераз одогнатися. Лісы богаты сут в дики овочы, а передовсім в ягоды, малины, яфири и черници. В великой сколькости роснут тоже грибы ріжъих гатунков. Штобы можна было збирати по лісі лісовы овочы, треба было в Заряді лісов выкупити собі карту, уповажняючу до збираня. Ціни тых карт были высоки и не каждый был в стані карту выкупити. Если кого зловлено в лісі без карты, то ставался великим невольником. Його бито, здирано з него одежду, забирано начиня з овочами, а єаконец накладано на него велику грошеву кару, а кромі того зобовязано його до отбытия кількадневной даровой роботы в Заряді лісов.

Грибы збирано в великой сколькости, сушено на солнци або пепцу, здівано на нитку и продавано. Грибы ишли з Лемковщины вагонами за границю, не вылучаючи Америку. Грибы давали лемкам красивий доход и смачный корм на зиму. Курорты были засыпуваны ягодами, малинами и грибами, збираными через лемковски женщины.

5. НАСЕЛЕНИЕ

Число населення Лемковини по обох сторонах Карпат виносит приблизительно 600,000 жителей. Среди них встречается по большой

часті світловолосы и голубоочны типы, як тоже низких, сильно збу-
дуваних, чорнявых людей. Невелику домішку населення становят цы-
гане, которых встрічається майже в кожном селі. Их селения находятся
звичайно поза обрубов села, наче в одособленю. Не выключається об-
стоятельства, что цыгане жиуют з лемками, надали им ціху темной,
снідой скоры, чорных волосов, полудневого типу. Село замешкале
исключительно через самых цыганов єст Рокитов, коло Зборова и Гам-
ры коло Устрик. Жителі четырьох, выше вычисленых сел новотор-
ского повіта и сел Лелюхова и Дубна под взглядом культурным от-
личаются от решты Лемковины. На первых мают вліяніе польськи гу-
рале, на других Закарпатье.

Лемковскы села, розміщені серед лук и лісов, вздолг горских
потоков, представляют живописный вид. Форма сел по большой части
так звана "ланцухова", то значит, что хаты сут побудованы вздолг
одной дороги з огородами и полями взаді. Трафляється також, хотій
рідше, форма будовы села так звана "овальна", де хаты установлены
на около округлого рынку. Село представляє звичайно нерегулярный
вид, залежно от долини, на якой находится. Хаты частійше звернены
довшом стіном до дороги, а рідше щитами до дороги. Усадьбы
представляют тип по большой части однобудинковый, то значит, что
под одним дахом знаходится часть и мешкальна и господарча. Нато-
міст в долині рікі Ропы и в повіті Сандецком встрічаєся ограды з
кількома будинками господарскими и особны будинки мешкальны,
обняты доокола муром або парканом. В давнійших часах хаты крыто
kyчками, позднійше гонтами, а в найновшых часах даже бляхом або
черепом. Будова домов тоже зміняється. Замість давнійшого четыри-
спаднового даху будую тепер двоспадновый дах з широким окопом.
Меже крайом даху, а зрубом будинку шалюєся дошками и повстає до-
окола хаты корытар званый "Загатом". Загата хоронит в зимі от зим-
на и єст магазином для домовых запасов.

Малювание лемковских хат николи не єст переведене на єдну
краску, лем есть оздобяне пасами паарельно от даху до землі. В по-
віті ясельском малюєся пасы ропом на чорно, а в саноцком и ліском
на червено. В других повітах на біло.

Внутрішне уряджене лемковской хижы есть скромне, примі-
тивне: широка постель на высоких ногах, мисник на кухонны начинъ,
жердка на вішанье одежы, стол, а под стінами нерухомы лавки. В куті
стоит великий пец з окапом, вапном побіленый. До недавна хаты
лемковски были курны.

Несчаствем для лемков было то обстоятельство, что Лемковина
не становила єднолитой цілости политичной, а была поділена на дві
часті, из которых єдна належала до Польши, а друга до Венгер, а по
первой світовой войні до Чехословакии. Обі половины поділено, яко
народны меньшости меже польськи и словацкы округы адміністрацій-
ны. Немаючи отже свого центра, не могла николи выбратьі своих

представителей до повітових рад, або послов до сойму и парламенту, ани мати свойой власной, хотя бы частниной, администрации. Около 250,000 лемков было включеных до 7-х польских повітов, из которых лем сяноцкий повіт становил большинство лемков. Подобный стан был тоже по другой стороні Карпат. На Лемковині находится понад 700 громад в єдной масці, а в том два больши міста — Сянок и Крыница, а около 10 меньших місточок, а то Тылич, Лабова, Устье Русске, Дукля, Рыманов, Буковско, Балигород, Лупков, Тисна, Леско.

6. ГОСПОДАРСТВО

Лемковину не належить уважати за чисто рольничий край, з изъятием сяноцких и сандецких долів, где часто рождається пшеница, жито и іншы дородны плоды. Лемковски горы надаются радше на годовельну господарку, але лемко сіє зерно, чтобы не голодувати. Орне поле повстало переважно на місцях выкорчуваних лісов, для того землі у лемков переважно было мало, а и тата была лиха, слабо урожайна. Найважнішым продуктом той землі была картофля, капуста, карпелі и овес. Пересічно господаря не стати было на купно и годовлю коня, для того оброблял поле коровами, которых уживал, яко упряжной силы, через што мало корыстал з молока и його выробов. Богатши господаре обробляли землю волами. З часом єднак дика и грабежна лісова господарка выперла волы из лемковской оборы, а на их місце поставила коні, бо коньми лекше было заробити при вивозі дерева из ліса до тартаку, або желізниці. Назвы поділу землі были: ціла роля, пол ролі, чвертка, полчетверток, стай, вертаня, склад, окрайок. Ціла роля обнимала довгу, широку смугу поля, которая тягнулася от господарских будинков по обоих сторонах до границі сусідних сел. Обнимала понад 30 моргов поля, а в том была орна земля, сіно-жат, пасовиско, неужиткы, а часто и кавалок ліса. Але таких господарей было штораз меньше, бо умираючий отец ділив поле на части меже спадкоемцев. Давнійше на просторах лісовых полонин выпасано стада овец и волов, єднак тата голуз господарки затирилася по первой світовой войні, коли то польськи дідицы одобрили селянам право давных сервитутов на вольне пашенье по лісах и полонинах. Рольну господарку на Лемковині проваджено примитивно. До недавна уживано деревяных возов, деревяных плугов, деревяных борон. Січку різано різаком, который собі сконструвал сам господар. Зерно чищено віяками, молочено ціпами. Молочене тревало цілу зиму, через што половину зерна выничили мыши. В новійших часах, коли набывано собі фабричны знаряды господарски, праця стала лекшом, а хосен з ней высший.

7. ГОДОВЛЯ

Перед світовом війном мал господар на Лемковині красний доход из годовлі волов. Богатший господар купувал на весні дві або три пари волов, бідніший єдину пару, через літо випасал их в лісі або на полонинах, а под осень продавал их з великим заробком. Деякотри лишили собі красну пару до роботи и поволи призвычали их робити в ярмі. Славни були перед війном торги на волы и яловник в таких місцевостях, як Грибов, Тылич, Горлиці, Балигород, Змигород, Дукля, Рыманов, Коросно. Из тих ярмарков вивозили цілыми вагонами, лемками выгодувану худобу, далеко за границю, як Відня, Берліна. В часах повоєнних перестали випасувати волы, бо годовля не оплачувалася. На Лемковині випасали тоже стада овець. Звичайно купували господары до спілки по 50 до 100 овець на ярмарках в Рыхвалді, Ждыні, Устю, Лабові, Змигороді, Рыманові, Буковську, а деякотри ишли аж до Семигороду и оттамаль приганяли великих кирделі овець, бо нераз до 3,000 штук, а потом отпродавали их на ярмарках. Пасли их по лісах, стригли, доіли, а в осени продавали, а то давало им красний доход. В ночи и через полудне держали овцы в рухомых загородах, плетеных з лозини, званых "кошарами". Там их стригли и доіли, а рано и пополудни випушали их на пасовиско. Коло кошара находилася колиба для пастуха. Кошар пересували кожного дня на інше місце. В тот способ справляли поле овечим обірником на довшій час под жито або ярець. Молоко от овець огрівали в масажных котлах над огнем на сыр, из которого вырабляли брындзю и складали єй до деревяних діжок, з верха прикритих каменцем. Штобы сыр был смачный и елястичный, то до теплого молока додавали телячого клягу.

В давнішіх часах найвекше право випасати овці мали шолтиси и війти. Але війти мали обовязок давати властителям пасвиск данину по 5 барафов и єден великий сыр кожного року за пасовиско от 300 овець. Шолтиси натоміст были вольни от той данини.

Жителі Устя Русского на основании специального привилея мали право пасти безроги в панських лісах, в которых знаходилося много букви. За то мали платити властителям лісов данину з безрог, кур, масла, сыра и яєць.

Жителі села Рыхвалду мали окремий привілей різати бараны и свободно продавати их на торг в Горлицах, а то в часі меже праздником св. о. Николая, а св. Катарины. Без оплат и торговельных карт могли торгувати живими и забитыми баранами. Тот привілей зостал Рыхвалдянам наданий королями за то, што виратували королевске войско от голодової смерти. Коли на тлі виконування того привілею пришло в р. 1923 до судового процесу, рыхвалдяне виграли його на подставі свідоцтв, що дотичне звичайове право посідають и користують з него от незапамятних часів. Заховался документ из року 1845, яким приято Рыхвалд до різницкого цеху в Горлицах.

8. ПРОМЫСЛ

Природа обдарила лемковский народ великим дарованием и умістностю радити собі во всіх обстоятельствах твердого в горах життя. На том основанию вytворилsя на Лемковщині домовий промысл, котрий заспокоювал найконечнішy його потреби в господарстві, а кромі того народ черпал из того доход. На особливу увагу заслугує промысл деревяный, каменярский, ткацкий и вандровный...

От найдавнійших часов на Лемковині был поширенy выrob гонтов до накривания дахов. Матеріал тот, яко першої якости, был ту дуже пошукуваный и высылаeый даже за границу. Гонтами покриванo не лем хаты, але тоже церкви и каплиці, не лем дахи, але тоже и стіны. Майже всі лемковски церкви покрыты сут гонтами, не выключаючи и церкви мурованы.

Осередком дробного промыслу деревяного есть среди лісов положене село Новиця, Горлицкого повіта, где при помочи простых ручных токарок и выкривленых ножей вырабляно ложки, варихы, веретена, маснички, коробки, пищалки и размаity забавки для дітей. Из Новиці поширился выrob ложок на дооколичны села, а передовсім на Ліщины и Баницию. В первых роках по першої світової войні totы выробы высылаeано до Америки и до інших країв. На них зарабляли посередники, котрими звичайно были жиди, але и лемки мали заплату за вложену в них роботу. З часом тот експорт за границу занепал цілковито. Не было для лемка іншой рады, як брати на плечи свой товар, вандрувати з ним по окolinaх селах и продавати за марный грош.

З деревяным промыслом звязана різьба, то есть деревяны выrobы з выр.zуваными прикрасами. Осередком різьбярських выробов были села в сусідстві Рыманова, як Балутянка, Вилька, Волтушова и інши. Початок різьбярства на Лемковині датуєся от другої половины минувшого столітия. Грабіна Потоцка, бабка жиючого Игнатия Потоцкого, властителька Рыманова, особа дуже побожна и благородна, видячи велику нужду людей з дооколичных сел з єдной, а велике дарование до столярства и різьбы, з другой стороны, власним коштом заложила в Рыманові для лемковских хлопців трилітну різьбярську школу и власным коштом єй оплачувала. Много молодых лемков укончили туту школу, в которой научилися прекрасной різьбы з дерева, а тото знание потом переходило от рода в род. Всі різьбярськи выrobы, як касетки, коробки, тацки, ящики, тарелки, палички и т. д., котры продают по высоких цінах в курортах и во всіх купелевых заведениях, як в Крыници, Жегестові, Мушині, Высові, Рыманові, Ивоничу и других сут зроблены лемковскими руками зо сел коло Рыманова. В курорті вырізьбено только назву місцевости на тых выrobах. Продажом тых выrobов занималися жиды, котры гуртовно за

бездін купували от селян тот товар, а потом роспродавали його по курортах и зарабяли велики гроши.

Кромі того на Лемковині єсть другий ряд різьбярій, котры вырабляють из дрёва размайты прикрасы и предметы до церквей. Центром тых выробов есть село Білянка. Майже всі фигуры, представляючы святых, всі престолы, царскы врата, размайты різьбы по лемковских церквах суть ділом лемковских рук. А різьбы тоты сут высо-ко артистичны и подивляны через знавцев.

В Шляхтові вырабляют прекрасны деревяны скрині и скринкы, в Святкові плетут з яловцевых кореней кошики, а в Вороблику выплітают з лозины коши и полькошки до возов на экспорт. В Пере-гримкі вырабляют березовы мітлы и розвозят их по ярмаках.

В каждом лемковском селі сут майстры, котры з дерева вырабляють размайты знаряды до домашнього господарства, як шафы, ми-ники, рамы до образов, ліхтарні, пральники, терлиці, копыта, мото-вила, діжкы, боденкы и всякы іншы знаряды.

Перед сто роками найважнішым середком каменярского про-мыслу была Крампна, Горлицкого повіту. Ей выробы были высоко ці-нены на пространстві цілої австро-угорской державы. Теперь каме-нірство найбольше розвинене в Віртнім, де вырабляют камені до млинов и жорен и в Фолюши, де вырабляют оселкы, дурбакы до ос-трена кос, ножей и сокир. В Прегоніні и Крампной вырабляют при-дорожны каплачки з фигурами святых.

До вандровного промыслу належит зачислiti передовсім шкля-рей, дротарей и мазяр. Шкляре берут на плечы свой варсттат, ходят от села до села, вставляют до бокен шибы и залінюют их покостом. На западной Лемковині шклярей называют "бванарами".

Из сел коло Щавниці, як Біла Вода, Чорна Вода, Шляхтова рекрутуются дротаре, котры зо своими приборами кандидуют по ці-лой Лемковині и дротуют потовчены горці, миски и банякы. При том носят зо собом на продаж артистичны выробы з дроту, як лапкы на мыши и щуры, забавкы для дітей. Загально знаном была на запад-ной части Лемковини постать дротара Павлика, котрый даже ввойшол до лемковской літературы.

Другим родом вандровного промыслу, закроеного на ширшу скалю, то торфовля мазью и размайтыми смарами до возов. Чорну мазь до возов вытопляют из соснового дерева або робят ей зо земной ропы з домішком земного воску. Мазяре наполняют велики бочкы мазью и на пароконных мазярских возах розвозят ей майже по ці-лой Европі. Из дому выбираются звычайно в маю, а до дому вертают под саму зиму. Мазярским промыслом занималися от давных часов жителі села Лосье, Горлицкого повіта, а на меньшу скалю жителі села Білянкы, Ліщин и Ропок. Мазяре мали давнішне велики склады смаров в Варшаві, Любліні и Львові. Много ище живе старых мазяров, котры в молодости переіхали на мазярском возі цілу Россію по Ураль,

цілу Німеччину, Венгрию, Австрію і много других європейських країв.

Мазярський промисл мал велике значення для села. Передовсім був дуже поплатним заробком. Жителі єдного мазярського села Лосьє мали в банках і касах більшу готовку, чим ціла Лемковина, якщо взяти под увагу, що пересічний мазяр мал близько 100,000 ринських готовок в банках, що на днешню валюту представляє вартість понад 100,000 американських доларів. Село Лосьє под взглядом богатства і культури перевищало всі лемковські села. Из Лоя вишло много інтеллігенції. Мазяре в часі своєї вандровки по чужих краях много училися, а то, чого научилися, по повороті впроваджували у себе в чин. Мазярство отже мало просвітітельно-культурне значення. Лоян уважано за найкультурніший народ на Лемковині. Вандровка з мазью образувала і ублагородняла душу лемка. За граници мазяр був дуже респектованый и мал свободный вступ до дому найвищої аристократії. Чужи потрафили лучше оцінити благородну душу лемка, чим свої.

На Лемковині поширене було ткацтво. Домовим способом виробляно на кроснах прекрасне полотно з лену, а в фолюшах бито сукно из овчої вовни. Давнійше лемко не куповал ани полотна ани жадної матерії для свого ужитку, а всьо вироблял домовим способом и уберался ісклучительно зо своїх власных виробов и через то за цілій tot час заховал свой народний строй. С часом, єднак, тандета зачала витерати прекрасний лемковський строй.

До домового промислу належить зачислити вироб олію, витисканого из насіння лену на так званых "ступах". Олій уживано, яко товщу до потрав в часі посту, а отпадками з него так званими "макухами" кормлено скот.

Пасічництво на Лемковині слабо розвивалося. Улиів уживано колодяних, а пізнійше роблено их из дошок. В лемковських лісах було много диких пчол, чорної краски, котры дуже кусали, але були працьовиты. Пчолы тоты жили в дуплах старых ялиц и мали нагромаджено дуже меду. Достатися до них було трудно. Але лемко своїм спрітом часто переносил их до своїх улиів, але они не давалися освоїти и з улия утікали. Из воску виливали лемки велики свічки так званы "трийці" и приносили их до церкви в часі больших праздников.

9. ТУРИСТИКА И ЗАИНТЕРЕСОВАНИЕ ЛЕМКОВИНОМ

Лемковином, як бы забитом дошками, довги літа никто не интересовался, як бы она не была знана ширшому загалу. Коли єднак лемки своим трудом, своим знанием, своими дарованиями перетворили tot дикий закуток на господарчу краину, коли розвинули свой домовий

промысл, коли лемковски продукты и выробы зачали росходитися по чужых краях, звернено на юю особливу увагу и зачато ньом интересуватися. На Лемковині зачалися показувати чужы люде. Лемковски горы зачали притягати до себе туристов и спортивцев, котры поєднано и группами зачали што раз частійше ёй навиджувати. Туристы перемірили єй своим ходом вздовж и в поперек. Ровночасно с туристами навиджуют лемковски горы такы ріжны учены, етнольоги, антропологи, этнографы, геологи. Следят историю и особности народа, богатства землі и красу її краєвидов. Свои труды о Лемковині начинают выдавать друком и повстає обширна наукова литература о том краю и його жителях. Труды писаны на языке польском сут по большой части тенденцично односторонни, не подаючи вірно правдивого состояния діла. На терені Лемковини находится много курортов, до которых приїжджают заграницы гости. Они часто являются в лемковских селах и оказывают свое заинтересование до того народа. Санация на Польша щирила зубы до Лемковини, а ровночасно напружала свои мозги над способом уничтожения єавсегда лемковского народа. Єй не позволяла шляхецка амбіция, чтобы на том найкрасшом скравку польской землі жил народ іншой віри и іншої народності. Польска туристика не принесла лемкам жадной пользы, а радше вред, о чом буде бесіда в историчной части сего труда.

10. КОРМ

Штоденным кормом лемка есть картофля, капуста, карпелі, овсяный хліб або овсяный пляцок (адзимка, подпалок), кыселица, чыр. Богатший може собі позволити на лучший корм, як яшницю, мастило, масло, сыр, яйца и ярчаный хліб. На больший праздник варилися пироги зо сыром из пшеничной муки, добре омащены солонином або маслом, або галушки и солонину. Мяса рідко уживається, а если уживаєся, то лем з кроля або курки. Характеристичном потравом на Лемковині есть чыр, кыселица и мастило.

Лемковска кухня, хотяй проста, але дуже смачна. Такого смачного хліба, як лемковска паска, або як лемковска колбаса, або лемковски пироги не знайде нигде, хотяй бы перейшол цілый світ. Так само смачнішої воды до пиття нигде не стрітите, як в лемковских горах. Алькогольовых напитков лемко уживає в міру и то лем при оказии весілля, крестин, або як милый гость зайде в його хату. Но першої світової войні декотры вмісто палюнки пили "кроплю", але тепер перестают уживати того шкодливого напою и вмісто него пьют оронжаду. На Лемковині пиякы џалежали до рідкості.

Помимо простого одживания лемки сут здоровы, сильны, вытревалы и довго жиуют. В гдеякых селах, як Новавесь, Ростока, из причины браку йоду в воді, людям нарастали воля.

11. ОДЕЖА

Подобно, як нераз на театральній салі подивляєся строй акторов, так годний подиву есть народный строй Лемковины. Своим красом и ріжнородностю перевысшає строй польских гуралей або краковяков. Штобы точно описати лемковску одежду, треба было бы написати о том предметі довгий трактат. Ту подаме лем короткий опис той одежы, котра у лемков ест в найбольшом ужитю.

На ноги взувают власной роботы "керпці" из свинской, волової скоры, або з овчого сукна. Керпці привязуют до ноги чорными сукняными шнурками, зваными "наволоками" або "настрочанками", штобы онучы не розвивалися. Декотры носят вмісто керпців высоки "скірні" або черевики (ціжмы).

Мужчина убирає на себе из льняного полотна "кошелю" и "чагы", а на верх "ногавки" або холошні. Ногавки ушиты из льняного полотна, а холошні из овчого сукна. На кошелю убирає "друшляк" або "лайбик" з прикрасами з переду. Лайбик есть ушитый из сукна синьої краски и обшитый бляшаными гузіками. На лайбик убирає "гуню" або "гуньку" з овечого сукна, а на верх с такого самого сукна "чугу". Чугы уживається в часі зимна або дожджу. Чуга есть то род плаща з широкими рукавами на споді зашитыми, а окраменными довгими френзлями. Рукавов чугы уживається до ношения в них "меринді". На плечах чугы вшитый есть квадратовый кавалец сукна з обшитыми долом френзлями, котры служат, яко окраса той части одежы. На голову надівают чорный капелюш (калапик) з высокими крисами, а в зимі шапку барапкову, або сукняну з подшитым кожухом, котрой боки в часі морозов спущається на шию и уха. В часі сильных морозов вмісто чугы убирают баранячы кожухы и кожушаны рукавици. Натоміст коло хижы ходят в сердаках кожушаных, котры надівают вмісто лайбика под гуньку. Строй мужчин не барс выбагливый, натомість женщины любятся строiti и пристосовуватися до лемковской моды при ріжных оказиях.

Женщина убирає на себе из льняного полотна "подолок" и "опліча". Опліча окрашене лемковскими вышивками на ши, грудях и рукавах. На подолок накладат "кабат" (сподница) розмаитої краски, а на кабат фартух або запаску. На опліча накладат горсет або лайбик. Горсет окрашеный вышивками и блискучими гузиками. Шию окрашуют пацьорками або діаментовыми коралями. Дівчата запинають з заду до шы ріжной краски "басамунки". В літі ходят дівчата з открытыми головами. Волосье носят в заплетену довгу косу. Замужны женщины волосье обкручают доокола "прешпилянки" и накладают на ню чепец, а на верха хустку (фацелик). На зимно убираются в вовняну гуньку, куртак або сердак, а на голову и плечы закладают велику вовняну хустку. На ноги обувают керпці або черевики. В часі морозов старши женичи убераются в барапковый кожух.

12. НАРОДНОСТЬ

Лемки национально належат до великої родини славянско-русскої. Названіє “Русь” було для них завсегда святым, а ідея славянська лежала всегда глибоко в их сердці. Тож позоставали всегда в приязні зо всіми славянськими народами, а германца уважали завсегда за свого ворога. Сами називають себе Русинами, Руськими, Руснаками, Лемками. Названіє “Лемко” походить от слова “лем”, котрого они уживають, а котре єсть ровнозначне слову “только”. Хотяй в послідних часах старанося нашмарити лемкам назву “українець” на означение их народності, а одновременно змінити их дотыхчасову политичну ориентацию, яка мала свое жерело в Берліні и Відню, а яка была пропагована через українських националістов и польських фашистов, и яка была на услугах бисмарковської політики з ей славним девизом “*de vide et impera*”, а в. послідних часах на услугах політики світового злочинця Гітлера, до сего часу лемки той назви не приянили, ани своєї ориентации політичной не змінили.

Жителі Карпат сут поділены на три группы, приходящы под назвом: лемки, бойки и гуцулы, а то з огляду на их значны языковы ріжниці. Всі єднак тоты три группы взяты разом приходят в исторіи под назвом карпатороссы або карпатські руснаки, а территория, котру замешкуют, под назвом Карпатска Русь. Лемки сут отже частъю Карпатской Руси. Во всіх тых трех групах на просторі віков вытворился окремий язык, взгядно окреме нарічие. Причином той обособленности языка єсть географичне положение и история тых групп. Як было уже запримічено положение гор Карпат єст в направлению п'юновом, рівнолежниковом и в том направлению провадят карпатські дороги. Штобы лемко мог достатися на Бойковщину або Гуцульщину, то мусіл бы переходити неботычны горы або знов з гор сходити на долину и долом ити на восток, а потом знов вспинатися в гору. По той причині не было сталого контакту лемков з бойками и гуцулами, отже карпатский народ тых трьох груп не мог злятися в одну цілость. Натомість сприяло йому злятися з карпатороссами из сівера на полудне из причини дорог, провадячых в том направлению. Тым тó объясняєся, что ніт значнішой ріжниці меже лемками по обох сторонах Карпат, хотяй обі тоты части належат до інших держав, сіверна до Польши, а полуднева до Чехословакии. Натомість вытворилася ріжница меже лемками, а бойками и гуцулами навет по єдной стороні Карпат и то в єдиной и той самой державі. Другом причином єсть то обстоятельство, что так Бойковщина, як и Гуцульщина лежат среди русского населенія, натоміст Лемковщина меже Польшом, а Словакиом. На бойков и гуцулов ишли вліяния от Галицкой и Закарпатской Руси, а на лемков от поляков и словаков.

11. ОДЕЖА

Подобно, як нераз на театральній салі подивляєся строй акторов, так годний подиву есть народный строй Лемковины. Своим красом и ріжнородностю перевысшає строй польских гуралей або краковяков. Чтобы точно описати лемковскую одежду, треба было бы написати о том предметі довгий трактат. Ту подаме лем короткий опис той одежы, котра у лемков ест в найбольшом ужитю.

На ноги везувают власной роботы "керпці" из свинской, волової скоры, або з овчого сукна. Керпці привязуют до ноги чорними сукняными шнурками, зваными "наволоками" або "настрочанками", чтобы онучы не розвивалися. Декотры носят вмісто керпців высоки "скірні" або черевики (ціжми).

Мужчина убирає на себе из льняного полотна "кошелю" и "чаги", а на верх "ногавки" або холошні. Ногавки ушиты из льняного полотна, а холошні из овчого сукна. На кошелю убирає "друшляк" або "лайбик" з прикрасами з переду. Лайбик есть ушитый из сукна синьої краски и обшитый бляшаными гузіками. На лайбик убирає "гуню" або "гуньку" з овечого сукна, а на верх с такого самого сукна "чугу". Чуги уживається в часі зимна або дожджу. Чуга есть то род плаща з широкими рукавами на споді зашитыми, а окраменными довгими френзлями. Рукавов чуги уживається до ношения в них "меринді". На плечах чуги вшитый есть квадратовый кавалец сукна з обшитыми долом френзлями, котры служат, яко окраса той части одежы. На голову надівают чорный капелюш (калапик) з высокими крисами, а в зимі шапку баранкову, або сукняну з подшитым кожухом, котрой боки в часі морозов спущається на шию и уха. В часі сильных морозов вмісто чуги убирають баранячы кожухы и кожушаны рукавиці. Натоміст коло хижы ходят в сердаках кожушаных, котры надівают вмісто лайбика под гуньку. Строй мужчин не барс выбагливый, натомість женищины любятся строiti и пристосовуватися до лемковской моды при ріжных оказиях.

Женщина убирає на себе из льняного полотна "подолок" и "опліча". Опліча окрашене лемковскими вышивками на шиї, грудях и рукавах. На подолок накладат "кабат" (сподница) розмаитої краски, а на кабат фартух або запаску. На опліча накладат горсет або лайбик. Горсет окрашеный вышивками и блискучими гузиками. Шию окрашуют пацьорками або діаментовыми коралями. Дівчата запинають з заду до шиї ріжной краски "басамунки". В літі ходят дівчата з открытыми головами. Волосье носят в заплетену довгу косу. Замужны женщины волосье обкручают доокола "прешпилянки" и накладают на ню чепец, а на верха хустку (фацелик). На зимно убираются в вовняну гуньку, куртак або сердак, а на голову и плечи закладают велику вовняну хустку. На ноги обувают керпці або черевики. В часі морозов старши женщины убераются в баранковый кожух.

12. НАРОДНОСТЬ

Лемки национально належат до великої родини славянско-русскої. Названіє “Русь” було для них завсегда святым, а ідея славянська лежала всегда глибоко в их сердці. Тож позоставали всегда в приязні зо всіми славянськими народами, а германца уважали завсегда за свого ворога. Сами називають себе Русинами, Руськими, Руснаками, Лемками. Названіє “Лемко” походить от слова “лем”, котрого они уживають, а котре єсть ровнозначне слову “только”. Хотяй в по-слідних часах старанося нашмарити лемкам назву “українець” на означение их народності, а одновременно змінити их дотыхчасову политичну ориентацию, яка мала свое жерело в Берліні и Відню, а яка была пропагована через українських националістов и польських фашистов, и яка была на услугах бисмарковської політики з ей славним девизом “*de vide et impera*”, а в. послідних часах на услугах політики світового злочинця Гітлера, до сего часу лемки той назвы не приянили, ани своїй ориентации політичной не змінили.

Жителі Карпат сут поділены на три группы, приходящы под назвом: лемки, бойки и гуцулы, а то з огляду на их значны языковы ріжниці. Всі єднак тоты три группы взяты разом приходят в историі под назвом карпатороссы або карпатські руснаки, а территория, котру замешкуют, под назвом Карпатска Русь. Лемки сут отже частъю Карпатской Руси. Во всіх тых трех групах на просторі віков вытворился окремий язык, взглядно окреме нарічие. Причином той обособленности языка єсть географичне положение и история тых групп. Як было уже запримічено положение гор Карпат ест в направлению п'юновом, рівнолежниковом и в том направлению провадят карпатські дороги. Штобы лемко мог достатися на Бойковщину або Гуцульщину, то мусіл бы переходити неботычны горы або знов з гор сходить на долину и долом итти на восток, а потом знов вспинатися в гору. По той причині не было сталого контакту лемков з бойками и гуцулами, отже карпатский народ тых трьох груп не мог злятися в одну цілость. Натомість сприяло йому злятися з карпатороссами из сівера на полудне из причини дорог, провадячых в том направлению. Тым тó объясняєся, что ніт значнішой ріжниці меже лемками по обох сторонах Карпат, хотяй обі тоты части належат до інших держав, сіверна до Польши, а полуднева до Чехословакии. Натомість вытворилася ріжница меже лемками, а бойками и гуцулами навет по єдной стороні Карпат и то в оєдной и той самой державі. Другом причином єсть то обстоятельство, што так Бойковщина, як и Гуцульщина лежат среди русского населенія, натоміст Лемковщина меже Польшом, а Словакиом. На бойков и гуцулов ишли вліяния от Галицкой и Закарпатской Руси, а на лемков от поляков и словаков.

13. ЛЕМКОВСКИЙ ЯЗЫК

Лемковский язык єст так в своїй складні, як і, в выговорі окремішним локальним русским говором. Понеже лемки сусідовали с поляками, словаками и мадьярами, то принялося в лемковском говорі много польонизмов, словакизмов и мадьяризмов, але головно творился лемковский говор на языці старославянском и стался на столько розвиненым и самостоятельным, што того говора уживає не лем простий народ, але тоже и лемковска интелигенция. На том говорі от половины столітия пишутся и печатаются книжки и часописы. От литературного русского и украинского языка ріжнится головно ударением, котре подобно, як в языці польском, приходит всегда на другої самогласной от конца. Властвостью того языка єст тово обстоятельство, што його зрозуміє каждый славянин, як на одворот лемко зрозуміє каждого славянина.

В новіших часах выдаєся печатию ріжны словары даже меже славянскими языками, як приміром, словар русско-польский, словар украинско-польский, словар чешско-польский и т. д., но для лемковского языка словаров не потреба. Його зрозуміє и великорос и малорос и поляк и чех и каждый славянин. Ниякий из славянских языков не заховал так добре характер старославянского языка, праотца всіх славянских языков, як лемковский язык. Если бы колиси в будучности повстала велика держава славянска, о чом мечтают декотры славянофилы, то лем на основі лемковского языка найлучше мог бы вытворитися литературный новославянский язык. Тожнич дивного, што перед 50 роками в місячнику "Славянский Вік", выходчом в Відню, печатано статі на лемковском говорі. Лемковский язык має уж красный доробок. Лемковска литература, хотяй находится в дуже неприхильных уловиях, єднак взрастат з дня на день. Наконец належало бы запримітити, што лемковский язык на Лемковщині не єст одностойний, много єсть локализмов, много назв на означенье того самого предмета, што єст доказательством, же язык тот розвивається. Характеристичный примір: На означенье картофлі єст на Лемковині кілька надцет назв.

14. РЕЛИГІЯ

Лемки сут католицкого и православного віроисповідання, а византійского обряда. Сами называют свою віру православном або віром русском без взгляду на то, ци єст католиком, ци православным. Віру христианську приняли от міссионарей св. Кирилла и Методия в другой половині IX столітия из Моравии, отже сто літ скорше от введения христианства на Киевской Руси через князя св. Владимира Великого. На пространстві цілого тисячеліття на Лемковині была

религийна єдноть и до лемковских гор не мала доступу нияка ересть або іновірство, а до сих пор заховалася чиста наука Христова з її прекрасним восточным обрядом, на сторожі котрого лемки все твердо стояли. Не вглублялися вправді в голошено догматы віри, а вірили твердо в правды Божы, якы им голосили их священники и якы переходили от рода в род. Народ лемковский под взглядом віры, практик религийных и моральности стоял всегда дуже wysoko.

По першой войні світової религийна борьба меже православними, а католиками была вытвором шовинистичної политики українських националистов з перемиським епископом єа чолі, а была доказательством обох борючыхся сторон о обороні найбóльших народных цінностей, якими являєся віра, народность и обряд, о чом буде точнійше бесіда в историчной части сего еляборату.

Народ лемковский отличался великим побожностью и привязанностью до своей церкви и до своего обряда. В часі праздничных богослужений весь народ спішил до церкви, а дома оставали лем немочны старці и малы діти. Велике значение для захования віри, народности и обряда было обстоятельство, што лемковски священники были женаты и мали численны родины. Лемковска интеллигенция рекрутовавася переважно з священничых родин. Народ был стисло звязаный зо священником и його родином. Парохия становила як бы єдину духовну родину, котрой отцем, учителем и дорадником был священник, а материю парохии його жена, от котрой женщины училися домового господарства. Сынове священников были организаторами хоров, кружков, читален, в которых давали свои отчity, устроювали представления, концерты и вносили в лемковске село просвіщеніе и культуру. Велики заслуги положило женате священство для народа. Єден старый латинский священник в розмові с лемковским священником выразился так: "Ваш народ має силу моральну для того, бо ваши священники сут женаты и мают свои фамилии. Скоро, єднак, у вас зостане запроваджений целибат, скоро мы с вами росправимеся и ослабиме вашу моральну силу". Вірны были слова того священника, бо дійствительно, коли на Лемковщину стали напливати неженаты священники, народ тратил до них довіrie, чым раз дальше отсуvalся от них, бо не находил у них того тепла родинного, яке давнійше находил у священничых домах. Неженатых священников лемки называли "паробками", бо дуже часто трафлялося, што такий священник морально низше стоял от пересічного лемковского паробка. Забракло на приходствах того тепла родинного, котре передтym огрівало всіх прихожан. Натоміст в лемковски села зачало вкрадатися зло, котро-му священники-целебсы не потрафили противоставитися, а вслід за тым и віра почала маліти.

15. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕМКОВ

Чудесна природа Карпатских гор отбила свою красу на души лемка. Ниякий другой народ не отличается такими великими дарованиями души, таком благодарностью, таким достоинством характера, так высокими чеснотами, як народ лемковский.

Лемки, то народ исключительно трудолюбивый, заботливый, щадный, обовязковый, совітний, честный, солидный, мирный, терпеливый и крайне даровитый. До отличительных черт характера того народа належит добавити сильно загартованый и твердый темперамент, привязанье до своей истории, традиции, народности и віры, любовь своих возлюбленых гор и полонин, консерватизм в звычаях и навыках, уперте обстоюване при своем, брак довірия до чужих, свое власне религийно-общественне воспитание, высоко развите чувство чести и справедливости. Лемко, то тип первобытного славянина о великих чертах характера.

Лемко єст так солидный и так словный, што николи и никого не заведе. Пожичену річ старатся всегда на час отдать, а уже найдальше до передвечера в субботу, бо у него уходит за нечесть передержати у себе чужу річ через неділю. Пожичений сусідови грош єст у него беспечніше ульокованый, чым в банку. На час всегда єст отданый. Народ иде собі во всім на руку. Єден другому вірит и николи го не заведе. Не заходит потреба описувати жадных судовых або нотарияльных умов. Слово лемка певніше, чым всі писемны умовы.

Лемко єст моральний. Єст у него глубоко врыты пошанованье чужой власности. На Лемковині крадежы не мали місця. Можна было кажду річ денебудь полишити, ци то єа подвірю, ци в полі, ци при дорозі и не было найменьшой обавы, што tota річ пропаде. До недавна на Лемковині не знано замков. В літі полишано хату не замкнуну, а в найгоршим случаю защищенну деревяным колком перед піском; всі члены выходили до роботы далеко в поле на цілий день, а никому даже на мысель не приходило, же ктоси може хату окрасти, бо такы случаи николи не трафлялися.

16. ВІРОВАННЯ И ЗВЫЧАИ

Коли лемко приступат до будовы новой хаты, то мусит найперше провірити, ци місце, на котром намірят поставить будинок, надається на туту ціль, ци оно буде добре, а нешкодливе. В той ціли робит такы пробы: На тых пунктах, где мают станути углы новой хаты, то єст в четырьох рогах, кладе на ночь по кавальцови хліба. Єсли на другой день хліб лежит на своим місци, то тот пляц под бу-

дову буде добрый. Ісли натоміст хліба не буде, то знак, що он под будову не надаєся и выбирає інше місце. Вибране місце под хату заорює доокола плугом, щоби до него не мал доступ злый дух. При той роботі не вольно кричати або клясти, бо інакше в нової хыжі не буде згоды, а жена не буде шанувати мужа и діти не будуть слухати родичей. По выораню отbyваются покладини. На штырьох рогах выораного простокутника кладе грубы камені, яко фундамент, а на них смерековы трамы. По заложению сподков запрошує священника на посвячене нового місця и фундаментов (замолитвати). На кождом углі робит крест, а в нем глубоку дірку, до которой вкладат чвертку среберной монеты, (щоби в хаті был все достаток), листья з барвінку, (щоби дівчата скоро повыходили замуж), квіт з осики або вуждерева, (щоби в хаті не мав місця гріх), листья тополі, (щоби діти каралися и добре росли), профору завинену в полотенце, щоби Господь опікувался хлібом и доробком газды), кавалок шкла, (щоби зла сила не мала приступу до хаты и щоби челядь была все здоровая).

Старого дерева овочового лемко не отважился зрубати, бо стягнул бы на себе и на родину велике несчастье: до року мог бы умерти, діти будут му хорувати, худоба буде му гинути, град выбе му зерно и т. д. До той роботи іднат цигана або якогоси цяраха.

Коли господар має идти в поле перший раз сіяти овес, и як уж до засіву вшитко єст готове, то газдыня бере на себе кожух, волосьом на верх обернений, обходить три разы (за солнцем)коло запряженого воза, на котором єст приготовленый овес до сіяння, в руках тримат свячену воду и кропило, а под пазухом хліб, и скроплює воз, зерно, коні (волы) и газду и отмавляє стихы из 50 псальму. Хліб кладе на землю перед волами, а газда робит над ним три разы знак св. креста и переїзжає через ню коньми (волами). Тот хліб бере зо собом в поле, а кромі него торбу з другым хлібом, сыром и яйцем. Як выоре першу скибу, то кладе в ню яйце, а глином з той скибы намазує волы (коні), щоби здоровы и сильны были. Як на ораницу сяде перша ворона, то єст знаком, же рок буде урожайный, а як плишка, то знак, что будут бурі и лискаўки. Добрий знак єст, як в часі ораня увидит первого мужчину, а несчастье буде, як увидит женщину.

Коли має зачати сіяти зерно, то перед тым зашиват до мішка або плахты, з которой має сіяти, кавалок просфоры и насіння, щоби был добрий урожай. В часі новю місяця не вольно сіяти ярцю, оркишу, гороху и бобу, бо зварены з них стравы были бы шкодливы для здоровья. Тоже не вольно на новю сіяти коничу, бо от него здували бы ся коровы и яловки. Щоби дуга не спалювала молодого збожя, то вкладаєся в то поле кавалок блищацого желіза або бляхи, от которой отбиваются недобры проминия дуги.

В часі кошеня збожа не вольно пiti палюнки, щоби на лицi и руках не виступали струпы. При накладанiu снопов на воз не вольно промовити ани слова, докаль не накладеся повный воз снопов, бо было бы велике несчастье. Коли привезут снопы до стодолы, газда або його сын бере бабку в зубы и з ньом обходит воз доокола и сiє дробний пiсок на том мiсци, где мають складати збоже, щоби мыши не мали приступу до стодолi.

При вытовканю пенцаков и кашы не вольно смiятися, бо варенiи пенцакы будуть выкипати з горця, а полищенi до вечера скваснiют. Дiвчата не повинни вытовкати в ступi, бо не будуть им груди розвиватися.

При печеню хлiба 12 раз отмовити "Помилуй мя Боже", а при печеню паски ище додати 10 раз "Отче наш" и "Богородице Дiво". Як тiсто добре росне, то гардi будуть ховатися дiти и буде з них скора помочь. Качачих и гусячих яєц не повинен iсти, бо качки и гуси жрут жаби, ящурки, довгих и инше паскудство. Пастух, котрий отважил бы ся нарушити пташе гнiздо, буде мусiв цiльма днями лiтati за худобом, бо худоба не буде хотiла пастися. Кто бье и копат худобу, то на стары лiта будуть його бити и копати власны дiти. До худобы, котра ест старанно годована и часто чищена не має приступу босорка ани жадна вiдма.

Напровадженi высше рiжны вiрования и звичai в сущности мають глубокий сенс и сут доказательством высоко стоячої на Лемковинi моральности.

17. ЗВIЧAI НА РОДИННИХ ТОРЖЕСТВАХ

Крестины (кстины) на Лемковинi отбывалися торжественно по Службi Божой, отправленой в намiрению дiтины и єй родичей. На крестины спрошується много кумов и кум. Для лемка ест великом честью быти кумом, тоже каждый стараєся належито тот обовязок выполнити. Кумы приносят положницi рiжны дарунки, як бiле полотно (крижмо), хустки, масло, молоко, бiлу булку, пшеничный хлiб, вареный риж з молоком, мед и гроши. На крестинах гостятся пирогами зо сыром, капустом з мясом, мастилом, брындзьом и медом. Палюнку рiдко пьют, бо то не выпадат. Музыки не справляют, але зато дуже спiвают. Содержание спiву проникнуте желанием для дiтины и родичей. Кумове обдаровуют також и кумы, переважно грошами, котрии тримают в жmени и при повитанiu руками гроши пересувают в руки кумы. В часi гостины складают вторично на тарелi подарунок в грошах кумi-положницi для дiтины. На крестинах не вольно галасувати, як дiтина спит, бо от того могла бы ся гыкати або хорувати на

падачку. Як довго мати кормит дітину, не вольно єй бити, бо потом зойшла бы з розума. Малым дітям промывают очи и уха: дівчатам солодком сметаном очи, а свяченом оливком уха; хлопцям жентицьом з овчого молока. Малу дітину кормит власна мати грудьми. Грудне молоко есть добрым ліком на закысанье очей. Хору дітину лічат гербатом з румянку, з липового цвіту або соком з малин и яфыр. Штоби дітина скоро зачала говорити, кладут єй под заголовок свячене зіля и голосно черкают оріхами. Настрашенну дітину обкурюют зільом або мечут на оген вроки.

Весілля на Лемковині отбуваються з многими церемоніями. Най-отвітніша пора на весілля, то осінь, бо в осені єст найбільше хліба. Весільє на Лемковині складається з трох гостин: в хаті молодого, молодої и свашки або свата, длятого треват кілька днів, а давніше цілій тиждень. На весілю гостятся пирогами, різанком, рижом, крупами, маслом, сыром и мясом. Пьют палюнку и пиво. Всі весело забавляються, танцуют и співають. На весілю строй специальний. Молодиця убирає на голову барвінковий або міртовий вінец з лентами, а молодий капелюш оплетений барвінком и леєтом, а в руках то-порец, укращений барвником. Прекрасно убирають весільний хліб званый "коровай" в барвінок, квіти, овочи и ленты. На весільє запрошується всіх людей даної місцевости. Сусіди приносять молодятам дарунки: збоже, масло, сыр, дроб и гроши. Дарованы гроши не можна брати голом руком, лем через хустку або полотно. Молодята приносять собі взаимно дарунки. Молодий приносить молодої білый колач и хустку на чепец, а молодиця молодому колач, а на нім білу сорочку. При поході до шлюбу свашки обдаровують дітей встяжками и медівниками. По выході из церкви молодиця кладе собі за пазуху яйце, чтобы оно покотилося и впало на землю, бо то знак, что єй діти легко будуть приходити на світ. Перед хатом обсыпуют повінчаних зерном. Як приведут молоду до молодого, идут обое мытися на ріку, а як вернут, то молодиця обливат всіх гостей водом, а потом кропит ціле господарство. Дружба хлюпат на молодзу водом зо своєї весільной палички, чтобы была тята, если бы єй кто напастувал. Найкрасніший коровай артистично прибраний несут до священника, яко дар от новоженців.

Похорон отбувається при участі цілої парохии. Почавши от смерти покойного аж до його похорону дзвонят помершому три разы денно. Помершого кладут на солому и дають йому в руки свячену свічку. Потом убирают його в найкрасшу одіж, кладут його на лавці и прикрывают його тіло білим полотном. Всі зеркала в хаті закрывают або отвертают на другу сторону. Ісли єст в хаті зигар, то го затримуют. Коло помершого ставяют ліхтары з свічками, а в середині деревяный крест, обвязаный повісом. Свічки світяться безперерывно. Давніше давали умершому пиякови до труми палюнку, а курцьови

файку и дуган. Молоду дівчину убирают так, як до шлюбу. Малым дітям дают в руки свічку, перстень з воску и забавки. В деяких сторонах дают до труны гроши, чтобы душа малася чим выкупити. На знак жалобы дівчата росплітуют косы и убираются в одежду чорної краски. "Просатор" запрошує всіх людей в парохии на похорон. Запрошенню никто не отказуєся. На цвінтар (теметів) несут небоїща на плечах або везут в літі на возі, в зимі на санях. Волы, што везли небоїща на цвінтар давнійше дарували священикови. По похороні вертають всі до хати помершого и там отбывається обід званый горячком, на котром ідят хліб, сыр, капусту, стеранку и пенцаки. Мяса на похороні не ідят. За тиждень по похороні отправляється за покойним Служба Божа з паастасом, на котрой берут участие всі запрошены односельчане, а по Службі Божій угощают всіх разом зо священником. Теперь ідят уже мясо, але лем теляче и бараняче, натоміст мяса з дробю істи не можна. По обіді отправляється за небоїщиком панихида, по уkońченню котрой священник накапує свічком на столі знак св. креста, а всі співают "Вічнай память". Потом священник читат при каждом углі хаты Евангелие и скроплює хату свяченом водом. В рочницю смерти також отправляю Службу Божу, по котрой угощано присутствуючих.

Темат о лемковских звичаях на крестинах, весілях и похоронах есть дуже обширный и на вычерпанье його в цілости потреба бы было широкого опису. Мы подали його в дуже короткой формі, бо нам ходит о загальний начерк Лемковини.

18. ЛЕМКОВИНА СЕГОДНЯ

Благодаря бандитским событиям, происшедших в Карпатах при конци другой світовой войны, а вытвореных украинскими и польскими националистами, в маю 1947 року насильственно выселено лемков из Карпатских гор и загнано их на западно-польськы земли. В тот способ лемки утратили свою потом загосподаровану отчизну, свои хаты, свое господарство и цілы свой маєток, на котрый трудилися щіль поколіния. На місце лемков спроваджено осадников, рекрутуючих з польских безземельных мазуров, котры о проваджению горского господарства не мали зеленого понятия, а в додатку не были привыкнены до тяжкой праці. Были то люде по большой части свихнуты, чужым коштом и кривдом жиющы, без найменьших зasad етичных и моральних. Лемки, оставляючи свои горы, полишили всю землю засіяну и засаджену. Осадники прийшли на готове, чтобы забрати працу лемковских рук. В осени зобрали всю з поля. Через зиму іли, пили, бавилися, а прийшла весна не было кому и не было чим поле засіяти. Необрблене поле зачало яловіти и пустіти. Заміст зерном и картофлями, зачало покриватися сорняком и буряном. Меже осадни-

ками настал голод. Президія громадських і повітових Рад, народових були обліганы. Осадники кричали: "давайте запомогу, давайте хліб, бо гинеме з голоду, лемковска земля не хоче родити" и т. д. Правительство давало осадникам на tot крик велики сумми титулом запомоги і на загospodарованье земли, основувало колгозы и державны господарства и докладало всяких усилій, чтобы урухомити господарку, всьо то однак не мало жадного успіха, бо не стало людей, котры потрафили бы, як колиси лемки, управляти горську землю. Як в каледойскопі осадники змінялися, на місце отходячых приходили ини, але состояніе господарки не ішло до лучшого помимо асигнования правительством десятки миллионов на туту ціль. Лемковска земля завзято спротивилася новым господарям и не хотіла родити.

Осадники провадили рабункову господарку. Полишеный лемками мертвый інвентарь, як рольничы знаряды и машины, продавали, а коли не стало інвентаря, розберали будинки и продавали або палили, вытинали сады, нищили огороженя и т. д. В протягу десятилітньої господарки осадники перетворили Лемковину на африканську пустыню, де што найліпше 50% хат и будинков господарських щезло из лица землі, а ест много таких сел, што лишилося зaledво кілька хат, а и тоты понищены. Смутний вид представляют ныні Лемковина. Край тот пустий, вилудненый, покрый згарищами спаленых сел, а на тых згарищах, покрытых буряном, росплодилися здичены коты, гады и ріжне паскудство. Орни поля заросли лісом, кряками и бодаками. Дороги порозбиваны и зарослы кряками сут цілковито нечинни. Кто хотіл бы зайти на Лемковину, то мусіл бы сокиром торувати собі дорогу, подібно, як то робится в африканській джунглі, бо дійствительно давни весели лемковські села перетворены на джунглю. Колиси по полях и лісах розносился гармонійный спів лемковских пісень и музыка лемковских пищалок, а днес житє там замерло. Не чути співу даже бідной пташини ани рахтаня жаб, а только от часу до часу загучит вітер преразливым скомліньем, як бы хотіл высказати жаль за тым всім, што колиси там было. Навет солнце не світит так ясно, як колиси світило, а Laцкова, Magура, Kичера и ини окръты мраком, штобы не смотріти на туту кривду, яка сталася на той землі.

Правительственные чинники поважно тепер застаповляются над тым, в який способ наново можна загospodарувати Лемковину. В той ціли виїзджают на терен ріжны комиссии, ріжны фаховці, як агрономы, геольготы, инженеры, науковцы, и на місци росслідуют, провірюют процес горской господарки. При том всі єднодушно приходят до заключения, што Лемковину могут загospodарувати только лемки, котры от віков зжилися з том земльом, знают ёй потребы и довголітнем практиком научилися, як можна ёй найлучше выкорыстати. Такого переконання набрала ПАН (Польска Академия Наук), як тоже Комитет Господарки Водной и Комитет до Загospодарowania Земель Горских. Конференция членов Польской Академии Наук, зложена из са-

мых специалистов и науковцев, як директор Боднар, професор Кшишіцьк, Др. Кубіца, Др. Новак, інженер Домбек, Др. Шмагала і інші, не двозначно виразили опинію, що тільки лемки або який інший горський народ зуміє належити тіоти обшари загосподарувати і согласно з виробленим планом поставили проект найдальше до року 1960 будувати принаймі 4,000 осад при сущісуючих уже 500 осадах, а дальше з кождим роком число осад побольшати. Заинтересовані чинники фактично заохочують в газетах польське населені до осадництва на лемковській землі (Бещадах), обіцяючи дуже користні умови і поміощь в гроших. Добровольці не радо голосують. Натомість акція повороту лемків на свої давні місця єст паралізована через шовинистичні польські круги.

В Президіях Повітових Рад Народових Ряшівського воєводства сут виставлені таки оголошення на польському языці: "Повіт потребує рук до праці. З Державного Фонду землі можна купити 18 тисяч гектарів орної землі. Ціна 1 гектара виносить 4,000 злотих. Купно на рати, котре можна буде сплачувати через 20 літ. При закупі платиться лем 10 процент вартості. Для желаючих оселитися, держава приділює кредити на будову дому і забудовань. Високість кредиту 50 тисяч злотих. На подобних умовах можна купити землю теж і в сусідніх повітах. Земля чекат на людей. От десь! От зараз!"

Натомість міністр Яросінський, яко представитель правительства і партії в промові до лемків дні 16 червня 1956 меже прочим виразився так: (досхдовоно) "Наше Правительство і Партія апелює до людності української (лемковської), щоби не вертала на давні териени, бо переважно ніт там умовий до оселення. Стан фактичний єсть такий, що на основанні наших устав осадники зарівно на теренах всходніх, як і отзысканих сталися повноправними властителями ужиткованих господарств. Обовязком теренових властей єст уділяньне вычерпуючих висновень в той справі заинтересованим, притом упереджене их, що теренова власті не може і не буде уділяти жадної матеріальної помочі тым, котры вернут на власне ризику вони здоровому розсудку наказуючому лишитися на місці."

На іншом місці в той самой промові говорить так той же міністр: "Взгляды жадном міром не могут у справедливити метод и форм, в яких переселене зостало доконане. Жадном міром не можна у справедливити кривд зділених невинної людности в току той акции. Полишила она глубокий жаль и почутье непрезвыченной до конца по нынішний день незаслуженой кривды у переселенных. Створила условия возрасту настроев националистичных зарівно у переселеных, як и серед окружения польского. Поважным занедбаньем того окресу был брак опіки над переселеными. Отдельны огнива льокальны власти людовий в многих случаях не реаговали на материальны потребы переселеных, а што горше толеровали, а в деяких случаях стосовали дискриминацию. Занедбаны зостали культурны и освітовы народовы

потреби людності української. Ситуація тата не сприяла консолідації суспільності польської і української в дусі интернаціоналізму, всполіпраці і приязні. Были случаи, коли людность українську оселено в господарствах не надаючихся до ужитку — в чвораках, в стодолах, в бункрах, понижано язык, традицию, культуру, горожан народности української поминано в авансах заводових и суспільних безподставно звільнено з праці, поминано в представительствах тереновых властей.”

Коментари до той промовы ministra Яросинского сутлишни.

19. РЕФЛЕКСІИ

Выселенем лемков польське правительство допустилося єдного из найбільших злочинов над народом, які мали місце в всемірной історії. Народ спокойний, покорний, трудолюбивий, лояльний, братерський нелюдським способом зостал потрактований и вышмарений из своєї власної землі, из своих власных жилищ и позбавленый цілого свого доробку, над котрим трудилися цілі поколії, а позбавленый всього, даже можности молитися на своєму родному языку, а розспорощений по всіх польських западних землях, полишений на произвол судьбы. Тота страшна трагедия народа, то кривда, взываюча о помсту до неба! Так заплатило польське правительство народу лемковскому за то, что он выслал на фронт тысячи найлучших своих сынов боротися за свободну Польшу; зато, что сотки лемковских богатырей отдали свою жизнь в борьбі за польську державу!

И хотят теперь многи поляки бояться в груди, признаются до своей вины и до кривды, зділаної лемкам, сочувствуют их долі — а рівночасно видят велики шкоды, які внесла польска господарка через выселение лемков з их улюблених гор, — но на поворот лемков на давны их місця не хотят згодитися, что есть наглядным доказом их злой волі и причины, яком руководилися при выселению лемков. Сего дня найбольше болючым ест факт, что поляки зливидовали историчну назву лемковской народности “Русь”, а трактуют штучном назвом “украинец”, перед котром десятки літ боронилися лемки, коли вороги туту назву хотіли им нашмарити.

Поляки не повинни забывать доктрины Ленина, который учил что тот народ, который губить другий народ, не може устояти, а мусит пропасти.

ЧАСТЬ ДРУГА

ПРОЛОГ ДО ДРУГОЙ ЧАСТИ

Горы наши, горы святы
Бескиды, Карпаты,
Ту мешкали наши предки,
Білые Хорваты.
Стада овец в лісах пасли
И землю орали,
Штобы больше земли мали,
Лісы корчували.
На Карпатах и Бескидах
Русь ся формувала,
По Европі в ріжных місцях
Ся розпространяла.
Тож мы Лемкы автохтоны
Тут на власной земли,
А не якысь пройдисвіты,
Ци приблуды вредны.
Нашы предки праславянє
В Карпатах мешкали,
Як потреба заходила
З врагом воювали.
Надармо пан Маціевскі
В истории голосил,
Што Лемков на польську землю
Круль Казимір спросил,
Што не было ани сліду
О нас у Карпатах,
Аж прийшла на свою біду
По Білых Хорватах.
Простый парох из Тылича
Вченому доказал,
Што он вченый без облича
Дурным ся показал.
Тяжко было ученому
Свой блуд поправляти,
Бо было му барз прикро
Блудов ся встыдати.

Ей панове историки
Пиште вшытко правду.
Як сте добры политыкы,
То не кричте гвалту.
Не фальшуйте истории
О то вас благаме
И не робте комедии
З фактов, котры знаме.
Маціевскы у нас были
Вчера и сут ныні,
Историю, яку пишут,
Най чытают свині.
Маціевскы, як писали,
Много фактов опушали.
Де не треба, додавали
И так правду закрывали.
Цілу нашу историю
Так поциганили,
Што барз вельку меж народом
Незгоду зродили.
Они внесли в нас руину,
Народ поріжнили,
Выдумали Украину,
Штобы Русь нищили.
Украину Берлин сплодил,
А відень уродил,
Польськи паны выховали,
Для германской хвалы.
Украину Русским дали,
Польских панов дябли взяли,
А хоц Гитлер уж не краче,
То Бонн за ньбм горко плаче.
Маме своих историков
И ученых политиков:
Ключевского, Третякова.
О них ище буде мова.

Маме ищи Рыбакова,
Горьечку, Шахматова,
Соловия, Пришнякова,
Историков-то голова.

Маме ище много других,
Умных и ученых,
Не треба нам вченых чужых,
Маме досвідченых.
Всі солідны политики
Так нам повідають,
Як историки робят крики,
Рации не мають.

На Бескидах и Карпатах
Русь ся народила,
Пред Києвом, на Моравах
Водом ся хрестила.
Русску в'ру мы приняли
Із уст Методия.
Всім Славянам показали,
Де свята Мисия.

Зостали зме окрещены
Во престольном граді,

Через учнів Методия
В церкви Велеграді.
До Києва свята віра
Прийшла з Подкарпаття.
Обі Руси полюбились,
Бо то родни братя.
Русский Київ обдаровал
А народ наш заваровал
“Русьом” Подкарпатье,
Слово тото святе.
Од товды то Прикарпатье
З Києвом ся зляло,
Од той хвилі слово “Русин”
Для нас святым стало.
Два тысячи літ минає
Од предков начала,
Богу нехай честь быває,
Святої Руси хвала.
Лемковино, люба Мати
Притуль мя до себе.
Ци єст лекше де спочати,
Як ту близко Тебе?

(Из пісні о Лемковині)

1. ПЛЕМЕННЕ ПОХОЖДЕНИЕ И ЕТНИЧНА ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ЛЕМКОВ

Лемки принадлежат племенно до великої славянської родини. Славяне виступають на світовій арені іще в часах перед Рождеством Христовим. О них згадують греки, римські та сирійські историки, як Геродот, Птоломей, Пліній, Тацит, Прокопій з Цезареї, Йоан з Ефезу та інші. З їх жерел довідуємось, що уже в тих часах славяне ділилися на дві племенни групи, западну та восточну та занимали території над ріками Дніпром, Дністром, Бугом, Вислом, Одром та Лабом. З часом виникла третя група полудневих Славян. Уже в I ст. нашої ери славяне були сильним народом таачали подбивати сусідні народи, а в слід за тим пересуватися в інші сторони, передовсім на полуднє. Через Браму Моравську та Карпатські просмоки переходили в область теперішніх Чехії, Морав та Словакії. Напад гунів в IV ст. на римську імперію, котра почала хилитися до упадку, отворив славяням дальшу дорогу на полуднє. В V ст. заняли они на стала Полабщину, Мораву, котлину чеську та Панонію, а частина з них посунулася аж на побереже Дальмакії, околиць наддунайських та Балкан. В добі тих переселень та политичних потрясень настутило перегруповання цілої Славянщини та уформувалися три головні групи, котрі сталися основою дальнішого їх розвитку. Група полуднева, котра почала з'являтися з групи восточної, при малій домішці чужого елементу виникла народність болгарську, а при домішці елементу западних славян виникла народність сербську, хорватську та словенську.

З групи западних славян виникли дві групи, а то полуднево-западна та сіверо-западна. Славяне полуднево-западної групи занимали території на полудні від Судетів та Карпат, над ріками Моравом та Діном. В VII ст. почала на тій території держава Самона, а в IX ст. держава Моравська, з великим рівнем культури, знана Великими Моравами, сягаюча поза Карпати. Держава Моравська пала ударом мадьярів, народа кочуючого, угро-фінського походження, котрий з подуральської Башкирії переселився в VI ст. на чорноморські степи, а з початком X ст. занял розбоям низину над Дунайом та Тисом. Друга група полуднево-западних славян осіла над ріками Лабом та Велтавом. На тій території в IX ст. почала держава чеська.

До групи сіверо-западної належали славяне Полабські, котрі ділилися на 3 менші групи, а именно сербську (меже Сальєм та Шлеском), ободрицьку (меже Лабом та Балтиком) та велецьку (меже Одром та Варнавом).

Словянщина восточнай группы числила 10 отдельных территорий племенных. Были то велики племена або политичны звязи малых племен. Над Бугом сиділи Бужане (Волынян) и Дулібы, над Прип'єцьом Деревляне, над Богом и Дністром Уличы и Тыверцы, коло Києва Поляне, над Десном Сівіржане, на Полесю Драговичи, над Сожом Радимичы, над Оком Виятичи, над Движом, Дніпром и Волгом Кривичы, над озером Ильмен Новгородцы, над Полотом Полочане, над горшним Дністром, Сяном и Вислоком Хорваты. Осередком державной организации была "руссская земля" з ғачальним городом Киевом и другими городами, як Чернигов и Переяслав. В X ст. русска держава была найбóльшом и найсильнійшом политичном организациом восточнай Европы.

Насувається вопрос, где належит глядати предков нашей обездоленой Лемковины среди того великого моря славянских племен и их групп? З браку историчъх жерел в истории Лемковины не въсъ дастся выпровадити з сторичном певностю. В виду великого руху Славянских племен можна догадатися, что лемковский народ формовался из кількох племенных групп. В часі переселювання Славян на полуднє через Карпатски просмыки напевно якаси часть переселенцев оставалася в Карпатах и тут започаткувала свое организацийне житье. Деякы учены и историки, як Шафарик, Барсов, Войцеховский и други доказуют, что на пространстві по обох боках Карпат, меже жерелами рік Дністра, Сяну, Білой, Вислы и притока Тисы, давно мешкало словянске племя Хорваты, або Біло-Хорваты. Русский літописец Нестор также зачислят Хорватов до славянского племени. В р. 981 киевский князь Владимир Великий отправился на Польшу, одобрил от них Червенски города (Червона Русь) и прилучил их до Киевской Руси. Земля Хорватов стала перед ним отвором. В р. 993 отправился войном против Хорватов и прилучил их до своїй державы. Так наводит в своей літописи Нестор. На той основі учены твердят, что Лемки походят от старославянского племени Хорватов, котры колиси замешкували недоступну область нынішньої Лемковини. С часом часть Хорватов выемигрувала из Карпат, перешла через Дунай и поселилася в нынішньої Хорватии, заховуючи свою родову назву, яку принесла из Карпат. Друга их часть, котра лишилася в Карпатах, под влиянием русской культуры утратила свою племенну назву, а приняла вспольну назву всіх племен, належачых до Киевской Руси. Есть ныні учеными провірене и стверджене, что Лемки замешкували найбóльше недоступну частину той области, яка в X ст. была знана под назвом Хорватии або Біло-Хорватии, и что по причині горской недоступности задержалася их языкова и звичайова обособленность, — что предки нынішних Лемков належали до тых словянских племен, у которых под влиянием державной организации за княжої добы принялася и заховалася русска культура, а з ньом и назва Русь,

руссій, русин, руснак, до якой признаються нынішни лемки, — твердили, что предки теперішних лемков были на протягу своєї історії духовно и етнично сильном чальством великого русского народа. Потомки давних лемков заховали таку жизненну силу, что потрафили засимілювати деяку сколькость німецьких волоских и козацьких поселенцев, котри знашли собі пристанище в недоступных лемковских горах.

2. ДЕРЖАВНА ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ЛЕМКОВИНИ

Лемковина належала за княжої добы от 993 р. до русских княжеств аж до р. 1340, коли то польский король Казимир Великий прилучил ёй першу из всіх русских земель в состав давної Польши. При Польши позоставала до 1772 року, то єст до першого розділу Польши. В 1772 р. забрала ёй Австро-угорска Монархия. По першой світової войні поділено ёй на дві часті. Одна часть припала до Річыпополитой Польши, а друга часть до Чехословакии. По другої світової войні Лемковина в преділах Польши териториально перестала существовати. Єй жителей переселено частично до Сovieтского Союза, частично на запад в возвращенны земли Народной Польши.

Запримічатся историчный факт, что по першої світової войні на територии Лемковини повстали три Лемковски Републики. Єдна повстала в Грибовском повіті. Аранжером ёй был адвокат Др. Ярослав Качмарчик из Білцаревой. Другу Лемковску Републику зорганизовал в Вислоці Нижньом свящ. Панталеймон Шпилька, місцевый управитель парохии. Третья повстала в Пряшові под начальством Д-ра Антония Бескида, бывш. посла до угорского Парламенту. Всі республики тревали заледво по кілька місяцев. Организаторов их и членов Правления власти арештували, а республики зліквидували.

3. ВВЕДЕНИЕ ХРИСТИЯНСТВА В ПРИКАРПАТСКИХ СТРАНАХ И НА ЛЕМКОВИНИ

Согласно изслідованию поважных русских историков и славянофилов, як Петрушевича*), Пелеша**) и др. уч. початков християнства на Лемковині належит шукати в міссийных трудах славянских Апостолов св. Кирилла и Методия, высланых в р. 864 з Византии на Мораву для проповідания там науки Христової на словянском языці.

Св. Кирилл и Методий, родны братя, з походженъ грекы, бы-

*) Антоний Петрушевич, Введение христианства на Прикарпатью.

**) Julian Pełesz, Geschichte der Union.

ли уроженцами города Солуня в Тессальни. Крестное имя Кирилла было Константин. Имя Кирилл принял он скоро перед своим смертью, коли вступил до монастыря, где закончил свою жизнь. По причині його высокого образования часто приходит под назвом "философ". Обидва братья от молодых літ знают добре славянский язык. Методий через який час был правителем якой-то славянской области, Константин, яко чоловік великих знаний, был библиотекарем при патриаршой библиотекі. Занятие в библиотекі не соответствовало настроєнию Константина. Он мечтал о жизни в уединению. За який час был назначенный профессором философии, а потом провел жизнь разом з братом Методием в Сливийском монастыри, где познакомился добре з письмом коптійским и староєврейским. Перед выїздом в Моравию был высланый в міссиїческих цілях до Сараценов в Малой Азии, а потом до Хазаров, где далися запримітити велики дарования Константина. На міссии у Хазаров был разом з Методиом. В дорозі до Хазар, в Херсонезі, нашол евангелие и псалтыр, писаны "рушким писменем" и чоловіка, знающего тот язык. От него научился скоро читати тоты книги. Тут научился тоже самарянского письма и языка. Обладаючи такими великими засобами знания ріжных письм и языков, составлят азбуку для славянского языка и переводит евангелие из греческого языка на язык славянский.

В р. 862 моравский князь Ростислав, хотячи спарадижовати шкодливу діятельность на Моравах латино-німецкого духовенства, выслал до Византии посольство в ділі получения для моравян проповідников знающих язык славянский. Цисар греческий Михаил III, видячи в том свою политиче корысть, выслал в р. 864 на Моравы своих міссионеров, в состав которых ввойшли оба братья Константин и Методий, з доданьем им кілька особ, знающих славянский язык. Перши роки перебывания св. Братей на Моравах перешли в приготовлованию кадров письменных людей и выготувленьем дальших славянских переведов з греческого языка. Уже з первых дней славянский язык в церковной письменности был враждебно встріченый зо стороны латинского духовенства на Моравах, котре утверждало всядий латинский язык. Не менше враждебно относилось латинске духовенство до особы Константина и Методия, бо в них виділо опасных противников німецкого паковання над славянами. До Риму посыпалися от німецких епископов ложны доносы, клеветы и обвинения на Константина и Методия. Им закидовано, что в варварском языке поширюют меже народом аресь.

По трьох літах мозольных трудов Константин и Методий з групом своих учеников отправляются до Риму, чтобы папі предложить спровадование своей діятельности, упросити о высвячене приведеных учеников и поскаржитися на невластиве поступованье латинского духовенства. По дорозі задержалися який час в Панонии, куда прибыли в р. 867. Там дуже жично принял их князь Коцель и дал

им 50 учеников для выучения их славянских книг для приготовления их до священничего стану. Оттуда прибыли до Венеции, где перевели горячий спор з “триязычниками”, т. є. особами, котры утверждали, што письменность єсть законна только на трьох языках, то єсть на єврейском, греческом и латинском. Такий взгляд был тогда поширенный на заході через латинське духовенство в ненависти до языка славянского. Триязычники зостали скомпромитованы выводами Константина на подставі св. Письма.

В літі 868 р. Апостолы прибыли до Риму. Папа Андриян II принял их живично и торжественно. По провіркию их учения и богослужебных книг в славянском языці папа затвердил славянский язык, яко літургічный, а в церкви Пресв. Богородиці поблагословил богослужебны книги. Св. Кирилл и Методий отспівали в той церкви перший раз службу Божу в славянском языку. Приведеных учеников папа высвятил на священников. З Риму Константин уже не вернулся. Тяжко захворовал и в р. 869 помер. Перед смертью вступил до монастыря и принял нове имя Кирилл и под тым іменем виступат, яко Апостол Славян. Папа Адриян II поставил Методия архиепископом з широкими правами для ширення християнства среди Славян, отновил стару римскую митрополию, в которой передал власть Методию. Под ту митрополию падала Паномія и Моравія. Кромі того папа позволил отправляти Службу Божу в славянском языку в цій митрополии Методия.

Методий вернулся на Моравію. Вороги славянского языка роспочали тепер переслідувати Методия. Три німецькі епископи, а то Адалвін, Гермарик и Ано завозвали Методия на суд. А коли Методий не явился, його насильно зловили и увязали в монастирі в Фрізінгі, в Баварії. Тут через полтретя року Методий дуже витерпіл от німецьких епископов, котры по звірськи з ним обходилися. Он посыпал много разов жалобы до Риму, но німецькі епископи перелапували туты жалобы и нищили. Папа довідався о терпіннях Методия от одного ученика Методия Лазарева и выслал до Німеччини свого посланника в особі епископа Павла, чтобы освободил Методия. В р. 873 Методий виходил из вязниці. Папа засудив всіх тих трьох епископов, котры його несправедливо судили. А не одовга всі три тоти епископи померли наглом, а несподіваном смертью.

Широку апостольську діяльність провадил тепер Методий в своїй пространній митрополії помімо великих перешкод, яким діяло німецьке духовенство. Овочи його пастырського труда проявлялися во всіх сторонах. Всяди возрастало правдиве християнське житє. Поганські звичаї зникали, число ревних священников вростало. Ученики Методия ходили по всіх сторонах и проповідали Христову віру. Чехи, Поляки, Хорвати и наші прадіди, котры жили по обох сторонах Карпат, слухали науку учеников Методия, а слухали

її в своєму родному языку. З Христовом віром поширилася також славянська письменність.

Німецькі єпископи внесли знов жалобу на Методія, що он не єсть правовірний і ширит ересь. До них долучився князь Свято-п'олк і теж вже от себе жалобу на Методія. Папа Йоанн VIII позвал Методія до Риму. Провіривши діло, в отвіт на жалобу похвалив ревність і правовірності Методія, затвердил старославянський язык, яко язык літургічний і потвердил митрополичу владу Методія над Моравією. Велику, юнак, ошибку зділал папа, що позволив висвятити на єпископа в Нітрі німця Віхинга, юного из найбільших інтриганов і ворогів Методія, котрий подроблювал і фальшувал папські письма і всяди явно виступал против него. Віхинг не був єпископом Христовим, а слугом дьявола.

Методій под конець свого трудящого життя мал много трудностей. Мусіл дбати о вихованні молодих священників, старатися о переведі св. Письма і інших побожних книг. Його ученики походили из простого народу, для того он должен был много трудитися, чтобы вучити их потребних наук и утвердити в добром. Через 25 літ зносил он велики місіонерські хресты, котри подрывали його тілесні сили. Переступил уж 70-ий рок життя. Зближался час його кончины. Словами "Отче, в руки Твои передаю моего духа" на руках своїх учеников отдал свою праведну душу Всешильному Богу, щоби за своє трудяще житє на славу Божу получить вінець небесной славы. Методій умер дня 6 квітня (апріля) 885 року. Його тіло похоронено в Катедральній церкви в Велеграді.

Церква св. причислила Кирила і Методія до ліку святих і надала им титул Апостолов Славян.

Враги славянського языка добилися у папи Стефана V* запрещення славянського языка в церковном обряді на Моравах. Наслідником св. Методія назначено Горазда. Його не допущено до єпископства, а даже арештовано. В р. 970 папа Йоанн XIII заборонил впроваджувати в Пражской епархии славянского обряда. В Чехии и в краю Вислян, находячись под властью Чех, обряд словянский перетрепал до 1053 р., а по тверджению историка Чермака**) до подбою Малопольши Болеславом Хоробрим.

По смерти св. Методія враги його прогнали всіх учеников в числі 200 из Моравии, котри разбежлися по землях словянських для продолження діла св. Апостолов. Єдни зашли до Хорватов, други до Сербов и Болгаров и всяди ширили славянські книги и почитанье св. Кирила и Методія. Меже хорватами тішилися великими успіхами. Славянський язык (глаголицю) впровадили даже до латинского Богослужения, який полішився до нынішних часів в трьох епархіях: сенській, кркій и шибенській. Славянська письменність розвинулася

наилучше в Болгарии, откуда перенесено ёй в слідуючих столітиях на Русь.

*) А. М. Селищев, Старославянский язык.

**) Czermak W. Ilustrowane Dzieje Polski, 1. Wieden 1905.

Місіонери св. Методія перемірили кількоратно апостольськими трудами наші Карпати, дотирали до Кракова і до надвіслянської області і розпространяли віру Христову в славянському обряді. Наші предки, жителі Карпат, приняли віру Христову безпосередно от місіонерів, учеников св. Кирилла и Методія на сто літ скоріше от офіційного хрещення Русі в 988 р. в Києві через св. Владимира Великого*).

В р. 874 чеський князь Боривой зо женом Людмилом принял християнство по славянскому обряду. Окрещено их при дворі великоморавського князя Святополка.

В жит'ю св. Методія читаме, что над Вислом сідил дуже сильний князь, який знущался над християнами. Методій звернулся до него, чтобы он принял християнство добровольно, а як то не зробит, то окреститься його примусово на чужої землі. Так и сталося. Князя Вислян окрещено примусово в Моравії по славянському обряду. Было то в р. 875. В том то році моравський князь Святослав прилучил край Вислян до своєї держави**).

Т. Свенцицький, єден из виднійших историков Польши в своїом труде "Опис Старожитной Польши" (В-ва 1816, т. I, с. 9) замічат, что Польша приняла християнство из Моравії от просвітителей Славян св. Кирилла и Методія и их місіонеров на славянському языку с концем IX ст.

Князь Мазовецький, язычник, Мечислав I (Mieszko) принял християнство лем перед вступлением в брак з Дубравком***) дочерью

*) Петрушевич, Пелеш — *ibidem*.

**) Historia Polski, t. 1, cz. 1, str. 156. PAN. 1958.

***) Историк Фрузе определенно говорит, что Мечислав принял христианство по греко-восточному обряду.

чеського князя Болеслава I в 965 р. Дубравка усердно помогала Мечиславу в окончательном выкоренению поганства и в сооружению церквей*). В 977 р. умерла Дубравка, а по двох роках Мечислав вступив вторично в брак з Одом, дочерью маркграфа Дитриха. Под влиянием жены и тестя приступлено до заміни в богослужении славянського языка латинським**). Он впровадил німецьке латинське духовенство до своєї держави. В р. 986 Мъешко I разом з саксонським войском воювал уже против чеського князя Болеслава II. И тоды обсадил польськими гарнізонами червенські города, які в р. 981 належали до Київської держави.

Першы епископы в Кракові быli славянскаго обряда***). Першыи епископ краковскій назывался Прохор и был восточного обряда. Маме историчны факты, что в Кракові быli колиси церкви и монастыри славянскаго обряда, правилися Богослужения в том обрядѣ и полишилися сліды византийскаго стилю (н. пр. на Вавелю****). На дынарах Болеслава Смілого быli поміщены копулы церкви и напис кирилицьом*****).

Ученый и историк А. Шишко-Богуш твердит, што церковь на Вавелю была славянскаго обряда, выбудована перед IX ст. Єдным из єайнівійших доказательств, што религійный стан Кракова в першых початках християнства был зо славянским обрядом сут выкопалиска открыты в том році в Висліцы под Краковом, где открыто церковь св. Кирилла и Методия, походящу из IX віку, отже из часу перед официальным крещением Польши в р. 966 через Мъешка I. До сегодня полишилася лем єдна церковь греч. обряда в Кракові, котру сейчас по другой світовой войні замінено на лат. костел. В церкви той (св. Норберта) — находился прекрасный и цінныи иконостас, мальований славным польским малярем Матейком. Иконостас тот в найновійших часах якasi невидима рука усунула.

Подобно, як на Моравии, так и в Польши славянский обряд не выдержал натиску и опору латинскаго обряду, який ширили німецкы и французскы миссии, хоц меже поляками находилися смілы защитники славянскаго обряда. На Лемковині натоміст заховался по нинішний день славянский обряд, а то належит припинати тому обстоятельству, што наши предки ище в X ст. подпали под влияние княжой Руси, котра мала тогда велику культуру. Єднак наш византійский обряд был всегда сольом в очах латинскаго духовенства, котре *per fas et nefas* притягало наших людей до зміны обряда на латинский помимо дотычных декретов найвысшой церковной власти.

На подбужанскы и єадн'ярнскы земли пришло християнство не с Києва, а из словянской Великоморавской державы, яка в борьбі за незалежность з німцями и римскими епископами просила Византию о помочь. Доперва из тых земель християнство досталося до Києва, где в р. 988 официалью окрещено Русь.

*) Wielka Powszechna Encyklopedja illustr. т. 47, стор. 33. Отмічено принятие християнства в 960 р.

**) ibidem, т. 47, стор. 33 и т. 9. стор. 33.

***) Шематизм Апост. Администрации Лемковщины, стор. XII.

****) Наша Культура № 6 из р. 1958, стор. 16.

*****) Chr. T. Fruze, Historia kościoła polskiego.

4. АДМИНІСТРАЦІЙНА ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ЦЕРКВІ НА ЛЕМКОВИНІ

Велеград на Моравии был престольным містом св. Методия. Велеград высыпал в наши горы первых миссионаров для распространения віри Христової и з Велеграду были назначены первы священники, для того належит припустити, што начально Лемковина належала церковно-администраційно до Велеграду. С повстаньем первого епископства в Кракові, Лемковина перешла под администраційну власть краковских епископов словянского обряду. Тот стан тревал до основания русского епископства в Перемышли, што слідовало в другої половині XI століття.

Точну дату основания Перемышльского епископства з браку жерел трудно усталити, але певним єст, што оно повстало в другої половині XI ст. Лемковину приділено до Перемышльской епархии. Тоже не дастся точно усталити дату того прилучення. В р. 1492 долучено до Перемышльской епархии самборське епископство. От того часу кождый Перемышльский епископ титуловал себе епископом Перемышльско-самборским. Лемковина хотяй належала до Перемышльской епархии и ділила з ньом свою историю на пространстві віков, то єднак всегда заховувала свою індивідуальність и свою обособленість. Больша ріжниця меже Перемышльским епископством, а Лемковином зашла в часі, коли ҳодило о принятие рішений синоду берестейского т. зн. о впроваджење унії (1595 р.) в Перемышльской епархии. Тогдашній перемышльско-самборский епископ Михаил Ко-пистинский (1591-1610) не прилучился до тых владык, котрияяняли берестейску унию. На його місце назначено другого епископа, котрый принял унию. На пространстві сто літ. часу на територии Перем. епархии существовало ровночасно по двох епископів, єден православный, а другий уніятський. Меже ними тревала завзята борьба. Уніятськи епископы мали союзников в латинском духовенстві и в державных чинниках. В часі той борьбы Лемковина утратила связь з Перемышльским епископатом и сталася особном единицом под юрисдикциою свого генерального викария, котрый выконувал ҃ над ньом власть епископа. Послідним православным епископом Перемышльско-самборским был Автоній Винницкий (1650-1679). Он перенос в р. 1675 свою резиденцию до Сянока и начал титуловатися епископом Перемышльско-самборско-сяноцким. Титулатура тата перемышльских епископов полышлася на завше. Наслідник Антонія Винницкого, епископ Инокентій Винницкий (1679-1700) в році 1692 принял унию з цілом Перемышльском епархиом. От того часу Лемковина лишилася при Перемышльской гр. кат. епархии.

Не совсім, єднак, Лемки были вдоволені з принадлежности до Перемышльской епархии. В них повставала часто мысль и мечта о основанию власной епархии с осідком епископа в Крыници, яко

місцевости дуже репрезентаційної. О. пралат Виктор Жегестовский, світлый и ревный священник, в р. 1848 зостал заименованый парохом в Крыници. Он начал туто мысьль реализувати. В той ціли в р. 1865 вибудовал в Крыници прекрасну муровану церковь под покров св. Апостола Петра и Павла, котра в будучности мала быти катедральном церквом, а коло церкви построил єдноповерховну палату, на резиденцию для епископа. В купелевом заведению в Крыници побудоввал дві больших розміров виллі, из которых доход мал ити на удержаніе епископа. В том направлению поробил также старания в римской курии. Успіха не дождался. Польськи власти державны в р. 1945 згадану палату замінили на т. зв. Осьродек машиновий, а церковь, по розобранию иконостаса и по замальованию византійских ікон замінено на костел. Таком самом жертвом впали всі лемковськи церкви.

Заботы о. Виктора Жегестовского осущесвілися доперва по першой світової войні. Из причини переходу єдной третьої части лемков на православие и завзятой борьбы меже православными, а униятскими лемками и опасностю перехода цілої Лемковини на православие, Апостольский Грестол в порозумінию з правительством Польским декретом Конгрегации Восточной церкви з дня 10 лютого 1934 р. *Quo aptius consularer* установил особну епархию для лемков под назвом Апостольска Администрация для Лемковщины *ad nutum S. Sedis*. Першим Апостольским Администратором зостал заименованый Лемко о. Др. Василий Масцюх. Адміністрация тата перетревала заледво до р. 1945, в котром то року власти Народной Польши єй зликовидували, а Лемков выселили на западны землі.

5. ЛИНГВІСТИЧНЫ И АРХЕОЛОГИЧНЫ ДОСЛІДЖЕННЯ О ПЕРВЫХ ЖИТЕЛЯХ КАРПАТ

От найдавнійших времен Карпаты были заселены разными иностранними племенами, як германскими, кельтицкими, панонскими, илирийскими и румынскими. В часах переселения народов племена тоты пересувалися и уступали місце Славянам, котры на тых областях меже V а VII ст. начали тут стало поселятися. Историчны жерела з тых времен сут досить скучы. Много єднак відомостей можеме засягнути з назв, які славяне на тых місцях застали, а котры полишилися от тых племен. Назвы тоты дотычат передовсім гор, рік и занятий.

Учены выпроваджуют назву "Карпаты" (*Karpathes óros*) от албанского слова "karpe", што означат гора. Нарічие албанське было єдно из илирийских нарічей. Назва "Карпаты" приходит уж в II ст. по Хр. Назву "Бескид" выпроваджуют от старогерманского слова "beschet" "Bescheid", што означат верх нисшої горы або просмік. Слово "Татры" от илирийского слова "Triti" (*Turtur, Tisrtra, Tatry*),

што означат скалисты горы. Назву "Дунай" (здробниле Дунаець), кельтицького походження приняли германе, а от герман Словене. "Орава" єст походження германського от слова "are' Araj", значить ріка, поток. Натоміст назви "Магура", Кичера, Сиглы, Груни", сут походження румынського (волоского). Тоже румынського походження сут поліше-ни в Карпатах назви, як: "бача, брындза, бундз, кляг, гелстка, грулі" и много других слов, што єст доказательством, што румынські племена (Волохи), жуючи в Карпатах занималися пастырством. Назви "чуга, газда, югас" сут походження венгерського.

Археологичны достижения дотычно поселения первых людей в Карпатах в преисторичной добі начинаются доперва в новійших часах. Монеты римські, викопаны в повіті Сандецком и Грибовском свідчат, што в тих странах мешкали люди уж в часах римської епохи и мали контакт з римським державом.

6. ОСАДНИЦТВО И КОЛОНИЗАЦИЯ

Славяне завитали до Карпатських гор около V и VI ст., посувавшися долинами рік. В періоді переселений народов пересунулися через гори на півднє и дошли до теперішнього Адриянику, становлячи там плотну масу. Наїзд аваров, а потім мадьяров розділив их на південних и сіверних. Тоді то наші предки заняли Карпаты и Закарпат'є. На розсвіт істории земля западно карпатська належала до Білої Хорватії, котра в IX ст. ввійшла в состав Великоморавської Держави до часу, коли то Владімир Великий прилучил їй до Київської Русі. Хорвати сут предками нинішніх Лемков. Казимир Великий прилучил в р. 1310 Лемковину до Польши. Лемки являються автохтонами своєї землі.

Первоначально Лемки жили в Карпатах вольним житьем пастушим. Ліси и полонини на никого не были записаны, але правом природним належали до тих оселенців, котри заяли тот терен.

Такий стан річы был ище за первых королів польських и венгерських. Зміна наступила доперва тоді, коли totы державы стали феодальними. Тоді королі польські и венгерські оголосили себе властителями цілої землі, яку не забрали ище други володаре.

Понеже totы пущы не приносили им ніякого доходу, то зачали на них поселяти осадників, котрих зволіяли на який час от податков и інших свідчень, звичайно на 20 літ, штоби totы осадники могли добре загосподаруватися. Ссаджувано их на праві польськом або магдебурском або волоском. Але королям тото осадництво не ишло добре. Зачали отже робити даровизны на річ свого рыцарства. Кто в войні добре отзначился, або для короля зробил яку прислуго, тот доставал от него величезны лісны терены на власность с тым, што на тих теренах мог закладати (льокувати) оселі. Через таку даровиз-

ну королевска власность зачалася корчти так, што в протягу 300 літ король позбавился праві цілой власности на річъ рыцарства, а обданованы панове ставалися великими магнатами. От XII ст. творяться велики власности шляхты и рыцарства, котры стігают кольонистов и закладают села и міста. Период густійшой колонизации припадат на часы от XIII до XVI ст. В том часі повстали в Карпатах нынішны осады, т. є. села и міста о нынішных назвах.

7. ПОЧАТОК ВЕЛИКИХ ВЛАСНОСТЕЙ

В р. 1359 Казимир Великий в присутности королевских урядников надал Янови Гладышови велики добра в своих лісах над ріком Ропом. На той дарованой области уж тогды существували села: Лосье, Регетов и Смерековец. Ян Гладыш и його наслідники льокували всі теперішни села, находячися на той области, а то Высову, Блихнарку, Ждыню, Конечну, Луг, Ропки, Ганчову, Квятоню, Гладышов, Устье Русске, Климковку, Новицу, Білянку, Ропу, Ропицу, Шимбарк и не существуючи тепер села Грыфов и Уневичы. Был то так званий "Ключ шимбарский", бо Гладыше резидували в Шимбарку або "Панство Гладышов" або "Dominium Ropae". В Шимбарку находится дотеперь, хотя дуже знищений, замок, побудуваний Гладышами, который под взглядом конструкции належит до оригинальных забытков. Шимбарк зостал спаленый через войска Ракочого. Гладыше выемировали потом до своих посіlostей в сандомирском и любельском, а на звалицах их фортуны повторилися меньши шляхетски власности.

Вздовж ріки Вислоки и єй притоков повстає велика власность рода Стадницких. До них належало 19 сел лемковских, а то: Дошница, Довге, Граб, Явора, Воля Цеклинска, Кремпна, Мысцова, Незнайова, Ожинна, Ольховец, Поляны, Тихания, Гута Полянска, Гырова, Ростайне, Ропяка, Скальник, Святкова мала, Жидовске. Єст то так званий "Ключ Змигородский", бо Стадницки резидували в Змигороді. В XVI-XVIII ст. Стадницки обнимают другий ключ на Лемковині т. зв. "Ключ Навойовский".

Воєвода Krakовский Петро Богорий побил Даниила, князя Галицкого під Kopговицьом и зато достал от короля велики посіlostи, а його потомки дошли до великих богатств. До них належали Лубна, Дукля, Гырова, Загоре, Мшана, Тылява, Зиндранова, Терстяна, Сторожи и м. ого польских сел.

Зындрон из Mashковic, Согатыр из под Грунвальду, одержал от короля "Ключ Яслиский" и титул "haeres de Jasiel". Он льоковал Королик Волоский, Королик Польский, Ясьонку и Любатову. Ключ Яслиский перешел потом из посіданья перемышльских епископов лат. яко "Друге Панство Бискупье".

ОСАДНИЦТВО НА ВОСТОЧНОЙ ЛЕМКОВИНІ

За панування Казимира Великого припадає період жывої колонізації цілого Подкарпаття. Повстає много сел і міст на німецькому праві. Дзори магнатов багатяться. Сяноцька земля "золотим яблком" для польської магнатернії.

Колонізація сягає глибоко в долину ріки Сяну. То дає оказію шляхецким родинам одограти ту не малу роль. Предки осадництва поширяють також в глибоких карпатських пущах. Колонізацію на праві німецькому подгірає колонізація на праві волоском, пристосованом до потреб пастушого життя Волохов, котри от XIV. століття аж по XVI ст. перетягають вздовш Карпат з востока на захід.

Выдающу роль колонизаторску в долинах рік Сяну, Гочевки и Солинки одограла родина Еальов, выводячися з Венгер. Она основала ту многи оселі, як Балигород, Гочев, Новотанец, Середнє и Жубраче. Бальове походили з комітату Шароского. За вірну службу одержали от Казимира Великого: Боиска, Радошкі и Вислок.

Кромі родини Еальов много и інших венгерських родин дато початок декотрим осадам, як на пр. Угерци, о чом свідчить уж сама назва села. Венгерского походження была родина Гумницьких (Гумецьких) и Дыдинських, котри мали свої добра в сяноцькій землі. Містечко Гумниска и Дыдьова их походження.

Великі заслуги в осадництві положила родина Км'тов, а передовсім Петро Км'та, котрий основав оселі: Дверник, Должицю, Тарнаву, Скородне, Росохате, Лютовиска, Творильне, Криве, Гульське, Затварницу, Яворець, Смерек, Ветлину, Береги Горішни, Хмель, Протісне, Ступосяни, Радошицы, Устрики Горішни, Лупков, Міков, Волю Мілову, Маньов, Щербановку, Солинку, Туринск, Команьчу, Смольник и інші. Села totы сегодня по більшій часті не існують. Пали жертвом повоєнних нападів розміттих банд. Населеніє розпорощене по цілому св. т.

8. ПАНСТВО БИСКУПЬЕ

В XIV ст. повстало велике "Панство Мушинське", обнимаюче всі поселення над ріками Попрадом, Каменицьом и Бялом, от Пивничної по Чертижне. Начально було оно власністю короля, а в р. 1391 титулом даровизни через короля Владислава Ягеллу перешло на власність краківських біскупів под назвом "Панство Біскуп'є". На том терені повстали іще перед роком 1391 перші місцевості крім Мушина таки села: Андреївка, Брунари, Кунчова*), Порул (уж не існуюче), Щавник, Ломниця, Фльорінкова (тепер Фльорінка), Яшкова и Мілик. Мацийова, власність Тынецького кляштору, повстала іще скоріше, бо перед роком 1229.

СІДНИЦТВО НА ВОСТОЧНОЙ ЛЕМКОВИНІ

За панування Казимира Великого припадає період живої колонізації цілою Подкарпаття. Повстає багато сел і міст на німецькому праві. Діори магнатів согатяться. Сяноцька земля "золотим яблком" для польської магнатерії.

Колонізація сягає глибоко в долину ріки Сяну. То дає можливість шляхецким родинам одограти ту не малу роль. Предки осадництва поширяють також в глибоких карпатських пущах. Колонізацію на праві німецькому подпирає колонізація на праві волоском, пристосованом до потреб пастушого життя Волохів, котрі от XIV. століття аж по XVI ст. перетягають вздовш Карпат з сходу на захід.

Выдающу роль колонизаторску в долинах рік Сяну, Гочевки и Солинки одограла родина Еальов, выводящася из Венгер. Она основала ту многи оселі, як Балигород, Гочев, Новотанець, Середнє и Жубраче. Бальове походили з комітату Шароского. За вірну службу одержали от Казимира Великого: Бойска, Радошкі и Вислок.

Кромі родини Еальов много и інших венгерських родин дато початок декотрим осадам, як на пр. Угорці, о чом свідчить уж сама назва села. Венгерського походження була родина Гумницьких (Гумецьких) и Дыдинських, котрі мали свої добри в сяноцькій землі. Містечко Гумниска и Дыдьова их походження.

Великі заслуги в осадництві положила родина Км'тов, а передовсім Петро Км'та, котрій основав оселі: Дверник, Должицю, Тарнаву, Скородне, Росохате, Лютовиска, Творильне, Криве, Гульське, Затварницу, Ягорець, Смерек, Ветлину, Береги Горішни, Хмель, Протисне, Ступосяни, Радошкі, Устрики Горішни, Лупков, Міков, Еолю Мілову, Маньов, Щербановку, Солинку, Туринськ, Команьчу, Смошник и інші. Села totы сегодня по більшій часті не існують. Пали жертвом повоєнних нападів розміттих банд. Населеніє розпорощене по цілом св.т.

3. ПАНСТВО БИСКУПЬЕ

В XIV ст. повстало велике "Панство Мушинське", обімаюче всі поселення над ріками Попрадом, Каменицьом і Бялом, от Пивничної по Чертижне. Начально було оно власністю короля, а в р. 1391 титулом даровизни через короля Владислава Ягеллу перешло на власність краківських біскупів под назвом "Панство Біскупське". На том терені повстали іще перед роком 1391 перші місцевості крім Мушина таки села: Андреївка, Брунари, Кунчова²⁵), Поруй (уж не існуюче), Щавник, Ломниця, Фльоринкова (тепер Фльоринка), Яшкова и Мілик. Мацийова, власність Тынецького кляштору, повстала іще скоріше, бо перед роком 1229.

До найстарших сел королевских належит зачислити Лосье, Білцареву, Тылич и Ропицю Русску.

При кончи XVI ст. Панство Бискупье числило уже 23 русских сел, а именно: Чырна (1574**), Чарна (1575), Баниця (1574), Берест (XVI ст.), Білична (1595), Чертижне (1589), Фльоринка (вторично 1574), Избы (1547), Астрябик (1577), Камяна (1577), Крыница (1547), Поворозник (1565), Солотвины (1595), Снітниця (1596), Ставиша (1574), Щавник (вторично 1578), Вафка (1574), Верхомля Велика (1595), Злоцке (1580), Зубрик (1545), Жегестов (1575).

Села тоты были льоковаи краковскими бискупами Францишком Красинским, Петром Мышковским и Юрком Радзивиллом в роках 1570-1595. Кровавыми буквами сут в истории Лемковины записаны позднійши краковски бискупы, як Яков Зарфик, Мартин Шышковский, Ян Малаховский и др., які докладали всяких старань, чтобы русских лемков златинизувати и сполонизувати. Они отбирали русски церкви и отдавали их польским ксендзам, конфисковали церковны грунта на річ польских костелов, змушували лемков ходити на латински Богослужения, ограничували права русских священников, заборонювали побольшати гр. кат. парохии, а население дизунице (православне) цілковито вынишили. О том буде ище бесіда на інших місцях сего еляборату.

Центром Панства Бискупього (Мушинского) была Мушина, в которой постоянно жилаждоразовый начальник того панства, зваєй “старостом Мушинским”. Он мал велику власть и широки права. Был не лем администратором, але тоже найвищым судийом и начальным вождем збройных сил. Села, лежачы на территории того Панства, ма-ли выполнять специальны обовязкы к повинности и поносити тягари взглядом своей зверхности. Меже прочими до них належало направа дворских будинков, корчм и броваров; направа мостов, яров, дорог и гробель, отбываю варты, привоженье дворам вино з Венгер и соль зо Старой Соли. Повинности были четыракого рода, а то 1) взглядом

*) Кунчоеа, русске село, а тепер Konclowa, polska wieś.

**) Число означают рок привилею на льокацию села.

солтыса, 2) взглядом бискупа, 3) взглядом латинс. духовенства и 4) взглядом двора. Кромі того треба было выполнити такы повинности, як “трамове”, “торове”, “яйцове”, “сырове” и “кухонне”. На річ латинского духовенства треба было платити “десятину”. Каждый был обовязаный быти выпосаженым власным коштом в мундур и оружие и быти готовым до войсковой службы. Найважнійша служба была в драгонии бискупьой”. Был то род милиции, которая не брала участия на войні. В драготии служили по большой части солтысы. Другом єдиницюм войскового характера была “русска піхота” (в актах pedites Ruthenici) звана “гарники”. Для нас интересне ест, што лем-

ковска "гунька", яку ношено до остатних часів в повіті Ново-Сандецком, то позосталость мундуру драгонии бискуп'єй.

На початку XVII ст. слідує льокованье нових сел, а то Дубне (1603), Мохначка нижня (1648), Верхомля мала (1603). Границя польско-венгерська часто улігала змінам. Зостала усталена доперва в 1772 р., по першом розборі Польши. Іще в 1770 одобрано Польщі 16 міст и 273 села, а меже ними Новий Санч, Старий Санч, Новий Торг, Кроцьєнко, Мушина и Тылич и прилучено их до Венгер. Область тата была под пановањем венгерським до року 1772, коли то усталено границю австрійско-венгерську. Том границьом поділено Лемковину на сіверну и южну. Сіверну прилучено до Галичини, а южну до Венгер.

Мушинські добра тревали в ненарушеном стані до року 1782, аж заняла их Австрія, котра выдержавила их графу Скржинському. Держава тата тревала до року 1802. В році 1809 закупила totы добра компанія Арнстайн, Ескелес, Геймиллер и Стайнер за сумму 10.300 фльоренов, а на конци сталися власностю фундушу религійного.

Із ріжних жерел и записков довідуємесь, что нашим предкам жилося не барс весело в панстві краковських бискупов. Были они тяжко гноблены и материально и морально. Физично мусіли тяжко працевувати, а овоч их мозольної працы ішол до рук их гнобителей, котры за то выдерали им найбóльшы их цінности: віру и народность.

9. КЛЮЧ ЯСЛИСКИЙ

Інший характер мал другий ключ маєтков Перемишльських бискупов, так званий "Ключ Яслиський". Меже Вислоком, а Сяном розсіялося друге панство бискупов перемишльських. Центром было місточко Яслиска. В року 1366 Казимир Великий єад ріком Яселка заложил місто зване "Высоке місто" (Hohenstadt) и дал якомуси Янови де Ганселино Венгрови привилей льокацийный ведля права магдебурзкого. Вкоротці назву міста змінено на "Яслиска". В року 1434 король Володислав Ягелло дарувал Яслиска и села Королик, Дальову и Ясьонку перемышльському лат. бискупови Янушови. Скоро повстали други села, як Воля яслиска, Терстяна и Завадка. Коли число сел побольшалося, зачато числити их на "потоки". Вшитких потоков было пять, а именно: Поток 1: Воля Нижня и Рудавка, Поток 2: Липовец и Черемха, Поток 3: Дальова и Шкляры, Поток 4: Королик Русский и Королик Польский, Поток 5: Завадка и Абрамов. Пол потока становила Кам'онка и Посада. Повинності были ту панцизняны, а кромі того кождый поток был обовязаный каждого року привезти зо Старойсоли до Черемхи 64 бочок соли, а из Венгер тилько бочок вина, а надто достарчти до Яслиск 57 фурманок на ріжны ціли, и на цілом терені направляти дороги.

В році 1389 льоковано село Дошно, котре от року 1885 належало уже до Рымановского Ключа гр. Потоцкых.

До старих осад Яслиського ключа належало село Ясьонка, льокавана в р. 1386 и Посада Яслиска єе вчислена до Потока. Шкляры льокованы были в р. 1527 через бискупа Андрея Кржыцкого, а Кам'онка в р. 1541 через бискупа Тарлу. В Панстві перемышльских бискупов не было жадної зорганизованої на війковий спосіб міліції в роді драгонии бискуп'ою, яка была в панстві мушинском.

10. КЛЮЧ НАВОЙОВСКИЙ

На звалищах великого панства Бискуп'о-мушинского в р. 1828 твориться власність графов Стадницьких так званий "Ключ Навойовский". Стадницькы перенеслися в область Нового Санча и Мушины. От Елены Апольонии Массальской, котра набыла добра мушински от австрійской Камеры, купил гр. Францишок Стадницкий села: Чачов, Лабовец, Угрин Выжный и Нижний, Розстоку Малу и Велику, Лосье, Складисте, Мацийову, Новувесь, Яворки, Шляхтову, Білу Воду и Чорну Воду и Лабову, яко місто. Из тых сел найдальше на запад сут высунены села: Шляхтова, Яворки, Біла Вода и Чорна Вода. Жителі тих сел так в диалекті лемковском, як и в строю ріжняться от других лемков. Характер их народной культуры зближеный до словацкой. Князь Павел Сангушко, попередний властитель Шляхтовы в р. 1794 наділив гр. кат. приходство в Щавниці доходами.

Ведля русского историка о. Юлияна Никоровича всі вымінены высше села повстали за часов русских князей и яко такы досталися разом з княжими добрами в р. 1340 от польского Короля Казимира Великого под панованье Польши. За тым промавляє традиция и факт, что преплываючу через Шляхтову річку до тепер называют "Русским Потоком". Том осторожном дорогом мали колиси переїзджати Феникіяне, Римляне, а потом Русы.

Недалеко Шляхтовы находятся два польськи місточки: Щавниця и Кросц'єнко (Коростенко). Мешканцями тых міст были Русины и там мали свои русски церкви и русски приходства. Доказательством того ест факт, что до днеська позостала назва сіножати в Щавници, належачої до приходства "лука Попова", а в Кросц'єнку показуют ище місце, где перед столітиями стояла русска церковь.

В церкви Шляхтовой находилося до недавна Евангелие, котре в р. 1542 тогдашний властитель Андрей Йордан из Заклічина подавровал той церкви. На послідньої єй стороні уміщена дедікація. Також и в других церквах давного Панства бискуп'ого находилися пам'ятники, полишено до послідних часов, як напр. в церкви Милику находился дзвон з р. 1484 и дивный приряд до дзвоненя молотком, в церкви Мохнацкой дзвон из р. 1626, в Поворозницкой — образ Стра-

шного Суда з. р. 1627 и Страждущой Матери из р. 1644, в церкви Чирнянской Евангелие из 1643, в Перуеской Литургикон из часов княжой добы. По другой світовой во..ні вшитки тоты памятки зостали поусуваны невидомом руком.

Давнійше на той области было ерегованых больше гр. кат. парохий. Акта парохиальны и иные документы, як грамоты льокаційны свідчат, что села Аєдреївка, Богуша, Зубрик, Мушинка, Пепрунка были самостоятельными парохиями, но опікунча рука краковских бискупов позбавила их того привилея и они позостали, яко дочерны сусідных парохий.

На польско-чешской границі, коло Войковой, выплыват так зване “жерело трех королей” (Келалікут). Ведля традиции ту мали зыйтися три королі. Учены относят то до съїзду, о котором вспоминают, под роком 6776 от сотворения світа, Волынско-Галицка Літопись. Там читаме: "...По семъ же бысть сънем (соймъ) Русскимъ княземъ съ лядскимъ княземъ с Болеславомъ и снимашася въ Терновъ. Данило князъ съ обома синами съ Львомъ и съ Шварномъ и Василькомъ князъ съ своимъ сыномъ Володимиромъ и положиша рядъ меже собою о землю Русскую и Лядскую, утвердившеси крестом честнымъ".

11. ОБОРОННЫ ЗАМКИ

Для забезпечення и охорони границ и трактов начато уже в XII ст. будувати замки, а кромі того забезпечуватися перед нападом ворогов будовы валов, фортов, засік *) и пересік и котчых замков**). Замки повставали по містах, кады провадил головнійший тракт. Найстарши міста на Лемковині, то Біч, Ясло, Коросно, Сянок, Мригород, Березов, Загорье, Дукля и Мушина. Через Карпаты провадило кілька трактов. Были то дороги торговельны, кады перевожено товар из Польши до Венгер, а из Венгер до Польши. Найважнійшим товаром для Польши было вино, котре в великом количестві привожено голоено из Токаю, бо нашы панове на великих посолостях його дуже любили. Вино то было іще молоде, бо венгерски виноградники не были в стані старого вина достарчiti нашей шляхті. Длятого на барылках и анталках выписували по латині такы слова: Вино на Венграх уроджене, а в Польші выховане". Головный тракт польско-венгерский провадил от Тарнова через Пильзно на Ясло до Змигорода, а отталь через Полянський Просмык на Зборов, Бардйов, Кошиці до

*) Засікы, то были поперетинаны дороги, на котры накладано дерево, пняки, голузя, штобы противник не мог тадый перейти.

**) Котчи замки (от мадьярского слова "Kotse"-воз) было установлене десятки возов, єден коло другого, за котрими боронилися перед ворогом.

Токаю. На востокі натоміст тягнулся через просмік дукельський на Свидник и на Унгвар до Мункача. Третий шлях лучил Польшу з Венграми через Сянок и Долину Ославы. Долины Вислока и Сяну отверали дорогу на Подкарпатье тоже из сівера и востока. Дороги крижувалися меже собом. Рух ёа них не уставал. Из Польши вивозено до Венгер соль. На дорогах часто трафлялися напады на везений товар. Часто нападали на пански дворы збуйники. Належалося перед тым вшитким забезпечити. На той то подставі повстают замки, званы гродами, а міста, в которых побудовано замки, приходят под назвом міст гродових. Отталь то и русска назва міста "город".

Єдним из найстарших замков, то замок над Попрадом в Мушині, котрого заховалися до теперь мури. Замок тот зостал побудованый в XII ст. початково як деревяный, за Казимира Вел. зостал он побольщеньй и муром окруженый. На Подкарпатю повстало много замков, а особено в Новом Санчи, Рытрі, Шимбарку, Бічу, Дуклі, Яслисках, Сяноці, Оджионю и Ліску. В містах тых до сего дня захованы сут сліды тых замков, а декотры из них добре сут законсервованы.

Недалеко Тылича на самой граници знаходится до теперь старый "окоп", припераючий з эдной стороны до густого ліса, а из другой до каменистого верха. Ту боронилися мушинчане и тыличане перед венграми.

12. ИСТОРИЯ ЛЕМКОВСКИХ МІСТ

а) Мушина

Мушина єсть єдним из найстарших сел Лемковини. Она повстала в р. 1209. Первоначально была селом и называлася "Плохе", што свідчит о русскости ёй жителей. Зостала лькована через Короля Казимира Великого в р. 1356, а в р. 1364 єсть сильно розбудована и названа "Новым Містом" (Nova civitas). С часом принимат назву "Мушина". Над Попрадом зостає выбудованый замок, котрый стереже долины Попраду и бардийовского тракту. В р. 1391 стаєся Мушина центром, як бы столицюм повсталого Панства Бискупього. Ту знаходится найвищий суд криминальный, котрый збуйников засуджує на тортуры и кару смерти. В р. 1656 одержує привилей на урядование торгов и право на палене горілки, а в р. 1647 на отбытье в році четырьох ярмарков.

Мушина была от самого початку русском оселью. С часом зостала златинщена и спольонизована в часах панования ту краковских бискупов. Промавляют за тым русски назвиска спольонизованных жителей. Перший латинский костел побудовано в Мушині в р. 1686 из материяла русской церкви насильственно через поляков розобраной в Тыличи.

б) Тылич

Тылич, то єдна из найстарших осель на Лемковині. О Тыличи єспоминат Галицко-Вольнска лтопись. За володіння русских князей Тылич звался "Орнавом" взглядно "Оравом". Назва тота єст старо-германська, з чого можна припустити, що першими жителями Тылича були німці. За часов татарських наїздов Тылич подупал и материально и численно. Поднесься доперва около р. 1363. С часом одержал от Польських Королей деякы привилеи, як право торговельне и поднесься до місточко, зміняючи дотеперішню назву на "Мястко". Жителями уже були русини, котры около р. 1400 збудували церков на том місци, где стоїт теперішня церковь. В р. 1391 перешол Мястко под заряд краковських бискупов с цілым ключом мушинським. В р. 1612 краковський бискуп Петро Любаш Тылицький окружил муром оселью, отновил мійски ей права и уже яко місточко змінил назву на "Тылич" от свого назвиска. Для місцевой русской церкви надал два ланы ґрунту, але под условием, що жителі допоможут побудувати латинс. костел в Тыличи, єсли он для кого буде потребный. Єднак костела довший час не будовано, бо не було для кого. В Тыличи не було тогды ани єдного латинника. Доперва за яких сто літ побудовано в Тыличи лат. костел при помочи русских жителей міста. За який час пришол до Тылича лат. священник. Коли увиділ, что в часі Богослужения костел порожний, зачал змушувати русинов, штоби ходили до костела, а не до церкви. Коли, єднак, русски жителі не хотіли ходити до костела, краковський бискуп Яков Задзік в р. 1636 русску церковь в Тыличи замкнул и замінил ей на каплицю, в которой позволил русскому священнику только раз на рок отправити Службу Божу. Русским священником был тогды о. Йоанн Федорович. Тыличане, не хотячи лишатися свого обряда и народности, через цілый рок ходили до церкви в Мушині. Доперва по смерти краковского бискупа Андрея Тржебіцького администратор Краковск. єпископства кс. Зебржидовский єа прошение Тыличан в р. 1680 дозволил отворити церковь. Не долго, єднак, тревала радость Тыличан, бо за два роки т. є. в року 1682 на приказ нового Краковского бискупа Йоанна Малаховского на ново замкнено церковь. Латинским священником был тогда кс. Мартин Тимковский, а русским парохом Тылича о. Тимофей Крыницкий.

Той момент зворущаючими словами изображає в своїх письмах тогдашний генеральний намістник Перемышльского униатского єпископства о. Петр Каминський, коли по представлению варварського здемольвання тылицької церкви, пише:

...“Яке там наріканье, плач и ламент счинили люде русского народа подчас отбирання той церкви, годі выповісти. Жинки и діти в домах и по улицях кидалися на землю и голосы аж до неба подносили.

Не было духа, что не заливал бы ся слезами. Были тогды в Тыличи на торзі лютры угры из Бардиєва... то и они плакали, видячи такий вереск убогого люду. И всі дуже дивовалися, што униатам отберают церковь..."

Еднак не только тот плач горького болю и розлукы тяжко покривденых униатов ничего не помог, але и старания униатского Владыки, чтобы отзыскати церковь и интервенция самого Короля не принесла ниякого успіха, а наоборот в р. 1686 мимо мольб и скарг Тыличан розобрано церковь, а материал той церкви перевезено до Мушины и там поставлено з ней перший в той місцевости костел латинский.

В виду того Тыличане зостали позбавлены церкви на довший час, бо от р. 1686 до р. 1743. Доперва в р. 1743 по довших заходах и стараниях о. Стефана Мохнацкого побудовано в Тыличи нову церковь и привернено там гр. кат. парохию. О. Стефан Мохнацкий старался також о ревондикацию паразиального маєтку в Тыличи, єднак тото йому не удалось. Доперва його сын Иоанн Мохнацкий діло то окончательно полагодил. Тылич числил в том часі греко-католиков 784, а римо-католиков 130 душ.

Польский историк представляют туту справу так:

"Ks. Biskup Tyllicki pozwolił budować cerkiew parafialną uniacką, jednak zastrzegł, aby ludność żyła w posłuszeństwie dla kościoła katolickiego. Natomiast zakazano osiedlać się w mieście dżyunitom (prawosławnym) pod karą utraty dóbr. To dało powód do sporów. Komisja delegowana przez biskupa Jakuba Zadzika zbadała, że wina leży po stronie Rusi i wypędziła Rusinów z miasta, cerkiew im odebrała i obróciła na kościół. Role popów do własności księdza katolickiego zostały przyłączone.

Biskup Jakób Zadzik wydał takie zarządzenie w dosłownym brzmieniu: ... "Aby wszyscy w kościele bywali, (zn. униаты), a szeicin grzywnami karani, ilekroć któryby nie był na pokropieniu, gdyż i chorągwie nie ma kto nosić koło kościoła, gdy się procesja odprawia..... Że miasteczko nasze zasiadło pod posłuszeństwo kościoła rzymńskiego i katolikom, a nie Rusi fundusz służy, a oni odstręczają się od kościoła św., iż w sobotę mięsa zażywają, czego zabrania kościół: tedy tacy mają być karani grzywien 20, a gdy który z nich będzie tak sporny, a trzy razy notowany będzie za upornego, ma być od majątkości i co ma zdobytkiem, ma być odsądzony na księdza jegomosci połowica, na kościół tylicki połowica... A iż fudusz katolikom służy, a Rusi tym więcej przybywa, zaczym gdy katolik chce kupić majątkość, tedy wyciągają od nich cenę niesłusznie, a dekrety sp. Księży biskupów zaszły, aby Rus się do pół roku wysprzedała, tedy dajemy mocą księżącej panu staroście naszemu z ksiendzem plebanem, aby wypędzili z miasteczka Muszyny ludzi godnych i dobrego sumienia będących, coby szacowali na trzy raty, iżby ten, co kupuje katolik wypłacał co roku ratę jedną. A za libertację jedną ksiencia

jegomości czwarta częćci prypada taksy, bo inaczej ex plunitate Rusi zawsze muszą być nieznośne niezgody dla ieh rebelliej i buntów i przez nich są ucięnieni katolicy."

Нотатка тата кидає світло на тогдашни отношения Поляков до Русинов, а краковских бискупов в особенности.

Тылицкий Парох о. Михаил Крыницкий (1843-1863) на подставі достовірных историчних документів доказал Польському історику, професору Варшавського Університета В. А. Мацієвскому, що руські Лемки не сут жадними кольонистами і осадниками, але автохтонами на своїй землі. Свої выводи напечатал он в труді п. з. "Історическое состояніе намѣстничества Мушинского". Въдень 1853.

Послідним русским парохом Тылича был о. Владимир Мохнацкий, родом из Лабовы, выслуженный Мушинский декан и Советник Апостольской Администрации Лемковщины. Для Тыличан положил велики заслуги: построил прекрасный приходский дом, грунтовно отремонтировал місцеву церковь и высоко поднес религийно-моральный стан парафиян. В часі першої світової війни був австрійском жандармерійом ув'язнений, і разом з о. Петром Сандовичем ставленый перед военным судом в Новом Санчи, обвинений о изміну австрійской державы и вивезеный до Талергофа, где перебыл до конца першої світової війни. В часі другої світової війни був ув'язнений через гитлеровске гестапо и посаджений в тюрьму в Новом Санчи, откаль зостал перевезеный за конфірмацію до Кельц. По уkońченню другої світової війни зостал з Тылича виселеный на запад и уж не узрил веце своїй любої Лемковини. Помер в Кракові у свого сына Д-ра Родиона, профессора Університета.

в) Крыница.

Крыница, то стара русска оселя. Из первых віков ёй существования не мame ниякых историчных відомостей. О. Николай Никорович згадує о ворожом наїзді на Крыницю полудикых племен, которы мали в ужасный способ спустошити тоту оселю и о моровой заразі, которая вынишила людей до той степени, что область тата была довго незалюднена. Историчны відомости о Крыници приходят доперва в XVI ст. Краковский бискуп Самуил Маційовский грамотом з дня 8 січня 1547 року надал якомусь Данкови з Мястка (Тылича) два ланы для солтыства, млин и корчму на осаджене ремесельников и 7 кметов и грамотом том звольнил солтыса от плачения 200 овец. З того выходило бы, что уж товды было там велике пастырске господарство. Можно припустити, что в том самом році (1547) основано гр. кат. приходство, бо в р. 1581 староста Мушинский позволил священику о. Михаилу закупити ролю Тимка Лучковича, которая мала на вічны часы належати до Крыницкого приходства. Грамотом з дня

10 мая 1664 р. краковский бискуп А́ндрей Тржебицкий позволил о. Стефану Крыницкому выбудувати млин о двох колесах з тым, што єдно колесо призначене для меленя зерна, а друге на фолюш. В р. 1664 посесором солтыства был Юрій Ціханський и Григорій Крыницький. В р. 1780 слідовало побольщение посолостей приходства величими ланами и лісами от стороны Тылича и Мохначки. На тых ланах знаходиться днес Крыницкий курорт. В половині XVII ст. згоріла церковь и приходский дом зо всіма актами. В р. 1651 побудувано нову церковь, котра была невеликого розміра. Теперішню церковь и приходский єдноверховий дом побудовано в р. 1865 трудами тогашнього пароха о. Виктора Жегестовского, котрый мечтал о отлучение Лемковщини от Перемышльской Епархии и основание для ней особной епархии з резиденциом епископа в Крыници. Церковь побудовану о. Жегестовским благословил в р. 1651 епископ Пере-мышльский Йосиф Сембраторович, позднійший митрополит галицкий, родак Крыницький. Йосиф Сембраторович зостал поставленый галицким митрополитом дня 18. V. 1870 р., а по процесі о. Йоанна Наумовича на розказ цисаря Франц Йосифа мусіл в р. 1882 зрезигнувати з митрополичого престола на річ свого брата-єка Сильвестра, Сембраторовича, римского воспитанника и позднійше кардинала и виїхати настале до Риму. Пал он жертвом тогашньої политики ватиканско-віденской. Йосиф Сембраторович з туго за родним крайом умер в Римі в р. 1896.

Довголітним парохом в Крыниці был о. Гавриил Гнатышак, родом из Верхомлі великой, котрый положил велики заслуги для Крыници и для Лемковини. Свого часу был поважным кандидатом до віденского парламенту. В часі первої світової війни был арештований австр. жандармами и вивезений в лагер Талергофа, откаль не вернул уж на родину. Там "под соснами" зложил свои кости разом зо своїми двома сынами Теодором и Йосифом.

Послідним гр. кат. священником был о. Евгений Хиляк, котрый прекрасно отновил приходский дом и церковь, упорядковал парохию, поднес їй морально, а на стары літа мусіл їй оставити. В часі німецької оккупации зостал через гестапо арештований и вивезений до тюрьмы в Новом Санчи, а оттуда на конфінацію до Кельц, где перебыл до конца войны, а по войні зостал виселений из Крыници з цілом родином и з всіми парохиянами. Гр. кат. парохию обнял по ним латинский священник кс. Духевич, котрый перемінил русску церковь на латинский костел. Прекрасны иконы, намальованы на стіні при вході до церкви в византійским стилю св. Владимира и Ольги забілив вапном, а стилевый иконостас вышмарил из церкви. Отновленый о. Евг. Хиляком приходский дом стался власністю так званого "Осередка машинового". Єдним из больших патріотов-лемков был кривичанин Николай Громосяк, котрый пал

jegomości czwarta częćci prypada taksy, bo inaczej ex plunitate Rusi zawsze muszą być nieznośne niezgody dla ich rebelliej i buntów i przez nich są ucięnieni katolicy."

Нотатка тата кидає світло на тогдашни отношения Поляков до Русинов, а краковских бискупов в особенности.

Тылицкий Парох о. Михаил Крыницкий (1843-1863) на подставі достовірных историчних документів доказал Польському історику, професору Варшавського Університета В. А. Мацієвському, що руські Лемки не сут жадними кольонистами і осадниками, але автохтонами на своїй землі. Свої выводи напечатал он в труді п. з. "Історическое состояніе намѣстничества Мушинского". Відень 1853.

Послідним русським парохом Тылича був о. Владимир Мохнацкий, родом из Лабовы, вислужений Мушинский декан и Советник Апостольской Администрации Лемковщины. Для Тыличан положил велики заслуги: построил прекрасный приходский дом, грунтовно отремонтировал місцеву церковь и высоко поднес религийно-моральный стан парафіян. В часі першої світової війни був австрійском жандармерійом ув'язнений, і разом з о. Петром Сандовичем ставленний перед воєнним судом в Новом Санчи, обвинений о ізміні австрійської держави і вивезений до Талергофа, где перебыл до конца першої світової війни. В часі другої світової війни був ув'язнений через гитлеровське гестапо і посаджений в тюрму в Новом Санчи, откаль зостал перевезений із конфірмацію до Кельц. По уkońченню другої світової війни зостал з Тылича виселений на запад і уж не узрил веце своїй любої Лемковини. Помер в Кракові у свого сина Д-ра Родиона, професора Університета.

в) Крыница.

Крыница, то стара русска оселя. Из первых віков єї существования не мame ниякых историчных відомостей. О. Николай Никорович згадує о ворожом наїзді на Крыницю полудикых племен, которы мали в ужасный способ спустошити тоту оселю и о моровой заразі, которая выницила людей до той степени, что область тата была довго незалюднена. Историчны відомости о Крыници приходят доперва в XVI ст. Краковский бискуп Самуил Маційовский грамотом з дня 8 січня 1547 року надал якомусь Данкови з Мястка (Тылича) два ланы для солтыства, млин и корчму на осаджене ремесельников и 7 кметов и грамотом том звольнил солтыса от плачения 200 овец. З того выходило бы, что уж товды было там велике пастырське господарство. Можно припустити, что в том самом році (1547) основано гр. кат. приходство, бо в р. 1581 староста Мушинский позволил священику о. Михаилу закупити ролю Тимка Лучковича, которая мала на вічны часы належати до Крыницкого приходства. Грамотом з дня

10 мая 1664 р. краковский бискуп Аedрэй Тржебицкий позволил о. Стефану Крыницкому выбудувати млин о двох колесах з тым, што єдно колесо призначене для меленя зерна, а друге на фолюш. В р. 1664 посесором солтыства был Юрий Ціханський и Григорий Крыницкий. В р. 1780 слідовало побольщение посіlostей приходства величими ланами и лісами от стороны Тылича и Мохначки. На тых ланах знаходится днесь Крыницкий курорт. В половині XVII ст. згоріла церковь и приходский дом зо всіма актами. В р. 1651 побудувано нову церковь, котра была невеликого розміра. Теперішню церковь и приходский єдноверховий дом побудовано в р. 1865 трудами тогдашнього пароха о. Виктора Жегестовского, котрый мечтал о отлучение Лемковщины от Перемышльской Епархии и основание для ней особной епархии з резиденциом епископа в Крыници. Церковь побудовану о. Жегестовским благословил в р. 1651 епископ Пере-мышльский Йосиф Сембраторович, позднійший митрополит галицким митрополитом дня 18. V. 1870 р., а по процесі о. Йоанна Наумовича на розказ цисаря Франц Йосифа мусіл в р. 1882 зрезигнувати з митрополичого престола на річ свого брата-єка Сильвестра, Сембраторовича, римского воспитанника и позднійше кардинала и виїхати настале до Риму. Пал он жертвом тогдашньої политики ватиканско-віденской. Йосиф Сембраторович з туго за родним крайом умер в Римі в р. 1896.

Довголітним парохом в Крыниці был о. Гавриил Гнатышак, родом из Верхомлі великой, котрый положил велики заслуги для Крыници и для Лемковини. Свого часу был поважным кандидатом до віденского парламенту. В часі первой світовой войны быд арештований австр. жандармами и вывезений в лагер Талергофа, откаль не вернул уж на родину. Там "под соснами" зложил свои кости разом зо своими двома сынами Теодором и Йосифом.

Послідним гр. кат. священником был о. Евгений Хиляк, котрый прекрасно отновил приходский дом и церковь, упорядковал парохию, поднес єй морально, а на стары літа мусіл єй оставити. В часі німецкої оккупации зостал через гестапо арештований и вывезений до тюрьмы в Новом Санчи, а оттуда на конфінацию до Кельц, где перебыл до конца войны, а по войні зостал выселений из Крыници з цілом родином и з всіми парохиянами. Гр. кат. парохию обнял по ним латинский священник кс. Духевич, котрый перемінил русску церковь на латинский костел. Прекрасны иконы, намальованы на стіні при вході до церкви в византійским стилю св. Владимира и Ольги забілив вапном, а стылевый иконостас вышмарил из церкви. Отновленый о. Евг. Хиляком приходский дом стался власністю так званого "Осередка машинового". Єдним из больших патріотов-лемков был кривничанин Николай Громосяк, котрый пал

жертом українско-австрійської злоби. З многими лемками сиділ в часі першої світової війни в гарнізоновій тюрмі в Відні, где зостал приговорений з другими на кару смерти.

Крыница от початку єї существования была чисто русском оселью, доперва з моментом открытия минеральних жерел и розвитку купелевых заведений начали заселявати Крыницю чужи елементы и з часом курорт перейшол цілковито в польски руки, но село Крыница полішилося до послідних времен чисто руском оселью. Крыница была всегда центром западной Лемковини так под взглядом религийним, як и культурным и политичним. Ту народ из всіх сторон зберался в часі крыницьких отпустов, з которых найторжественніший был отпуст на св. Петра и Павла. Ту розвивала свою политичну и культурну организацию "Лемко-Союз". Ту находилася редакция газеты "Лемко". Ту опрацувано школъны учебники лемковского языка. Ту концентрувалося просвітительне житє западной Лемковини.

Сегодня находится ище кілкадесят лемковских родин в Крыници, але то уже не давнішы полны житъя лемки, а радше ходящы трупы... перестрашены, пригноблены, безнадійны...

г) Лабова

Лабова єст старом руском осельом. Ян на Браницах Браницкий, властитель Забелча и Лабової, грамотом з р. 1585 за 80 фльоренов надал Дорошови, русской народности, велику земельну посілость разом з потоком Угрин для основания там солтыства. В грамоті той Браницкий зазначил, что кметов, котры будут обовязаны платити данину, мают быти суджены русским правом. За 6 літ тот же пан Браницкий грамотом з р. 1591 надал двом братям Назарови и Петрови из Угрина 4 ланы грунту на заложенье солтыства в Лабової з тым, что судовництво має оператися на русском праві. Правдоподобно перва грамота относится до Угрина, друга до Лабової.

Станислав, граф Любомірский, грамотом з дня 8. X. 1627 спро-дал Лабовскому пресвітеру о. Василию Вислоцкому лан ролі званой "Демисишаковска" за 100 зл. на основание приходства в Лабової. З іншого документу довідуємесь, что церковь в Лабової существовала уж в р. 1581. Сын Станислава Любомірского Александр Михал граф на Висничу и Ярослав Любомірский грамотом з дня 29. V. 1695 затвердил повышший привилей, а через своего комисара Станислава Дмо-сицкого грамотом з дня 26. III. 1697. додал для приходства ище єден лан, так званой "Драгомановка".

Перша церковь высше вспомнена побудована была в р. 1581 под возвзванием Покрова Преч. Діви Марии на площади меже Лабової и Мацийової и обыдлом тым місцевостям была вспольна.

назвом "Русска Бурса в Новомъ Санчи". Основателями той бурсы были: о. Теофил Качмарчик, парох Білшаревої, о. Гавриил Гнатишак, парох Крыници, о. Йосиф Мохнацкий, парох Лабової, о. Йоанн Дуркот, парох. Шляхтової, о. Мирон Черлюнчакевич, парох. Баниці, о. Емилиян Венгринович, Парох. Маційової, Василий Яворский, властитель нафтовых шибов и посол до віденского парламенту, Петр Лінинський, начальник суда в Новом Санчи, Йоанн Черкавский, профессор гимназии в Новом Санчи, Йоанн Иванишов, чиновник и Василий Твардиєвич, чиновник в Новом Саєчи. В первом році основания, т. е. в році школьном 1898/1899 бурса містила 20 воспитанников в 4-комнатном партеровом домі. Першими воспитанниками той бурсы были: Йоанн Богуский, из Верхомлі, Виктор Хорощак из Богуши, Александр Чичило из Мохначки выж., Йоанн Руссиняк из Мацийової, Василий Дзюба из Верхомлі, Димитрий Кобаєв из Богуши, Симеон Хома из Ставиши, Юлиян Тыминский из Грибова, Тыт Боганык из Бортного, Василий Милянич из Щавника, Володимир Греняк из Брунар, Игнатий Полянский из Лабової, Стефан Тыминский из Грибова, Йоанн Полянский из Баниці, Юлиян Островский из Жегестова, Пимен Костельник из Білшаровей, Софон Лукачин из Смерековця, Григорий Пирог из Ганчової, Ярослав Перфецкий из Ярославя, Стефан Лавронский из Перемышля. Днес кромі пишущого тоту историю всі вычислены уже не жилють. Бурса розвивалася прекрасно. С каждым роком збільшалось число воспитанников. Уж в р. 1899 основано в Новом Санчи греко-кат. гимназиальную катехетуру. Первым катехитом был о. Юрий Генсьорский, який заразом был управителем бурсы. За численны жертвы из краю и Америки, а головно за княжий дар в высоті 6.000 ринских австр. Венедикта Мійского, старшого инженера при Намістничестві во Львові, родом из Верхомлі, закуплено в р. 1900 простору площа при ул. Ягайлонской з двома домами и ту уміщено бурсаков, которых уж в том році число взорсло до 60. В том то році перемінено назву О-ва на "Русская Бурса им. Бенедикта Мійского в Новом Санчи", а в 3 роки познійше на купленої площи построено ище єден мурований дом для потреб бурсы.

В часі общого собрания О-ва в липні 1901 р. наступил розлам меже членами-основателями, який дал причину до основания другой бурсы в Новом Саєчи под назвом "Украинска Бурса". На предложение о. Качмарчика, который чул особысту уразу до Лінинского, участники общого собрания выдалили из Общества члена-основателя Петра Лінинского. За выдаленым упомнулся Василий Яворский, який за знак протесту заявил, что он выступат из Общества. С початком слідуючого школьного року оба упомянуты основали украинску бурсу, яка давала приміщеніе ученикам, а была удержанана исключительно фондами Василия Яворского.

Нерозважний крок о. Качмарчика и участников собрания потянул за собом дуже сумны послідствия. Поминувши обстоятельство,

што О-во утратило двох поважних членов, з котрих Василю Йаворський, яко фінансовий потентат і чоловік доброго сердця, давав поважні сумми из своєї кишені на удержання бурси, а яко з послом до парламенту числилися школьни власти. Бурса поєсла велику страту в особі Василя Йаворського. Сумніші послідства не тільки для бурси, але для цілої Лемковини показалися в том, що в українській бурсі виховувано ренегатів і конфідентів для австрійського правительства. Українська бурса стала гніздом українізації і провокаций лемків, а овочі той українізації далися увидіти з початком першої війни світової.

Подчас, коли в Новому Санчи баші дві бурси приміщували 110 учеників, в польській бурсі було всього 30 учеників. Розпочалося переслідування наших бурс, особенно воспитанників бурси "им. В. Мійского". Головну роль в том переслідуванню одограв директор гімназії Станіслав Ржепінський і професор Блаже Гавор-Славомірський. Назвиско посліднього записане чорними буквами в души тогдашнього сандецького бурсака. Ученики, утікаючи перед переслідуванням тих педагогів, або покидали школу, або переносилися до гімназій іншої місцевості (головно до Сянока і Ясла), або виїжджали за границу (Америка, Росія). С той то причини число руських учеників в Сандецькій гімназії з кожним роком мінімально. О. Юарія Генсьорського усунено з катехитури в Новому Санчи под застиком русофільства, а на його місце покликано о. Захарія Лехицького, українця, но священника тактовного, котрий кромі катехитури обняв правління української бурси.

Настоятелями руської бурси були по черзі: Михаїл Секунда, Пр. Йоанн Черлюнакович, Теофіль Костецький і Йоанн Гассай.

Руська Бурса в Новому Санчи існувала до серпня 1914 року. З вибухом світової війни посыпалися из сторони австрійських державних властей тяжкі репресії против цілого лемковського населення, а особенно против лемковської інтелігенції і сознательних селян, котрих посуджували о симпатії до Росії. В связі з тим тогдашнє Намісництво во Львові рескриптом з дня 4 серпня 1914 р. розвязало О-во "Руська Бурса им. В. Мійского", а його членов арештувало і візвезено до Талергофу и Відня.

По першої світової війні Повітовий суд Отділ I в Новому Санчи на внесение місцецького староства рішенiem з дня 26 квітня 1919 р. № т. I, 1148. установил для оборони маєткових справ О-ва куратором місцевого адвоката Д-ра Маврикія Кербели, котрий своє уповажненіє так далеко поширил, що не повідомивши о своїх кроках жиочих іще членов, звернулся до повітового суду з внесением о по зволеніє на продаж цілої реальністі того Общества.

Позволеніє таке одержал ухвалом суду з дня 14 вересня 1921 р. №. 1138/19. Цілу туту реальність з домами набыл на власность ма-

был Вильгельм Съемьенский. Біч был на Подкарпатью городом най-
больше оборонным из всіх міст. В часі шведських воєн зостал цілкови-
то знищений. Из многих историчных памятников до днеська мало за-
держанося. В роках 1386-1389 радними міста били Німці и Русини, а ани
єдного Поляка, што показує на русский характер того міста в исто-
ричной добі.

ж) ЯСЛИСКА

Яслиска повстали за Казиміра Великого. Декретом с дня 28. I.
1366. Казимір Великий титулом даровизны отдал Яслиска богатеру из
под Грундвальда Зындрому з Машковиц, а тот знов декретом с дня
4. X. 1389. надал якомуси Йоні Ганзелеви (Ion de Hanselino) ліс меже
Яслиском а Дошном для заложения оселі. Основане тото місто на
праві магденбургском называлося "Высоке місто" (Hochstadt). Король
Володислав Ягейло декретом с дня 8. V. 1434 подаровал Яслиска с се-
лами Дальовом, Короликом и Ясьонком Янушови, Перемышльскому
бискупови и юго наслідникам на власность. Тогда то назва того міста
зостала перемінена на Яслиска. Найстарши жерела историчны дока-
зуют, што Яслиска существовали ище в периоді русских князей киев-
ской державы.*.) Цікавый с содержания есть акт королевский с дня
8. V. 1434. Його дословный текст: "W roku 1434 szczodry król Władysław Jagiełło darował Ruskie narodowe dobra miasteczko Jasiska i wsie:
Królikowa, Biskupice, Dalejów, i Nowa Jasienka **in terra Russiae** in
districtu Sanocensi leżące Januszoni Bis. Przem. ob. łac.**").

Зо слов

Ruskie narodowe dobra in terra Russiae

слідовало бы, что Яслиска были чисто русске оселение. Ведля рус-
ского историка Дра Изидора Шараньевича***) в Яслисках была осно-

*) Др Михаил Ладыжинский: Сянок и юго окрестности.

**) Денис Зубрицкий: *Granice między polskim i russkim narodem w Galicji.*

***) Rzut oka na beneficje kościoła ruskiego za czasów Rzeczypospolitej polskiej.

вана гр. кат. парохия и побудована гр. кат. церковь, до которой были
приділены 2 ланы грунту с паствисками из епископских добр, яко
дотация для русского священника. Як долго существовала русска па-
рохия в Яслисках, не відомо. Днеська не лишилося по ней ніякого
сліду. Поляки зуміли скоро спольонизовать оселю и затерли всяки
сліди єй русскости. Антоний Оссендовский заміщує в своїом труdi
таку нотатку:

"W roku 1611 Rada Jasisk przeprowadziła z całą energią ustawę
by Rusinom — ludziom greckiej wiary — nie wolno było osiedlać się w
mieście."*)

Яслиска подобно як Біч були центром торговлі вином. Угорський купец Юрий Ожешко заложил в Яслисках склады вина и построил мурываны пивниці, котры существуют до сегодня.

Яслиска мали оборонны муры, котры в р. 1657 потрафили вздергати облогу Ракочого.

Яслиска -- то понуре гніздо ріжних кримінальних вычынов, якых допушталася польска шляхта, не выключаючи и женщін. Городскы архивы заполнены актами польской шляхты, знущающейся не лем над нашым народом, але провадячай также завзяту борьбу меже собом, а то по большой части на тлі еротичном. Наведеме пару назв. Вельможна пані Beata Завиша Соликовска зарубала сокиром свого мужа Якова Соликовского, а потом под перином го додусила. Ясновельможна пані София из Подолецких Гербутова при помочи свойой тесьтвой вельможной пані Євы Въелжинской задушила своего мужа Каспра Гербута. Двох шляхтичов, а то Чернецкий и Полянский замордували шляхтича Александра Кльофаса з намовы його жены "Pięknej pani Heleny" и його матери пані Регины Бжесдинской.

*) Karpaty i Podkarpacie.

з) БУКОВСКО

На полудневый запад от Сянока в долині ріки Буловиці лежит місточко Буковско, даколи чисто русска оселя, котра мала свою русскую церковь и русскую парохию. В половині XVII ст. жителі той місцевости зостали златинизованы и сколонизованы через польскую шляхту и польске духовенство за то, што не приняли Берестской унии, а лишилися на дальнє православными. Стары жителі Буковска показуют ище сегодня місце, где стояла русска церковь. Метрики давной русской парохии переховуються у латинского пароха в Буковску.

Даколи была ту приватна резиденция якогоси польского бискупа, который уходил за великого ученого и брал участие в краковских научковых съїздах. Позднійше показалось, что он не был ани ученым, ани не мал ниякных свяченъ, а был звычайным ошустом и гохштаплером. Тот человік наробыл много зла нашим людям. Он знищил нашу церковь, а побудовал латинский костел, котрый єднақ скоро згоріл. Побудованый другий лат. костел тоже в коротком часі згоріл с цілым Буковском. Теперішній костел уж єст третий с ряду.

Тота коротка нотатка о Буковску достаточно характеризує латинизацию и полонизацию русского населения на Лемковині. Для лучшой ориентации напровадиме ище пару сусідных русских сел, котры в протягу стосунково короткого часу сталися польскими. Село Долге коло Заршына, стара русска оселя с великим русским церквом кромі назвы поля "Pole cerkiewne" не полішало жадного іншого сліду из свойой русскости. Села Дудинці, Побідно, Марковці, Писаровці, Ан-

друшковці були чисто руськими оселями, кожде мало свою власну церковь, а декотри из них свою власні парохію, на протягу короткого часу зостали златинизованы и спольонизованы. В р. 1830 в Побідні спалено церковь, а людей змушено до переходу на латинський обряд. За Побідном пошли Писаровці, а в р. 1921 Андрушковці за ціну набития роспальцельованого дворського поля, якого властителі не хотіли им продати, як только под условием зміни обряда из греко-русского на латинский. Будовам нових церквей ставлено ріжни перешкоды. Коли нпр. в Новосельцях роспочато будову нової мурованої церкви, приїжал до Новоселец сам намістник Казимир Бадені, ріжний руссоїд, чтобы не допустити до будови церкви. Але висшу силу показала сильна воля Новосельчан. Построено прекрасну церковь Покрова Преч. Діви Марии в р. 1895.

и) СЯНОК

Из всіх підкарпатських міст найстаршим містом є Сянок. Он существовал далеко перед тысячами літами. О Сяноку и Сяноці... землі згадує лише в 11 ст. нашей ери ученый греческий Птоломей, который в своем географическом труде вычислят ріжни племена, заселяючи область между Балтийским морем, Вислом, Германием, Татрами, Чорним морем, Доном, называючи ту область Европейским Сарматией, а їх жителей Сарматами. Между теми сарматскими племенами згадує о Сабоках (по гречески Сабокой"). По мнению ученого чешского Павла Шафарика теми Сабоками были предки жителей Сяноччины. Шафарик зачислят их до Славян. Слово "Сабокой" складается из двух частей. Перша часть "Са" (скорочено Сан), друга часть "бокой" означает береги. Сабокой значит отже только, что мешканці над берегом Сяна. Та назва Птоломея — то назва чисто географична, але она отвічат фактичному стану. Согласно русской филологии назва міста "Сянок" складается из двух частей "Сян" и суfixу "ок" — Сянок. Уж сама назва всказує о їй старинном русском походжиню.

На основанию жерел знаєме, что область над Сяном от р. 568 до 797 входила в склад аварської держави, а от р. 830 до 905 до великоморавської держави, а власть Святополка Моравського простягалася и на закарпатських хорватов, а хорваты были восточнославянским племенем, заселяющим области над Сяном и Дністром. В р. 907 корпус хорватов находился в армии князя Олега и його поході на Царгород, а в половині X ст. вошли они в состав чешской державы, в якой перебывали до р. 981, т. е. до походу Владимира Великого на хорватски и бужански міста и прилучения их до Київской державы. В р. 993 всі восточнославянски племена были соединены, а границі Київской державы укріплены.

По трагичній смерті Святополка (972) управителі Київської держави наочно увиділи катастрофальну небезпеку з боку печенігов для их головного комунікаційного шляху Дніпром, яким імпортували соль из над Чорного моря и звернули увагу ща прикарпатські солянки (Тырава Сольна коло Сянока, Добромиль, Дрогобич, Калуш) и рівночасно на спокойні торговельні шляхи, які провадили через землі хорватов и бужан, а які давали безпечний доступ до Дунаю, до Чорного моря и до Царгороду. То були причини, що Владімір Великий сейчас по занятію престола розпочав поход на тоті землі.

Тоді то на історичну арку виступат Сянок, яко важна місцевість и яко важний оборонний пункт на торговельном пляху. Из того часу осталися грубезні камінни фундаменты первістной твердині, які можна оглядати в подземлях теперішнього замку, где находится музей. Там можна зауважити, что незвичайна широкость фундаментов ніяк не отвічат широкости мурів замка, что фундаменты були закладаны для якої масивнішої будовлі, ніж теперішний замок, хотяй широкость його мурів доходить до 2 метров. Партер замку вимуровано за Казиміра Великого, а перший поверх в XVI ст. Первістна оборонна будовля пропала деси в часі Київської доби.

Первістий Сянок не стоял на том місці, где стоїть сьогодня, а там, где є юнішна Дубровка на полях сусідуючих з селами Великими и Малыми Сторожами, Половці и не существующа днес Сяніцка Посада. Замок натоміст стоял там, где днеська стоїт. От Польской Дубровки, званої давніше Німецком Дубровком, аж по теперішній шпиталь тягнулся давніше багністий терен, покритий ставами. Вздовж другої сторони простягались два села Великими и Малыми Сторожами. А дальше о кільканадцет кільометров на Полудневый запад зачиналася смуга отвічного, непроходного ліса по обох боках Вислоки. Коммуникация отбывалася лем узкими прорубаными "пресіками". (Сталь назва села Прусік, а в давніх актах "Просек", села положенного на полудневый запад от Сянока). Для обороны служили засіки, які пильнувало місцеве население. Отталь и назва сел Сторожи Великими и Малыми.

Іще в хорватській добі ціла долина Сяну, почавши от його жерел аж по Перемишль, була покрита оборонними пунктами, котри контролювали и стерегли торговельный шлях, что провадил из Панонии и Угорщины через Сянок ща Перемышль. В тих часах зникат племя хорватов, что правдоподобно засымілювалося с племенами Тыверцов, які вынущуваны через Печенігов пересунулися из терену меже Бугом и Дністром на Подкарпатські и Карпатські терени, ставши предками гнешніх лемков. С тым фактом звязане существование дуже старой оселі Улюч над Сяном, недалеко Сянока.

В другий половині XI ст. князі изгом высунули нову засаду переходження спадку. Они выходили из того заложения, што волость отца — то исключительно маєток його дітей и в той способ в конці привели до політичної незалежності даної волости, а розбитья общиєй до тепер Руїсской державы. Першими изгоями, яким удалось силом здобити для себе волость были Ростиславичи. Перший из них Ростислав, умераючи полишил трьох синов: Рюрика, Володаря и Василька, яким удалось змусити великого князя Всеволода до зорганизования им в р. 1087 нову волость, яка занимала землі над Вислоком и Сяном, над Дністром и Прутом и землі коло Звенигорода и Теребовлі. При том Рюрик найскорше из всіх братей засл. в Пере-мыши гдеси коло 1078 р. факт утворення нової волости, названої Галицком, вскріпил процес кристалізації западной русской державы.

Сяночок с Сяноччином вошли в состав той нової волости, а под взглядом адміністративним належал до уділу Пере-мышильского и тым самим подлягал Пере-мышильскому князю. Отовдь його доля нерозривно связалася с дольм нової волости, яка потом подпала глубокой реорганізації, доконаної звенигородським князем Володимирком († 1152), сином пере-мышильського князя Володаря († 1125). Он об'єдинил Пере-мышильский, Звеногородский, Теребовельский уділы в єден державний організм с столицею в Галичи (1141), який сягал на полудневый восток аж до Дунаю. И як раз на тоты часи припадат найстарша записана відомость о місті Сяноці в Галицко-Волинской літописи под р. 1150. В звязи с борьбом о Києв меже Изяславом II († 1154), князем Володимирским и Юрием († 1157) князем Сузdal'ским.* Галицкий князь Володимирко стал в той борьбі по стороні Юрия. Против него выступил угорский король Гейза II (1141-1161), швагер Изяслава. Коли Володимирко стоял с галицком арміом коло міста Белза, король Гейза перешол с угорском арміом Карпаты коло Ужока и через Городок, Мычковцы, Гочву, Волю Постолову, Лукавицу и Загорье подошол под Сяночок, здобыл його и взял в плен його посадника Яша, а отталь подошол под Пере-мышиль и занял там много сел.

Позднійше записаны відомости о Сяноці сут дуже скупы и относятся до угорских взаимоотношений, из яких найцікавшом ест відомость записана знов в Галицко-Волинской літописи под р. 1205 о встрічи на замку в Сяноці в р. 1205 угорского Короля Андрея II (1205-1253) с вдовом по князю галицко-володимирском Романові, котра утікаючи перед галицкими боярами, приїхала ту разом с своими дітьми: четыролітним Данилом и дволітним Васильком. В часі той встрічі вдова по Романі заключила с королем Андреем умову, на подставі котрой король, яко приятель покойного Романа, стал опіку-

ном його синов и зобовязался боронити их прав до Галича и Володимира, а при том перенял власть над Галицко-Володимирским княжеством, уважаючи себе сеньором, а Данила и Василька своими васалами.

*) До Проюриївської коаліції належали: князь Черніговський, Візантія, Половці и Гогенштавфы.

До Произяславської коаліції належали: Болеслав Кучерявий, Король польський, Вельфи, Король чеський, Годжер — Король Сицилійський, Ростислав, князь Рязанський.

Із грамоти, виставленої в Сяноці 20 січня 1339 р. сувереном Юриєм II (1324-1340) довідується, що Юрій надав Сянокові магдебурське право. Льокалізаційну грамоту одержал якісі Бартко из Судомира, який зостал ровночасно вайтом и одержал млин в Трепчы и Островец на Сяні. Льокалізаційна грамота отбирала от княжих урядників владу над містом и судовництво и передавала вайтови, звільнюючи населені от ріжних данин на користь князя. В грамоті предвиджувано також оселювані Сянока чужинцями, а то німцями, поляками, щоб оживити місто ремеслом и торговлью. То уж ест остатня жерельна відомость из часов существования Галицко-Володимирского Княжества, яке тогди обнимало три четверти просторов заселеных русским населением*).

В р. 1340 за польського короля Казіміра Великого переходить Сянок враз с іншими городами Червеной Руси под панованье старой Польши. В р. 1366 наділює король Сянок магдебурським правом. В р. 1377 посітил Сянок угорський король Людвік (1370-1382).

Населеніе Сянока за княжих часов было на сквоз русским, та ище и за польских часов задержало долго русский характер, русску народность и русску віру. В Сяноці поселявалися також и чужинці, што приходили ту из сусідних країв Польши и Угорщини. В часах талицьких русских князей мал Сянок свого посадника. От часу до часу управляли Сяноком також и воеводы из бояр, посыланы князями, як єдного из важніших городов Галицкой Руси. Судовництво отбывалося ту на правилах "Русской Правды". Всі важнішы справы міщан судилися судом соборово. В состав суда входили: воевода, судьи, тивун, писар и засідатели. Грошевы претенсии опреділювано гривнами срібра або т. зв. куницями, о чом свідчат так русски, як и польски грамоты.

С русском историом Сянока звязаны и його церкви. По переданию мал Сянок колиси пят церквей. Из взгляду на старинне значение Сянока не можна того числа уважати пересадным. Исторично певным ест факт, что уж за княжих часов стояла на замковой площа в Сяноці поставлена в р. 1250 деревяна церковь св. Вмуч. Димитрия, котра посідала чудотворну ікону Роспятого Христа. Церковь тата

*) Др. Ярослав Константинович. З минувшины Сянока.

была свідком упадку русской княжої Галицкой Державы и существовала до р. 1550. Тогда то по причині наміреного переселения до Сяноцкого замку сестры короля Жигмонта Августа Изабелі зостала она розобрана, а на будову новой церкви под возванием св. о. Николая была русским міщанам через сяноцкого старосту Петра Зборовского дарована нова площасть на так зв. "валях" в місті. Грамоту той фондаціи затвердил в р. 1551 Король Жигмонт Август, а в р. 1632 Король Володыслав IV.*).

Ци єднак будова церкви св. О. Николая зостала дійствительно зреализована, ци противно, осталася лем проектом, не знати, бо в 1667 р. знаходиме на згаданой площасти деревяну церковь св. Духа, а не св. О. Николая. Непонятным отже стає факт, длячого русски міщане Сянока не побудували на той же площи церкви св. О. Николая, лем церковь св. Духа. Тоту неясность розвязує до даякої степени знаходячися в парохиальном уряді церковна хроника. Єй текст слідуючий:

*) "... Pokazane nam listy ... zamknięte w sobie potwierdzenie listu Wielmożnego niegdy Piotra Zborowskiego ... na darowanie i pozwolenie placu pustego według wałów miasta Sanoka z jednej ogrod Lechów strony, a z drugiej na wbudowanie Kościoła obywatelom miasta Sanoka greckie religie..."

"Mieszczanie Sanoka mając rozkaz od ówczesnego Rządu aby w trzech dniach wystawili na oznaczonym gruncie, inaczej im po upływowym terminie nie wolno będzie w mieście budować cerkiew—na przedkosci zakupili drewnianą cerkiew, zniesioną w miasteczku Jasielnicy koło Krośna, z której obrazy do Jabłonickiej cerkwi wzięte dotąd existują sprowadziszy drzewo rzeczone cerkiew postawili w Sanoku, która stała do r. 1789".

Не выключено також, что церковь св. О. Николая была дійствительно поставлена, єднак из незнаних причин стояла коротко, а на їй місце зостала збудована церковь св. Духа. За таком евентуальністю промавляє факт, что в позднійшой мурованой церкви Сошествия св. Духа в Сяноці ище на почату XIX століття существовал бочний престол св. С. Николая. В каждом случаю высше наведена нотатка свідчить о острой религійной толеранции, яку за короля Жигмонта Августа стосовано в другої половині XVI ст. в давній Польші против православных, якими були тогди сяноцьки русски міщане.

На місци вспомненої деревянной церкви св. Духа збудовано в Сяноці в 1784-1789 р. за тогдашнього пароха О. Йоанна Куневича, за собраны добровольцы жертвы нову муровану церковь також под возванием св. Духа, яка стоїт по нынішний день. Кромі іконы Роспятого Христа з замкової, а Пр. Богоматери з передмійской церкви, посідат она частиці из честного Господнього Креста. В р. 1827 поставлено при той же церкви муровану дзвонницю, а в р. 1876 за о. Василия Чемарника переведено основный ремонт. В р. 1907 и 1933 переведено ремонт и

отмальованье церкви через о. Емилияна Константиновича. В р. 1909 О. Емилиян Константинович построил прекрасный, єдноповерховий приходский дом фондами парохиян.

На Сяноцком премістю (предъградю) от ہепамятных часов стояла друга деревяна церковь Рождества Преч. Богородиць, яку львовський губерніяльний уряд приказом ч. 27453 приказал в р. 1790 розобрati. Приказ тот выдал уряд на подставі ложного донесения деяких поляков, што церковь тата згоріла. На єї памятку посвяченый єст в теперішной сяноцкой церкви бочний престол с образом Пр. Богородици з давної церкви. Послідњим парохом сяноцкого "предъградя" был пресвитер О. Йоанн Вайцович, який выступат ище в р. 1772.

Повыше реченой церкви взносилася гора "Władyczą zwana dotąd niegdyś fundusz Biskupa Sanockiego, którego pałac u podnóża tej góry na równym i rozległym ogrodzie stał, — mieszkańców w późnych czasach przywłaszczyli sobie" — читаме в кроніці парохіяльної. Владычу гору названо позднійше "Аптыкарком", а тепер "Парком Мицкевича". С численных грунтов бывших сяноцких церквей не осталася ани десята часть при русской парохии в Сяноці. Сяноцькі міщани, корыстаючи с права презентования місц, парохов присвоили собі totы грунта.

Кромі тых церквей мали ище быти в Сяноці: свято-Троицка церковь и свято-Онуфриевский монастырь, о которых основанию и знесению затерла сліди невидима рука. За их существованием промовлят обстоятельство, что в списках чудотворных сяноцких икон находится загадка о иконах Пр. Тройцы и св. Онуфрия. При конци XVII ст. якаси там пані Гербурий заложила ту монастырь для уніятських монахов, як свідчат о том письма о. Петра Каминского из р. 1685.

В XVI и XVII столітиях был Сяноч живым, религійным и культурно-национальным осередком для цілої Лемковини. Уже в р. 1551 существовала тут школа, з якої выходили рукописы, церковны книги (прим. Апостол из р. 1551). Дійствовали ту два добре зорганизованы Сратства молодежы, а именно єдно при церкви св. Духа, а друге при церкви Рождества Пр. Богородиць на сяноцком предъградю, котре существовало деси до половины XVIII ст. Отталь вышол сын сяноцкого протоиерея Михаил Васильевич, котрый на препоручение княжны Голшанской перевюол Евангелие из болгарского языка на русский язык. Тым перекладом то знайдена позднійше в монастыри в Пересопниці на Волыню так зване "Пересопницке Евангелие" из р. 1556.

В часах впроваджувания берестской унии (1596) т. є. в продолжению XVII ст. жителі Сяноча разом с окличним населением твердо трималися православной віры и опералися перед принятием унии. Для того православный епископ Атоний Винницкий (1650-1679) по утраті перемишльского православного епископства глядал охороны и

опертя в Сяноці, где перебывал от р. 1668 до р. 1675. Поселившись в Сяноці и отримавши ту на осідок фундушову палату, намірял он при помочи сяноцьких міщан и дооколичної Православной шляхты заложити ту нову православну епархию, думаючи, что православие переможе унию. С його смертью (1689) сяноцка православна епархия упала под натиском власти иміючих, а осталася по ней тата памятка, что от того часу гр. кат. Перемышльські епископи зачали послугуватися титулом "епископ сяноцький".

В часах Болеславських в Сяноці і єй околицях оселилися мно-гі роди шляхетські, котри єднак по розборі Польши выручуваны чужим капиталом, по більшій часті розлетілися отталь по землях: Перемышльської, Самборської и Краковської. В сяноцьком замку пере-бувал Володислав Ягелло, де в р. 1417 в костелі ОО. Францишканов вінчался с Елізаветом П'єлецьком. По його смерти володіла над Ся-ноком вдова Софія, котра постаралася о многи привилеї для міста. В Сяноці осідали ріжни купці, котри управляли торговлью, а пере-довсім торговлью соли, видобуваної в Тиряви сольної. Два пожары, а то в р. 1470 и 1680 цілковито знищили місто, котре уходило в тых часах за дуже богате. Король Зигмунт Август записал Сяночок выгнаної з Венгер Изабели, вдові по королю Яні Заполії, але внет переходит оно на власність Влошки Бони, матери послідного Ягельона. Бона перестроила сяноцький замок, а напротив міста, на другом березі Сяна побудовала так зв. "Мисливський замок" и "Королевську студію". В Сяноці с часом повстала фабрика желізничних вагонов и виробу гу-мы, а в часах повоєнных фабрика самоходов.

Сяночок знаний был також з великих выбириков польской шлях-ты на пространстві XVII ст. По Сяноці и єй околицях грасувал шлях-тич Петро Рамулт з Голучкова, котрий в своїм дворі давал притулок для опрышков, за што подстароста сяноцький Пеньонжек казал його окути в желізо и замкнути в замковой вежі. Шляхтиче Гроховский, Дверницкий, Бучацкий мордували тых, што на них выдавали выроки. Шляхтич Яцко Дыдынський зостал шаблем порубаний через свого противника Николая Тарновского. Шляхцянка Сузанна Крогулецька ро-била напады на кревных, яко звичайна бандитка. С кровью и здра-дом плямил собі руки славный авантюрист Станислав Стадницкий, званый через польску шляхту "Ланцуцьким дяблом". Сколько то наш всегда гнобленый народ вытерпіл от тых и многих других отчайду-хов ріжни тортуры и гонения, котри не списал бы на воловой скорі. Невидима рука в Панской Польші всегда старалася затерати сліди змущаний и насильства над русским народом, длятого многи закриты сут перед историком, а відомы лем єдному Богу

Велику роль в житю релігійно-національному и національно-культурном цілой Лемковини одограл Сяночок и в новійших часах. Ту на довгі літа перед світовом войном и якійси час и по войні образу-

валася в тут. школах лемковска молодежь, котра выховувалася через якыйси час в двох бурсах, в русской и украинской. Ту повстали и дійствовали филиї центральних организаций народных обох национальных направлений. Из русских организаций и институций заслугуют на увагу: Народный Дом, Бескид, Торговый Дом, читальня им. Михаила Качковского, Студенческий Кружок Друг, О-во Взаимных Обеспечений Дністр, Бурса Народного Дома, Драматичний Кружок, Пансион Русских Дам, Русский Хор и много других. Украинські інституції були молодшы. Из них заслугуют на увагу Просвіта, Народна Торговля, Сільський господар и други. Взаимны отношения меж русскими, а украинскими организациями были на загал поправны. Єдни и други устроювали народны торжества, урядовали часто импозантны походы и ріжни народны импрезы. Ціла лемковска Русь брала участие на общем собранию филиї О-ва им. Михаила Качковского в Сяноці, котре отбывалося каждого року. По выслушанию патриотичных промов лемковских ораторов народ вертал одушевленый до дому в надежді на лучшу будучность. Сегодня вшитко того выдається сном.

Из Сяноцкой державной гимназии вышли цілы ряды лемковской интеллигенции. Може жадна друга гимназия на Галицкой Руси не выдала так патриотичной, так переданой русскому ділу, так характерной интеллигенции, як сяноцка гимназия. Належит то завдячити передовсім русским профессорам и педагогам той гимназии. В незатертої памяти позостане особа директора гимназии Владимира Баньковского, сына русского священника, котрый выховал многи поколіния студентов и был для них правдивым отцом. В сяноцкой гимназии под опікунчыми крылами директора Баньковского мали прибіжище всі рускы студенты, котры переслідуваны польскими профессорами по наших містах были змушены де инде глядати пристанища. Директор Баньковский всіх приголубил.

Велики заслуги для сяноцкой гимназии, сяноцкой интеллигенции и місцан понюс незатертої памяти катехит гимназии о. Йосиф Москалик, чоловік доброго сердца, патриот, знаменитий педагог и организатор, любитель молодежы. Долголітним профессором и педагогом гимназии был автор брошюры "Сянок и його окрестности" Др. Михаил Ладыжинский, чоловік глубоко ученый старался ученикам науку глубоко вкоренити в их душу. Його ученики, днеска уж в старшом віці, потрафлят зачитовати не єден греческий ци латинский стих из Гомера, ци Виргилия. Добру память полишил собі в сердцах сяноцких учеников профессор Роман Ковалів. Хотяй был украинского направления, єднак до всіх учеников относился сердечно, добродушно, не робил меже учениками ниякой ріжниці, а всіх трактовал с отцовским сердцом. Высши школны власти знаючи, что в Сяноці Русь процвitat, дуже дбали о то, чтобы до Сянока не попал русский або украинский профессор. Длятого, кромі высше вспомненных двох, Сяноцка гимназия мала самых поляков профессорами.

В сяноцком уряді парохияльном знаходился за послідного пароха архив, сягаючий от 1573 р. з копиями из р. 1550. Из роков 1686, 1731, 1750 находятся метрикальны записки. По Першой Світової війні було основано в Сяноці "Лемковский музей", котрий мал уж много цінних експонатов. По Другої Світової війні експонаты тоти перешли до польского музею, який знаходиться в сяноцком замку. В музею знаходяться два апостолы из р. 1502 и 1551, дарованы сяноцком церквом.

В Дубровці Русской коло Сянока знаходиться мурвана церковь, фундована місцевым урожеєцом О-м Валеріяном Славиковським, архимандритом монастиря в Николаевску над Амуром.

По Другої Світової війні в 1947 р. русске население Сянока виселено на запад (с малым изъятием), а церковь парохиальну перемінено на латинський костел.

По багатьох трудах и заботах Д-ра Йосифа Перелома, адвоката в Сяноці и інженера Юрия Чертежинського из Бобркы воєводські власті в Ряшові с початком січня 1959 р. отдали сяноцьку церковь православним жителям Сянока на власність.

Дня 19 січня 1959 р. по 12-літній перерві отправлено торжественну Службу Божу, а по Службі Божої отбыто торжественный поход на ріку Сян, де отбылося йорданське водосвятіє при участі понад два тисяч народа. Перед 24 літами отбылося подобне торжество в Сяноці, коли то перший апостольський администратор Лемковини О. Др. Василий Маєцюх совершал свой ингрес Богоявленським Богослужінням и водосвятієм на ріці Сяні.

Істория города Сянока дає нам много материяла до медитации над нашом недольм.

к) УСТЬЕ РУССКЕ

Устье Русске, положене на головном тракті Горлиці — Высова, єст єдном из старших оселей на Лемковині. Назва Устья походить от спливу двох рік Ропки и Ждыньки. Устье Русске существовало уж в 1359 при даровизні великих посолостей Гладышам, а в р. 1528 належало до панов на Шымбарку. Документ льокацийный походит из р. 1504. В том то року два братя Яков и Станислав, сынове Станислава de Górkа Гладыша, надали якомуси заслуженому для Гладышов крайниковы Юшковичу льокацийный привилей на Устье. В относительном документі ніт вычисленого обшару, лем згадуєся в нем о ланах для упосажения шолтиства. Докладно определены сут в нем тягары кметов на річ пана и шолтиса, с чого можеме зъорентуватися о тогашній господарці села. Кромі управы землі население займовалося тоже ловецтвом грубой звіріни (дики, медведі), пастырством (овець и свиней) и пчоловодством, бо документ накладат на кмета повинность

5 овец для пана от каждого посіданых 100, десятый веприк от пашеня по лісах свинь, чвертка меду от каждого улия, четвертого убитого на польованю дика або медведя або іншої звірины. Пчолы тримали по лісах або коло дому. Из того документу довідуємесь, што в том часі мешкал уж в Устю русский священник, котрому предназначено до уживания поле, за котре пану мал платити рочно четверту часть Гривни и 6 грошей. Позволено йому бесплатно выпасати в лісах дворских 10 вепрей, але єст обовязаний давати пану покладчики и сідло на коня. Из грамоты из даты 2. III. 1539 довідуємесь, што грунта на власноть для священника закупили в том році шолтысы. За майже сто літ грамотом из дня 9. X. 1601 Ян из Тенчына Тарло, воєвода сандомирский, а дідич Устя Русского, всі дотеперішни принадлежности церковны и их доходы на церковь затвердил и от дворских тягаров увольнил, а кромі того позволил устянскому священнику в лісах дворских пасти даром сто овец, уживати водного млина и ступ, палити палюнку, варити пиво и осадити 4 заградников. В документі том сут вичислены повинності парохиян в виду пароха, за што тот має пильнувати богослужение и держати дъяка. В тых часах до Устя належали: Прислоп, Квятоня и Смерековец. Дотацію тоту затвердила познійша властителька Устя Анна из Гроховиц Рыбинска грамотом з дня 28. VII. 1695, а познійше Ян Виктор из Сенькової Волі грамотом из дęя 9. I. 1805. Грунта парохияльны в Устю Русском задержалися при устянських парохах от р. 1601, коли то был парохом о. Йоанн Крыницкий, аж до послідних часов, то єст до послідного пароха о. Михаила Соболевского.

По Тарлах перешло Устє Русске на власноть Мартина de Rybno Рыбинского, а от р. 1720 до Касира из Роплина и Марияны Потока Боянских. Дня 25. XI. 1782. западат умоea меже Яном из Натровиц Виктором, а крайником Квятонським Василем Вислоцким, силом котрого Виктор звольнят Вислоцкого на вічны часы от всяких чиншов шолтыства на річъ двора.

Селяне Устя Русского и окличных сел в часах панцизняных были гноблены и выкорыстуваны зо стороны панских официалистов и економов и с той причины заносили часто скарги до циркулу. Много світла мече на тогдашни отношения акт из дня 27 квітня (апріля) 1811 р. так званий "реєстр кривд и страт" в виді 43. пунктov, внесених через громады Устя Русского, Квятоні, Прислопа и Смерековца до Ц. К. Уряду Циркулярного в Тарнові. Селяне упоминаются о заплачене им достарченых до двора господарских продуктов, о незаплачены фурманки до Бардйова, Біча, Бохні, Ясла, Полянки. Реєстр отсланят цікавы подробности господарских отношений, цін за роботизну, за ізды и т. д. Говорится тут о скаргах, які стосувано на Лемковині. Напримір: "Коли Яцко Ковальчик, войт из Устя Русского из прични крещения того дня дітичы, не ставился сейчас на роз-

сказ економа, был пятома кыями укараный, скарженося на бровар в Смерековци, котрый грозил селу пожаром. На акті том зложил свои подписи: Йоанн Лукачин, пленипотент из Квятона, Григорий Стефановский, Йоанн Кордаш, Стефан Вислоцкий, Михаил Хованец из Устья Русского, Алексей Андрейчин, Федор Войтович, Илько Войковский, Яцко Костельный из Прислопа, Михаил Майнич, Йоанн Грабань, Яцко Ковалчик, войт из Устья, Семан Фециох, войт из Смерековця. Подобны скарги часто повторялися.

В р. 1836 властителем Устья Русского был Тит и Францишок Пржедєльский, а в р. 1871 Магдалена Милковска, а в послідних часах София из Милковских Ставярска, послідна колятірка на устянське приходство.

Іще в р. 1581 Устье Русске складалося из 5 дворищ, єдного шолтысього лану и єдного дворища священника. В р. 1683 шолтыство в Устью Русском займовал крайник и поберал 10 корцов пшеници, 10 корцов ярцу, 6 корцов овса и платил за них по 4 зл. Кметов в Устью было 11, котрых повинность была така: чинш мали платити половину на св. Мартина, а другу половину на св. Йоанна, а то 90 зл. плюс 2 зл. плюс 10 гр. Кромі того кождый кметъ платил "Сольне" по 1 зл. 20 гр., "живине" по 2 зл., по 4 куры, 2 гусы, 6 яец, пол кварти масла, 10 овец от каждого сто и єдного барана. Кромі того кождый обовязаный был достарчiti на панськы потребы фурманки по вино до Венгер и піхоту на услуги пана.

Дня 18. XI. 1840 р. устяне внесли скаргу на громадску зверхность из причины накладання великой роботизны, невыдавання дерева з лісов на домашны знаряды або выдавання им в таких місцях, до котрых не дастся доіхати. В скаргі той жалуються, што за стятие дерева лісничий замыкат их до арешту або вымірят им 15 кыйов або накладат грошеву кару. Скаргу тоту внесли до Ц. К. Ясельского Губерниум и домагаются вольного корыстания из лісов, млинов и пропицій. Просят также о выслание им писаря, котрый бы писал им контракты и декреты и в суді, яко неграмотным. Скаргу тоту подпишиали Лешко Андрейчин, Йосиф Вахновский, Стефан Ковалчик, Павел Стефановский, Федор Мерена, Йоанн Капельник, Петро Окаль и Пупчик.

От 50 літ Устье Русске начало приберати краснійше обличе. В р. 1876 побудовано цисарку от Ропы через Устье до Высовы и роспочался живійший рух. До Світової війни цвіло в Устью пастырство овец, якых господар тримал 20-100 штук, але по війні цілковито подупала годовля овец с великим шкодом для господарства.

В р. 1931 Устье Русске мало 127 домов, а 120 родин. От р. 1876 до Першої Світової війни била сильно розвинена еміграція до Америки. Першим лемковським священником в Амерікі был Онуфрій

Обушкевич, бывший парох Устья Русского. Много родин устьянских живе теперь в Америці. Много устьянов занимаются там культурно-просвітительном роботом и материально помагают своим землякам в краю.

В Устью Русском находится деревяна церковь Преподобной Матери Параскевы, побудована в р. 1786, а перед Другом Світовом воїном старанием О. Мих. Соболевского, оновлена, а по выселению русских жителей из Устья в р. 1947 зостала перемінена на латинский костел и от того часу отправляются в ней латинські Богослужения.

До войны отбывалися в Устью велики ярмарки на худобу, коні, пацята, овцы и бараны, на котры приходили численно селяне из сусідних повітів. Ту виношено на продаж домовы выробы окличных сел. На фоні Карпатских гор отбывался живый образ прекрасного лемковского фольклора. По Первої Світової войні переведено в Устью комацію, котра причинила до поднесения рольничого господарства. До войны дійствовала ту читальня им. Михаила Качковского и русский кооператив "Сила народа", а потом "Єдноть". В организаційной и культурно-просвітительльной роботі прислужился послідний парох Устья о. Михаил Соболевский и войт Теодор Войтович.

В р. 1947 выселено русских жителей из Устья Русского на западны землі Польши, а чтобы затерти ту сліди русскости — перемінено назву Устья Русского найперше на Устье Горне, а потом на Устье Горлицке.

13. ЗБОЙНИЦТВО НА ЛЕМКОВИНІ

Властителі великих посолостей не могли сами особисто адмініструвати своimi маєтками, отже отдавали их в заряд своим подстаростам, официалистам, экономам и державцям. Тоты люде были в виду подвладного населения безпощадны в выконуванию своих обов'язков. Нераз послугувалися репресиями и террором в екзекуции панцізняных повинностей и часто в ужасный способ гнобили бідных селян. Деякого рода жалобы до циркулярных урядов або до короля были безуспішни, бо гнобителі прямо игнорували универсалы королевски, котрими королі брали покривденых в зашту. Кто отважился выказатися таким оборонным актом от короля, то такому спровадило "лазню", обкладаючи його 20 и больше кыями на голом тілі и накладуючи на него іще больши тягары.

Селяне, допроваджены до крайности таким поступованьем налов, зачали организовать самооборону, лучитися в вагаты и за свои кривды мститися на своих гнобителях. Акта выказуют назвиска найбольших гнобителей тых часов. Самуель Яблоновский, Грабинский,

Шакявский, Павловский, Рыковский, Троецкий, жид Шая, жид Берко, Опалинский, Мнишех, Юрий Красицкий, Стадницкий и много, много иных. Ватаги тоты укрывались на лісах пещерах и корчмах и нападали на панські двори и строго мстилися на них. Число их взрастало с каждым днем и многи из них нападали також на заможных купців, котры перевозили просмыками Карпат товар из Венгер або из Польши. Тоты мстителі народны приходят в истории под назвом “збойники”*) або “Бескидники”. В актах фігуруют под назвом “*latrones Beskidenes in montio Carpathicis*”.

В стислом слова значению были то начально оборонці и мстители народа, с часом єднак, коли до их ватагов зачали входити ріжны нежелательны елементы, перетворилися в опрышков. Найбóльше меже ними было Мадьяров, Словаков и Поляков, але не бракувало меже ними и Лемков. Найзначнішы из них были Савка, Череп, Бачинский, Лазарчук, Прочпак, Квочка, Федор з Н. Реси, Капка, Шугай, Маковицкий, Пушкарик, Ростоцкий, Гриц Яхно и много других. Збойники мали свои специальны місця, где укрывался и чулися в них беспечными. Такими их крýивками были яскині коло Маційової, Крайня Галя коло Крыници і Верхомлі, дві корчмы на Крижовской Гуті, дом Ростицьких в Ростоках, дом Даньчака в Лосю, Збуецка Яма в Избах, Устьянска Гута, збуецкы пивниці в лісі в Чорной, Полянска Гута и иные. Из Крайной Галі збуйники вывезли брылу золота 8 парами коней. Збуйники велику охорону мали в деякых венгерских шляхецких родах, як Другет из Гомонны, Аспермент, Нагытучи, Петей, Ракочы, Веселены, Текелы, Біза, котры были их протекторами и укрывали их на своих замках в Гомонні, Тренчыні и Ужгороді, але за то уживали их до своих приватных цілей и черпали из них велики корысти. Коли шведы загрожували Польши, королі вербували збуйников до своего войска. Велику корысть из збуйников мали жыди, котры были их шпионами, пасерами и доставцями для них оружия, амуниции, коней, крýивок. Жыди тоты, что мали с ними такий контакт, доходили до великих маєтков.

Найгрознішими из посеред збуйников был Савка и Чепец. Они напали в р. 1649 на Ямгород (коло Дуклі), на дворы в Роні и Рогах. Оба в свойом часі находилися в рядах Костки Наперского Взовского, гародного польского героя. В р. 1653 Савка заприязнілся с Грицом Яхно из Цегелкы и з ним збойничал. Савка брал участие в шведской войні, послі укончения которой вернул знов до збойництва и очувал часто в Ростоках у своего приятеля Ростоцкого и у Даньчака в Лосю. Коли Ростоцкого увязнили в Мушині, Савка загрозил судьям, что если Ростоцкого не выпустят на волность, то он спалит Мушину. Суд, боючися помсты Савки, выпустил Ростоцкого на свободу. Савка выступал часто под назвиском Ганчовский. Был он человіком доброго сердця. Коли єдного разу над Красным Бродом зостал постріляний його товариш, Савка дал йому коня, отпровадил його на беспечне

місце, в Бардійові купил за 2 зл. масти и вылічил раненого. Он нападал лемка кривдителей, а добычом ділился с покривденными. Савку зловили мушинські гарники. Он хотіл пробитися ножом. Дня 22. XII. 1654. выроком кримінального суду в Мушині зостал засуджений на смерть через вбитье його на паль, яка то кара была тоді най-острішом. Того самого дня вырок виконано. Савка лишился в пам'яті Лемков, яко народний богатир не менший, чым для гуцулів Слекса Добош, а для Поляков Яносік и Ондрашек.

Воеведы и старости выдавали ріжны декреты, которыми наказували старостам и судам остро карати збуйников. Организовали ріжны выправы на збуйников и назначали нагороды для их знищения. Збуйников судили кримінальны суды в Мушині, в Лавочы, в Бічу, Санчи, Коросні и в Сяноці и все засужували на кару смерти. Роды смертной кары были ріжны: ламанье засуженного колесом, четвертованье, стинанье головы, вбитье на паль и иные. Найлекшом каром было повішеніе. В часі провадження процесу стосовано ріжны тортуры, як напримір, палене огнем. В р. 1614 страчено в єдном дні в Бічу 120 збуйников. В р. 1735 зостал страченый в Кракові Йосиф Бачинский, а в р. 1736 в Лавочи Лазарук разом с своими товаришами. В р. 1654 великим пострахом для Подкарпаття был збуйник Федор з Нової-Веси. Выступал под псевдонімом Семчак, Потопок, Ногавицкий. Он нападал головно на купцов. В Лосю забил гарника Петра Крайника из Астрябика, в Чарнй порозбивал купцов, а в Пустым Полі напал на графа из Любовні. Його ватага числила 11 збуйников. Якійсь час с ним збуйничили також Савка. Матій и Андрей Квочка в р. 1649 мали ватагу зложену из 8 збуйников. Они грасували головно по венгерской стороні. Його зловлено и отдано судови в Лавочи, а суд в Лавочи одослав його до суду в Мушині и там його страчено. Також великим пострахом для околиці был в XVIII ст. Прочпак из Венгер, котро-го вкончили минули тортуры и кара смерти.

В р. 1656 збуйники напали на польского священника в Вроцланці,коло Кросна, и його убили, а в р. 1768 напали на русского священника о. Йоанна Рожского в Избах. Його убили, а всі парохияльни документы знишили. Из стороны бідного селянського населення не было на збуйников ніяких зажалений, ани скарт, значило бы, что они щадили бідный народ, а мстилися исключительно на шляхті, потра гнобила народ.

Збуйников зродила и выховала польска шляхта своим нечеловіческим поступаньем взглядом сельского населения. Збуйництво записане єст на картах истории в XVII и XVIII ст. Отцом и покровителем збуйництва был Юрий Ракочи. До недавна оповідали стары Лемкы ріжны истории из життя збуйников и о их обороні бідного народа.

*) На чолі збойницької групpies стоял "гарнасъ". Групpies складалися из кількох або кільканадцетох збуйников.

14. ПОВСТАНЧИЙ РУХ НА ЛЕМКОВИНІ

В роках 1619-1622 Лемковина була тереном дворазового переходу "Лисовщиків" раз на Венгри і другий раз из Венгер, Лисовщики було то охотниче войско, зложене с дробной шляхты, міщан и селян, котрого ужито для стлумлення бунту Гавриила Бетлена. Через Карпаты провадил их Адам Липський, брат Krakовского бискупа. В часі переходу допущалися нападов и рабунков на панські двори и спричиняли им велики шкоды и спустошения. Лемки дознавали от них великих кривд.

В том часі высланники Хмельницького фактикували народ до повстання против польської шляхти. Лемки массово затігалися в ряды хмельниччини в надії зошмарення зо себе польсько-панського ярма. Лемками овладіл дух повстанчий. На Подкарпатью ровночасно приготовляли в р. 1631 повстанье польській народъй богатирь Александр Костка Нап'єрский Взовский, офицер королевских войск. До його рядов вступали Лемки. Уже с самого початку видиме там знаного нам Савку из Оравы и Чепця зо Стропкова. За их приміром идут други, як Сипко из Мацины Великой, Ваньо Малик из Розтоки, Юрко Цюпа, Сидорик из Блихнаркы, Яцко Ватраль из Регетова, Марко Щерба и Панько Щерба зо Смерековця, Данько из Ганчовы, Сенько из Маковиці и много, много других. Начальство лемковского отділа передал Костка Стефанови Баюсови из Маластова. Повстанцы перешли ціле Подкарпатье и безпощадно громили панов и шляхту из замсты за дотеперішни кривды народа. В свойом поході дошли до замку в Чорштині, його облягли и здобыли, але кроваво заплатили за повстанье. З Мушины выслано на них добре уоруженый отділ бискупього войска, высланого через краковского бискупа Петра Гембицкого, котре розгромило повстанчу ватагу Костка Нап'єрского, а участников повстання по страшных тортугах Криминальный суд в Мушині приговорил на кару смерти єдных через вбитье на паль, других через повішене. Разом с польськими згинули там и наши повстанцы Лемки в числі кількадесят особ. Костка Нап'єрского и його двох товаришов, начальних вождов Станислава Лентовского и Мартина Радоцкого привезено до Кракова и там их страчене. Нап'єрский был в безпосередній личності с Хмельницким и Юрийом Ракочым.

15. КОНФЕДЕРАТЫ НА ЛЕМКОВИНІ

В р. 1768 повстала польска организация войскова для обороны границ Польши, а выміренна против России, под назвом "Конфедерация Барска". По устроению ей кровавой лазні в Гуманю через Россию перенеслася на терен Польши и ту кромі стычок с русскими войсками

докончувала “богатирських” подвигов над безборонним лемковським населенієм. Бои конфедератов на Лемковині припадають на роки 1769-1771. Начальними их вождями были авантурничи польські шляхтиче, а завзяты вороги русского народа, як Казимир Пулаский, Михаил Красинский, Йосиф Потоцкий и Йоаким Потоцкий. Генеральний их штаб находился в Пряшеві на Угорской Руси. До конфедерации вступали кромі польської шляхти також дворські гайдуки, солтиси, бискупья милиция, много Венгров, притягненых кличом: “Polak, madiar dwa bratanki i do dziewki i do szklanki” и много іншої дряни. Тота ріжнородність елементу була причином безнастайних інтриг, сваров и борьбы меже конфедератами и их вождями, котры не могли через то опанувати ситуації.

Пулаский окроцил из Закарпатья через Куты и Коссов с своimi отдiлами до Галичини, перемашерувал через Турку и Черемху и дня 7. IV. 1769. прибыл до Барвінка, где получился с свіжими отдiлами, зорганизованым Мартином Любомірським. Меже Пуласким, а Любомірським повстал сильный спор. Каждый из них ростил собі претенсію до головного начальства. Из Барвінка розослав Пулаский по всіх дворах універсал, силом которого каждый двор мал дати конфедератам жолд, але панове обіцяли лем малу помочь. Другий спор на подобном тлі повстал меже Йоакимом Потоцким, а Михалом Красинським. Из того спору скорыстал Бєдзицкий. котрого мушынські конфедераты выбрали региментарем. Он вымашерувал от Мушинки в направлению Горлиц и Ясла, чтобы розбити Пулаского и Любомірского и обняти по них начальство.

Россия скоро съоръентувалася в ситуации и выслала свои войска на Подкарпатье. Русске духовенство перестерегло народ перед конфедератами, як ворогами русского народа, в виду чого Лемки не уділяли им ниякой помочи. Сильны русски войска под начальством генерала Древича розбили конфедератов. Пулаский втюк до Зборова, Завадзкий скрывался в Карпатах. Часть конфедератов лишилася в Грабі. Пулаский с свіжими отдiлами прибыл до Грабу. Там дня 13.I.1770. русски войска под начальством Елчаникова цілковито розгромили конфедератов, а рівночасно под Змигородом побили Мончинского и там укріпили свои позиции. Пулаский втюк до Изб, а оттамль посунулся до Конечной.

Дня 21.VII.1770 русски войска побили конфедератов под Святковом, Пулаский цофнулся из Конечной до Высовы, а Мончинский с головными силами конфедератов прибыл до Конечной. Русски войска остаточно розгромили цілковито конфедератов. Лемковське население стояло солидарно по стороні русского войска. Конфедераты кроваво помстилися на Лемках за туго тверду их постанову. Над Избами побудовали шибеницю, на котру серед тортур повісили кількасот Лемков. Тото місце по нынішний день носит назву “Шибеничный Верх”. Под

таким титулом написал лемкоеский писатель Іероним Аноним (О. Хиляк) прекрасну повість из часов конфедератов на Лемковині.

На Лемковині полишилося много памяток по конфедератах, а найбільше в Избах, где конфедераты найдовше пребывали и мали найчисленнійше ту войско, бо лагер избянских конфедератов числил 2.000 особ. Село Избы належить до історичних місцевостей Лемковини.

Изы зостали лькованы в р. 1574 на подставі привилею даного Грицкови через Krakовского бискупа Самуеля Мацюовского. Належали они до мушинского панства Krakовских бискупов. В р. 1782 были выдержаны гр. Скржинському, а за Австріи придано их до релігійного фундушу. Грамотом из дня 20. XI. 1862 надал Krakовский бискуп избянскому священику Даниилу млин в Избах, со всіми приналежностями с застереженем, что если бы сын о. Дафиила не был достойный до стану священичого, то вартость будиеков має заплатити його законным наслідникам, призначеным через епископа на то становиско. Позднійше специальним контрактом, заключенным меже якимси Йоанном Медведьом, а о. Дафилом Избянским, забезпеченено доплив воды через Медведьеве поле до приходского млина, за что о. Даниил дал Медведьеви сяг білого сукна, вартости 6 зл. и копу овса за 12 зл.

Коли єден из избянских священиков, назвиском Йоанн Ропський, зостал в часі розбойничого нападу на місцеве приходство забитий, а приходский архив зрабуваний из документов, на приказ Krakовского бискупа Кастана Солтыка, а на просьбу Избянского пароха, Мушинского и Спижского декана, о. Йоанна Щавинского, состоялася дня 26. IV. 1758 р. верифікація всіх прав церковных в Избах. В часі той верифікації о. Щавинский, на подставі презентаційного акту из дня 12. XI. 1732 р. доказал, что находится в правном посадію всіх приходських грунтів в Избах и что в уживанію місцевого пароха була також Медведьова роля. Всі totы грунта были, декретом Krakовского бискупа Андрея Залуского, звольнені от дворських повинностей.

Акт з даты 6. IV. 1759 указує, что до Медведьової ролі подносила свои претензии місцева громада, коли уважалася в праві отступити вспомненним актом тоту ролю на власность о. Щавинскому и його природним потомкам за то, что о. Щавинский звернул затягнений долг за той ролі и что при благословенію нової церкви в Избах не потягли их до никаких датков. Зарадом Избяне гастроеглися, штоби о. Щавинский не вимагал ст них затягненого от 25 роков "мешного" и речного хліба.

Из конфедератских часов полишилися в Избах исторични памятники: 1. Окоп конфедератов находящийся под лісом над Избами напротив горы Лещковой, отдаленый от границі на 30 метров, 2. Шибеничный верх, 3. Студня под Избами при дорозі до границі. Перед сто роками находилася при той студні австрійска комора цельга, 4.

Камінь в окопах избянських с надписом: ““N. XXV. Izb. 1787”. Найбільша пам'ятка по конфедератах лишилася коло Мушинки в виді окопу конфедератов о поверхні 8.000 метр. квадратових.

В Избах належить історична церква під покровительством св. Апостола Луки, збудувана в р. 1888 із каменя, інтересової конструкції з красивим бароковим іконостасом і образом, представляючим вооруженого лицаря в червоному плащи і даму в короні і дворській сукні. На бочному престолі знаходиться чудотворний образ Матері Божої Избянської, а коло него мал бути давнійше образ, представляючий Казимира Пуласького на тлі обозу конфедератов, молящогося до той же Матері Божої. Образ тот мал уфундувати сам Пуласький за познання ласки от Избянской Матери Божої. В актах парохіяльних в Избах находився документ, писаний по латині в р. 1799 руком избянського пароха о чудесном уціленію Пуласького в часі конфедераційних боїв, раз в Пілзні, другий раз в Святковій. Документ тот гласить:

“Huius Beatae Mariac expertus est gratiam Illustrissimus Dominus Casimirus Pułaski marsaleus confoederationis Lomzinensis anno Domini 1771, dum de villa Izby egressus easet contra Moschos prope oppidum Pilzno, ibi undequaque circum datus existens a Moschis, cum nullum svandendi modum haberet, ad B. Virginem Mariam in ecclesia Izbiensi existentem suspirium fecit...” і сейчас праві ціло вишло з неприятельських рук, што публично оголосил.

...dum in silvis Świątkoviensibus contra Moschos et Kozakos vigilas ageret, ad ortum solis correptus somno vix paullulum obdormire oceperit, miles Moschovitieus repperter eum invasit et disperse eius militia, vivum capere contabatur et fere in manibus habebant...”

Але Пуласький поручився Матери Божої і начал утікати на швидком коні, а упавши на пряка с конем так счастливо, що без шванку вишло так из упадку, як і з рук неприятельських. За што зробил фундацію до Матері Божої.

Послідним парохом Избянським був о. Дмитрий Хиляк, котрий по першій війні світової переслідований через єпископа Коцловського, перешл разом з своїми парохиянами на православие и основал в Избах православный приход.

По Другої війні Світової значійша часть Избян виїхала до Росії, прочих виселено в р. 1947 на западні землі Польши, а на їх місце поселено польських осадників. За згодом Польського Уряду вернули на свої господарства до Изб Олесьєвич и Коковский в р. 1958. За сторони осадників були весь час тероризованы. Дня 6-го січня 1958 р. обі родини засіли в хижі Коковского до св. Вечери. Нагло подпалена хижі через осадників завалилася на них, огонь обнял цілу комнату, в котрой при вечеरі сиділи и уже не далося им утікати из горючого дому дверми, лем перепхалися через окно и в

тот способ сохранили свое житье. В огни згоріл весь труд Коковского и он остался без даху над головом, без хліба и без найконечнійших средств до життя. Так относятся польски осадники до повертаючих на родину Лемков.

16. ВІЗВОЛЕНЧИЙ РУХ НА ЛЕМКОВИНІ

Лемки хотаю сут народом спокойним, скромным, смиренним, але у них живе дух освободительний, стремлячий до свободы. На протягу тисячелітия Лемки все стремили до свободы и боролися за свободу свого народа. Боролися самостоятельно против польской шляхты, котра гнобила их панцизном, и против ней организовали свои ватаги. Боролися в злуці с польскими повстанцями под начальством Костки Наперского, боролися в охотничих рядах атамана Хмельницкого за лучшу долю свого народа, боролися и в послідних часах в рядах русского войска против німецьких оккупантов. Лемки дали велику помочь союзным войскам, выставляючи из себе 25-тысячну армию, зложену с молодых людей, зложену с самого квіту народа, котра в великому проценті отдала свое житье на олтари вольної демократичної Польши, в надії лучшої будучности народа, за што тата Польша отплатилася Лемкам болесним их выселением из Карпат и розсіяньем по всіх заходних землях и полищеньем их на произвол судьбы. Выселение Лемков из их прадідной землі єст найчорнійшом картином в их истории.

Освободительный дух у Лемков зостал скріплений через четырьох пугачевских повстанців. В известном нам повстанию народного богатыря в России Пугачева, отличились хоробростью четыри братя, котры по замучению их любимого вождя, ратуючи свою жизнь перед царском охраном, утекли из России и склонилися в Карпатских горах на Лемковині. За их пойманье царат оголосил велику нагороду. Роспochалося за ними велике гляданie. Штобы змилити за ними погоню, всі четырі біженцы перемінили свое назвиско и каждый из них осіл где инде. Єден из них замешкал в Снітниці и назвал себе Москва, другий осіл в Чирной и назвался Копыстянский, третий в Мохначкі и прибрал назвиско Гарбера, а четвертий перешол Карпаты и осіл на Закарпатской Руси под назвиском Духнович.*). Тых четырьох братей дало початок великим родам на Лемковині, котры выдали цілий ряд світлых людей. Часть потомков Гарбера змінила назвиско на Мохнацкий. Копыстянски и Мохнацкы — то патриархи священных родов на Лемковині. Духновичы одограли знамениту роль просвітителей народа на Закарпатской Руси.

*) Др. Адриян Копыстянский. Семейная история (рукопис).

17. ПОХОДЖЕНЬЕ НАЗВИСК И НАЗВ НА ЛЕМКОВИНІ

Найстаршы назвиска лемковских жителей походят от назв місцевостей, напримір: Баницкий (Баниця), Баранский (Баранье), Билянский (Билянка), Богуский (Богуша), Бортнянский (Бортне), Брунарский (Брунары), Весоловский (Весола), Вислоцкий (Вислок), Волянский (Воля), Гамерский (Гамры), Гладышовский (Гладышов), Грабский (Граб), Грушевский (Грушковка), Долинский (Долины), Дубинский (Дубне), Жегестовский (Жегестов), Завадский (Завадка), Завойский (Завои), Каминский (Камяна), Котовский (Котов), Крыницкий (Крыница), Лабовский (Лабова), Липинский (Липна), Ліщинский (Ліщина), Малиновский (Малиновка), Маційовский (Маційова), Мокрицкий (Мокре), Мушинский (Мушина), Мохнацкий (Мохначка), Нагорянский (Нагоряны), Новицкий (Новиця), Опаровский (Опаровка), Пеленский (Пелня), Полянский (Поляны), Потоцкий (Поток), Прислопский (Прислоп), Ропский (Ропки), Ропицкий (Ропиця), Ростоцкий (Ростока), Рудавский (Рудавка), Святковский (Святкова), Синявский (Синява), Ставинский (Ставиша), Тарнавский (Тарнава), Циханский (Тихана), Флоринский (Флорнка), Чертежинский (Чертеж), Чирнянский (Чирна), Шклярский (Шкляры), Щавинский (Щавник), Яблонский (Яблониця), Яворский (Яворье) и т. д.

Всі высше наведены назвиска сут чисто лемковски из походженя лемковских сел.

Натомість назви місцевостей мають розличне походжене. Пере- важно походять: 1) от назвиска основателя напр. Гладышов от Гладыша, Андреивка от якогось Андрея, Яшкова от Яська, Богуша от Богуша, Зындрanova от Зындра на з Мацкович, Юрковцы от русского князя Юрия II и т. д.; 2) от лісов и дерев, яки росли в окрестности, напр. Дубне (дуб), Смерековец и Смеречне (смерек), Яворки и Яворье (явор), Грабы и Грабовка (граб), Липова и Липна (липа), Ольховец и Ольховцы (ольха), Черемха (черемха), Ожинна (ожина), Ліщины, Ліско (ліска), Берест (берест, береза); 3 от рік, напр. Сянок (Сян), Ропки (Ропка), Вислок и Вислочок (Вислок), Ясьонка (ясьонка), Устье (до- плив потока до ріки Ропы), Межибрдье (меже двома одногами Сяна); 4) от почвы землі, напр. Вапенне (земля вапниста), Камяна (терен каменистый), Скальник (терен скалистый) и т. д. Суровиця (земля сыра), Заболотцы (земля болотиста); 5) от домового промыслу, за- нятия, напр. Поворозник (выроб мотузов), Боднарки (выроб бочок), Бортне (пасічництво), Фолюш (битье сукна), Шкляры (выроб шкла), и т. д.; 6) от положения, напр. Криве, Довге, Крыжовка, Глубоке, Роз- стайнє' села королевского основания, напр. Королева, Королик, Во-

роблик Королевский; 8) села шляхотского осівакия, як Шляхтова, Добра шляхотська, Вороблик шляхотский 9) села історич. названия як Білоцарева (схорониско якойсь царевої на горі Згілярці), Баниця (місце вигнання преступників), Избы (будова першої мешканальної избы), Перунка (ідол Перуна) и много дрігих.

18. УНІЯ БЕРЕСТСЬКА НА ЛЕМКОВИНІ

В борбі с гнобленьем и взыском народа зо стороны польской магнатерии и шляхты прилучился ище религийний чынник.

От часу церковного роздору Лемковина исповідала православие, котре мало велике значеніе для удержання народної отрубности и сохраненія власної культури. Церковь православна подлягала Константинопольскому (Царгородському) патріархі. На высшии церковны становиска доставалася звычайно шляхта, котрої чужы были интересы простого народа. Длятого ієархія православна не тішилася довірем народа. Натоміст поважнішу ролью отогравали братства т. е. общество о религійно-культур'юм характері, до которых вписувалися міщане, ремісники, купці и дробна шляхта. Таким братством была Ставропигия во Львові.

От заключения унии польско-литовской так ієархія латинска, як и державны чынники старалися подпорядкувати собі православну церковь. Роблено много разов пробы отдать православие под власть римского папы.*). В той цілі Іезуиты робили велики старания, чтобы позыскати для церковной унии так достойников православной церкви, як тоже православных магнатов. В том ділі найбільше трудився Петро Скарга. Діло уния сталося актуальным доперва в р. 1595 на синоді в Берестю Литовском, где запала ухвала меже представителями католицкої церкви и большинством православных епископов до заключенія унії с римским престолом. В р. 1596 заключено договор меже православными епископами Михаилом Рагозом, Кириллом Терлецким и Ипатием Потием з єдной, а папом римским з другої стороны, силом котрого православна церковь поддаєся под власть папы под взглядом адміністратійным и догматичним з захованьем всіх прав и привилейов и нетыкальности обряда восточнай церкви.

Унія зостала заключена в интересі шляхецкої Польши и для глубшого отдання русского народа в преділах Польши от России, хотяй не можна подозрівати православных епископов о злу волю. Они переводили унию для добра церкви и добра народа, руководячися исключительно віром, што через унию поднесеся престиж церкви и скрипится ёй под начальством вселенского архиерея. Польша не додержала тых прав и привилейов, які обіцювали при ухваленію унії. Русских

епископов не допущено до сойму и вообще єе корыстали з тых привилейов, якы мали латиски епископы.

Против унії высказался єден из найбóльших русских магнатов князь Константин Строжский и зостал єм завзятым бoroю. Русска магнатерия скоро спольонизовалася и златинизовалася. Духовенство и народ не радо принимали унії, а даже многи боролися против її, але сторонники унії, маючи попертье державной власти и польской магнатерии силом, а часом террором змушували до принятия унії. Епархия Львовска и Перемышльска принять дуже поздно унії, бо доперва с концом XVII ст., а Лемковина ище позднійше. В Сяноци резидовал до р. 1675 православный епископ Антоний Винницкий, который на Лемковину мал великий вплив. Если Перемышльска епархия приняла унії за еп. Инокентия Винницкого в р. 1692, то Лемковина приняла си доперва с початком XVIII ст. На Лемковині уживано ріжњих способов, чтобы впровадити унії: замыкано православны церкви, перемінювано их на костелы, розбирано, а материал вывожено в други місця и ужито його на будову костела, народ терроризовано, выганяно из села, накладано на него ріжни тягари и т. д. В тих часах много церквей и много русских парохий щезло из лица землі. Наведеме ні сколько таких місцевостей: Буковско, Довге, Побідна, Дудинці, Марковці, Писаровці, Нагоряны, Гачов, Яслиска, Мушина, Вахор, Дынов, Уляниця, Вара, Издебкы, Витрилов, Криве, Темешов, Дубна, Павлекома, Дуброва, Кремяна и много, много других. В протягу єдного не цілого столітия чисто русски села спольонизовано и златинизовано.

*) В р. 1352 Папа Климентий VI писал до венгерского короля Людвика, чтобы вырушил войном против схизматиков и обіцял му за то дати всі totы области, міста и села, которы он с Божом помочом отбере от православных и невірных. В р. 1471 Папа Сыкст IV выслал своего кардинала до венгерского короля Матя Хорвины с таким воззванием “выкорчувати и знищити єа Венграх всіх русских еретиков, каждого особно и всіх разом, откаль бы они не походили.”

В делегации от папы был высланый Іезуит патер Антонио Поссевино до Москвы, чтобы наклонити царя до принятия унії с Римом. Краснорічівость папского дипломата была безуспішна. Царь дал делегату категоричну отмову. Вернувши из Москвы Поссевино поїхал до Вильна, где перед Іезуитами высказался так: “Нема что думати о унії на востокі Европы або на московской Руси. Там царь и народ той самой віры. Больше надежна єст унії на Западной Руси, которая подчинена польскому королю, належачому до римо-католической церкви. Для того для переведения унії можна скорыстати из його власти, належит ище повліяти на русских князей и духовенство, чтобы их наклонити до принятия унії.

19. УНИЯ НА ЗАКАРПАТЬЮ

Закарпатська Русь под владінням Габсбургов була труднійшим тереном для принятия унії, чим Лемковина под Польшом. С початком XVI ст. виникло в Європі дієвіння, знане в історії під назвом "реформація". Многи католики зрывали звязь з католицьким церквом і переходили на протестантизм і ариянізм. Значна частина венгерської шляхти присоединилася до реформації. Против реформації начали поход Габсбурги, а то Кароль V. і Фердинанд I. За их війсками тяглися вози з орудиями пытків і бочками смоли для палення еретиків. В р. 1526 ерцгерцог Фердинанд Габсбург коронувався на короля Венгриї, але не удавалося йому завладіти цілим венгерським країном. Мадьярщина роспалася на дві частини: Габсбурги владіли сіверо-западною єї частиною, а частина юго-восточна (Семигород) мала свого короля, підтримуючого через турецьких султанів.

Габсбурги розпочали своє панування безпощадним переслідуванням іновірців, а головно православних. В р. 1561 на Венгриї прибывают Іезуїти з готовим планом нищити еретиків. То дало причину до запалення повстанчого огня проти німецько-іезуїтського насильства. В р. 1606 повстанці заставили Габсбургов пойти на уступки. Семигород закріпил свою незалежність.

Кардинал Петро Пазман, поборитель реформації, звернув увагу на богатого поміщика графа Юрія Другета, власника Гуменянського ключа. Меже ними розпочалися переговори. Граф приняв католицтво і отримав свого кревного графа Валентина Другета, власника Ужгородського ключа і його сина Стефана. В той спосіб стався власником Ужгородського домініуму. От тепер Другет виконував точно всі поручення Пазмана. В Гуменному заснував іезуїтську Коллегію і привіз з Перемишля уніяцького єпископа Крупецького для насадження унії на Закарпатью. Крупецький і його помочники не добилися ніякого успіху і мусіли утікати перед гнівом народу. Сторонники Другета ледво вирвали Крупецького з рук розъяреної толпі народу.

Граф Йоанн Другет був достойним сином свого отца Юрія і діял точно всіо, що йому веліли Іезуїти. В р. 1640 переніс іезуїтську Коллегію з Гуменного до Ужгорода, котра та Коллегія причинила много горя народу Закарпатья.

Перша проба насадження унії не повелася. Габсбурги і Іезуїти створюють нове діло. Тим разом звернули увагу на мukачевського єпископа Василя Тарасевича, выходця з Галичини, котому обіцяли велики почести і кар'єру за переведення унії на Закарпатью. Єпископ Тарасевич разом з іншими єдномышленниками почав органі-

зовати акцію проголошення унії. Тымчасом семигородські органи влади арештували Тарасьевича і він не міг ділами перевести. Благодаря інтервенції Фердинанда III Тарасьевича освобождено из тюрьми, но уж стратил охоту продолжати начате діло, а даже на старость сам вернулся до православия.

Латинське духовенство посідало великих маєтків і провадило люксусове життя. Латинські єпархії посідали по 30-50 тисяч гектарів поля. Католицький священник був чудесно обезпеченій і оточений почестями і привileями. Чим вірніше служив імператору, чим більше помагав держати православний народ в ярмі, тим вище поднималася по щаблях ієрархичної драбини.

Іезуїти спровадили до Ужгорода двох галицьких монахів з чина ОО. Василяна т. є. о. Петровича і о. Косовича і з ними начали на терені Ужгородської області пропагувати унію, а то обітницями і погрозами. Діло не ішло вперед. Успіхи були ничтожні. Народ отіснівся до унії ворожо. Аргументи пропагаторів не трафляли до сердця народу.

В конці далося позysкати для унії залідво 63 особи і то по більшій часті из служби Анни Другет. Дня 24 квітня 1646 р. офіційно проголошено унію на ужгородському замку.

**

Організаторы Закарпатської унії приступили теперь до основания уніатської єпархії. Першим уніатським єпископом поставлено галицького Василянина о. Парфентія Ростопчинського. Назначений єпископ не мав на тільки отваги, щоби перед народом виступити отверто, як єпископ уніатський. Притворився горячим исповідником православия и в р. 1652 поїхал до православного єпископа в Альба Юлія (Тарнського) и от него приняв рукополагання на єпископа. Переївши три роки православним єпископом позysкал собі народ, який отнісся до него з довірою, як до православного єпископа. По трьох літах оголосив себе уніатським єпископом, каючися перед народом, що до теперішнього часу належав до неправдивої віри. Єпископську державу отримав теперішній з рук самого папи.

В результаті такого рода махинацій в Закарпатській церкві настupил розділ. Восточна частина (Трансильванія) мала православного єпископа з резиденцією в Мукачеві, а западна частина, під пануванням Габсбургів, мала уніатського єпископа з осідком в Ужгороді. Шоби Мукачев зділити приклонним для унії, Іезуїти наклонили трансильванського князя Юрия II до женитьби з католицькою Софією Баторією. По наглої смерті Юрия II вдова по нем Софія пригласила Іезуїтів, які наклонили її малолітнього сина, а наслідника престолу, до прийняття віри католицької. По причині неповнолітності сина влада над Семигородщиною і її провінціями переняла в свої руки Софія Баторія.

На приказ Іезуїтів княгиня Софія вигнала из Мукачева православного єпископа Зойкина, а на його місце назначила єпископом уніята Раєчинського. Зволнований народ поднялся до борьби против німецко-католицьких гнобителей. Мукачевський монастир вернулся назад в руки православних. Католицькі феодали и уніяцькі исповідники утікли под опікунче крыло Габсбургов.

В р. 1685 Турки под начальним вождем Кара Мустафы осадили Віден. Папа позвал всі католицькі держави поспішити Німцям на помочь. Польський король Ян III Собеський с огромном армийом вырушил под Віден ща помочь Габсбургам. Турки потерпіли поражение. Німецькі войска врываются на Венгри и уряджают кроваву росправу с некатоликами. В Пряшеві император Леопольд вимордовал майже всіх жителей, а всю верхушку протестантской шляхты выарештувал. Стремлення Мадьяр до висвобождения от німецко-римского ярма были потоплены в крові.

На очереди было Закарпатье. Три роки держалася героична оборона осадженого Німцями Мукачева, три роки цисарські войска ломали собі зuby о його стіни. Але ани опакованье містом, ани жестока росправа с населением не зломили духа народа. За 15 літ народ знова поднял борьбу за свою свободу, але тым разом под хоругвом посліднього Семигородського князя Ракоція II. В р. 1703 Ракоцій II в околицях Мукачева зорганизувал повстанье против гнобителей. Тым разом повстанье охватило цілы Венгри. Ракоцій веде до бою селян, ремесленников и дробну шляхту. Гнобителі поддержують лем магнаты и католицке духовенство. Через цілых п'ят літ австрійский император зберал зо всіх сторон силы, єднак не был в стані задусити повстання. Тогда Габсбург по приміру Іезуїтів ужил обману. Граф фон-Гайстер в зрадницький способ напал на войска Ракоція под Тренчином и принюс им поражение. Надія закарпатців на освобождение из под німецко-католицького гнета тым разом не сполнилися. Теперь, по ликвидации Семигородського княжества, Закарпатье было окружено самими ворогами. Из запада, полудня и востока чыгал на него смертельный ворог — німецкий феодаль разом с мадьярскими феодалалями, а с сівера магнатска архикатолицка Польша. В додаток што раз больше давался во знаки и внутрішний ворог, яким стался каждый уніяцький священник.

В р. 1692 император Леопольд оголосил декрет, силом котрого каждый уніяцький священник єст вольный от панцини и має ровне право с латинским духовенством. Уніяцькі священники стараються доказати вірнопреданность габсбургскому палачу народов. В часі повстання Ракоція, коли вся Закарпатська Русь провадила святу войну с віковічним ворогом, уніяцькі священники ползали на колінах перед Габсбургами и выполняли их поручения, як шпионаи и диверсанти. Теперь, коли Іезуїти рішили знищити остатки православия на Закарпатью, их

выручила в том униятска агентура. На просьбу униятского епископа Йонна Гродемарского австрійских войск согнали в Мармарош Шигет 60 православных священников и змусили их принятии унию.

Население Марморщины выбрало нового епископа, архимандри-та Досифея. Униятске духовенство оклевече ѹого и робит донос до Відня, в слідствие чого императорских власти арештуют ѹого и замыкают в тюрьму на замку в Хусті. Досифей по 5 літах физичных и моральних мук в тюрьмі умират, а с ѹого смертью щезат Закарпатска Православна епархия. Унія зостала офіційном религиом закарпатья.

20. РЕФЛЕКС ПРАВОСЛАВІЯ ПО ВВЕДЕНИЮ УНІЇ НА ЗАКАРПАТЬЮ

Несчастный народ вымученый, невіроєтно бідний и безпощадно нищеный ненавиділ унию и униятов, як ненавиділ також их господарей католицко-німецких и католицко-мадьярских февдалов и их кайзера. Тота народна ненависть доходила до сознания и сердец даже декотрых униятских священников. Найбольше знаным из них был о. Михаил Андрелла. Он выховувался на чужині, в Відни и Братиславі и не знал близше всіх обстоятельств впровадження униї. В найлучшой вірі и мысли принял унию. Но коли вернул на родину и увиділ махинации Іезуитов и гнет народа через державны чинники, ѹому отворилися очи. Он нагляде переконался, яке зло для народа приносит уния, он понял чым интересам служит уния и разом с двома своими братьями зорвал с католичеством. За тот отважный крок Андрелла тяжко отпокутовал. Всіх трох братов сковали ланцухами и замкнули в тюрьмі. Латински и униятски священники возвали о. Андреллу на допрос. Обішували ѹому золоты горы, если верне до униї, то знов грозили смертью, если лишится при православию, а притом наругалися над ѹого человіческим достоинством. Андрелла не бафтрашился погроз, ге злакомился на их обіцянки. Благодаря сильной поставі народа, который з самого початку увязнения отважных братов, демонстровал свою солидарность с ними, настрашены униятські прелаты були змушени выпустити братов із свободу. Знайшовшися на вольности о. Михаил Андрелла рішился ціле свое житє посвятити народу. Ціле свое знаніе и свой великий талант посвятил о. Андрелла борьбі с наибольшими врагами славянства, якими уважал німецко-венгерских тиранов. За свое долгое, многострадальное житє о. Андрелла написал много трудов, в которых безпощадно бичуе острыми и умными словами врагов народа. Многи из ѹого книг заховались до нынішних часов и длятого мы маєме сегодня жерело

представляюще правдиву и переконуючу картину религийно-политич-
ной борьбы на Закарпатью в XVII и XVIII ст.

Судьба священников-униатов є не была вдоволюча, бо была за-
лежна от первого лішого латинского священника, котрого приказы
мусіл безпреволочно выполнять. Також уніятський епископ был под-
властным латинского епископа, от него были цілковито залежний и
мусіл всі його інструкції и роспорядження цілковито выполняти.
Єдним словом уніятські епископи были дословно администраторами
латинських епископов-мадьяров и німцов.

В р. 1760 на Закарпатью вибухло іще єдно повстання народу
против ненавистної унії. Повстаньем руководил ієромонах Сафро-
ний. Повстанцы прогнали уніятських священників. В протягу корот-
кого часу из 749 насильно переведених на унию парохій, 416 паро-
хій вернуло до православия. Але і тым разом сили повстанців були
заслаби. Селянські вилы и топоры мусіли уступити под огнем цисар-
ських мушкетов и пушок. Повстанье зостало подавлене, унія, подтри-
мана габсбургскими штыками, побідила.

21. ПОСЛІДСТВИЯ ВПРОВАДЖЕНИЯ УНІЇ НА ЗАКАРПАТЬЮ

Послідствия побіди унії на Закарпатью скоро оказалися вред-
ними. Русский народный язык, котрый до теперь был єдиним розго-
ворным языком на Закарпатью, стал теперъ языком исключительно
хлопським, а то было первым кроком до мадьяризации и германиза-
ции народа, котре о развитию родной бесіди не было мовы. На сторо-
жи интересов священника стояло теперъ ненавистне народу прави-
тельство, котре зобовязало селян отдавати уніятському священнику
часть свого урожаю. Была то так звана "коблина" и "роковина". Кро-
мі того каждый селянин был обовязаный в означены дни бесплатно
працувати на його полі. Уніятське духовенство выкорыстало в ціло-
сти дане им німцями право.

Не менше преступну ролю одограли уніятські священники в
національном життю Закарпатья. В том ділі они тоже пошли на руку
врагам, давно застрашеным гравитацией закарпатского народа до
своих сіверних братов.

Без взгляду на граничі культурны и политичны связи Закарпатья с сівером существовали от давных часов. Ту приходили рукописы з Київской и Галицкой Руси, а по татарских нападах культурным центром для Закарпатцев была Москва. Благодарный народ сохранил в памяти помошь, котру оказувал повстанцям Ракоція царь Петр

Великий, а коли выбухло повстанье Богдана Хмельницкого, закарпатцы с биющим сердцем ожидали для себе сигналов до повстания. Симпатии закарпатцев до своих сіверных братов были знаны для Габсбургов. Австрийска цисарева Мария Тереса заборонила привозити книги до Закарпатья из России. Ровночасно она стараєся, чтобы униятских священников переробити на вірных жандармов, котри убили бы в народі його стремления до соєдиненняся с єднокровними братями и зділали с него темну массу без роду и племени. С том цільом австрийска цисарева основує в Відни духовну семинарию св. Варвары, знану под назвом "Барбареум*). Ужгородской униятской епархии дарує кілька домов, а в том числі ужгородский замок, колегию и монастыр Іезуїтов, чтобы униятских священников зділати рабами габсбургской династии. Мария Тереса не помылилася. Скоро униятске духовенство забывает даже свой родный язык. За яких кілька десят літ треба было с свічком в руках глядати униятского священника, который бы не уважал своим родным языком мадьярский язык. Што больше тоты змадьаризовани и згерманизованы священники стаются орудиом мадьяризации Закарпатья в руках венгерских и німецких магнатов.

Правда, в XIX ст. знайшлася на Закарпатью группа униятских священников, котри не пошли дорогом ренегатства, а вірно служили свому народу и вщепляли в народ русского духа так словом, як и письмом. Того рода священниками были оо. Духнович, Павловский, Ставровский (Попрадов), Дулишинович, Сильвай-Метеор и други. Єднак при своїй доброй волі они не мали настолько силы, чтобы сорвати с дотеперішним середовищом, в яком выросли и выховалися. Они призывали лем народ до того, до чого призывал народ в Галичині о. Иван Наумович: "молися, учися, трезвися, трудися", но не призывали його до борьбы, бо знали, что народ-борец выступил бы против тых екплоататоров, с которими они были связаны тысячами ниток. Они любили по свойому свой народ, но любили його любовью либеральных аристократов, котри хотіли бы дешевым способом помирити огень с водом. Свои труды писали на двох языках. До простого народа послугувалися народным языком, а во всіх других случаях уживали непонятну для народа мішанину, зложену з русских, церковно-славянских, польских и мадьярских слов. Часто гнівными словами критиковали будапештське правительство, а противостояли йому віденске. Вірность венгерскому королю старалися замінити єа вірность австрійському імператору, хотяй функції венгерского короля и австрійского імператора выполняла єдна и tota сама осoba. Тота группа униятских священников, совершенно отдана австро-венгерским графам и баронам, не могла выбороти лучшой долі для народа. Типичным представителем того духовенства был епископ Стефан Панкович, который в бесіді с Сильвайом высказал таке

"credo" (вірую) свого духовенства: "Если жиєме теперъ подъ властью мадьяръ, то мame статися мадьярами, если запануютъ надъ нами німці, то будеме німцями". О. Духнович дал таку характеристику того духовенства: "Заводят наши священники бідный народ до пропасти на свою корысть".

Тымчасом положение того народа ставилося штораз горшым с каждым роком. Уж с початком XVIII ст. мадьярські власти констатують, что основный покорм закарпатских селян, то мішанина горчичної муки, почок дерева, отрубов, жолудей и лободы. Потом стало ище горше. Такий протектор унії, як граф Шекборн, мал 139.000 (сто тридцет девят тысяч) гектаров найліпшої землі, мал 200 сел с 70 тисячами жителей, подчас коли селяне мали до розпорядження всего 20 процентов землі, при том землі лихой, каменистой, в большинстві цілком безплодной. То мало місце в том часі, коли випасены уніятські священники на мадьярском языці співали многолітствие ріжким шенборнам и дымом кадильным окутували портреты найянішшого пана Франц Йосифа I ласково нам пануючого.

*) З "Барбареум" вишло много світлих и глубоко ученых русских священников, пр. Еписк. Др. Юлиян Пелеш, Др. Тит Мышковский, Панталеймон Скоморович и много других.

22. НАРОДНЕ ДВИЖЕННЯ И ПЕРШИЙ МАРМАРОШСКИЙ ПРОЦЕСС

Народ глядал выхода зо свого положення. Окружений со всіх сторон ворогами переносился мыслями за Карпаты, в сторону могучого русского брата. Там, на широких просторах России и Украины он глядал поддержки в своих нелюдских страданиях. Но условия того часу не были благоприятны його стремлениям и надеждам. Над народом российской империи свистал кнут Романовых. Царські власти интересовалися Закарпатьем, но то было заинтересование империалистов, желающих поживитися ще єдним куском. Богатый русский поміщик Еобринский не мог мати нияких вспольних інтересов с закарпатским народом.

Надія на освобождение з Востока ге заумерала в душі народа. Закарпатска бідnota сяято вірила, що настане час и народы империи Романовых зошмарят з себе ярмо, установят народну власть и под руководством великого русского брата покесут в світ свободу всім поневоленym народам. Але заложити руки и счекувати аж то стаєся грозило погибелем. И народ піднял органіовану борьбу против

тнобителей. Тота борьба проявила в организованой формі поверненiem селян на лоно православной церкви. Тым способом народ задемонструвал против насильно нашмареної ѹому религии и против самого режима ворогов. Што больше! Повернене на православие было ровночасно демонстрациом религийного и национального єдинства с братями над Дніпром и Волгом и проявленiem стремления народа Закарпатья до державного объединения с родином трьох русских народов.

Тото движение началося праві ровночасно и на Закарпатью и за океаном в містах большої концентрации русской селянскїй емиграции. Центром движения было село Иза, где в протягу короткого часу зорвало с унием 90 процентов жителей. Движение тово настрашило мадьярски власти, а в уніятских кругах вызвало панику. З амвон посыпалися погрозы, но безуспішно. Движение постепенно охватило всю область Карпатской Руси.

Для уніятской консистории повстало грозне положение. С помочом мадьярской жандармерии священники-мадьярофили переходят в контрнаступление. В селі Иза появился агент жандармерии в особі уніятского священника Андрея Арады и переводил слідство. Ходил по хатах, всіх выпытувал, всяды нюхал, глядал чогоси по шафах и шуфлядах, а наконец нашол американську брошурку "Где искать правду". Сейчас написал донос до Консистории, а за короткий час до Изы прибыл цілый отряд жандармерии, который перевюл массовы арештования. Десятки скутых ланцухами селян провадят и замыкают в Сыгетской тюрьмі.

За якысі час роспочался перший Мармарошский процесс. Оскарженых обвиняют в стремлению одорвати Закарпатску Русь от Венгер, а прилучити ёй до России. Аргументы обороны отскакуют от сенձьовских голов як горох от стіни. Оскарженым оголошують приговор: селяне Изы получают по року и больше тюремы. Єднак репресии не помогли, было уже запоздно. Мучений народ Закарпатья пробуждался.

23. ДРУГИЙ МАРМАРОШСКИЙ ПРОЦЕСС

Мармарошский приговор не дал Будапешту желательного результата, наоборот, он причинил таку завзятость масс, что теперь не помогли уж найострішы репресии. На ціле Закарпатье понюся клич: "Не жичиме собі больше проклятої унии. Не хочеме больше мадьярских и мадьярофильских пявок". Але пявки упорно робили свое діло. Дики свині и олени графа Шенборна безкарно нищили селянски поля, а графски лісничы також безкарно розстрілювали се-

лян, осмілившихся зайти в грабський ліс, а священники при помочы жандармских штыков заганяли народ до уніятських церквей, где читали Евангелие в мадьярском языці и мадьярскими словами "Дигертесек Езуш Кристош" вмісто Слава Исусу Христу, наказували поздравляти друг друга. Но того было им ище мало. Порозумівшись с Будапештом приготовили не быле яку провокацию. Роля головного провокатора была поручена сынови уніятського священника Арнольду Дулишковичу. Його задачом было навязати связь населения Закарпатья с Россию и на той подставі дати причину до массового арештования и процессу.

Провокатор выїхал до России и по якомси часі повернул с готовыми доказательствами. Жандармерия перевела у населения упіланованы ревизии и нашла "доказательства" державной зрады. Тыми доказательствами были книги, печатаны в России религийного содержания.

Селян арестуют десятками и сотками, их бьют, катуют и ледво живых допроваджуют до Мармарошской тюрьмы. По двох роках страшных катований в тюрьмі засаджают на лаві оскарженых 94 селян, геройов другого Мармарошского процессу. Акт оскаржения обвинял их в державной зраді, в агитации против мадьярской народности и греко-католицкої церкви.

Головным оскарженым был Александр Кабалюк, который до відавшися о массовых арештах своих земляков, вернулся из заграниці и добровольно засіл на лаві оскарженых.

На судовой росправі выявилось, яких страшных издівательств допущалися над арештоваными в тюрьмі. Их так бито и тортуровано, что многи из них, як напримір Бабинец, Борканюк, Бакарив зышли с ума.

Суд был чистом комедиом. Ни судии, ни прокуратор ни оборона не знали русского языка, а оскаржены не розуміли по мадьярски. Переводчик безчельно перекручал отповіди оскарженых, а переводили их так, як того хотіл прокуратор. Головным оборонцом в процессі был правный совітник уніятской консистории, мадьярофил Баторый, цілковито запроданый врагам оскарженых селян. На процессі было переслухано понад 200 свідков. Каждый свідок перед переслуханьем был через специалистов "муштрований", як має на росправі сознавати. Жандармы держали в замкненю цілы села, их били, мучили и муштровали, чтобы каждый свідчил так, як им было потреба. Горе было та-кому свідкови, который отважился сознавати правду. Того кошмарного сотрудництва уніятского духовенства с жандармами не мог укрыти даже сам староста Беля Рышко из Хуста, который выступал в процес-сі в характері свідка. Он на росправі выразился так: "Против тых, о которых мы знали, что хотят перейти на православие, мы робили слідство даже за санитарны нарушения и тым подобны річи. За всю мы остро их карали..."

Словацкий политик Милан Годжа (позднійший прем'єр-министр Чехословакии) в часі Мармаршкого процеса дал убийственну характеристику уніятської церкви, пишучи: "Там, на Закарпатю, греко-католицька церква без самоуправления, цілком подчинена правительству... Уніяцькі священники праві всі мадьяризованы и дійствуют рука в руку с урядництвом. Долги роки люде всю то терпіли (коблину и роковину).")

А за три місяці тот сам Годжа писал: "Русини — голодуючий народ. Они голодуют для того, бо не мают што істи, а голодуют душевно для того, бо отстали, як жаден другий народ в Европі. Як лем они появляться на світі, то их сосут и мадьярский священник и лихвар, а правительство помагат обоим. Земля у них найгорша... Из ста людей уміє читати пять або десят особ..."

Наконец кілька місяцей перед першом світовом воєнном Мармарошка комедія закінчилася. Объявлено вирок: 32 людей зостало призначених державними зрадниками и засуджених на тюремне заключене.

*) Газета "Словацкий Тижневик" з д. 3. X. 1913).

24. ЛЕМКОВИНА ПОД АВСТРИЙОМ

Два роки перед поділом Польши австрійське правительство на розказ Марії Тереси дня 19 червня 1770 р. одорвало от Польши Спіж то значит посунуло свою границю с Польшом дальше на сівер, занимаючи часть повітов ново-торского, чорштынського и ново-сандецького. С хвильом розділу Польши, што наступило в р. 1772 цілу Галичину прилучено до австрійської монархии и поділено єй на 12, а в р. 1782 на 19 циркулов, а в р. 1868 на 79 повітов. Лемковину приділено до повітов: ново-сандецького, грибовського, горлицького, дуклянського (короткий час), ясьельського (виділеного в р. 1878 из кроснянського), кроснянського, сяноцького и лісского. Во всіх справах судових, грунтовых и адміністративных треба было удаватися до міст повітових. Язык німецкий, впроваджений в урядованюправлял для населенія трудности в штоденном життю. С бігом, єднак, часу впроваджено при німецькому языку, тоже язык русский и польский, яко урядовы языки.

Австрійське правительство спричинило отразу деякы зміни. Доход с панства мушнського призначено на так званый фундуш религійный. За Йосифа II знесено подданство, зреформовано податки в тот способ, што впроваджено новы податки, як податок рустикальный, чоловік, от трунков, монополь сольны и монополь табачный. Змень-

шено число гр. кат. парохій, а поднесено число латинських парохій до 995 для самой Галичини. С релігійного фонду приділено латинському духовенству пенсію. Для латинського духовенства правительство заняло дуже прихильне становиско, за то латинське духовенство ворожо относилося до гр. католицького духовенства, из чого часто повставали жалоби, котрі рішало на некористь гр. кат. духовенства.

Політика австрійського правительства держалася все девизы “divide et impera” (діль и пануй). Ділила поляков на ворожі собі обози, ділила Русинов, подстрекала єдних против других и всякий запалювала огень незгоди, використуючи для своєї політики кожу окажу братобійчої борьби. За Йосифа II роспочалася плановані через Марію Тересу німецька колонізація, в котрій старанося умістити Німців на найважнішых и найкористнішых позиціях. Правительство стреміло з єдної сторони до ослаблення шляхти, яко найбільше опозиційного елементу, а с другої сторони поручало їй важнішы становиска. Селян гноблено великими податками и накладано побор рекрута до чого не були призначени. За шляхетської Польши до служби військової були обовязаны только солтисы и вибрани. Штоби освободитися от податков и рекрута, селяни переходили из єдного села на друге або полішали на селі своє господарство на пропівил судьбы, а поселювалися на пущах.

Гнобляча панщина, утиск, гнет и взыск хлопа причинил в р. 1846 так звану “ребацію”, в часі котрої польські селяни зорганізованим способом шмарілися на шляхту и мстилися на ней за свою кривду. В ребації той дуже потерпіла шляхта и було много случаюв убийства. Польські селяни от Кросна сильно потурбовали тогди поміщика Тита Тржецького и поету Вінцентія Поля. Тяжко побитих отвезли до Ясла. На відомості о ребації утекли властителі Грибова Фердинанд и Юлія Гоши, властителі Бялой и Полян Кирилл и Амаліен Зьєлинські. Найбільше дался во знаки польської шляхті ребелянт Шеля зо своєм славном бандом. Над Лемковином ребація перешла спокойно. Лемкы не взяли в ней участі.

В р. 1848 в связи с конституційом знесено панщину, як тоже знесено уставу в р. 1849 и 1851 о увласненю хлопов.

Штоби точнішше познати економичне, політичне и культурне положение лемковського народу под пануванiem Габсбургов мусимεвгляднутися в положение цілого русского народа в Галичині и на Угорщині.

25. ГАЛИЧИНА, А В НЕЙ ЛЕМКОВИНА, ПОД ГАБСУРГАМИ ТЕРЕНОМ ВЫЗЫСКУ И НАРОДНОГО ГНЕТА

Австроія була єдна из найбóльше зацофаных европейских держав, а Галичина в ней найбóльше зацофаном провинцием, крайом господарско успослідженым.

Автономичне управление в Галичині, репрезентоване через сойм и крайовий видл, не мало власти во выполнении органов. Ухвалы його выполнялись были лем на поручение государственных властей. Круг дійствий Выдлу краиного и Выдлов повітовых был малый. Ограничался лем до заряджень в ділах школы, дороги и шпыталя. Всі діла большого значения выполнялись были через найвишы державны власти, репрезентованы через Намістництво во Львові и Делегацию Намістництва в Krakovі и Староства в повітах. В своїм повіті староста был всемогучым паном. В його руках спочивала власть адміністраційна и поліційна. В справах адміністративных выдавал выроки на гривни и арешт, завішал в урядуванню власти громадські и т. д. Так намістниками, як и старостами могли быти лем Поляки. Они были мужами довірія польських магнатов. Галичина, полколонія імперію Габсбургов была управліна через віденську бюрократію при помочы польських обшарников, гордячыхся титулами тайных совітників його цисарсько-королевского маєстату и сенаторов Избы Панов віденського парламенту.*)

В р. 1905 в Крайовим Соймі на 761 послов было 92 поміщиків, в том 6 князьов, 18 графов и 1 барон. Кромі них сойм числил 18 адвокатов, 1 промисловця, 1 купця, 1 властителя копальни, 1 директора банку, 2. директоров кредитовых обществ и т. д., а заледво 10 селян. Не было в ньом ани єдного робочого, ани єдного ремесленника, ани єдного народного учителя. Намістником был граф Андрей Потоцкий.

* Так напримір Д. Абрагамович (єврей) титуловал себе в слідуючий способ:

Dawid Ritter won Abrahamowicz seiner Kaiserl, und Konigl. Apostolischen Majestak wirklichen geheimer Rot, Ritter des Osterr. Kaiserl. Ordens der Eiserne Kroe 1. klasse, Komandeur des Osterr. Kaiserl. Leopold-Ordens, K. K. Minister a D., Lebenslanghicens Mittklied des Herrenhanses des Osterreichischen Reichsrates, Landesabgeordneter Ehrenmitglied des K. K. Galiz. Landwirtschaftlichen Gesellschaft, Grossgrundbesitzer, Vertrauensmann der Hypothekar Kreditabteilung der Osterreichisch — undarischen Bank etc.

Перед ним были намістниками: граф Казимир Бадени, граф Евстахій Сангушко, граф Леон Пинський. Маршалком был граф Станислав Бедени, а замістителем маршала архієпископ и митрополит граф Андрей Шептицький.

Маршалками повітовими были в 90% шляхтиче, а в выділах по-вітлових засідали в характері секретаров поміщики, адвокаты, судьи и нотари, а в характері урядников працували: збанкетованы поміщики, войсковы емериты, выслужены урядники и екс-жандармы.

Крайом управляли магнаты, котры посідали десятки тысяч по-ля, властителі кілька-дєсятьох маєтков в Галичині, в Королевстві и на Україні, як Потоцькы, Баденьове, Любомірськы, Чарторискы и цілый ряд других.

Галичина была крайом ісключительно земледільським. Доход з управной земли был низший, чым в гористых краях альпейских. Не в лучшом положению была господарка комуникации, промыслу и тор-говлі. Нафту и дерево експльоатовано системом рабунковом. Загра-ничны банки опанували копальні и промисл. Слабий розвой промы-слу утруднял найти працю. Єдинокий товар, який мала біднота до збыття, то єй сила робоча. Платня за працю была в Галичині найни-ша в цілой австрійско-венгерской монархии. Безроботье было хронич-не. Для миллионов людей не было в краю праці ани хліба. На початку ХХ ст. збывало 1.200.000 рук робочых. Безроботны готовы были под-нятися найтяжшої праці за найнишым вынадгородженем, чтобы лем выжити. Натоміст центральны власти не скупили грошей на га-лицку бюрократию. (Політика, жандармерия, вязница и т. п.).

Із причини злого одживлення и браку гигиени, ширілися ріжны епідемии, як брюшний тиф, червонка, холера, осга, котры десятували население. В єдном році 1902 умерло на ріжны хвороты 47 тысяч лиц. Чахотка сталася стихийним бідствием для людей. Шпы-талі были глумлением найпримітивших вимог гигиени. Лікарства, лікар, шпиталь были недоступны для пересічного селянина.

Специфичном чертом галицьких отношений составляла свое образна іерархия народного гнета: Австро-Імперия гнобила Поляков, а Поляки гнобили Русинов, помимо, что австрійска конституция ухва-лом з дня 21-го грудня 1867 р. запевняла ровноправие народов. Гали-чина была трактована через крайову и центральну адміністрацию, яко край польский с русским меньшинством народным. В дійствительности Поляки не становили народне большинство. В австрійских статисти-ках не подавано рубрики національной, а лем языковой. Перепрова-дженый напр. список населення дня 31 XII. 1900 р. показал, чтополь-ского языка употребляє 3,932,033 жителей, а русского 3,080,443. Отже на 7,315.930 душ Поляки становлят 54,4%, а Русины 42,1%. Єсли возмеме под взгляд, что польского языка употребляли не толь-ко Поляки, але тоже Евреи, часть Русинов и часть Німцов, то про-

цент той по стороні Поляков знизиться до 45%, а по стороні Русинов подвішиться до 43%. Цифри totы не будуть іще стислі, а муситися их поправити на користь Русинов, якщо возмезся под взгляд іще и того обстоятельство, що при списках населення руска народність була штучно обнижена через поміщиків, опреділяючих язык с своєї служби, яко польський, хотій большинство той служби було русской народності. Таке саме явище видиме при опреділюванню языка че-рез властителей домов их льокаторов. Властитель дому Поляк запо-давав своих льокаторов, яко Поляков. Кромі того готовы списы переходили через руки старосты, котрый часто-густо их поправлял в пользу польского языка. Їсли возмезме во внимание totы вшитки обстоятельства, можеме без пересады поставити засаду, що число польского населення Галичини не перевищало число русского на-селення. Поляки є мали найменьшої подставы трактувати Галичи-ну яко польский терен.*).

Национальна статистика свідчит наглядно о упослідженню русского населення в житю господарском и суспільно-политичном краю. Поляки занимали перше місце в промислі, адміністрації и вольных професіях, а Русине в рольництві. Упосліджений был тоже русский роботник, котрый працувал, яко некваліфікована сила, звы-чайно на днівку, подчас коли кадры квалифікованих роботників ре-крутувалися ісключительно из Поляков. Поміщик, с котрим русский селянин стыкался, был Поляком, длятого квестія національна была нерозривно звязана с квестійом аграрном.

На початку ХХ ст. була широко розвинена польска колоніза-ція. Кольоністов стягано из западной Галичини на восток на чисто русски землі. В єдном лем 1902 р. из мысленицкого повіта стягнено до стрыйского повіта парусот польских селян. Головною цілью колонізации польских поміщиків было противставити польского селянина русскому селянину, розъогнити меже ним ненависть и викликати собі опертье села.

Не менше упосліженім было русскé население в житю по-литичном и культурном. На 145 послов до Львовского Сойму было заледво 16 русских послов, а на 72 мандатов до віденского парламенту было 10 кандидатов русских, а вшитки решта польські. В цілом краю языком урядовym при німецком был польский язык. Только на ступені повітовом и громадском можна было послугуватися русским язы-ком. В р. 1900 учило в школах 5,449 учителей Поляков, а лем 2,284 русских. В цілом краю не было ани єдной учительской семинарии рус-

*) *Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych*, Lwów 1909.
Ст. Дністрянський. Национальна статистика, Львів, 1909.
В. Охримович. С поля національної політики Галичини, Львів 1909.

ской. Власти школьны давали переважно русских учителей на польскы села, а натоміст польских учителей, незнаючых русского языка, давали на русски села. Не лучше было с середними школами. В р. 1904 польских гимназий было 52, а русских лем 5. На 11 реальных школ не было ани єдной русской. Гимназиальних учеников Поляков было 20.664, а русских лем 4.557. На основание русской гимназии треба было ухвалы Краевого Сойму, а на основание польской выстарчило звычайне заряджение школьной власти. Власного университету Русини не мали, лем на университеті львовском было 7 русских катедр, котры вконцы зостали зредукуваны до 2.

Пануючом религійом было віроисповіданіе римо-католицке, хотій римо-католики не становили большинства (45,7%). Польськи националісти росплюювали ненависть народну меже польским, а русским селянством. Проф. Стан. Гломбинский, кандидат на посла до сойму в своїй бесіді в р. 1904 проголосил програму борьбы Поляков с Русинами под девизом "жадных уступств в политиці, экономии и культурі для Русинов", а Владыслав Студницкий пропаговал в отношенню до Русинов зоольгичный шовинизм, через што заслужил собі на назву польского гакатисты.*)

*) Wł. Studnicki. Wyodrębienie Galicyi, Lwów 1901.

При конці XIX ст., в умовах збільшеного террору, котрый розвинул Бадени, по сфальшованих виборах в р. 1897 отношения межи обома народами в Галичині били дуже напружені. Іван Франко с великим любовью относился тоже до польского народа, як то виявил в своїй брошуру на языці польском,*), але гірко завелся на Поляках и на польских виборах. Три разы кандидовал на посла до Парламенту, а то в р. 1895, 1997 и 1898 и за каждым разом реакция польска оттолкнула його кандидатуру. Розочарований и знеохочений одошол от своих польских приятелей и уж не сотрудничал с редакцією жадної польської газети.

Польский национализм был затруднено оружием реакции.

Высказание К. Маркса, что не может быть вольным тот народ, который устискат іншы народы, наберало в отношении до польской общественности в Галичині особлившого значения.

26. КВЕСТИЯ АГРАРНА В ГАЛИЧИНІ

Население в Галичині в 83% черпало средства до життя сельництва, лісоводства и рыболовства. Земля в 39,2% належала до об-

*) I. Franko. Nieco o stosunkach polsko-ruskich, Lwów 1895.

шарников, посідаючих часто по кілька десятків тисяч гектарів в кілько-десятох маєтках**). Для точності наведеме кількох из них:

Барон Ян Лібіг посідал	66,756	га на 62 маєтках
Граф Роман Потоцький посідал	49,874	га на 104 маєтках
Архиєпископ Кароль Стефан посідал	44,079	га на 53 маєтках
Вильгельм Адам Шмідт посідал	35,516	га на 20 маєтках
Бар. Бертолд Поппер посідал	33,421	га на 28 маєтках
Граф Яков и Мария Потоцькі посідали	25,586	га на 34 маєтках
Граф Станіслав Бадени посідал	22,761	га на 16 маєтках
Граф Кароль Ланцкоронський посідал	20,077	га на 38 маєтках
Вильгельм Фридерик Шмідт посідал	19,722	га на 13 маєтках
Граф Андрей Потоцький посідал	18,996	га на 39 маєтках
Мария и Оливир гр. Рессенгір посідали	15,452	га на 10 маєтках
Гр. Стан. Съеменський-Левицький посідал	14,303	га на 23 маєтках
Князь Евстахы Сангушко посідал	13,490	га на 42 маєтках
Князь Гіоронім Любомирський посідал	13,179	га на 24 маєтках
Князь Каликст Понінський посідал	12,582	га на 16 маєтках

Властилюями великих посілостей були не лем галицькі магнати, але тоже заграничні аристократи з архієпископом Карольом Стефаном на чолі. Меже ними були Поляки, Німці і Жиди. Маєтки в Галичині набували австрійско-німецькі аристократи, а тоже ріжни торговці і спекулятори. Посіданье земських добр улекшало отгравати поважнійшої ролі в політиці.

До больших властителів зачисляно тоже католицьку церковь. Духовни добра виносили в суммі 129.028 га. Архієпископство лат. во Львові посідало 14,787 га., а греко-кат. 30,991 га. Епископство в Пере-мышлях лат. 7,808 га., а греко-кат. тамже 1,000 га. Капитула львівська лат. обр. посідала 6,318 га. Також декотри латинські парохії були висажені большими посілостями, як напримір парохія при Гробі Господньому в Кракові посідала 708 га., парохія в Олеску 693 га., в Теребовлі 578 га., в Долині 1,592 га.

В міру як богатіли панські латифунди, убожіло село. В р. 1898 на єдину селянську родину випадало пересічно 4 морги поля. В виду слабого розвою промислу загамовано селянські руки робочі, що спричинило ділене на парцелі. На 1,009,000 господарств фігурувало в катастрі 19,340,321 парцель, то значить 19 парцель порозмітаних випадало на єдно четырі-моргове господарство. Кромі господарств на 3-4 моргах були іще карловати господарства на 1-2 моргах. Много було таких селян, котрі вообще не посідали куска поля. Були то так звані халупники і коморники. Халупник мал свою хату поставлену на чужом полі, за што мусіл платити властительові пляцове отрабляньем через ціле житє. Коморник не мал своїх хат і мусіл за марний грош о голоді працювати на лані пана або богатшого господаря. О

**) J. Buzek. Własność tabularna w Galicji według stanu z końcem r. 1902.

тых бідаках писал свого часу проф. львовського університета Наполеон Цыбульський, що стало они позостают в стані "полголоду". Хліб печут в tot способ, што муку мішають с картофлями, капустом, бобом, горохом, мелеными качанами кукурудзы, яблоками и т. д. Заміст хліба часто выпікают в попелі пляцки и ідят их на пол с попелом, на пол сурово, просто с пеца, бо по высушеню сут они не до ужитку. На предновку жывята згнилими картофлями, макухами, отрубами, половом, лободом, копривом и молодыми листями с бураков и капусты. Нераз цілый рок хліба употребляє найвище 10% людей. Найбіднішы через большу часть року хліба не ідят. *).

О убожестві галицького селянства свідчить факт, що не в состо-
янню было платити податков и мусіло платити великий процент за зволоку. В р. 1904 галицькі селяне заплатили до державной кассы суму 1,230,000 титулом отсоток за проволочку податков. В р. 1900 пепроправджену 4.028 лицитаций селян за неплаченя податков. Во всіх тих случаях належность податков разом с отсотками не доходила до суммы 100 зл. Єдному селянину зліцитовано господарство вартости 1,400 зл. за незаплаченый податок в квоті 8 зл., котра то претенсия с екзекуційными коштами взросла до 80 зл. Іншому селянину злицитувано єденадцет-моргове господарство и на лицитации спродано гр. Любомирському за 250 зл., подчас, коли його вартость на подставі справоздания Банку парцеляційного виносила найменьше 8.000 зл.

До рады громадской не допущано бідняков. А єсли даколи уда-
лося перефорсувати, то таювойт як и члены Рады легковажили його присутствие. Часто не взвывали його на засідання, утрудняли йому взгляд до громадских книг и т. д. Войт отмавлял бідним выдания ро-
ботаних книжечок, конечных при вызді на роботы за границу, а староста отмавлял выдания пашпорту заграничного. Войт отмавлял бід-
ному выставления свідоцтва убожества, яке потребне йому было в ділі звольнения його от коштов побыту в шпытали, а натомість радо вы-
ставлял таке свідоцтво богатому. За пасенъе коровы на громадском пасовиску халупник або коморник мусіл о много высшу таксу платити, чым богатший господарь. В Чернци, новосандецкого повіта, за громадске пасовиско господари не платили нич, а безрольны мусіли платити по 10 корон от єдной коровы. В связи с таким трактованьем бід-
ноты часто приходило до конфліктов, в часі которых так староста, як и жандарм ставал против покривдженых.

Селяне были позбавлены лук и пасовиск. Для худобы браковало пашы, а бідных ратувало скотоводство. То выкорыстували обшарники и за пасовиско на дворских полях казали собі платити солено и в грошах и в роботизні. Селяне позбавлены пасовиска выганяли худобу

*) N. Cybulski. Próba badań nad żywieniem się ludu wiejskiego w Galicyi. Kraków 1894.

на стерниска, на угоры, або пасли при ровах, дорогах и меджах, держали коровы на мотузах. Спричиняло то часто шкоды в поли и накладанье высоких кар.

Селянство загально терпіло на брак опалу. За зберанье галузя (хрусту) в лісах дворских треба было дорого платити або отрабляти по кільканадцет, а часом по кількадесят дній на панском лані. Панский ліс был жерелом безнастанных конфліктов. Служба панська зкушалася над женщинами и дітьми прилапаными при зберанию хрусту або грибов, над пастухами за переход скотини через придорожный ров, над тым, который отважил бы ся скоротити собі дорогу через ліс, над господарем, которого пес волочился по лісі. Каждого року в панских лісах падали ранены и убиты селяне. В Желехові побито до не-притомности 70-літнього старика и забрано му кожух за то, что пас корову в рові, який был границью панского и хлопского поля. В добрах архікнязя Стефана за застрілене селянина лісничий зостал засуджений на 7 дней арешту с заміном на 7 корон гривны *). Инший лісничий за знасилоанье дівчина, а потом ей застрілене шрутом отсидил лем 8 місяцей. **).

Причином безнастанной борьбы меже селом, а двором была устава ловецка. С права польования мог корыстати властитель што найменьше 115 га скомасованого грунту. Селяне могли творити ловецку спілку. В заряді спілки каждый властитель 4 моргов мал єден голос властитель 8 моргов два голосы и т. д. Найлучше на том выходили поміщики, которому прислугувало найбольше голосов.

Право польования державлено на 6 літ. Державця мусіл мати карту мысливску, которая для звичайного смертельника была недоступна. В практиці старство отмавляло селянам позволене на оружие. Польованье выдержавляла громада по інструкциям старости. Ісли зайдол случай, что громада помимо натиску старости и двора выдержавила польованье кому иншому, то так поміщик, як и староста не перебирали в средствах, чтобы його упорорити и змусити до улегlosti. Селянов таких не брано до роботы, не продавано им опалу и будульца, а за збиранье хрусту с конечности на опал, засуджувано их на кары лісовы. Так мстился на окличных селянах гр. Роман Потоцкий из Ланцути. Чынш узысканый з державы польования на грунтах хлопских был дуже низкий, а страты селян через стратованье поля диками были дуже высокы. Безустанно скаржатся селяне: "Медведі, дики и елени нищат нам картофлі, овес, боб и пашу, вовки пустошат кырделі овец, лисы забирают нам куры и гуси". Селяне цілыми ночами чувают при огнисках, але то мало помогают. Звірина освоилася с криками и огнисками и приходит под самы хаты. Отшкодованя в практиці не вы-

*) Prawo Ludu nr 28 z d. 19. IV. 1906.

**) Wieniec Pszscółka nr 15 z d. 15. IV. 1900.

плачено. Передовсім після уставы ловецкой трудно было доказати вину державці польованья, а если даже доказал, то тот мал сотки выкрутов, поддержаных через старосту, который пошкодованого засуджувал ище на плаченье коштов переведеної росправы. Для того селянин рідко доходил свойой кривды. Практика научила, что процессоватися с обшарником нема сенсу.

Кривдячом для селян была ровнож устава рыбацка с 26. IV. 1885 р. Рікі поділено на ревіри рыбацкы, каждый по стокілька десят на поверхни. Ревіри державлено двором або большим державцьом за дуже низку ціну. Державу переводил староста не числячися с потребами даных громад ани не беручи под увагу высокость чиншу. Ревіри рыбацкы на Сяні от Сянока на терені 8 громад выдержано за 40 кор., отже на єдну громаду выпало пересічно 5 кор. рочно. Другий ревір на Сяні с допливами и устьем Ославы выдержано 10. громадом за 75 кор., отже на кажду громаду припало 7 кор. рочно. Громада Мрыголод с чиншу державного за рыбацкий ревір претендовала до 13 кор. 50 гел., але сумму тоту заквестионовано.

Єдним словом обшарники платили гроши за выдержане от сельской громады ревіри мысливски и рыбацкы, не давали жадного отшкодования, але зато побирали от селян высокы чинши за выдержану им землю.

Дворы руйнували селян при помочи корчмы. Вправді давне право пропинаційне выкуплено у обшарников уставом с р. 1889 за ціну 134 миллионов корон, але велики властителі посілостей не выреклися жерела доходов, выпробованих в тягу цілых віков. В властей крайowych державили они пропинаційны райони и поддержавляли поєдиночки шинкы качмарям за чинш о 50% высший от того; который сами плачували. С посеред послов, которы засідали во львовском Соймі, было 84 державцев пропинации. Доходы из того мали велики, если вплачали до скарбу титулом чиншу державного рочне до 100,000 корон. Після реляции М. Бобржинского Галичина мала 16 тысяч шинков. Шынкаре, которыми были переважно жиди, уміли розпивати людей, а заразом были добрыми наганячами в достарчанию обшарникам дешевой службы робочої.

Двор зажерто боронил своих прав полуфеодальных. Явне насилие зо стороны обшарника трудно было отперти. По його стороні ставал староста, жандарм и суд. Коли оскаржителем был селянин, а оскарженым пан, то справу старанося зтушувати. Ниякий адвокат не отважился выступити в обороні громады Зубазухе под Закопаном, против гр. Замойскому. Перезес обводового суду в Яслі Малдзинский порадил оскаржителю: "Не выпадат вносити скаргу против пана грабійого, лучше выцофайте єй". В кольбушовском суді высміяли єдну селянку, которая хотіла заскаржити графа Тышкевича за систематичне нищенье єй власности. Коли бывший економ графа Станислава Баденьо-

го хотіл подати до суду и просил войта о выставленье му свідоцства убожества, чтобы быти звольненым от вплат штемпльовых, присутний при том жандар подер свідоцство с криком: "Ты дзяду откаль ты приходиш скаржити пана грабього"). Збиту до непритомности селянку в Волі Сенковой высміяно, коли хотіла заскаржити администратора маєтку. **). Звертатися до властей было даже небеспечно. Коли лісничий с женщины стрінувшой в панском лісі здер сукню и голу гнал публичном дорогом, старство не лісничого, але женщину укарали на 2 дни арешту. ***). Здиранье одежы и гнанье голого до села через панских посіпаков было на денном порядку. Коли в Бохенском лісничий збил женщину з Домущиц, вдову и матер пятеро дітей, то замкнено до арешту женщину, а напастников цілковито не потягнено до отвічательности. ****). Коли в Кацлубисках селянин выступил в обороні своєї луки, через котру служба дворска неправно выкопала ров, зостал постріляный через лісничого. Арештовано не лісничого, а пошкодованого селянина и його брата. *****). Коли 12-літний хлопец выпровадил с двору коні свого отца, заняты за шкоду, отца засуджено на 8 дней арешту, а сына на кыі, при том змушенено отца, чтобы в часі екзекуции тримал хлопця за ноги.

О неотрадных отношениях австрійских властей адміністраційних, обшарников и их службы до простого сельского народа и о кривді, взывающей о помсту до неба, можна бы писати цілы томы, але уже з того, что ту написане, маєме ужасный образ крестьянского гнєта.

Служба дворска и служба домова выняты из под основных прав австрійской державы, запевняющих горожанам личну свободу. Работник был отданый на ласку и неласку обшарника и жандарма. Переписы усталюючи отношения меже службом, а хлібодавцом регулювал патент цисарский из липня 1857, а в Галичині застосованый роспорядженем из 20. III. 1872. Регулямин тот впровадил до наємной праці примус, ставляючий цілый адміністраційний и поліційний апарат до роспорядимости обшарника. Жандармам и урядам громадским поручено примусово отставляти службу для двора. В практиці отбывалося то под ескортом жандарма. Служба не мала ніяких прав ани обороны. Ото пару цытатов из заряджения Намісництва. Такого слугу, который не має занятия, належит ужити до громадских и публичных робот. При том належит брати на взгляд,

*) Służba Dworska nr 2 z Lipca 1905.

**) Prawo Ludu nr 38 z 21. IX. 1901.

***) Służba Dworska nr 4 wrzesień 1905.

****) Wieniec-Pszczółka nr 12 z 25. 111. 1900.

*****) Przyjaciel ludu, nr 1 z 27. 1. 1906.

Prawo ludu nr 20 z 14. X. 1900.

єсли вымавляєся, що зобовязувалася до роботи у своїх кревних. Служниці, позостаючи без служби, котри не користують із способності, яка им надається до служби, мають быти з громады видалені". (§ 39). Нанятого до праці слугу мог пан предтерміново видалити без висловідження (§ 28). Вистарчило, щоби слуга захворіл, а можна было його без лічення и без заосмотрення вишмарити на брук (§ 11). Князь Любомирський, яко управитель обшару дворського д. б. IV. 1904 року пише до Староства: "Упрашаю світле Ц. К. Старство умильно о зарядженьє спровадження Марии Ляноской якнайскорше с поворотом до служби, котру покрýому лишила без жадной причини з моїй сторони". З дальншого содергания письма виходить, что дівчина боялася знасилования єй через петента, бо оправдуєся, что коли єй возвал до свого покою, єй "не уближал". Працуючий не мог самовольно полішати службу в виду грязячого му небеспеченства, мусіл на самперед повідомити зверхность громадску або Правление обшару дворського. Значит, что молода дівчина бита и поневірана через пана, котрой грозило знасилование, мусіла бы обшарника заскаржити перед ним самим, и сама перевести доказ правди, что рідко застраженої удало бы ся єй зробити. Доказане знасилование и катованье сельской дівчини не карано пана арештом, а што найбóльше малом гривном. Шляхтич Михал Лукашевич, коли служниця не хотіла йому податися, розказал пахолкам виважити двері в покою, до котрого несчастна утекла, розобрази єй до нага и в бестияльский способ єй катувати. Факт тот был опублікован в газетах. В виду доказаної вини суд засудил оскарженої на 200 корон гривни за "нарушение домової опіки". Орчык, костур, маглярка были загальними средствами карности, дозволеными через регулямин. Без позволенія властей не вольно было опустити службу, даже по заключению супружества. Славными из катованиявой служби были: шамбелян цисарский Гньевош, подкоможы Ксавери Потоцкий, поміщик Узнанский, Прилуцкий и много других.*). Битье руком, окрашеном перстенями не уважано за знущаньєся. Часты были случаи сильного поранения, каліцтва, сумашедства причинены битьем **), рідко доходило до росправы судової, а коли уже єй не можна было уникнути, то кара была дуже низка. Вовшитких справах меже роботником а працювницьом децидувала политична власть, передовсім староста. Доперва по упливі 30-дней вольно было роботникови звернутися до суду.

Средством терроризирования роботников и змушания их до праці были тоже службовы книжочки даваны дворской службі. Задержанье книжочки через пана унеможливило принятие праці деинде. Галицкы дворы удержували стосунково не много фольварчої службы, а радше выкористовали денных роботников, взглядом которых не мали жадно-

*) Służba Dworska nr. 2 i 3 (2 липня и серпня 1905).

**) Prawo Ludu nr. 37 z 14. 1906 i nr. 1 z VI. 1905.

го зобовязання. Платня денного роботника в Галичині була найнижча в цілій австрійській державі***). В р. 1896 єден из корреспондентов писал: Староста в минувшом році видал роспоряжение змусити хлопов копати дворам за дармо картофли. Войти гнали примусово. ****). Іще в 10 літ позніше трафлялися часто случаи примусу при наймі. Адміністратор маєтку в Волі Сенкової Владислав Віктор збил до непритомності селянку за то, що не хотіла іти на роботу до двора, оправдуючися що має власне господарство. *****).

***) Процент выплаченых денежных заробков представлялся так:

Долішна Австрія — 87,7, Чехи — 57,0, Шлеск — 47,9,
Галичина — 29,0.

****) Лист Михаила Германа, Надлісце, 6 вересня 1896.

*****) Prawo Ludu nr. 38 z 21. IX. 1906.

Дворска адміністрація запевняла собі дешевого роботника при помочи пожичок, уділяних на предновку. Ціну той роботнізни обчислюючи значно низше от цін нормальних. Змушувано до ріжних робот даром, приміром, щоби одержати працу при саджено картофель, треба было насамперед задармо розметати гной на полі, щоби отримати працю при жнивах, треба было передтим нажати до 30 спопов економови и гуменному.* Жена и діти форналя були резервом силом робочом узалежненом от двора, котрый в разі потребы з ней корыстал. Семейний роботник дворский одержувал ординарку, то єст вынагороджене в натурі, котре позволяло йому на вегетацию, а не нормальне выживленье. Неженатый паробок або дівчина заміст ординации одержували викт. Його вартость грошува и отжывча була дуже низка**). Примір. На фольварку у барона Ромашкана служба не получала совсім снідання. На обід давано картофлі або перлову кашу, на вечерю несолену ярчану кашу або кукурудзянку. За спозненьєся до праці потручано 4 кор. кары, отже високость кількадневного заробку. Мулярови затрудженому у того пана в часі выплаты по отчислению кар, удоводнено, што не лемнич ся йому не належит, але он винен єст баронови 30 корон. В случаю опору стосовано битье, а взгядно катованье. Потручано за хвороту и войсковы вправы. Розвадовский потрутіл слузі 2 кор. за пол дня хвороты и 30 кор. за тыжневе войскове цвічене, подчас коли рочкий заробок выносил всего 60 кор. ***).

*) Свобода, нр. зд. 25. V. 1902.

**) Денний кошт выносил в гелерах: В Долішной Австрії — 88.75, в Чехии — 61,25, на Шлеску — 43, 75, в Галичині — 22.50.

***) Интерпеляция Брайтера д. 94. X. 1902.

Пересічна денна платня на фольварках виносила для мужчин 55 гелеров, а для женщин 40 гелеров, што выстарчило заледво на купно 2 кільограмового хліба.*)

Условия жилища были впрост катастрофичны. Семейна служба мешкала в чвораках, часто по кілька родин в єдной комнаті. Старши спали на вырку, збитым з дручков и дощок, немного прикрытым соломом, а діти на земли, окрity лахами. Неженаты паробки спали в стайннях, а дівчата в оборах.

День праці рольного роботника тревал в дворі от 14 до 18 годин на добу. Форналь мусіл о 3 год. быти уже на ногах, а скорше не мог положитися до спання, як о 10 год.

Ненависть до двору и його опікунов росла з дня на день.

Найбóльше зненавидженым был податок крові. До войска брано на 3 літа. Войско так для Русина, як и Поляка было чуже. Меже австрійским офицером, переважно німцом, а звичайным жовніром быт мур не до перебитя. Впрочем муру того никто не старался перекроchiti. За ужитье русского слова "єсьм", або польского "єstem", або чешского "зде", замість німецкого "hier" засуджувано на 2 до 5 місяцов тяжкой вязниці.**) Войсковы суды не знали явного процессу. Роспра ва проваджена была без обороны, без свідков, в неприсутностi оскарженого. В єдной особі был авдитор, слідчий судья и оскаржитель, а даже ревизор актов в разі апеляции. В войску меже офицерами панувал садизм. Жовніра немилосердно бито де попало и чым попало. Бито по твари, по головi и по цілом тілі. Бито кулаком, шабльом и кольбом.

*) Иван Франко удержане, что денни платні в Галичині вагалися от 16-40 гелеров.

**) Tajne sądy wojskowe. Mowa posła Daszyńskiego w Radzie Państwa d. 8. 11. 1902.

В твар бито так сильно, што трафлялися случаи ушкодження блони бубенковой и погрушотаня носової кости. В р. 1903 знесено іртуру привязувания на кілька годин до слупа и шіанг. Совершенна по-горда чоловіка и його достоинства.*). Нич дивного, што службу войскову трактовали селяне, яко каторгу, из которой старалися увильнити за всяку ціну, даже за ціну каліцтва, вязниці, а навет смерти. В 10 корпусі стационованом в Перемышли в єдном лем 1901 року мало-місце: 1) самоубийство жовніров — 80, 2) самоубийство офицеров — 12, 3) самовольных тяжких покалічений жовніров — 70, 4) дезерций — 400, 5) смертельного побиття — 13, 6) сумашедства с утратом слуху и мовы — 40, 7) укарано тяжком вязницьом — 725, 8) сумашедства

*) Prawo Ludu nr. 5 z 2. 11. 1906.

Prawc Ludu gr. 52 z 28. XII. 1906.

у офіцеров — 4, 9) деградация офіцеров — 3.**) То застрашаючий кошмар пануючий в австрійському войску.

**) I. Daszyński. *Tajne sądy wojskowe.*

От голодовых плац и безработя, от нужды сельской и фольварчої, от панской самоволі, часто и от службы войсковой в зненавидженої австрійской армии утікали галицьки селяне и роботники в чужину.

Гнет, вызиск и кривда, яку дознавали селяне, роботники и дворска служба от польских магнатов, спричинили голосни в Галичині рольничы страйкы, які отбілися в цілой Европі сильным ехом. Страйкы тоты тягнулися безперерывно от 1898 до 1904 року. Роспочалися в заходной Галичині, а перенеслися на восток и обняли передовсім ляты-фундия кн. Адама Сапєги, гр. Романа Потоцкого, гр. Лянцкоронского, гр. Съемиенского, гр. Дзядущынскаго, гр. Баворовскаго, гр. Казимира Баденього и других. Хотя потягнули за собом много жертв, єднак здисциплінованы селянски массы показали свою велику силу и солидарность и затормосили магнатерию. Иван Франко опреділят, што в страйку брало участь 80% Русинов, а 20% Поляков*).

*) I. Franko. *Bauerustrikes in Ost Galizien.*

27. ЕМИГРАЦІЯ

Лемковина была найбіднішом територію в Галичині. Землі у Лемков было мало, бо земля была роздроблена и поділена меже по-єдинчых членов родини. Грунта высоко положены в горах на каменистой и яловой почві, помимо старанной ей обробки, были малоурожайны. При найпримітнішом образі жизни Лемков доход земледілія не мог заспокоiti найконечнішых их потреб. Зарабок праві не было. В лісах за фурку голузя на опал треба было властителю ліса через кілька днів отрабляти. Але Лемкы сообразительний народ. Тот, кто мал коня, то в своїй біді ратувался в тот способ, што спрягался зо сусідом и оба фурманками зарабляли житя. Іздили по товар до Кракова. Был то ризиковный и утяжливый заробок, але тверда натура Лемков вшитко перемогла. Декотры знов вывозили из панских лісов дерево на тартак, а из тартаку возили дошки до міста або на желізницю. Лосяне и Кунковяне торговали мазьом и ріжними оліями, служачими до смарования возов и машин. Они розвозили свой товар по цілой Европі и добре на нем зарабляли. Кто не мал коня, бо не стати было го купити, тот пробовал дакого ремесла. На той то основі розвинулся на Лемковині промысл ріжних выробов з дерева. Іще іншы виїзжали на сезоновы роботы до Венгер або Німеччини. Каждый радил

собі, як мог, штоби яко тако заосмотрити материяльно свою родину и не допустити до ней призрака смерти. Аж тут єдного дня довідуються, што деси далеко за морем находится богатый край, званий Америком, который потребує рук до праці и где можна заробити гарды пінязі. Розпочалася отже еміграція до Америки, котра звекшалася з кождым роком. Начало лемковской еміграции до Америки датуєся меньше больше от року 1865.

Еміграційне движение до Америки и до інших заморських країв розвинулось в цілой Галичині. Найбільше насиленіе еміграції припадат на конец XIX и на початок XX ст. Статистика подає таки числа: В роках 1903-1904 виємігровало до Америки 9,415 Русинов и 20,243 Поляков. В р. 1904-1905 — 14,250 Русинов и 50,785 Поляков. От р. 1901 до 1905 — 46,516 Русинов, а 173,997 Поляков. В р. 1907-1908 — 12,298 Русинов и 26,423 Поляков. *). Сколько в тих роках виємігровало Лемков статистика не подає. Можна єднак приняти за факт, што найбільший процент еміграції до Америки був на Лемковині и што еміграція там отбувалася масово. Никто єднак не виїзджал до Америки в той ціли, штоби там лишитися на всегда, лем штоби заробити там грошей и вернути обратно на свою родинну землю и поліпшити в kraю свое материяльне положение. Пересічно по 3-4 роках половина емігрантов вертала до kraю.**)

До першої світової війни еміграція Лемков до Америки так по єдній стороні Карпат, як и по другої, прибрала таки розміри, што на число 700 лемковских сел не знайшлася ани єдна лемковска родина, котра бы не вислала хотяй бы лем єдного члена за океан. Были таки хижы, што вшитки ёй жителі виїхали до Америки. Таки хижы позамыкали, выгляды позабивали дошками, а грунта поотдавали своим кревним або сусідам. Благодаря еміграції економичне положение Лемков поправилося. Емігранти присылали до kraю доляри, за котры докуповано поле, справляно инвентарь и уліпшувано господарство. Повертаючий из еміграції не лем привозил гроши, але також нове понятіе о життю. Давны курни хижы бурили, а на их місце будували новы выгоднійши и краснійши. Купували тоже штучны навозы и земля зачали им ліпше родити. На штучных навозах сіяли новы гатункы пашы для худобы, через што волы ліпше им выпасалися, коровы ліпше доилися, а то всьо подносило их матеріальний быт и життєвой уроўень. Лемкы были так связаны с Америком, что декотры из них іздили там по кілька разов, все лем на якийси час, а потом вертали до своих родин и до своих гор, котры понад всьо любили.

*) Podręcznik statystyki Galicji, t. IX. cz. 1. Lwów 1913.

**) Ibidem, a toż Wł. Grabski, Materjały w sprawie włościańskiej, t. 111. Warszawa — Lwów 1919.

Лемки емігровали частично тож до Прус і Венгер. Еміграція тата була лем сезонова, лем на час пильних рольних робот, як напри-мір — жнива.

Мих. Бобржинський, Намісник Галичини, виразився, що експорт людской праці становит найважніший артикул в торговельном балансі Галичини. *). Тот експорт рук до праці на Лемковині был так значний, што население по гдяжких повітах росло дуже поволи, а даже мень-шалося**).

Еміграція мала поважне відображення на ринок праць. Спричиняла поліпшені условий праць і плаць. Змінялся характер селянина, росла його самостійливість, певності себе, розширявся кругозор мысли. Присыланы и привожены гроши через емігрантов, не лем спричиняли улучшеніє господарства і жерело удержання для родини, але тож от-гравали поважну роль в платничому балансі краю. Не дається усталити високість загальнії сумми висыланої через лемковських емігрантов до краю, понеже Лемки в висылці грошей до краю рідко користали із посередництва банку або пошти. Почтом часто висылали гроши в ре-гістрованих письмах, але гроши тоді по більшій часті пропадали на галицьких поштах. Більші сумми емігрант привозил сам або перед-казувал их родині за посередництвом родних або знакомих. Загально річний доход из еміграції американської оцінювано на 20 міліонов корон. В дорогі поштових переказов переслано из Соєдиненных Штатов до Галичини в р. 1904 квоту 5,922,663 корон. ***).

Виходци в нечеловіческий способ були експлоатированы. От-ношеніе к виходцам висказывало найвищу погорду для чоловіка труда. Было то безнастanne понижение його личного достоинства и нечисленьеся с його найконечнішими потребами.

На сезонны роботы до Німеччини іхалося в ужасний способ пере-полнених, неопаляных товарowych вагонах, стоячи або сидячи на влас-ном тлумачку. В окресі от лютого до червня — коли виїждала сезоно-ва еміграція і от листопада до січня — коли вертала обратно до краю уходцы залігали навалом дворцы и придворцовы площаи в Освіен-цімі, Мысловицах и Рацібожу. Даже в сеймі поднесено, што подоро-жуючих емігрантов трактується горше, чым скот в товарных ваго-нах. ****). Правительственны чинники впровадили вагоны IV кл. для емігрантов, чтобы узаконити способ передвиження людей на способ скота или безрог. На освіенцімськом дворци сотворено специальний уряд поліційный в составі: 4-5 поліційных чиновников, 7-8 рядовых

*) M. Bobrzyński. *Z moich pamiętników (1908-1913)*.

**) Нпр. в повітах: Горлицком, Кроснянском, Новоторгском.

***) Z Gardas. *W sprawie ruchu pieniężnego między Ameryką a Galicją. Kraków 1907.*

****) *Prawo Ludu nr. 52. z d. 28. XII. 1906.*

полицяйтров и 5 жандармов. *). Каждый крок емігранта был контролюваний, а радше експлоатованый через банды ріжного рода посередників. Были то специальны агенты, окружены сітью помочников. Ролю их грали часто сельськи корчмаре-єvrei. Замасковаными агентами еміграційных и корабельных фирм были меже іншым благотворительны общества, занимаючися опіком над выходцами як общества: св. Рафаила, Провідиние, Патрис, Колюмбус и много інших. Была то звычайна торговля людьми. **).

Не лучше и не менше безправне было положение отправляющегося за океан емігранта. Єсли купил голендерску корабельну карту, не перепущали його німецкы граничны власти, почитали карты корабельны лем німецкых фирм. Коли в р. 1904 правительство заложило власну линию корабельну "Austro-Americanica", старосты зачали змушати емігрантов до ізди через Триест. ***). Памятники емігрантов описуют ужасный образ нужды русских селян и роботников, шмаренных в діственны лісы Бразилии, позбавленых даху над головом, на каждом кроку голодженых и обманюваних. ****) — "Зачинаєме забывать, что мы єсьме людьми" — пише єден из них.

*) Стенограф. справозданіе из II сессии VIII периоду Сойму крайов. т. II. Львов. 1905.

**) Akta m. Bobrzyńskiego. Cz. 1. Emigrarja i posrednictwo pracy. Prawo Ludu nr. 5 z 4. 111. 1900.

***) Интерпеляция I. Дашинского, — .Pamiętniki Stapińskiego.

****) Pamiętniki emigrantek. Ameryka Południowa. Wyd. Inst. gosp. społeczn. Warszawa, 1939.

I. Franko. Do Brazylii, 1898.

Так поміщики як и власти нерадо смотріли на зболящаючуся еміграцию. Боялися, чтобы не поднеслася робоча плаца, чтобы фольваркам не бракло дешевого роботника. Заострювано пашпортывые перелисы, зволікано з виданием паперов, терроризовано виїзжающих. Намістник гр. Андрей Потоцкий при помочи тайного обіжника поручил старатися воздержати еміграцию русских селян.*).

Против еміграции проваджено усильну пропаганду при помочи газет и брошюр, отзывающихся до релігійных и патріотичных чувств. Деякы епископы выдавали специальны ad nos паstryрски листы, в которых перестерігали наперед перед еміграциом. **). Всі обшарничы организации своими ухвалами и мемориалами засыпували уряды против еміграции.

Хотя обшарники утруднювали еміграцию, то єднак потрафили єй выкорыстati для себе. Наш селянин свои ощадности, набыты на

*) Glos Robotniczy nr. 18 i 20 z 30. IV. i 15. V. 1904.

**) Prawo Ludu, nr. 9 z d. 2. III.. 1906.

чужині тяжким трудом льоковал звичайно в землі, значиться куповал на обшарі дворском землю. Властителі земельни поднесли ціну грунтов: четырикратно от той, яка до сего часу обовязувала. Ведля справоздання Банку Парцеляційного во Львові пересічна ціна гектара в квоті 700 кор. поднеслася в р. 1901 на 1150 кор., а потом с кождым роком скакала што раз вище. ***). Плачено за 1 гектар землі 4,000—5,000 кор. Найдорозша земля была в Западной Галичині. Лемки мало корыстали з купна землі на обшарі дворском.

***) Fr. Bujak, Galieja, t. 1. Lwów 1909, Z. Ludkiewicz.
Kwestja rolna w Galicji.

Тяжке и трагичне было положение наших емігрантів, шукаючих праці за границьом, передовсім в первых початках. Перши наши емігранти в Америці находилися в безвыходном положению. Мусіли они по 15-16 годин денно тяжко працювати в майнах, а за туго працю получали заледво по 3-5 долларов тыжднево. Заробленых грошей не вистарчало на скромне удержанье, а о покупці найпотребнійших речей або висылці грошей до краю не могло быти даже бесіди. Мешкали они в примитивных бараках, а жили по большої части сухим хлібом и цукреном водом. Страйкуючи ирляндці, які передше працювали в майнах, уважали наших лемков за страйколомов и при каждой надаючоїся способности их убивали. Организувалися даже в збуецкы банды, нападали на лемковских роботников и массово их убивали. Нижкий наш чоловік не отважился единицом показатися на Божий світ, бо зо всіх сторон грозило му небеспеченство життя. Длятого лемки лучилися в больши группы и группами ишли до працы або вертали из працы. З рук страйкуючих ирляндцев много Лемков погинуло. В Шеандоа, Па., и інших копальняных місцевостях на просторых цминтарах находятся сотки гробов наших Лемков, убитых ирляндцами. Минуло много літ, перешло кілька поколіний, покля наши емігранти дождалися лучших часов и были трактованы на ровні с другими народами.

Не лучша доля чекала сезоновых роботников в Німеччині, котры іхали там звичайно за фикційным контрактом. На чужині позбавлений сердств до життя, годился наш чоловік на условия праці, які йому подиктовано. По заключению контракту был зданый на ласку и неласку пана и жандармов. За найменьше перекочене грозило йому отшупасованье. Місячный заробок роботника в Прусах выносил 34 короны для мужчин, а 19 кор. для женщин по переміні його з валюты німецкой на австрійку.*). Час праці выносил 16 годин и больше. Уставы дозволяли накладати на роботника грошевы кары. Роботник мог быти з праці за штонебудь усуненый. Пропадала йому кавція и зворот коштов подорожы. Такы условия отверали хлібодавцям поле

*) Akta M. Bobrzyńskiego. Cz. 1. Emigracya i pośrednictwo pracy.

до ріжних надужить, из чого они радо корыстали.*). Каждый больший обшарник мал в своих добрах власть поліційну и мог наказати роботникови сейчас выїхати из той місцевости и опустити Німеччину в протягу трьох дней. Если сам обшарник не мал до того права, то выручал його ляндрат. Выдаленого из працы жандармерия отставляла шупасом до граниci.

Галицкы власти не радо смотріли даже на внутрішну миграцию. Под позором бродягничества поліція отставляла на місце замешканья людей, глядаючых працы. Был то славный галицкий шупас, выкорыстованный против безроботных або политично подозрілым. В протягу 20 літ (1880-1900) тым способом отшупасовано 150,000 особ. Галицка власть мала на каждый общественный проблем лікарство поліцию и жандармерию.**).

Тяжка и незавидна была доля трудящогося народа, глядающего працы так в свойом, як и в чужом kraю. Ale в конци пришол час, котрий положил конец тырании народа.

*) Prawo Ludu nr. 5, s d. 4. III. 1900.

**) Gorzycki, Szupaśnictwo w Galicji na podstawie materyałów urzędowych.

28. ПОЛИТИЧНА АТМОСФЕРА В АВСТРИЙСКОЙ ДЕРЖАВІ ПЕРЕД ПЕРВОМ СВІТОВОМ ВОЙНОМ

Політична атмосфера в австрійской державі в виду русского народа перед Першом Світовом войном была душна и неблагоприятна. Австрійске правительство хоробливо ненавиділо Россию и русский народ, а до всіх славянских народов, замешкаючых на його територии, относилося з недовірением. Окруживши ріжного рода агентами, шпионами, детективами и провокаторами терроризовало лемковский народ. Найневинніше проявление культурно-просвітительного, ци економичного життя,уважало за выступление против австрійской державы, а часто было жестоко ликвидовано. Русски институции, як читальни, коперативы, бурсы, пансионы были сольом в очах австрійских чинников и всяды в них досмотрювалося зрады. Астрийськи жандармы, яко вірны слуги правительства, увивалися, як гончы псы по містах и селах и всяды вынюхували "москвофилов", всяды провокували, а потом робили донесения до адміністраційных властей на Богу духа винных людей. По лемковских селах под покривком торговщиков св. иконами швіндвалися українськи провокаторы, заходили до сельських хат и провадили з селянами на политични темы розговоры, представляючи себе приятелями русского народа, а воро-

тами Австро-Венгрии. От селян вытягали их на политични переконанія, вісьо пильно нотували, а потом отвітно зредаговане отсылали до политичных властей. В тот способ составлено список “moskalofilów, którzy na wypadek wojny są gotowi zdradzić najjaśniejszego pana”. На подставі того списку на початку війни виарештовано цілу лемковську інтелігенцію и сотки сознательных лемковских селян.

В такої політичної атмосфері, іще до війни, арештовано православного священника о. Максима Сандовича, родом из Ждані, Горлицького повіта, свіжо спровадженого на парохію в Грабі, ясельського повіта, Василя Колдру, студента прав, родом из Святкової, організатора читалень на Лемковщині, и о. Михаила Юрчакевича, пароха в Чорном и много других. Єдиноком их вином было то, что любили свой народ и для него трудились. О. Максима Сандовича и Василя Колдру отвезено до тюрьми во Львові, а в р. 1914 поставлено их перед судом окружным разом з о. Гудимом и Бендасюком, обвиненных в зраді австро-венгерської держави. Лемковської общественности широко был известный тот процесс, а в р. 1914, в котором сотки Лемков переслухано в характері свідков, о котором украинськими националистами вищиткими способами старались доказати подсудимым зраду австро-венгерской державы. Процесс тревал безпрерывно 3 місяці. Переслухано понад тисяч свідков. Обжалованых защищали адвокаты: Др. Владимир Дудикевич из Коломыи, Др. Мариян Глушкевич из Львова, Др. Кирилл Черлюнчакевич из Перемышля и Др. Алексьевич из Станиславова. Всі обжалованы зостали вироком суду Окр. во Львові оправданы и на свободу выпущены.

Отношения в церковной области были тоже не благонадежны. На желание австро-венгерских властей епископы не принимали до духовной семинарии кандидатов русской ориентации. В р. 1911 на отбитой елекции в Перемышли на 40 лемковских кандидатов принято до духовной семинарии лем єдного кандидата из Лемковщины, а в слідуючих роках до войны не принято уж ани єдного. В том то року в генеральнай духовной семинарии двух епархий на 300 воспитанников было всего лем 11 русских, а в том двох лемков, хотя ище в тих часах так русске священство, як и русске селянство переважало большинством над украинцями.

Русскии воспитанники в духовной семинарии во Львові переживали тяжкы часы и треба было сильного духа, чтобы перенести вищитки издівательства, які приходило им переносити от их товаришів-українцев, будучих служителей олтаря. Устроювано голодівки, демонстрации и уживано ріжних найогиднійших способов, которыми русских товаришов тероризовано. В р. 1912 вытворилася така опасна ситуация, что русскии воспитанники два разы мусіли утікати из семинарии среди темной ночы, чтобы ратувати свое житье перед здичальными товаришами українцями. Тогдашний ректор семинарии пок. о. Др. Боцян, увидівшы небеспечну ситуацию в семинарии сказал до рус-

ских воспитанников: "утікайте, бо я не ручу за ваше життя". Тота генна, яку приходило переносити нашим воспитанникам в духовной семинарии во Львові в тых часах не дастся мертвими буквами представити на папери ани словами высказати. То был кошмар, компромитуючий украинске духовенство и австрійску державу.

Не в лучшом положению находилося русске духовенство. На тайный приказ правительства епископы не принимали в пропозицию на приходства русских священников. Єсли єднак котрому удалося от епископа получить номинацию на приход, то австрійске правительство його не затвердило. Гдекотры епископы выразно дораджували: "не будьте русским, то парохию получите". Вартость священника оцінювано на подставі його политичных возрій.

Лемковски селяне здобывалися на героизм. Многи из них отнимали собі от уст, а своїх сынов посылали до школ в том намірению и переконанию, што тот сын буде колиси священником и на старость при нем отец дождеся лучшой доли. То была мечта каждого отца, посылаючого сына до гимназии. Но к великому розочаруванню и жалю родичей тата их мечта не сполнилася. Сына до духовной семинарии не принято. Отец материально зруйнований не был в состоянию дати сынови найскромніше удержаніе на университеті. Из той то причини много лемковской молодежы, людей способных и ідейных, по гимназильной мaturi змarnовалося. Много из них виїхало за границю. Єсли бы totы цілы ряды молодежы мали можность кончити университет и стати на высших социальных позициях, напевно одограли бы в истории Лемковини саму большу роль. Многи з них, єднак, помимо тяжкого материального положения пошли на службу народа и ревно трудилися для його добра, полішаючи добру память в сердцах народа.

29. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС И УКРАИНСКИЙ СЕПАРАТИЗМ

От зараня истории население Лемковины зачислилося до великой славянской родины, а свою народность называло всегда russком. Назва Русь, русский, русин, руснак по сегедняшний день ест стисло злучена з лемковским народом, а сохраняна, яко найбoльша святость. Лемковина ест племенному вітвом великого русского народа, занимающего велики просторы земного шара. На пространстві истории Лемковина, як и прочи жители Карпат, часто приходила под назвом Карпатска Русь або Прикарпатска Русь на означение так народности, як и территории, яку занимала. За сохранение историчной назвы Русь

Лемкам приходило часто боротися, а даже приносити жертвы житъя, бо врагы старалися ріжкими способами выдерти им туту назву, а насадити іншу, щоби тым способом отъокремити их от прочого русского народа.

Што до походжиня назвы "Русь", учены ставляють ріжны теории. Загально говорится, что слово "Русь" принесли нам Варяги, а слово "Росс" походить от греков. Але деякы учены твердят, что назва "Русь" существовала на Руси іще в VIII ст., то єст перед появленiem ся варягов. В доказательство напроваджуют назвы многих сел и рік, в яких виступат корень "ross". Інши знов учены соглашаются з гипотезом походження Руси от скандинавского слова "dros", котре означало "дружина". Они твердят, что Нормане, які появилися на Руси в IX ст., одограли поважну ролю в организации русских племен в державу. Єден з Норманов Рюрик одограл керовничу ролю в организованiu державного центра в Новгороді. Прихильники той теории утверждают, что с початку "Русь" говорили на дружину князя и його родину, а позднійше на племя, а в конци назва "Русь" перешла на всі восточно-славянські племена и на територию, на якой они мешкали. Они наводят факт, что фини звут шведов до сего дня "Ruotsi", што означає берег або побереже.

Назва "Русь", а з ньом и народ, который том назвом был нанменований, в огни и крови загартованый перетревал по нынішний день. Купала його в крови и палила огнем польска шляхта. Хотіл ей стерти из лица земли герман, але найстрашнійшим ей палачом был єї родный брат — выродок, украинский самостійник, который за юдин грош пошол на службу врагам и з ворогами уживал всіх способов, яких подсувало йому пекло, чтобы назву "Русь" стерти из лица земли, а з назвом и народ.

Великий гетман козацкий и русский патриот Богдан Зиновий Хмельницкий в р. 1654 привел до соєдинения Малої Руси з Великом Русью. Штобы того соєдинение знищiti и народ русский роздiлити на два таборы, другий гетман, которым был польский шляхтич Иван Мазепа, в р. 1709 зрадил Петра Великого, которому присiгал вірность и в битві под Полтавом перешол з цілым козацтвом на сторону врага шведов. Марний был конец Мазепы, згинул, як гине каждый зрадник. Слідом Мазепы пошли многи малоросы. От того походит и назва "мазепинец", т. е. зрадник русского народа. От часу зрады Мазепы роспочинатся в Державной Руси своего рода антагонизм меже Великом, а Малом Русью, которую перекрещено на Украину.

Назва "Украина" означала первоначально "пограниче", "пограничну краину" або "окраину", т. зи. русскую территорию, лежачу на краю державы. Словом "Украина" означувано пограничны земли в отношении до державного центра на Руси. Была то назва исключительно территориальна, географична. С часом назва тата поширила-

ся дальше и на землю Київську, Полтавську, Харківську, а по часті и Чернігівську, але все в значению територіальному, а не національному. Но словом "Україна" николи не називано ни Подоля, ни Волині, ни Холмщини, а тым менше Галицької, Буковинської и Угорської Русі. Іще в часі першої світової війни руський солдат, походящий із Харківщини, на вопрос, чо он такий, отвічал: я єсъ малоросс из України. Всюди народ зачисляв себе до народності руської. Київщина, теперішня правдива Україна, всегда називала себе Русью, руськом земльом.

В Києві володіли руські князі. Из Києва пошла руська государственность и руська віра по всей Русі. Из Києва ішло руське письменство и руське просвіщеніе. Київ називался матерью руських городів.

Назва "Україна" єст позднійша и лем льокальна назва, так, як у нас Лемковщина, Гуцульщина, Холмщина. Україна єст только частию руських земель. Она єст нам дорога так, як и други назвы руських земель. Оттамаль рекрутовалося славне козацтво, котре стояло в обороні поневоленого народа и його віри. Но слово "Україна" не може быти назвом для всіх малоруських Земель, а лем тути часть, котра лежит на пограничу, на краю державы, до которой належит. Не отповідна то назва для цілого краю або цілого народа. Для врагов руського народа то неважко. А важном для них єст их ціль, чтобы розъединити руський народ, вызвати меже ним борьбу и ненависть, а тым його ослабити и собі покорити.

На жаль, на наше несчастье нашли вороги среди нашего народа засліпленых, корыстолюбивых и честолюбивых людей, котры, подобно як Мазепа, за юдин грош, начали отказоватися от имени Русь, русский, русин, а пошли на завзяту борьбу против своих родных братьев, а тым самим и против интересов свого власного народа. Ходило врагам передовсім о то, чтобы назву Україна, український, до тепер в значению територіальному, перемінити на назву національну, назвати весь малоруський народ українським народом и тым способом розъединити Русь и спричинити на Русі національну борьбу або іншими словами "puśćć Rusiną na Rusinę".

Найбільшими врагами показалися: шляхта польська, австрійське правительство и Германия.

Уже в р. 1848 галицький намістник Стадіон для австрійських русинов перемінил народну назву з руської на рутенську (*nicht Russe, russisch sondern Ruthenen, ruthenisch*). Польський генерал Мирославський в р. 1863 взвыят Поляков до борьбы словами: "Rzućmy ognie i bomby na Dniepr i Don w samo serce Rusi, niech niszczą, pustoszą i gubią Ruś. Wuwołajmy spory i walki między samym ruskim narodem. Niech siebie niszczą własnymi pazurami, a my tymczasem wzrośniemy i wzmacnijmy się."

Тоты бомбы и огні скоро впали на русску землю. В р. 1891 австрійска держава привела до життя українську партію. В р. 1892 впроваджує до русского письма фонетику и насильно форсуюе їй в школах и урядах. Постепенно впроваджує термін український на місце русского. А щоби науково опертися о той термін, поручатся професору гімназії Михаїлу Грушевському написати історію України з обітницю його авансу на університетську катедру. Грушевський мозолиться над історійом и по якомсі часі видає їй друком. Характеристичне обстоятельство єст той історії. Грушевський первоначально видал на русском языке "Істоюю Руси", в котрой не споминає даже о українському народі, а лем о русском. То было перше видання його історії. За якийсі час виходить друге видання на малорусском языке "Істория Руси — Україны", в котрой придержується терміну русский, взгядно малорусский, а в скобках добавлять український. В конці виходить в р. 1898 третє видання уже "Істория Україны", в котрой термін русский заміненый на український. Таку фазу переходила історія Грушевського. Всі єднак историки остро скрипиковали тути історію, яко ложну.

Міністр бывшого німецького парламента Альфред Розенберг назвал єй байком XX століття, а член Государственной Думы В. Шульгин выразился: "То найбóльша ложь-брехня століття". И в самій річи історія України Грушевського — то історія зради, крутарства, роздору, вражди и найбóльшого несчастья меже своим народом. Зрештом сам автор в єдном замічанію в той історії признається: "Понеже мы не можеме приняти повістей Київской Літописи, а інших жерел у нас ніт, то початкова історія України остається незнаном". Тым самым признається Грушевський до фабрикования історії. Грушевський не дочекался катедри на університеті, а за свою дьявольську роботу, тяжко отпокутувал. Скончил свое життя в тюрьмі, пострадавши перед тым взор.

Галицкий намістник граф Голуховский писал в єдном урядовом документі до Відня: "Потреба и мусится зробити ріжницю меже языком и письмом галицьких малороссов и русских в России". Из тых слов видно, что ріжниці не было, єсли таку ріжницю треба било робити. И помимо сильного протеста галицько-русского населения австрійське правительство приказало в 1892 р. впровадити фонетику до всіх школ и урядов. Тым способом хотіло показати, что галицький язык, якого учат в школах, не єст русский, бо має іншу правопись и слова інакше пишутся и виговорюют, як в русском літературном языке. Тым способом австрійцы хотіли затерти у русских галичан сознание их родства з остальnym русским народом и лекше наклонити их до сепаратизму. Впроваджене фонетики до малорусской правописи потягнуло за собом нежелательны послідствия и по той при-

чині, што фонетика отдала от общерусской книжки и литературы, а также утрудняла читанье церковных книг.

Вредность фонетики запримітил П. А. Кулиш, котрый перший на Україні зачал употребляти фонетики, от його имени позднійше названой "Кулишовском" и в укр. газеті "Правда", выходящой во Львові помістил таке заявление: "Заявляю, що коли ляхи начнут писати моєю правописью на означенье нашого роздору з Великою Русью, коли наша фонетична правопись буде выставлятися не яко подмога народови до просвіты, а яко знамя нашої русской ріжниці, то я стану писати етимологичною правописью".*) Фонетична правопись уживана на малорусских землях в России не была шкодливом, бо там в школах учено русского литературного языка и етимологичной правописи, часто была даже полезна в уживанию єй простым народом. Натомість на галицкой землі она была вредна, бо служила врагам на нищенье русского народа. То была єдна из тых бомб, якъ генерал Мирославский казал полякам шмарити на русский организм.

*) Правда, №-р. 9. 1865.

В началі российской революции тогдашний министр просвіщення русского правительства Мануйлов, з походжиня армянин, запровадил также и в русском книжном языке почасти фонетику, выкинувши совсім из письма букву "Ѣ". Совітське Правительство пошло іще дальше в тих змінах и приказало ввести єй всюда в школах. В тих обстоятельствах и в тих тяжких часах, в яких формувалася нова ера для человечества было оно може и потребне. Сегодня діло вимагат исправления, што непремінно колиси слідує.

Професор Г. Бернадский в своем отзыві на тот темат пише так: "... старая ортография (етимологичный способ писания) єст символом единства русской письменной культуры. В этом ея большое значение и, хотя бы ради этого, ее нужно защищать. Старая ортография приспособлена была языкою практикою различных нарічий и діялектов русского языка. Новая ортография різко нарушает равновісие. Она приспособлена лишь к великорусским говорам, но и далеко не ко всім. Поэтому новое правописание не может быть собственно названо русским правосписанием, а лишь отчасти великорусским. С введением нового правописания малороссы получат новые и серьозные основания к тому, чтобы указывать, что русска графика к ним не подходит... за невинными перемінами букв скрываются большія опасности" ... и все это наводит на мысль "о чьем-то тайном замысле против единства русской культуры".*) Столько проф. Вернадский через впровадженіе фонетики для Малороссов и реформы правописи в Союзі, когда то єдна обща етимологична правопись для всіх

*) Русская Мысль, 1923.

руссих, сего дня зостала розділена на много правописей, што вводит в письменство хаос и путанину.

На подобных условиях як Грушевскому, поручано тогда професору Емилияну Огоновскому составити українску грамматику, а Смаль-Стоцькому читанку и учебник української літератури. В учебники школы слово Украина, українець, український впроваджувано постепенно. В першом изданию учебников ужито термин "русско-український", в другом перемінено порядок того вирження на "українско-русский", а в третьем выданю полишено лем термин "український".

Подобно, як фальшувал историю Грушевский, так фальшувал всі учебники до науки. Под покровительством Австро-Венгрии и Германии, а под руководством польской шляхты партия украинска росла на лжи и облуді.

Ізвістни нам случаи, як австрійци и германцы зберали у себе воєнноплідних малороссов в особних лаграх, где их учили и вмавляли в них, что они не russky, а належат до особного українського народа, котрый повинен мати свою отдільну державу. Таких воєнноплідних они лучше кормили, одівали в специальну мундури, а вивчивши их на агитаторов отправляли их в Россию. Австрійци и германцы всячими способами помагали будувати "самостійну" Україну и підтримували єй, як при центральній раді, так и при гетмані Скоропадському.

В ділі українського сепаратизму наведу слова галицького українця А. Камінського, котрый в своїй брошуру *) тверезо и реально разберат и освітлює русско-український вопрос: "В сепаратизмі України (говорить) заинтересований головно польський елемент правобічної України и єй головны пионери українського визволення. Се видаєся трохи дивним, але так оно єст. Правобічні поляки чувствують, розуміють, що Польща аж до Дніпра и до Чорного моря неможлива. Єслиб на Правобічю хотіли хоть здалека будувати Польщу, скріпили б тілько антипольски тенденции. Они стараются тому всіма силами будувати Україну, роблячися українськими патріотами. Они знают, что українська держава утвердила б позицию и забеспечила бы істнованье Польщи. Українська держава мусіла би купатись у всіх интригах і підлягати им, щоби устоятись против России. Кто в даних обставинах бажає будувати Україну поза межами России, той будує не Україну, а Польщу."

На Лемковину український сепаратизм вдерался посередством українських священиків, котрых надсыпано тут не так для голосования слова Божого, як радше для пропаганды українського самостійництва. Народ скоро познался на вовках в овечої скорі и кромі малого числа слабших єдиниць, твердо стоял на ґрунті русскости, заховуючи по нинішний день свою народну честь и вірность своим завітам.

*) Галичина Піемонтом.

30. ПРОСВІЩЕННЯ НА ЛЕМКОВИНІ

На пространстві истории на Лемковині повстало много повістей, легенд, поезій, пословиц і пісні. Народ лемковський дуже музикальний і розспіваний. Лемковські пісні незвичайно мельодийни. Много лемковських мельодій присвоили собі сусіде-Поляки. Мальовничий образ гор, сентиментальний настрой Лемка і його чутливість, а до того горяча любовь до свого народу і віри, до своїх гор вytворили на Лемковині губокого содержання пісні і прекрасну мельодію. В піснях тих проявляється ціле житє Лемка, його творчість, його радість і смуток, його мечти, його звичаї, його стремлення, а передовсім його губокий патріотизм.

Было бы дуже желательным, чтобы кто-то из молодых Лемков собрал все лемковские песни и выдал их в друкарне. Такое сокровище народа не должно пропасти!

С принятием христианства являются на Лемковине первые книги, написаны кириллицей в старославянском языке. Суть то книги літургичные, выданы и печатаны в Кракові и в Києві и Письмо Святе обоих завітов.

ШКОЛЫ

С концом XVI століття начинается на Лемковине организация школ. По больших парохиях появляются парохиальные школы, где учили чтению св. Письма и літургических книг. Учителями этих школ были первоначально священники, а потом дьякоучители. За их труд плачено им провіантром, наиболее часто овсом. Уже в р. 1638 такая школа была в Поворознику, яку заложил там краковский епископ Яков Задзік грамотом датованом в Радлові из дня 13 лютого (февраля) 1638 року и назначил для местного священника, яко учителя, по 1 корци овса рочно от подчиненных жителей. За то мал тот священник — як читаем в грамоті — “wprawiać dzieci sołtysów i poddanych w polskiej i russkiej nauce i uczyć ich polskiego pisma, pacierza i obrzędów cerkownych.”).

Подобные школы появлялись по сторонам угорской. Опіку над такими школами мали по сторонам галицкой перемышльскіи епископы, а по сторонам угорской пряшевскіи епископы. Правительство шляхецкой Польши вообще не думало о школах на Лемковине и держало народ в темноте. Австро-Венгрия зробила шаг вперед. Коли во Львові появилась так звана

*) Шематизм Ап. Адмін. Лем. за р. 1936.

“Крайова Школьна Рада”, по повітах “Повітовы школъны Рады” начато на місце парафіяльных школ основувати державни школы в русском языку научания. Єднак школ тых на Лемковині з початку було барс мало, а з часом число их побольшилося. По венгерской стороні тоже закладано по русских селах школы, але лем з мадьярским языком научания. Першими учителями в лемковских школах были Поляки. Коли в Коросні, на Лемковині, открыто учительську семинарию, много лемковских учеников записовалося до той семинарии, по окончанию которой занимали учительськы посады на лемковских селах. Матеріальне положение сельского учителя было барс планне. Первоначальна ѹого рочна пенсия выносила заледво 500 корон. Было то нисше вынагороджение як жандарма, возьного и листоноша, а даже низше, як удержаніе державного коня. Условия працы для учителя были катастрофальны. Штобы выживити свою нераз численну родину, декотры из них поднималися прямо понижуючых для них праць, як школьной спрятачки, громадского полевого, а даже пастуха коров.*^{*)} Лемковски учителі при своїом школьном занятию по большої части занималися земледілем и громадском писарком. Много учителей предвасно умирало на чахотку. Не єдного нужда змушувала утікати от учительского завода. Безнадежность ситуации, переслідуваніе, поневірка допроваджали не єдного учителя до отчаяния и самоубийства. Штобы одержати марну емеритуру, треба было перепрацувати в учительстві 35 літ.

Многи лемковски учители понесли велики заслуги для нашого народа и полишили по собі добру память. Наведеме в незатерту память декотрих из них назвиска: Савчак в Крыници, Червинский в Лабові, Милянич в Поворознику, Греняк в Брунарах и Баїци, Руссиняк в Ганчові, Усцкий в Ждыни, Крыницкий в Білшареві, Станчак в Полянах и Ольховцях, Налисник в Красной, Гурко в Маластові, Кузмич в Избах, а в новійших часах Юрковский в Сквиртном, Порошинович в Высовой, Вислоцкий в Ганчові, а ѹого доњка в Квятоні, Трохановский в Крыници, Барна и Енкала в Вороблику, Гайда в Терстяні, Байко в Барвинку и много, много других. Они заховали вірность своему народу, ревно трудилися для него и полишили по собі добру память в сердцах лемковского народа.

В часах шляхецкой Польши, если кто хотіл посылати свою дитину до середной школы, то мусіл єй отдать до якогоси кляштору, где учену исключительно по латині. З приходом Габсбургов до Австрии начато учили также в німецком языки. Послі Поляки выбороли собі середны и высши школы, где кромі латины и німецкого языка учену

^{)} *Głos Nauczycielstwa Ludowego* 1906. Str. 253-254.

Związek Chłopski, Nr. 4. z d. 21. 1. 1905.

Szkoła, t. 39. Nr. 45 z 10. XI. 1906.

на польском языке, а на Венграх на мадьярском языке. Лемки радо ко-
рыстали з тых польських, взгядно мадьярських школ и до них посы-
лали своїх синов до гімназии и на університет. По стороні галицької
середньої школы були в деякотрих містах повітових, як Новий Санч,
Сянок, Ясло, Коросно (реальна школа) и Горлицы, а по стороні вен-
герської в Бардйові, Пряшеві и Ужгороді. Из тых школ Лемки ко-
рыстали. Університети начально кончили Лемки в Відни, а потом в
Кракові и во Львові. Лемки видали из свого народа много світлих,
славних и великої ученоності людей, з кількома докторатами, котри в
світі занимали высоки становиска, але о них буде бесіда на іншом
місці нашої історії.

БУРСЫ

Штоби уможливити синам бідних родителів учащати до
середньої школы и забезпечити им належну опіку, основувано по де-
якотрих містах бурсы, в которых отримували ученики за низку оплату
ціле удержання. Бурсы удержанувано из жертв збераних по Лемковині,
из жертв американських, из членських взносов и из належитостей, опла-
чуваних учениками. Перша бурса повстала в Новом Санчи в р. 1898.
Істория той бурсы была представлена в попередном трактаті под
“Новий Санч” стр. 62-65. В Сянокі основали бурсу члены о-ва “Рус-
ский Народный Дом” и “Бескид”. В бурсі той мало поміщені 15 гім-
назіяльних учеников. Надзор над бурсом вели: О. Йосиф Москалик,
гімназіяльний катехит и Др. Михайл Ладижинський, професор гімна-
зии. В бурсі той містился “Кружок гімназіяльної молодежі” и би-
бліотека того кружка, с русскими классиками. Єженедільно отбивалися
сходки всієї сяноцької гімназіяльної молодежі, на которых ученояся
руського літературного языка, русской литературы и русской истории.
Преподавательницю русского языка была Евгения Ласточкин из
России. Кружок тот был законспірований. За австрійських времен на-
ука общерусского языка ученикам была запрещена. Прилапаный уче-
ник з русском книжком бывал из гімназии сейчас выдалений. Русска
Бурса в Сянокі существовала до першої світової війни. Сяноцька
гімназия видала много русской интеллигенции на высоких становис-
ках, между прочим Др. Емилиян Федоронко, русский генерал, главно-
командуючий на западном фронті в часі другої світової війни.

Третім лемковським бурсом была “Русска Бурса в Горлицах”,
основана на кілька літ перед першом світовом війном фондами лем-
ковської интеллигенции и селян. Из бігом часу придбано для ней по-
верховий дом и простору площа. Бурса поміщувала 40 учеников
школы середньої и народної и была превосходно проваджена. Учени-
кам преподавано русский язык и русскую историю. Велики заслуги для
той бурсы положил долголітний єй настоятель професор гімназии
Роман Гр. Максимович, превосходный педагог и любитель молодежи.

Много трудился для неї також горлицький адвокат Др. Сьюкало, головний організатор Горлицької бурси, видала багатьох лемківських патріотів, а меже іншими широко відомого американського діятеля, чоловіка великого ума, літерата, організатора і патріота Д-ра Симеона С. Пижка. Горлицьку бурсу суперечила подобна судьба, як бурсу в Новому Санчі. В часі першої світової війни цілій її маєток заграбав Др. Пржебільський. По війні уряд бурсу віддав до суду. Після довгого процесу маєток зостав обратно отданій в руки законних власників. Переведено капітальний ремонт будинку і в р. 1930 відкрито на ново бурсу. Бурса існувала до р. 1939, т. є. до другої війни світової.

В р. 1908 відкрито в Сянокі "Пансіон для руських учениць", в якому розміщено 30 дівчат, посідаючих народну школу і педагогічну семінарію. Пансіон рекрутувався головно з доньок лемківських священників, яких учені руського літературного языка і руської літератури. Воспівальницю і педагогом руської мови була росіянка Е. Ласточкин, котра знаменито вела пансіон. Пансіоном руководив адвокат Др. Олександр Савюк, головний організатор руської Сяніччини. Пансіон не одограв великої ролі в житті Лемківщини. Перестав існувати в р. 1914, то єсть в початку першої війни світової.

ЖУРНАЛИСТИКА

От шістдесяти літ назад в лемківському говорі поміщувано статті по ріжких руських періодичностях. Перший раз поміщено в місячнику "Славянський Вік", виходячому в Відні, на лемківському говорі юмористику з життя Лемків, затитуловану "Якъ г-на люде мудры." Руська суспільність, читаючи цей журнал, перший раз заинтересувалася Лемками. В наступних роках було поміщено кілька коротких розвідок о Лемках.

Кілька літ перед першою світовою війною почала виходити перша лемківська газета "Лемко", видається в Новому Санчі в друкарні Якубовського. Редакторами і видавцями її були Дмитро Вислоцький під псевдонімом "Гунянка" і Іван Русенко. Була це газета народно-просвітительна, ілюстрована, з юмористичним додатком, украсленою карикатурами, рисунками Русенка. Газета була улюблена лектором для Лемків і висходити стала в великому накладі. Дмитро Вислоцький видавав також календарі і лемківські пісні. Гунянка тішилась великим симпатієм серед Лемків. Перша світова війна перервала видання газети. Вислоцького арештовано і вивезено до Відня, де замкнено його в гарнізоновій тюрмі і виточено йому і іншим народним діятям лемківським на тлі політичному судовому процесу, о чому буде інше мова в іншому місці.

Народ лемківський користувався також з видавництв, виходячими в Львові. Праві кожній сознательній Лемко був чле-

ном о-ва Михаила Качковского, котре выдавало "Листок" враз з місячними книжочками содергания просвітально-наукового и економичного. Из часописей читано Галичанина, Прикарпатску Русь, Русский Голос, Голос Народа, Воля Народа, Земледілец и Сельроб.

БІБЛІОТЕКИ

Праві в каждом лемковском селі находилася читальня им. Мих. Качковского з малом библиотечком, в которой знаходилися издания Мих. Качковского, издания о. Ивана Наумовича, журнал "Наука", история Руси, изд. Дуды, повісти и изд. науковы, книжки релігійно-морального содергания изд. о. Білоуса, як "Посланник и книжочки місійны". В больших библиотеках можна было стрінути русских классиков, як Пушкина, Лермонтова, Гоголя, Тургенева, Достоевского, Толстого, Салтыкова, Шевченка и других. Лемковські библиотеки пали жертвою конфискаты австрійских жандармов в часі першої світової війни. Знайдена в лемковской хаті яка-небудь книжочка изд. Мих. Качковского была для австрійского жандарма легитимацио, што єй властитель єст "москвофілем" и такого належит арештувати. Мих. Качковский был совітником суда в Старом Самборі. По долгих літах труда и скромного життя перешол на емеритуру и всі ѿщадності записал на ціли просвітительны для сельского народа. За totы фонды основано во Львові о-во им. Мих. Качковского для издавания популярных книжочек для народа. Для австрійских властей, котры народа хотіли держати в вічной темноті, тото о-во, маючи на ціли ширити просвіщене, было сольом в оку.

ПРОСВІТИЛЬНЕ ДВІЖЕННЯ

Молодежь лемковска горнулася до науки и просвіщенія. Громадно вписувалася в члены читальні, организовала аматорскы кружки, хоры и давала ріжны импрезы, як аматорскы представления, концерты, отчты, урокы. Перед народом до теперь триманым в темноті, отверался новий світ. Всі радо брали участие на импрезах и на скликуваних общых собраниях. Новый дух завіял над нашими горами. Всяды розносилася русска пісня, всяды нове житє.

По гдекотрых селах повставали "Пожарны Дружины", в которых в специальный способ была съорганизована лемковска молодежь. Девизом всіх организаций был девиз, який проголосил великий любитель русского народа священник Иван Наумович: "Молися, учися, трезвися, трудися".

Перша світова война положила конец всім культурно-просвітительным стремлениям лемковского народа. Весь народный доробок пал жертвою австрійских палачей. Народ зостал поневоленый, а найкрасший цвіт народа загнано в тюрьму и талергофский лагер, где стогнал аж до роспада "всемогущой" австрійской империи.

ЧАСТЬ III-ТЬЯ

ПРОЛОГ ДО ТРЕТЬОЙ ЧАСТИ

В Сараєві морд зділано
И цілый світ порушано,
Якийсь жыван, може банда
Застрілила Фердинанда.
Загучало, зашуміло,
В світі крику наробило,
Вельку войну спричынило,
На людях ся всьо отбило.
Австрия войну выдала
Сербии, што была мала.
Не могла ся боронити,
Мусіла о помоч просити
Россию, державу сильну,
До помочы завсе пильну.
Німец з Турком на Россию,
На Францию и Бельгию.
А Талиян на Австрою,
А незнати в корысть чыю,
А потом ся так звязали,
Вельку войну розпочали.
Отчули зме внет ворога.
Война была дуже строга,
Як лем довга Лемковина,
Для никого не новина,
Як Германцы з Мадярами
Знущалися над Лемками:
Єдных, як собак, стріляли,
Другым руки звязували.
До арештов спроваджали,
На шыбеничях вішали,
Інших били и копали,
Многих в обозах тримали.
Люде барз голодували,
Бо істи им не давали.
Знущалися, як злы духи,
Люде гынули, як мухы.

Шибениці, шыбениці,
На них вісят без ріжниці
Найліпшого Лемков роду,
Без причини и доводу.
Нич невинны, а их вина,
Што их край то Лемковина,
Што то ёст славянска земля
На ней жыє русске племя.
Зарыдала Лемковина
В морю крови вся краина.
Всядый боль, плач, всядый
горе,
Слез и крови ціле море.
А далеко за горами
В швабском kraю за лісами,
Находится лагер смерти,
Де было найлучше вмерти,
Штобы уйти швабских рук,
Позбытися страшных мук.
Талергоф каждому знаный,
Там Лемко в крови скупаний.
Высміянный и скопаний,
И там збитый, скатований,
Горше от пса трактований,
А слезами все залянний.
В Талергофі под сосновами
Земля скута могилами,
Де заснули сном спокойным
Мученики, жертвы войны.
Соткы Лемков загынуло,
З талергофу не вернуло.
Соткы Лемков повішено,
Русске знамя поганьблено.
А в Горлицях у вязниці,
На подвірю от улиці,

Розстріляли Сандовича,
Без процесу, без облича.
Впал до тюрми з револьвером,
Якись ротмистр под ордером,
Казал вязня викликати,
Без процесу розстріляти.

На подвір'я поставили,
Штырі кулі вистрілили,
Отец Максим без памяти,
З лицем ясним, як бы святый.

На знак креста зложил руки,
Проголосил такы звуки:
Да живет Русь, віра свята,
Ты Австрийо буд проклята!

По тых словах склонил главу,
Упал в крови на мураву.
За лемковску долю кроваву
Отдал Богу душу праву
За край, за народ, за віру,
Отдался Богу в офіру.
З Брунар декан Петр Сандович,
Сын його Антон Петрович
Были разом увязнены
В Новом Санчи уміщены.
Над ними был суд войсковый,
Выдал вырок барз супровий.

Вывезли их на стрільницю,
Святої Гелены околицю,
Там им вырок отчытано
И обидвох розстріляно.
Обох, хоц не виноватых,
Засудили сендзі-каты,
Што над нами ся знущали
И жытia нас позбавляли.
Теофіля Мохнацкого
В ничом невинуватого
В Грибові жбіры злапали
И го збили, скатували.

А потом го розобрали,
З чого втіху вельку мали.
На ринку го повісили,
Потом трупа зогыдили.
Многих інших трупом пало,
Меже нами их не стало,

А што правы были з роду,
Одойшли по нагороду.

Боже, им милостив буди
Не памятай за их блуды,
Чисты души воз оттуды,
Дай им небо за их труды.

* * *

Царски троны ся запали,
Цары з тронов поспадали,
Свой маєстат пострадали
И кары ся дочекали.

Такий был епилог войны,
В которой стогнал весь світ
збройный:
Николюшку розстріляно
Вічну памят заспівано,
Вилюсьови наказано,
На то пят минут му дано
З цисарства абдыкувати
И до Бельгии утікати.

Там мусіл дырва рубати,
Штобы з голоду не сконати.
Франц Йосифу шнурок дано
И остро му наказано
В Бургу тихо сой сідити
И до Бога ся молити.
Одного дня вчасно вранці,
Повісился на фіранці.

Кепско было и з Карольом
И з його остатньом рольом,
Пришло му ся бідувати,
Бо уж не мал свой хаты.

Ани істи, ани пити,
Ани в што ся приодіти,
Ни пінязи, ани голя,
Ах, несчастна його доля.

Горка судьба, впрост неволя,
Прийшла біда на Кароля.
Благородна його жена,
Маєстату позбавлена,

Колись бідных ратувала,
А днесь сама в біду впала.
Велький нам жаль пані Зиты,
Але так мусіло быти.

Прийшол конец пануючим,
Вельким владзом и могучым.
Днеська дзядом жебруючим,
Панувати уж не суцым.

Колись в світі панували,
Днесь дзядами позостали.
Sic Transit gloria mundi,
Hodie rex, cras sors vagabundi.

* * *

Народ почал розмышляти,
Яку бы власть в себе мати,
Кого до власти выбрать,
И як тот строй ма ся звати.
Строй Річпосполитом назвали,
Президента сой выбрали,
Высши ранги фельфеблями
Полковников министрами,
Назначали и выбрали
И уж полный уряд мали.
Всяка дрань голос мала,
А лівиця втяж мовчала.
Як лівиця ся озвала.
Пілсудчина и Ендеки,
Береза ся отверала.
Ридзы, Славой, ріжны Бекы.
Польшом так овладіли,
Же никто другий не мал силы
Клику тоту розогнати
И порядок ту зділати.
Двадцет роков аж минуло,
Нове горе ся всунуло,
Котре гитлеризмом зване
И до тепер отчуваме.

* * *

Засмутилися Карпаты,
Як прийшли до нас псубраты,
Гитлеровцы, дрань германска,
Каты, горшы от погаства:
Людей били, катували,
До роботы наганяли,
И над каждым ся здзвали
И невинных мордували.

Близ Krakova в Освенцимі,
При так зв. "Смертной Стіні"
Там знущалося гестапо,
Іще горше было капо.

Там то людей мордовано,
И палено, и стріляно,
Много там жертв з Лемковины:
З Ясла, Санча, Горличини.

Отец Шалаш из Мысцовой,
И Попадюк, зять Корновы,
Стец Борис з Вороблика,
Ціла українська клика

Вірно Гітлеру служили,
На нас Лемков доносили.
Сам Подсадник и Корнова,
Знає о том вся Лабова.

Много людей полапали,
А Німці их вистріляли.
Людей гинуло цілы масы,
Бо настали тяжкы часы.

Священников цілы гурмы
Пхали людей там до тюрми.
Заміст Богу ся молити,
Пошли Гітлеру служыти.

Люде до лісов втікали,
Жытя свое ратували,
По певницях часто спали,
На ялицях ночували.

А як то ся надоило,
Патріотизм в них впоіло.
Взяли вилы и лопаты,
И зачали швабов прати.

Пак лішне ся узброили,
В партизанов замінили.
А в Горлицях у Донского,
Штодня партизанов много.

Ту радятся, узброяють,
Свои силы умоцнюють.
Сам Гомулка там заходит
И нараду з ними водит.

Як отчyzну боронити,
Гитлеровцов в задок бити.
Тож лемковска партизана
Вшиткым добрі была знана.

Бо Лемкы Гітлера прали,
До Берлина го загнали.
Много Лемков в бою впало,
Але Німцюм ся не вдало

В нашем краю позостати
И в неволі нас тримати.
Як Советы ся зъявили,
Лемкы им то заявили:

Што в их войску хтят служыти,
Штобы Німців ліпшє бити.
Лемковский полк ся народил,
Лемковину освободил.

Хотіл славян вынищити,
Пришло му як псу згынути,
На могилі в його псярни,
Зросли Німці Федеральны.

(Із пісні о Лемковині)

С того барз мы рады были,
Штобы Гитлера ся позбыли,
Што го дябли з собом взяли,
Бы ним пекло замітали.

Бо гитлеризм то неволя,
Несчастлива людей доля.
А сам Гитлер родом з пекла,
Бо натура в него встекла.

1. МЕЖДУНАРОДНА АТМОСФЕРА ПЕРЕД ПЕРШОМ СВІТОВОМ ВОЙНОМ

На початках ХХ століття дошло до великого заострення міжнародної ситуації. Капіталістичні держави Англія і Франція володіли величими теренами праві во вшитких частях світу. Німці натомість ввійшли на дорогу розвою капіталізму о много поздніше. Застали світ уж поділений. Скоро, однак, перегнали под взглядом промислу і експорту капіталістів, старі держави капіталістичні Європи і начали інтенсивно приготовлятися до війни о новий поділ світу. Німецький імперіалізм направлявся головно против інтересов Англії. Штоби ослабити могутчсть Англії і єї пануванье на морях, німці приступили до розбудови воєнной флоти. Подпорядкували собі Турчию, штоби из Близкого Всходу загрозити англійським посіlostям в Азии и Африкі. Заострился же антагонизм меже Германином и Франциом. Німці загражали пануванию Франции над колоніями в Африкі, а Франция стремилася до отзыскания загорненых через німців в р. 1817 Альзации и Льотарингии и забранья Германии Бассейн Саары.

Німці стремилися не лем до опанования колоніальних посіlostей Англії и Франции, але цільом их заборчої политики было тоже завойование землей Польши, Україны, Білоруссии и надбалтицьких країв.

Царска Рессія стремила до завладіння Дарданелями, Константинопольом и до обняття покровительства над славянским народом Балканского полуострова. В планах России было тоже занятие Галичини и Карпатской Руси.

Головним запальним огниском в міжнародных отношениях сталися Балканы и Близкий Вход, где стералися интересы четырех імперіалистичных держав: Англії, Росии, Німеччини и Австро-Венгрer.

Всі totы суперечности допровадили до повстання двох собі ворожих обозов. Ище в р. 1882 повстал блок держав: Німеччини, Австріи, Італіи так зване "трипремирие". Франция и Россия, чуючися загроженными через Німеччину, заключили в р. 1893 союз, до которого в р. 1907 приступила тоже Англія. В тот способ против трипремирия повстал так званий "тройственный союз". Коли и іншы державы до него прилучилися, союз тот принял назву "коалиция" (антанта), а трипремирие одержало назву "центральны державы".

Правительства вшитких тых держав чым раз енергичнійше начали приготовлятися до войны. Число поодиноких армий взрастало, як на дрожджах, а видатки на зброєніе пожерали велику сумму державних бюджетов.

Простий народ гнобленый и вызыскуваный так политично, як економично был не задоволеный и нетерпеливо ожидал зміны феодального строя

Ситуация така вытворилася в Европі, што треба было лем скрати іскру, щоби сейчас вспыхнул огонь войны. На таку іскру не довго треба було чекати. Она внет зостала скресана и запалила цілий світ.

2. БЕЗПОСЕРЕДНА ПРИЧИНА СВІТОВОЇ ВОЙНИ

Дня 28 червня 1914 р. в Сараєві, столиці Боснії, заграбленої в р. 1908 через Австрію, зостал убитий через сербського студента Принципа австрійський наслідник престола архікнязь Фердинанд. Німеччина постановила використати того убийство. Под ей натиском Австрія вислала до Сербії остре и упокоряюче ультиматум. Хотя Сербія, за радом Росії, оказала велику уступчивость, горда Австрія не була з ней задоволена и дня 27 липня 1914 р. виповіла Сербії войну.

Россія, будучи в союзі с Сербією, оголосила мобілізацію, а Німеччина виповіла войну Росії и Франції. Коли німецькы войска вкрочили до невтральной Бельгії, Англія виповіла войну Німеччині. Для німецького правительства был то болесный удар, бо оно не припуштало, что Англія приступит до війни. Скоро приступила до коаліції Японія и виповіла Німеччині войну, Стремленьем Японии было заняти німецькы посілости на Далеком Всході. По стороні центральних держав виповілася Турція и Болгарія. Война обнимала штораз то нови державы и сталася світовом войном.

Штоби втягнути народы до активного поперття войни, правительства розбуджували серед широких масс чувство национализму и ненависти до других народов.

Виновниками першої світової войни были империалистичны державы обох бльоков, а передовсім ненасычный империализм німецкий.

Сейчас по оголошенню мобілізації слідовал побор до войска. На Лемковині начался период горя и отчаяния. За слезами в очах и з болем сердца отпроваджали ка войну жены своих мужов, діти своих отцов, родичи своих сынов, котры ишли боротися за найяснішого пана, австрійского кайзера. Над Карпатами зависла чорна хмара. В сердце лемковского народа вдералася смуток, бэль и зловіще пред-

чувство. В лемковських селах вишли жандарми для провіднення, ці всі покликаны одошли до війска. Початок світової війни стався фактом доконаним. Для австрійських воїнів відкрилися два фронти — руський і італійський. Лемкові відправлено переважно на руський фронт.

3. ЖЕРТВЫ ВОІННОГО ТЕРРОРА НА ЛЕМКОВИНІ

Перша світова війна стояла лемкові велике число жертв. Кромі тих, котри пали на фронті за інтереси австрійських і німецьких кайзерів, тисячі лемков гинуло в тюрмах, в концентраційних обозах, на шибеницях і по домух от жолдацьких куль. Ціла Лемковина покрита була виселицями, на котрих гинули єй найліпші синові. Уж из самого початку війни австрійські тюреми переполнені були лемками. Жандарми, користуючи из спису руських людей, який доставчали им українські агенти і провокатори, як гончі пси літали по лемківських селах, витігали из хат невинних людей і масово депортували их до вязниць, а оттамаль до лагров. Кромі українських националістів подлу ролю одограли на Лемковині декотри євреї, котри допомагали жандармам серед селян вишукувати москофільов. Кто був особистим ворогом єврея, того узнавано за москофіля і тот зоставал арештований. Австрійські власти выплачували жандармам за винайдене кожного москофіля по 5. корон, тож жандарми охотно користали из того винадброждения і доставчали війсковим властям сотки і тисячі Богу духа винних людей, окрещених назвом "москальофіль". В тот способ зостала виарештована вся руська інтеллігенція і вишитки сознательніші селянє. На Лемковині не полишено ани єдного руського священника і учителя. Правом руком австрійських жандармов в арештовані лемкові були українські священники і учителі. Подобно, як в другої світової вірно служили они Гітлеру, так в першої віні служили Австро-Угорщині. На особливу увагу, яко палацей народу, заслугують священники Василій Смолинський, парох в Новій Весі і Михаїл Дороцький, парох в Злоцьком, як ровнож учителі: Гуцуляк из Изб, Шведик из Брунар, Гавр. Мерена из Фльоринки, Вовк из Береста, Лопадюк из Солотвин і ексжандарм Ключник из Фльоринки. Першом жертвом тих українських злочинців пал незабйтой памяти священник Петр Сандович, декан і парох в Брунарах, отець 8 дітей, і його син Антоній Сандович, уконченый студент філософії. Арестованых поставлено перед полевым судом в Новом Санчи, яко обжалованых о ізміну держави. В характері свідков переслухано о. Смолинського, о. Дороцького і учителя Гуцуляка. Всі три сознавали ложно и обтяжаючи. Своим крутарством старалися доказати вину обжалованых. Воєнний суд, в состав котрого входили самы мадьяри, не розбираючися в нашому національному вопросі, на подставі сознания тих свідков приго-

ворили обох обжалованих на кару смерти через розстрілянье. По принятію св. Тайн засудженими вирок виконано на них того самого дня на площи святої Гелени за містом.

За нісколько днів зостал розстріляний на тюремном подвір'ю в Горлицях православный священник Максим Сандович через венгерского ротмистра на донос українського провокатора, без найменьшого провірения його вини. Личность Максима Сандовича була шыроко здана на Лемковині. Был он сыном Тимофея Сандовича, дьяка в Ждыні. Низшу гімназію укончыл, яко воспитанник русской бурсы в Новом Санчи. Чуючи званіє до священного стану, вступил до монастыря Лаври Почаївської, откаль зостал возваний через Волинського єпископа Антония до духовной семинарии в Житомірі. По окончанию там-же богословских наук оженился на дочери священника и зостал рукополаганий через того же єпископа Антония. Яко священник вернул на Лемковину и обнял православный приход в Грабі, Ясельського повіта, чуючи себе счастливым, што буде мог працювати на родній Лемковині. Радость не долго тревала. Обжалований через українцев перед австрійськими властями, зостал в р. 1913 арестованый и вивезеный в тюрьму во Львові. В р. 1914 видиме о. Максима Сандовича разом зо журналістом Семенем Бендасюком, студентом Василем Колдром и другим православным священником о. Годимом на лаві оскаржених в голосном политичном процесі во Львові, уконченым перед вибухом першої світової війни. Процесс тот был інспирирований українскими националистами и тревал неперерывно три місяці. Через салю росправ пересунулося кілька сот свідков, по більшої часті українських політиків. Процесс кончился зправданием всіх обжалованих. О. Максим вернул на своє давне місце. Але не долго тішился свободом. В первых початках війни зостал поновно арестованый и уміщенный разом зо женом, дітином, отцом и братми в тюрмі в Горлицях. Дня 14 вересня 1914 зашол в горлицку тюрьму, скерованый там українцями, якийсій венгерский ротмистр и з револьвером в руці зажадал видати о. Максима. А коли начальник тюрьми спротивілся, ротмистр загрозил му револьвером. Перестрашений начальник з болем сердца выпровадил из келии о. Максима. Ротмистр приказали йому стати на середині подвір'я, а на кілька кроков подальше поставил с карабінами 4 жовніров и заміндеровал: "раз, два, три". Жовніре вистрілили из карабінов. О. Максим стоял нерухомо с поднесеными в гору очами, руками, зложеними на крест. Жадна куля не трафила. Ротмистр повторил команду. Вистрілено из карабінов другий раз. О. Максим захитался и з громкими словами: "да живет Русь и св. православие", повалился на землю. Ротмистр прискочил до о. Максима и зо словами "вмерай, як пес," вцілив в него два разы з револьвера. О. Максим отдал Богу свою праведну душу. Тіло о. Максима вивезено на кладбище и там погребано. (Поровнай "Карпатска Русь", н-р 5 и 6 за 1959 р.).

4. ТАЛЕРГОФ

Транспорты арештованих лемков привожено в Талергоф, лежа-
чой в Стирии, коло Грацу. Была то велика площеадь меже сосновыми
лісом, доокола обведена кольчастым дротом. Через три місяцы аре-
штованы перебывали под голым небом, бо початкю не было там жад-
ных забудований. Розпачливе былъ их положение, бо была то осенна
пора, а часто падали дожджы и віяли сильны вітры. Узники были
стиснены кольчастым дротом, за котрый не вольно им было под ка-
ром смерти выходити. Цілыми днями мусіли стояти на ногах, а як
зближылъся вечер, то вшытки из перемучения падали на землю, звичай-
но єден на другого, чтобы перебыти ночь, а рано на команду стережу-
ючых жовніров знов встати на ноги. Достоинство человіка было так
понижене, что даже для физиологичных потреб не было окремого
місця.

По кількох місяцях побудовано з дощок баракы, навезено до
них згнилої соломы и в бараках уміщено вязней. Глумление со всякої
гигиени дошло до той степени, что по якомсі часі видиме такы
образы из життя узников:

Перед бараками сидят обнажены люде и зоскробуют из свого
тіла насікомы (воши), а из кошель их вытрипуют. В бараках солома
як бы жива была, рушатся от великого числа насікомых. Нич дивного,
што в слідстві такой гигиени настал во вшытках бараках тиф, люде
массово умирают. Штоденно вивозится из бараков десятки трупов до
вспольной могилы "под соснами". Трафлялися даже случаи смерти, за-
причиненой загрызением через насікомых. В часі, коли народ погружен-
ный в нужді, в голоді, в бруді, начальство лягеря устроює собі ночами
пиры и пиятику, а подсычене алькогольом приказує припровадити из
лагера молодых женщин и по отбытой кваратании засилує тэты муче-
ници. Если котра отважилася боронитися перед насилием, то падала
трупом от кулі револьвера пьяного офицера. Для физиологичных по-
треб узников выбрано перед бараками довгий и глубокий ров, через
котрый зверха перетягнено довгий друк. Потребы физиологичны ула-
жано массово на команду конвоента и то в означеном ним часі. На ко-
манду узники сідали вшитки разом на туту жердь и на команду вшит-
ки разом мусіли з ней вставати. Если бы ктоси спознілся або поспі-
шился, сейчас гинул от кулі. В том рові заполненом людскими отхо-
дами мнэты нашли свою смерть.

Коли о талергофском пеклі досталися відомости за границю ав-
стрійской державы, Талергоф посітила международна комиссия. Она
доперва спричинила, что условия життя узников поправилися. Поши-

рено бараки, побудовано лазню, построено часовню, поправлено корм и лучше трактовано людей.

Лягер числил кількадесят тисяч узників из цілої Галичини. Самых лемков было около пять тисяч осіб. По зліквидуванню лягера мала горстка людей вернула до дому. Прочи легли блаженным сном под соснами Талергофа. По войні писано много о Талергофі. Toty, што перебыли Талергоф, счастливо вернулися до дому, видали печатню опис талергофських страданий в грубом томі п. загл. "Талергофський Альманах". Вишла також серія знимок из життя талергофських страдальців. Щоби, єднак, точно представити Талергоф, його тантальські мучення, страдання и вопль народу, взываючого о помсту до неба, того не єсть в состоянію мертвими буквами описати жадна рука, ани устно представити жаден человік. Талергоф полішився на всегда ганьбом німецької культури двадцетого століття. Найбільшим катом талергофських мучеників был українець, австрійський офіцер Чировський, котрий своїм знущанням над безбронними перевысил вшитких німецьких шубравцов. Яко садист в найвищому значенню видавал подвладним жовнірам жестоки методи знущання над страдальцями. Над могилом талергофських мучеників пістроєно памятник в виді трираменного креста.

5. ТАЛЕРГОФСКИ С'ІЗДЫ

Щоби заховати пам'ять талергофських страдальців, устроювано по войні так званы "Талергофські съїзды". Такий съїзд починался торжественном Службом Божом за упокой душ замучених в Талергофі и в других містцях австрійского мучения. Єден из священников-талергофцев в часі Служби Божої виголошал проповідь, в котрой представлял крестний ход нашого народа в часі войны с отвітними поученнями. По службі Божої послідовала друга часть съїзда в читальні або в другом отвітном місци. Єден из талергофцев виголошувал реферат, по котром отбывалася дискуссия и резолюция съїзда. В состав третьїй части входила академія и театральне представление, а накенец устроювано товариску забаву. Народ массово брал участие в съїзді и вертал до дому патріотично поднесений на духу. Найбільший съїзд отбылся во Львові в 1934 р. На съїзді взяло участие около 200 священников и кільканадцет тисяч народа из вшитких сторон бывшої Галичини. По Службі Божої, котру отправлено в Преображенском храмі, отбылся величавый поход улицями Львова на Личаковське кладбище, де зостал посвящений памятник з написом: "Жертвам Талергофа 1914—1918. Галицкая Русь". Была то величава манифестация галицкого народа в княжом городі Львові.

Много талергофских съездов устроювано на Лемковині. Найвельичавши отбылися в Сянокі, Устриках, Перегримкі і в других місцевостях.

Перемишльский епископ Йосафат Коцыловский заборонил священникам под загрозом суспензии брати участие на талергофских съездах. Доперва протест внесений до Риму через о. Пантелеймона Скоромовича, пароха Дыниськ, спричинил откликанье той забороны. Многи украински священники, поводованы ненавистью до русских, не позволяли в своих церквах священникам-талергофцам отправляти службу Божу и церкви замыкали перед народом. По той причині руськи священники мусили просити латинских священников о позволенье отправити службу Божу для народа в латинском костелі. Польськи священники охотно на то позвалияли. Такы случаи мали місце в Сянокі, где был гр. кат. парохом о. Емiliaн Константинович и в Устриках, где был парохом о. Михаил Жарский. Таким поведением украинских священников народ был соблазненый и зволниваний.

6. ГАРНИЗОНОВА ТЮРЬМА В ВІДНИ

Передову интеллигенцию и селян из Лемковины перевезено под острим конвойом до Відня и там уміщено их в гарнizonovoy тюрьмі. Была то найостріша тюрьма в австрійской державі. Меже іншими посаджено там о. Романа Прислопского, пароха в Жегестові и предсідателя Русской Бурсы в Новом Санчи, о. Йоанна Станчака из Высоцка, Димитрия Вислоцкого, студента из села Лабовы, Ивана Андрейку, студента філософіи из Тылича, Теодора Мохнацкого, земледільца из Монхачки Нижньої, Методия Трохановского, учителя в Крыници, Владимира Качмарчика, студента из Білцарової, Ивана Гассая, судью из Нового Санча, о. Михаила Юрчаковича, пароха из Чорнога, Герасима Громосяка, земледільца из Крыници, Дра Александра Савюка, адвоката в Сянокі і много других, всіх около 20 человік. Над ними отбывался долгий политичний процесс в Відни перед военным судом. Было переслуханых десятки свідков, переважно украинцев из Галичины. Меже свідками головну ролю отограли знаны уж нам священники Василий Смолинский и Михаил Дороцкий. Процесс кончился приговором всіх оскарженых на кару смерти через повіщене, яко измінников австрійской державы. (*Zum Tode durch den Etrang verurteilt*). Выроку не выполнено, а то благодаря интервенции английского короля в австрійских властей и графині Софии из Потоцкых Замойской у Кароля, тогдашнього цисаря австрійского. Графиня Замойска, колятorka Высоцка, где о. Йоанн Станчак был парохом, узыскала авдіенцию у цисаря Кароля через нунция папского в Відни, и спроводовала ревизию

процесса, ручаючи своим жит'єм и маєтком за засуджених и пред-
ставляючи, що они не занималися акциом шпіонском, а лем культурно-просвітительном в рамках реестрованих обществ. По выголошенню приговора проголошено для засуджених амністію и выпущено их на свободу. Акта віденського процесса и их отписы находятся у родин засуджених (у Софии из Станчаков Венгриновичовой в Крынице-Здрою). Сут они дуже интересны для историка и правника.

7. МОРДОВАНИЕ ПОЄДИНЧЫХ ЛЮДЕЙ

За всякого рода неповоджень на фронті австрійських вожді в рапортах складали вину на місцеве население. По кожном таком неповодженю цілый ряд людей мордували. Перед маючом отбытия битви заберали по кількох або кільканадцетох закладников, их держали на особном місци, окружных польовом жандармериом, а по преграной битви их вішали на поблизких деревах, яко зрадников. В тот способ сотки найневиннішых людей гинуло на вісілиях. Много лемков згинуло з рук поєдинчих жовнірэв, а передовсім мадьяров. Часто бывало, што мадьярский жовнір, стрітивши нашего селянина, задавал му вопрос: "ты кто таий?". На то отповідал селянин: "я Руснак". Тогда мадьяр зо шатанским (дьявольским) криком "рус, рус" — вытягал карабин и убивал невинного человека. Никто потом не доходил, ци убитый был винным, ци невинным, бо за забитье человека жаден воїсковый не был отвічательный. Много гинуло через украинских провокаторов. Голосном была справа повішения членов Рады громадской в Верхомлі Великой. В первых початках войны, як русскии войска зачали занимати Галичину, в Верхомлі явился якийси украинский тип из под ясной звізды и представил себе русским патриотом. Зашол до громадской канцелярии, где были собраны члены Рады громадской на нараді, и перед ними выхвалял Россию, а остро критиковал Австроію. Оповідал о легком житью в России, о благородности русского царя, о свободі и т. д., а з другой стэрона о гноблению людей под Австроіном, о ненависті австроійского цисаря до селян, о австроійской неволі и т. д. Наконец поставил присутним вопрос: "де воліли бы сте належати, ци до Австроіи, ци дэ России?" На то селяне отповіли: "Як в России ёст так добре, як вы повідате, то, розумієся, што воліли бы зме належати до России, ніж до Австроіи." По такой размові чоловік тот вышёл из хижы. В ночы явился в том селі тот самый чловік, але уж в мундурі австроійского жандарма и с карабином. С ким пришло ище кількох жандармов. Сейчас скликано всіх членов Рады громадской, скую их ланцухами и скутых попроваджен до Пивничной, сусідной місцевости и там их вшитых повішено на деревах, яко зрадников найяснішого пана. Подобных сцен на Лемковині было много. Народ массово гинул от жовніров, от жандармов, от провока-

торов и всякой сволочи. Лемківина была головным жерелом военных акций. Фронт тревал тут от половины листопада 1914 р. до конца мая 1915 р., перешло пол року. Ту сточено децидуючи битвы. Ту згинуло найбільше войска и найбільше цивільного населення. Лемковина понесла найбільші жертви так в людях, як и в матеріальних стражах. Воєнна машина переорала цілу Лемковину так в здовш, як и в ширш. Много лемковських сел зостало спалено, много знищених, много ограблених из хліба, худобы и всіх других средств до життя. Война в ужасний способ знищила так матеріально, як и морально лемка, но не убила в него духа.

Польский публицист Д-р. К. Тверадска в своїм труде под титулом “Na szlakach Łemkowszczyzny” характеризує тот историчний момент:

“Każdy dowódca uciekającego oddziału był panem życia i śmierci ludności i setki Łemków skazali austriacy tchórze dla zamaskowania swych klęsk na śmierć, tysiące wywieziono do Talerhofu, austriackiej katorgi. Ukrainerzy odegrali smutną rolę donosicieli austriackiej żandarmeryi. Do dziś dnia ofiary ścigają swych oszczerców przed sądem Rzeczypospolitej. Tragedię niewinnej ludności należy zrozumieć i uszanować.”

Таке свідоцтво дає польський історик и обсерватор подій на Лемковині.

8. ЛЕМКОВИНА ТЕРЕНОМ ВОСІННІХ СОБІТІЙ

В первых двух літах войны Лемковина сталася тереном самых знамінительніших событий, а именно 1) русской контръофензивы в Карпатах от листопада 1914 — и 2) четырнадцатій битвы под Горлицями от 2 до 6 мая 1915 р. Toty два события так ослабили русскую армию, что в наслідство того ослаблення Россия утратила не лем заняту Галичину, але тоже и Конгресовку, Литву и Волынь. Географичне положение Лемківни под взглядом стратегичним было дуже сприяюче для австрійских войск, а на оборот для русских сталося ловушком.

Лемковина, яко сіверний склон середніх Карпат, не дуже високих, мала через горы знамениты переходы низкими просмыками на широки ділины Подкарпаття. До просмыков провадили дороги на лініях: 1) Дыманов—Черемха, 2) Дукля—Барвинок, 3) Змігород—Оженна, 4) Горлиці—Конечна, 5) Ропа—Высова, 6) Грибов—Тылич, 7) Новий Санч—Крыница—Мушина. Натоміст в поперек тих дорог провадила подкарпатска дірока на лінії Новий Санч—Горлиці—Дукля—Сянок, котра лучила вылеты долин. Войско, котре без належитого приготовления вступило на totы долини, знашлося в пулапкі. В таком власно положению на той территории зналась русска армия. Терен tot в своих послідствіях оказался катастрофальний для русской армии.

9. ВОЄННИ ОПЕРАЦІИ НА ЛЕМКОВИНІ

Австрійські войска розгромлені в битві под Львовом в вересні 1914 р. начинають цофатися ку Дунайцю и за Карпаты. В сторону Горлиц цофатся III армія. Част II-ої арміи, змішана з волном біженцев, перейшла за Карпаты просмыком дукельським и рымановським. За тиждень однак войска тоты вернули до оfenзивы на долину Сяну. По вторичном поражению на линии Сяну и Вислы III армія дня 10 листопада выцошуєся на западну Лемковину и займає позиции в глубині долин в Горлицьні. Армія тата фізычно цілковито вычерпана, душевно пригноблена, обдерта, голодна, думат лем о том, штобы якнайдальше отскочыти от ворога.

З першим снігом являється армія генерала Брусила. Найсамперед конна патроль перекрадатся осторожно, а за ньом отряды гигантов в бараніх шапках, з співом на устах, переходять на Венгры. Вшыткіх ожывляє мысль, што вступление на Венгры то побідоносный конец войны. Колосальна армія тягнєся вшыткими просмыками через Рыманов, Дуклю, Кремпну, Гладышов.

Дня 27 листопада вивязуєся битва о просмык Дукля—Конечна. Руссks войска вдераются глубоко на полудне, на 30 кильометров от головного карпатского хребта. Дня 1 грудня (декабря) займають Бардинев, Мушыну и Рытро, а слідуючого дня Новий Санч. На заході доходят до линии Краков—Мысленице—Мишана Дольна—Кросценко и загражают вкrocением на німецкий Шлеск.

Дня 6 грудня австрійці послідним усилием зрываются до контрофензивы. Битви сточены под Хабовком и Лимановом выказали перевагу Австроїї. Авскрийські войска, при помочи польских легіонов, доводжених Пілсудським, отзыкали Новий Санч и змусили русских до одвороту. Австрійцам удалося заняти часть долин Ясельско-Сяноцьких на линии Тухов—Одриконь—Беско, але дальше бракло им сил. В протягу 10 дней руссks заняли головный хребет Карпат, але им замкнено доступ до шляхов на Высову и Крыницию и до переломов Попрада и Дунайця. В таких обстоятельствах з початком січня (января) 1915 р. повстає фронт вздовж шляху от Горлиц через Гладышов—Конечну до Зборова и буде тревати через 4 місяці аж до 2 мая 1915 р. без больших змін, помимо обосторонных, кровавых напружений, передовсім в районах Конечной—Регетова—Баниці—Ясюнки. Взгоря на восток от шосы — то позиции русских, а на запад австрійцев. Через 4 зимовы місяці горлицка и кроснянска Лемковина єст в руках русских, которы приготовуют з ней подставу децидующей оfenзивы, мающей отворити им дорогу через Венгры на Відень.

По четыронедельной обороні просмыка межі 26 січня (января), а 5 лютого (февраля) русски спыхают австрійцев 30 кілометров на півднє и грозят им вторгнением на венгерську низину. Австрійский фронт колышеся. Под Зборовом в саму велику пятницю переходит на русскую сторону 28-ий полк піхоты з ческої Праги. Дня 24 марта камптулює в Перемышли окруженый генерал Кусманек разом з 150 тысячным гарнізоном.

Зимовы бои в Карпатах были проваджены серед ужасных усло-
вий для войск обоих сторон. Десятками замерзали живніре в оконах.
Глубоки сніги унеможливляли всякого рода рухи. Неожидана отте-
пель заміняла дороги в багна. Жовніре мокли до нитки. Поворот мо-
розу змінял одеч в ледовий панцер. Голод, а в найлучшом случаю зим-
ни консервы, недостаток теплой одечи, вынищили войско больше, як
от куль. Обосторонны страты вымагали часто стяганя новых сил,
новых дивизий. В квітні (апрілю) сражалося в Карпатах 2/3 австрійской
армии. Австрійски страты выносили перейшло 600,000, а в том уби-
тих 80,000. Русски страты были тоже не меншы. Перейшло 160,000
живніров спочало вічним сном на западной Лемковині Офензыва по-
лишилася без желательного успіха. Не отворила русским дороги до
Відня и не уможливила Австрии поспішити на помощь окруженому в
Перемышли гарнізону.

Цілком інший характер мал бой под Горлицями, один з най-
важніїших в послідствіях першої світової війни. Фронт тягнулся от
устя Дунайца через Тарнов на півднє от Горлиц, а потом заламувал-
ся по простым кутом вздовж Карпат на восток. Горлиці были пунктом
вихода подкарпатского шляху, замикаючого долину, котрими русски
вдералися на Венгры. Точный план натертя для австрійского войска
опрацувал австрійский генерал Конрад и німецкий генерал Гінден-
бург, а переламание фронту генерал Фалькенчавн. На том фронті мал
быти перший раз застосований артилерийский огонь. Ведя того пля-
ну мала вдарити на русский фронт в районі Горлиц на пространстві 32
кильометров XI-а армия, зложена з 4 німецких корпусов и одного ав-
стрійского корпусу, а рівночасно мала натерти IX австрійска армия,
ссягаюча от устя Дунайца, и 5 дивизия з III австрійской армии на по-
луднє от Горлиц, меже Маластовом а Конечном. Ціла австрійска армия
вывносила ту пол миллиона живніров и понад тысяч армат. Натомість
русски были о одну трету ($\frac{1}{3}$) слабши в людях, а многократно слабши
в арматах, а што найгорше, бракувало им амуниции. В районі Горлиц
стояли их лем 3 дивизии против 10 австрійских. Меже Маластовом а
Конечном мали одну дивизию против 5 австрійских.

Русски не ориентовалися, што им прииде так тяжко отперати
атак центральных войск. Вірили в власны силы и через 4 місяці не ро-

били на фронті жадних больших приготовань. Коли губернатор граф Бобрицький переводил реорганізацію восточної Галичини на русский лад, коли цар Николай I отбывал триумфальну визиту во Львові, Австро-Імперія переводила покрытому велики масы німецкого войска поспішними поїздами на оттинок фронту Ценжковице—Горлиці.

10. БИТВА ПОД ГОРЛИЦЯМИ

Битва под Горлицями розгорілася дня 2 мая 1915 р. о год. 6 рано, зачата з великим силом. По раз перший на восточном фронті застосовано гурагановий огонь, котрий в протягу 3 годин знищил вшытки русску окопы и ціле місто Горлиці. О год. 10 рано стало до атаку 100,000 багнетов на линии понад 30 кильометров. Русски ставляли затягтий опор. Три тактычны пункты зостали взяты через австрійцев, але з великими в людях стратами. Тыми пунктами были Пустки, цвинтар и замчыско. По полуудни зайдовано уж руины збомбардованих Горлиц. З вшыткіх галицьких міст Горлиці найбльше потерпіли в часі першої світової войны.

По занятию Ріпника и позицій коло Маластава, переламано русский фронт на широкости 45 километров, то єст от Громника по Пантнуну, а на глубокость 4 километров. Русски не доціняли грозного положения, чого доказательством єст, что генерал Димитриев, резидуючи в Яслі, малы резервы высилал до Горлиц. Третий (III) кавказский корпус на линии Змігород—Ясло повздержал 3 мая дальше проламывание фронту, але засадничо його помоч была опознена.

Німці и австрійцы натирали без перерви. Дня 3 мая переламали в кількох місцях другу позицию и посунулися о дальших 5 километров на восток. Комбинований корпус німецкий вдерся узким клином о 13 км. в глуб краю аж по Цеклин на трету линию русских позиций и дня 4 мая сфорсовал на одтинку Цеклин—Вал послідну русску позицию и клином дастался о 16 километров дальше под сам Змігород, замыкаючи русским, сражуючися в горах, отступление через Кремпну. Фронт зостал перерваный, а дня 4 мая посунулся дальше о 6 километров. Дня 5 мая комбинований корпус напер на Дуклю и замкнул дужельский шлях. Русски упорчиво боронили доступу до Ясла, а на сівери цофнулися о 10 километров. Дня 6 мая пало Ясло, дня 7 мая Кросно. Комбинований корпус по боях под Любатовком и Ивоничом дошол до Рыманова. Ту стрітилися войска повертаючи з Горлиц з кавалерием, идучом от Карпат просмыком на Черемху. Третій шлях отступления русских зостал замкненый.

Горлицка Лемковина сталася котлом, в котором замкнено половину русских сил, борючихся на Закарпатю. Тоты отділы, в числі кілька-надцет тысяч людей, были гнаны от востока через Кремпну и Жынадцет

довске п'ятьма дивизіями, от дукельського просмыка двома дивізіями и бригадом кавалерии, от сівера заблькованы трема дивізіями на линии Змигород—Івля—Дукля, от востока на шосі Яслиска—Черемха через дивізію кавалерии. По пробах перебитися, русски попали в розсыпку и поддавалися групами в районі меже Дукльом а Гыровом. В плін достался ізвістный генерал Корнилов.

Послідним актом боїв на Лемковині было сформование 26-ї дивізіями линии Горішного Вислока по Фрыштак на фронті 80 кілометровом дня 8 мая и удержаніся в виду русских контратаков в слідуючом дни. От того моменту русски не были уж в состояні нияким способом опертися прибираючым на силі ворожым войскам.

Треба однак признати, что німці и австрійцы сподівалися легкой побіди. Мимо доброго приготування и знаменитой стратегии, русских трудно было поконати. Русски боролися незвичайно мужно. Битва под Горлицями отворила великиы можливости дальших акцій для центральных держав. Важны события слідовали тепер безпосередньо по собі. Дня 22 червця (июня) пал Львов, дня 6 серпня Варшава, а скоро потом Бресь, Вильно, Луцк. До осени 1915 р. утратили русски кромі Галичини ціле польське завоевание и Литву, а задержалися на повоєнной границі Польши. События меже 2 а 12 майом, розограны меже Дунайцом и Сяном, сталися зворотным пунктом в войні России з центральными державами.

Острый плуг войны переорал точно Лемковину. Назва кождого села єст ту синонімом принаймі одного боя. Над том, дотепер спокойном краином перейшло пожарище войны, полишаючи по селах попелища и глухий страх серед народа. Война полишила по собі памяткы розсіяны по цій Лемковині в виді военных цвинтарей. Іще в р. 1935 в декотryх лемковских селах, як в Гладышові, Жидовском и других отправляно богослужения в провизоричных часовнях, бо церкви были ище не отбудованы. В горах можна стрітити ище рештки окопов з часу великой войны, а в многих місцях полишилися дороги выкладаны ялицями, которыми перетігано арматы на позиции. На цілом пространстві Лемковини находится тепер 54 цвинтарей, в которых похованы сут жовніре. При гостинци Горлиці—Конечна находится один з найкраснійших тых цвинтаров, а найбóльший находится на Пустках коло Горлиц. Цвинтарі тягнутся густом линіом по обох берегах Ропы и ёй притоков, на полудне по саму границю. Помеже Ропицьом Русском а Сенковом єст 7 цвинтаров, доказуючи, як затяты были ту бої.

Австроія боролася до року 1918. Поволи фронт центральных войск начал поважно заламуватися и в листопаді 1918 р. слідовал конец первой світовой войны, так на восточном, як и полудневом фронти. Збунтованы австрійски войска видячи безцільность дальшой войны, пометали оружие и в хаотичном безпорядкі вертали до дому. На звалищах Австроіи начали повставати новы державы.

(Жерела: J. Dąbrowski, prof. Wielka Wojna 1914—1918. Rozdział XIV. — Österreich Ungarus letzter Krieg Bd. I u II. herausg. von Osterri. Bandes Ministerium fur Heerwesen, Wien 1930 i 1931. — Reichsarchiv des Weltkrieges 1914—1918. B. VII Berlin 1931.)

* * *

ВОЄННИ КЛАДБИЩА НА ЛЕМКОВИНІ

В часі першої світової війни Л-на була тереном долготриваючого австрійско-руського фронту. В перших днях мая 1915 р. розигрався ту завзяты бої, котри спричинили отворот руських війск і Поглищення ними Лемковщини.

Яко незатерта пам'ятка тих боїв полішилася лемковська земля переорана окопами і кладбищами. Хотій много часу уплинуло от тих боїв, але іще сьогодні можна увидіти в горах і по лісах воєнни окопы, землянки, ріжного рода схрони і дороги вистелені округляками, по котрих витігано гармати на означені позиції. Найбільше окопов було на Маластовській Магурі.

В боях тих полягло много війска, так по одній, як і другої стороні зражуючогося війска. Тіла их гребано в поспіху в пłytkих провізоричних гробах по полях, лісах, коло хат, а даже близко студні. Селяне находили часто по лісах непогребаны, а розкладаючися тіла. Гребано тіла з нарушением найелементарнійших засад гигієни. Штоби з той причини не повставали ріжни пошести, австрійське правительство основало в Кракові специальний військовий уряд, так званий “Kriegsgräberabteilung”, котрого задачом було виводувати отвітне число військових цмінтарей, а откопаны з гробов тіла жовніров перенести на тоти цмінтарі. Австрія ходило о поспіх в будові тих цмінтарей, бо хотіла перед заключением міра ужити до той роботи руських пілінных.

Повысший уряд було поділеный на 12 секцій, з котрих кожда була призначена до чого іншого. Єдна з них мала занятися чищением побоєвища, друга усталением ідентичности (тожсамості) тіл, трета провадженiem евіденции погребаных тіл, а вшытки решта мали быти заняті техничними роботами при будові цмінтарей.

В тих секціях нашлися серед офіцеров знамениты архітекторы, різбаре, мальяре и вообще представителі вшыткіх заводов, котри при той роботі були потребны. Штобы якнайскорше перевести будову кладбищ, рішено начати будову рівночасно на цілом терені, де находилися побоєвища. В той ціли визначено 10 цвінтартарних округов.

(Kriegsgrabbezirk) на області от Жмигорода до Тымбарку и Щуціна. Лемковину приділено до трех округов, а именно: 1) Первого (жмигородський округ) 2) третього (горлицький округ) и 3) десятого (лимановський округ).

На лемковском терені знаходиться загально 54 веєнних кладбищ, в яких єст 1260 индивідуальних гробов, а 617 сборних (колективних), в яких знаходиться в кожном по кількадесят жовніров, переважно русских.

На чолі кожного округа стоял "начальник округа". Был ним офіцер по званню архітект або маляр, який проектувал будову цвинтаря для свого округа. Для деякоїх цвинтарей устроювано конкурс, в якому брали участь артисты, маляре и архітектори других округов. Для того вшытки кладбища на Лем-ні были до себе дуже подобны. За вшыткіх цвинтарних округов найнтереснішим єст округ жмигородський. Там руководил роботами знаменитий архітектор Дусан Юркович. Он застосовал при будові цвинтарей стиль старославянський. Для того побудованы ним кладбища гармонизують з лемковським краєбrazом и його стилем. Найкраснійшим з посеред його цвинтарей єст цвинтар, выбодованый на верху маластовської Магури при гостинці з Горлиц до Конечной. Єст он збудованый в формі еліпса, огорожений плотом з грубых ялових пняков, накритий гонтовим дашком на моду огороження при лемковських церквах, в середині низки деревяни кrestы, а при задній стіні цвинтаря побудувана капличка тоже з ялових пняков. На вистаючих углах оператся гонтовий дашок, над которым взносяться три злучені зо собом кресты з копією Матери Божої по середині. Цілости додає уроку превосходне обрамование з гранатовых смеречков поблизкого ліса. Цвинтар тот припоминат мале, сельське, залишне, лемковське кладбище.

Недалеко от него єст другий цвинтар на горі з далека видочний з гостинца провадженого в сторону Гладышова. Тот цвинтар єст тоже построєній з дерева и припоминат цвинтар на Магурі, лем з том ріжницьом, же вмісто каплички має вежу, положену в середині округлого цвинтаря. Висока вежа на 15 метров спочыват на масивном камінном цоколі. Горішна єй часть єст деревяна, обита гонтами. Такы самы вежы в числі 5 стрічаме на цвинтарі, побудуваним на вершку горы Рандульной, на восток от Регетова. Вежы сут уставлены в тот способ, што найвища стоит в середині, а чотири коло ней кусцьок нисше.

В Конечной над самом словацким границю єст третій цвинтар, на котором Юркович выбудувал вежу, подобну до вежи Рандульной, збудувана єднак в цілості з каміня, лем дашки гонтовы.

З посеред численных цвинтарей, побудуваних через Юрковича належало бы ище згадати о цвинтарі в Грабі. Загально отбігат он стилем от попередних цвинтарей, але через счастливе повязание каменя з деревом производит сильне впечатлиніе. Камінний дах заслоненый

гонтовим дашком, замыкат цвінтар в виді розети, а входова брама в виді каплички тоже з каменя з обрывистым гонтовим дахом. Кромі ней сут іще дві каплички в бочних мурах. При задній стіні будова прига-дует формом олтар, под котрим взноситься на 19 метров висока вежа.

Гірше выпала праця Юрковича там, де будувал цвінтар з каме-ня, на пр. в Кремпній. На середині цвінтаря стоїт тяжкий помник, представляючий округлий дубовий вінець, лежачий пласко на четы-рех високих столпах. Єсли бы не подавляючий масив, цілості при-поминала бы контур огородової альтаны. Доокола помника круги лу-чисто уложеных гробов, серед которых взносяться два великих кресты.

Кромі высше описаних знаходится в жмігородському окрузі ве-лике число цвінтарей по ріжних містцевостях.

В полуднево-восточном углі горлицького повіта нема майже села, в котром не находилось воєнне кладбище. Кладбища тоты мають вид простокутного невеликого муру з желізном брамом, а в се-редині ряды гробов з желізными крестами. Западна стіна цвінтара составлят мур в виді трикутника або престола, над котрим взноситься високий деревяний крест.

В третьом окрузі так званом горлицком, котрый прилігат от сівера до жмігородського округа, провадил роботы Ганс Маер, котрый передовсім клал натиск на кріость и импонуючий внішний вид по-стройки. Маер будувал з каміня. Ним проектованы кладбища можна познати по сильных камінных огороженях, покрытых плитами в виді дашков. Фронтовы стіны и нарожники окрашуют високи пильони, видочны з далека. Такий власне цвінтар находится на верху по восточ-ній стороні от Маластава. Подобный до него находится в Сенкові и межи Ропицьом русском, а Маластавом.

О затяtyх боях австрійско-руssких на Лем-ні можна легко от-чытати з чysла цвінтарей. На горах межи Ропицьом русском, а Сен-ковом находится сім (7) цвінтарей. В ріжних містцах серед поля нахо-дятся сборны гробы, на пр. в Білцаревой под гором Явор або в Вафці от стороны Хелму, як тоже в Флоринкі при головном тракті и в многих других містцевостях.

Оригинально вывязался по своей задачи Йоганн Егер, будов-ничий и руководитель ясельского округа. Коло Цеклина на горі "Вала-хы" найшол по лісах понад двадцет порозшмаряных массовых гробов. Их не переносил, лем обмуровал на містци и получил зо собом крутом дорожком, на штырі кільометры довгом. Містце, де находятся гробы, показує з далека каплиця з вежом, поставлена на краю ліса.

З лемковскими веенными кладбищами сут звязаны на польском терені два найбoльши и найоказальши кладбища в Горлицях и на Пустках коло Лужной.

Горлицкий цвінтар находится на високой горі над містом, ви-дочный из вшyткых сторон. Провадит до него дорога высажена де-

ревами, по боках з лавочками. Цвінтарну браму складають величезна будовля (постройка) в старинном стилі. Гигантський цвінтар єст по-перетинаний простими стежками, вздовж котрих в рівних отступах находяться камінны кресты гробовы. На цілом цвінтарі єст поодиноких 140 гробов а 161 массових. На середині цвінтаря находится на високом цоколі каменистий крест, проектированый через Густава Людвика, на котором вмуровано дві таблицы, одна в честь поляков, поляглих за отчину, а друга в честь германцев.

Другий цвінтар, котрий импонує своїм огромностю лежит на сівері от Лужной на Пустках. Пустки были пунктом найбільшого опору русских войск. Ту сточено найзавзятшы бои. Ту пало по обох сторонах множество войска. Цвінтар на Пустках єст отже найбільшим из вшыткіх цвінтарей. На окремых полянах ліса лежат русски, германцы, австрійцы и венгры. Кожда группа має свой участок з камінным помником и лісом деревяных крестов. Поляни получены сут стежками, сходками, поручами и лавками. На вершку горы находится деревяна вежа, 24 метры высока, украшена гонтовыми дашками. На вежі находится каплиця з різбом Христа, несучого крест. По однокіх гробов находится ту 829, а массових 46, а в кождом по кількадесят або кількасот людей.

Военны кладбища на Лем-ні сут послідствіем братоубийчых боив славянских народов за интересы пануючых: старика - ідіоты Франц Йосифа, гохштаплера Вильгельма и мистика Николая. Кровь замученных войном возвала о помсту до неба. Помста скоро прийшла. Ище война окончательно не зостала укончена, а престолы вшыткіх трех тых монархов розсыпалися в порох. Освобожденый народ начал жыти новым жытъм.

11. ЧАСЫ ПО ПЕРВОЙ СВІТОВОЙ ВОЙНІ

Коли австро-венгерска монархия и кайзеровска Германия зостиали розгромлены, вшытки славянски народы начали будувати свои народны державы. Лемкы заведены в обітниці будовы общей демократичной державы, одни звернули свой взор на Россию, други на Америку, откаль сподівалися опіки и помочы. Россия пережывала революцию, домову войну, отже надія оттамаль была слаба. Больши были шансы на помощь Америки, передовсім коли президент Вильсон оголосил самоправие народов. Лемкы увірили тому самоправию и начали завязувати комитеты, котры творили Окружны Рады по одной и другой стороні розваленой австро-венгерской границі. Представителі старой власти австро-венгерской повтікали з Лемковины. Народ почул

себе вольным. Центром лемковской организации был Пряшов. Там збералася так звана "Карпатско-Руска Народна Рада" (Карпатско-Русский Народный Совет), составлена з представителей окружных Рад цілої Лемковини, то єст цілої западної Карпатської Руси. Предсідателем Карп. Русской Народной Рады был д-р Антоній Бескід, бывший посол до венгерского парламенту. Он виїхал до Парижа на покойову конференцию, чтобы там предложить желание карпатского народа. Головним желанием того народа было, чтобы цілу Карпатську Русь злучити в одну цілість и дати їй автономию. Всі однак стремления сползли на ничом. Ціла Карпатська Русь в дальншом тягу зостала поділена на три часті, а в том Лемковина на дві часті, то єст по стороні польської и по стороні словацької. Ровнож на покойовой конференции в Сан Гермен делегаты Американских Лемков ничего не осягнули.

В межечасі на території Лемковини по польській стороні Карпат начали творитися лемковські республіки, яко доказательство, што лемковський народ стремит до вольності и самостоятельности. Таки республіки повстали в Фльоринкі, грибовського повіта, в Гладышові, горлицького повіта и в Вислоці нижном, сяноцького повіта. Первоначально поляки прихильно отнеслися до тих республик (нпр. д-р Рамолт в Грыбові), але коли скріпили свої організаційни сили, республіки зливидовали, а их аранжеров и членов правления арештували и выточили процес о зраду польської державы. Фр. Коковський в альманаху "Червонай Калины" згадує ище о інших республіках (перемишльської, тарнобжескої).

(О лемковських республіках скоро вийде во Львові друком труд П. М. Когутова, з котрого читатель буде мог точно ознакомитися з том квестіоном.)

12. ЛЕМКИ В САНАЦІЙНОЙ ПОЛЬШІ

Коли по войні поляков злучено из всіх трьох заборов в одну цілість и оголошено самостоятельну незалежну польську державу, лемки с одушевлением приняли тот факт до відомости, бо надіялися, што им лекше буде жити в славянській державі, чым передше в державі німецько-австрійської. Однак в своих надіях дуже завелися. Польща сталася фашистським державом, ворожко успосабленом до вшыткых прочих славянських народов. Лемков старалася ріжними способами вынародовити. Подобно, як в давних польсько-панських часах, так и тепер польськи старосты и их жандарми знущалися над лемками и переслідували их віру, народность и материнський язык. Так учитеlej, родовитых лемков, як ровнож и других интелигентов фашистовски власти або-

цілковито усували зо служби або переносили их далеко, деси на Поморье, меже німцев и поляков, штобы в тот способ унеможливити им просвітительну роботу серед лемков. В чисто лемковских селах запроваджено чисто польськи школы, а школьны власти доберали до тых школ учителей найбóльших шовинистов. Трафлялися случаи, што польский учитель, цілковито незнаючий русского языка, не хотіл ити на посаду в лемковске село, оправдуючися перед инспектором, што он не знаючи русского языка не буде мог з школьными дітми порозумітися. Они його не будут могли розуміти, а он их не вырозуміє. На то получил от инспектора такой отвіт: “*powoli nauczysz się pan od dzieci tego języka, a to panu wystarczy*” и іхал на лемковске село учитель-анальфабета.

Голосна свого часу была справа учытеля в Сквиртном, Николая Юрковского, заслуженого лемковского народного діятеля, котрого школьны власти перенесли аж в вееводство Келецке за його просвітительну роботу. Коли Юрковский выїзджал з села на нову посаду, зобрался народ з окличных сел и з процессиом из плачом отпроважал своего улюбленого учителя аж до граници села, де поліция карабинами розганяла народ. Яко протест против так явной кривды Сквиртняне перестали посылати свои діти до школы, што спричинило ище больший террор, арештованя и высокы гравны.

Польски учителі знущалися на лемковских дітях. Часто такий учитель до непритомности збил дітину за то, што отважылася вымовити слово по лемковски. Даже молитву забороняли в школі отмавляти по русску. Всякого рода протести и зажаления лишалися без успіха. А єсли такы зажаления повторялися частійше, то до такого села висылали поліцию, а часом и войско для пачыфикации. Поліцяянты и жовніры били сознательнійших селян и при том немилосердно грабили их господарство. Знаходилися даже таки польски псевдонауковці, котры отверто твердили, што лемкы то не русский народ, лем “*jakiś zagubiony szczep polski*”. Русский язык выруговано совсім з уряду. Даже метрики мусіли священники выдавать на языку польском. Штобы унеможливити лемковским студентам поберати науку на польских университетах, запроваджено так званый “*numerus clausus*”, то значит, што число принятя на университет єст ограничене. На университет могли быти приняты лем полякы. Тым объясняется тот факт, што за санацийной Польщы мало лемков укончило университетскы студия. До уряду мог достатися наш чоловік лем по подписаню деклярации, што переходит на віроисповіданье римо-католицке. Погодівше тот способ принятя до роботы поширено и на физичных роботников. Лем римо-католик в санацийной Польщы міг істи хліб. Войсковый аванс для лемка был замкненый. Офицером мог быти лем поляк и то римо-католик. Русских професоров на университетах зволнено з посад, то

значит поусуваны. Меже ними был звольнений лемко д-р Тим Мышковский, родом з Перегримки, один з найбóльших потентатов наукowych на университете львовском. Збанкрутована санация вшытками способами стреміла, штоби знищити Лемковску Русь, яка была єй сольом в оку. На увагу заслугує в санацийній Польщі способ отbyваня выборов до парляменту и сойму, як тоже способ перевodження конскрипции. Ту уж были знасилюваны всяки права и законы. Льокальом выборчым была школа. Выборы переводил предсідатель комисии выборчай, взгядно його заміститель. Выборча урна лежала на столі. Єй пильнувало стало двох поліціянтів. Ключ от урни мал предсідатель. Выборці давали голосы на картках, котры метали до урни. Выборы отbyвалися перед полуднем. По полудни была перерва обідова. Предсідатель выходил з льокалю на обід, а при урні полишал містопредсідателя и поліціянтів. Поліціянти в часі неприсутності предсідателя высылали містопредсідателя на папіросы, а сами отверали урну ключом доробленым, высыпували з ней вшытки картки, а на их містце всыпали до урни свои картки, які у себе мали приготованы, а потом урну замыкали. Вшытки картки через поліціянтов вложены были з урну замыкали. Вшытки картки через поліціянтов вложены были з називком правительственного кандидата, або з правительстvенным номером. Вечером о год. 21 слідовало числение голосов. Отмыкано урну, вытягано картки и обчислювано голосы. Тут на очах цілої комисии выборчай являлося чудо. Вшытки голосы показалися на правительстvенного кандидата, хотяй на него никто не дал даже одного голоса. Дальше чудо полігало на том, что з урны вытягнено больше карток ніж было голосуючих. Протестов и реклямаций никто неувзгляднял. Предсідатель комисии выборчай доставал зо староства узнанie и похвалу "за солідне пжепровадзене виборув". Така почесть стрітила тоже и автора сего сляборату помимо острого запротестованя против такой незаконности з требованием уневажненя выборов.

Конскрипцию перевodжено в тот способ, што в конскрипцийных аркушах рубрику "віроисповіданie" выполняно словом "римо-като-лик", хотяй интересований был греко-католиком або православным, а рубрику "народность" выполняно словом "польска", хотяй дана личность была русской народности. В тот способ в актах конскрипцийных чисто лемковски села фигуровали, яко поляки и латинники. З тых актов брано даты до ріжных статистык и выказов. Нич отже дивного, што на подставі таких статистык число лемков не росло, але маліо. Аражеры и ревинтелі санацийній Польщі оказалися добрыми майстрами лжы и обманства.

13. ЛЕМКЫ ПОД СЛОВАКИОМ

Положение лемков под Словаками было о много трагичнійше. Они не признавали взагалі лемкам жадного права. Не узнавано даже существования лемков. Коли перепроваджали статыстыку, то без церемонии вписували каждого лемка, яко словака, а против того не существовала нияка апеляция. В школах учили исключительно по словацкы. Кирилицу перемінено на латинку. Латинка зостала впроваджена даже в церковной администрации и в приватной кореспонденции. Словакы не узнавали ани религии, ани языка, ани письма лемков. "Nijakich rusnakoch nit w Slovensku, to same Slovaky" — голосили словацкы политыкы. Но Словаках справдилася засада, гошено через Ленина: "Кто гнобит другой народ, тот тратит свою самостоятельность." (Точніши факты историчны о лемках под Чехословацком оккупациом найдете в додатку до Истории Лемковины под назвом "Пряшевшина", где яко отдельны статьи ёст шыроко описано за размайты справы той части нашего родного краю.).

14. ПОЛИТИЧНО-НАРОДНЫ ОТНОШЕНИЯ НА ЗАКАРПАТЬЮ

В часі первой світовой войны, коли на Закарпатью венгерскы жандармы переводили аресты сотки русских селян и уміщували их в концентраційных лагерах, ужгородский епископ Чернох скликал конференцию подчиненого йому духовенства и на той конференции рішено зліквідувати на Закарпатью словянску азбуку, а вмісто ней запровадити латинку з мадярском фонетиком. В недовга за приміром Черноха пошол и мукачевский епископ, ряный мадярофил, Антоний Папи. Цільом той зміни письма было нич іншого, як переробити закарпатских русинов на мадяр и выкопати глубоку пропасть меже Ужгородом и Мукачевом з однай, а Києвом и Москвом з другої стороны.

Дня 19 ноября 1918 р. коли австрійско-венгерска империя летіла в пропасть, вірно єй поддане гр. кат. духовенство во главі з епископом основує организацию "Рада Русинов Мадяршины", котра выдає слідуючий манифест до народа: "Руснацкый народ має придержуватися своєй старой отчизны (Мадяршины) и єй териториальной ненарушенности. Ровночасно он протестує против всяких проб, направленых на одорваніе Русинов от их мадярской отчизны и т. д."

В слідство знесения русского письма на Закарпатью священник Августин Волошын, учитель и педагог видає цілий ряд учебников для русских школ в мадярской транскрипции. На том виданю зараблят велики гроши, якых Будапешт йому не щадит.

Скоро однак закарпатски мадярофили прийшли до переконаня, што всяки надежди на визволение мадярского панована сут их пустыми мечтами, зачали тепер кокетувати Прагу, зачали всякими способами старатися, чтобы Закарпатье окуповала Чехословакия, яко одинока сила, котра бы могла спасти предателей от народного гніву. Скомпромітованы ренегаты отходят в тінь. На их містце являються новы фігуры, до сего часу незнаны. Для них выгоднійше былобы панование мадяр, чым панование Чехословачини, в котре сумнівалися и уважали Чехословаччину лем за "сезонову державу". Они внет знююхалися з галицкими українцями, котры сміло вірили в одродженіе германской империи и под их вліяніем многи з них прийшли до переконаня, што найліпшим для них режимом буде режим німецкий, бо лем німецка рука буде сильно держати народ за горло, а для них буде барз, ласкавом. На том основанию закарпатски политики были розділены. Оchy одних были звернены на Будапешт, других на Прагу, а третьих на Берлин. Народ натоміст мечтал о злуці з прочым русским народом.

Прага оказуєся щедром для закарпатских политиков. Основує "Центральну Русску Раду". Американский капиталист Жаткович получає должность губернатора Закарпатья. Його помочники Бескид и Волошын получают от пражского правительства по дві тысячи угров плодородной землі. Не зостали покривджені и други прислужники, передовсім высше гр. кат. духовенство. Натомість інакше отнеслися чехословаки власти до закарпатской бідноти. Сейчас, коли мадярски жандарми вынеслися з Закарпатья, селяне ратуються сами. Переконаны, што чехословаком конституциом проголошена "свобода совісти", могут тераз позбутися зненавиджених народом священников. Почали их выганяти з парохій, але горько розчаровалися. Аргументы верховной власти гр. кат. церкви были для ческих правителей больше переконуючими, чым простого народа. Против бунтуючихся селян пражске правительство выслало поліцію, войско и карни експедиции, котры остро розправлялися з народом, а выгнаних священников под охороном поліції саджали на давных містцях. Селяне однак без взгляда на террор в р. 1930 в одной третьей части сорвали з гр. кат. церквом и присоєдинилися до православія.

Літа минали. Грабительска Германія знов стає на ноги под командом людоїда Гітлера. Ватыкан заключат з Гітлером конкордат. Гітлер под чорном флягом фашизма иде на завоюваніе світа. Іспанія тоне в крові. Во вшыткіх кутах Європы оживають сили фашистов-

ской реакции. Не забывают тоже о Закарпатской Руси. Головным организатором "пятой колонны" и головными агентами фашистовских сил суть гр. кат. священники. Они наказывают подчиненным им партиям працювати для Германии, Венгер и Польщы. Головном политичном подпором для них в часах ческого панования был так званий "Автономный Земледільческий Союз" (АЗС). Под скромном вывізком дійствовала шайка мадярофилов, которых цілью было приготувити почву для повстання мадярского панования на Закарпатью. Том справом руководили довірені особи капітули: Куртjak и Бродый. Бродый був дякоучителем, а заразом платним агентом Будапешта. По 1918 році он выдавав в Кошицях мадярську ревізіонистичну газету и тим прислужився, што зостал секретарем "Автономного Земледільческого Союза". Партия Бродяя була субсидована венгерським правительством, котре кожного місяця пересилало Бродию через руки епископа Стойка под покривком "фонда оборони віри" по 50,000 ческих корон.

Другим асом народного ренегатства був вспомнений о. Августин Волошын. В р 1903 редактовал "місяцеслов", в котором назвал українцем "страшном заразом, котра отчужує Русина от церкви. За тридцять роков, за ініціативом представителей гр. кат. церкви Будапешт вводить в русских школах латинско-мадярську азбуку вмісто кирилицы, Волошин поспішно видає щільний ряд школьных учебников в мадярской транскрипции, а зимом 1919/20 р. видиме його в должності президента "директории", возглавленной Жатковичом. Чуючи нюхом носа, де што лежыт, о. Волошын стаєся одним з руководителей чехофильской "Центральной Русской Народной Рады" (ЦРНР), а в на-городу за свои труды получают от правительства великий приїзд землі. Коли западни вітры принесли відомость о повстаню німецької казарми, Волошын луличится з галицкими українскими националистами в роді Коновальца. Коли Адольфа Гітлера назначено канцлером Германии, Августин Волошын зостає назначений резидентом гестапо на Закарпатью.

Третим типом в роді двох послідних був русский националист Степан Фенцик. В часі, коли Бродый служил в мадярской розвідці, а Волошын в німецкой, Фенцик ровночасно выполнял функції секретного агента Венгер и Польщы. Сн оставался праві штоденным гостем в Ужгороді польского конзуля Халупчынского.

Фенцик на способ италийского Муссоліні організувал молодеж и одівал в чорни рубашки, а коли мадяре завладіли Закарпатьем, Фенцик отдал чернорубашников в диспозицию венгерской контрапозиції, котра выкорыстала их для розправы з сельским народом.

Вшытки вычыслены тоты три асы и их партии працювали под єдном командом и ведля одного пляну, опрацованого Берлином, а дополненем их тогдашними сателитами — Венгер Хортым, а Польщи Беком.

15. ЕКОНОМІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ЛЕМКОВ ПО ПЕРШОЙ СВІТОВОЙ ВОЙНІ

По першої війні світової економічне положення лемков значно погоршылося. Життя настало дуже трудне. Довга війна матеріально знищила народ. Не було жадного способу, щоби поправити матеріальний быт сельського населення. Масова еміграція до Америки зостала замкнена. Передвоєнні емігранти, окружени родином, сталися американськими горожанами і перестали думати о повороті до краю. Поволи зачинали забувати о своїх свояках в краю і перестали посылати грошеву помочь для своїх земляков. Еміграцію зредуковано до мінімуму. До Америки могли поїхати лем toty, котри були уроженці в Америці, а виховувалися в краю, бо они зачислялися до американських горожан. Американський горожанин мог також спровадити з краю свою жену або дітей або старших родичей. Але то не мало значення для загальнай помочи лемков в краю.

В часі визиску і депресії не можна було даже думати о якоїсі американській помочі. Натоміст о якимся заробку в краю теж не могло бути мови. Ісли показалася якась робота, приміром в панських лісах, на дорогах або здройовисках, то наш чоловік не мог достати. Першенно в принятю до роботи у нас в Польщі мал поляк, а на Словаччині словак. Лемко мог достати лем таку роботу, котру не хотіл приняти поляк, взгядно словак. От роботника жадано метрики уроженця для зориентуванняся, якої он єст народності, взгядно віроисповідання. Много бідних людей для одержання праці висказувалося, що они сут поляками. Власти політичні використували такий момент і повідомлювали оба уряди парохияльни, що тот и тот виступили з греко-католицької взгядно православної церкви, а вступил до костіола римо-католицького и такого уважали уж офиційно за поляка і римо-католика. В тот способ намножили велике чиство псевдо-поляков и псевдоримокатоликов. Тот способ фабрикованя поляков перенесено на всі уряды. На посаду до уряду мог достати лем тот лемко, котрий подпісал декларацию, що єст поляком. При споряджуванню контрактов купна-продажи жадано ровнож таїй декларации. В тот способ лемко был ограниченный и в своєм віроисповіданню и в народності, и в матеріальному быту. Змушены конечностию зачали лемки ділити свои поля меже членов родини, што фатально отбивалось в их економичном положению. Таке трактованье меншость народну не могло взвужувати симпатии до правительства санацийной Польши.

16. ЛЕМКОВСКА ДЕЛЕГАЦІЯ У ПРЕМЬЕРА СКЛАДКОВСКОГО

Лемки были во всіх горожанских правах ограничены и ничего не могли добитися в правительстенных кругах. Штоби улучшити хотят в части свое печальное положение, рішили выслати делегацию до премьера Складковского, котрому представили бы свое положение и зложили на його руки свои требования. Через одну влітальну в правительстенных кругах особу впросили собі таку авдиенцию. Сам прем'єр Складковский назначыл ей на день 29 мая 1938 року. В сам день визнаненої авдиенции освідчено делегатам, что прем'єр з певных взглядов лично делегации не прийме. Делегацию натомість принял неякий Савицкий, директор департаменту. На самом вступі обяснил делегатам Савицкий, что прем'єр не може приняти лемковской делегации, хотяй обішял, бо зразилбы собі украинцев, з которыми мусится числити. Авдиенция у пана Савицкого тревала пол години. Всі дезерраты и прошения, предложені Савицкому делегатами зостали отшмарены и неувзгляднены. В концовій розмові з делегатами Савицкий выразился, что правительство не потребує числится з лемками, бо они не представляют ниякой силы, а до того "сучин komunizmem". Делегаты выйшли от Савицкого дуже пригноблены, а один з них полголосом заспівал: "Do Ciebie Boże wznosimy błaganie, sanczyjną Polskę racz ukarać Panie", які то желания скоро выполнилися. В состав делегации входили: д-р Орест Гнатышак, адвокат в Крыници, Йосиф Яворский, нотар в Буковску, Методий Трохановский, учитель в Крыници и о. Йоанн Полянский, парох в Вороблику Королевском.

17. УКРАИНІЗАЦІЯ ЛЕМКОВИНИ

Националисты украински старалися всякими способами зукраинизовать лемков. Лемки ставили сильный опор. Украинским националистам пришел з помочом перемышльский епископ Йосафат Коцыловский. Он поручил діло українізації Лемковини подвладному духовенству, котре ревно выполняло поручение своего Владыки и допровадило до несчастной религійной войны на Лемковині.

Епископ Йосафат Коцыловский был родом з Пакотовки, саноцкого повіта. Богословські студія кончил в Римі в заведенню так званым "Gregorianum". Яко молодий священник викладал догматику в духовній семінарії в Станиславові, а потім вступил до Чина ОО.

Василян. В часі першої світової війни нашолся на еміграції в Відні. Там съорганизував богослов перемишльської та львівської єпархії і з них утворил провізоричну духовну семінарію з резиденциєю в Кромеріжі, на Моравах, де запознался з м'стцевим латинським парохом, а познійшым єпископом Дром Стояном, котрий тішился великим вліяніем на цисарському дворі в Відні. Благодаря той знакомості о. Йосафат Коцыловский зостал в р. 1917 (в часі першої світової війни) єпископом перемишльським. Был то чоловік гладкий, добре виспортований, товариский, доброго сердця, але при том дуже нетактовний, впертий, загонистий, неуступчий, а под взглядом політичним різний український націоналіст. Українська обіщевенность Перемишля вносила на него два рази зажалені до римської Кури за нетактовне його поведіння в виду української інтелигенції. Єпископ Коцыловский в своєму загонистому у способленню рішив Лемковину зукраїнізувати. Найсамперед суспендовал двох руських каноників та членів перемишльської Капітули: о. Кароля Волошинського та о. Йоанна Войтовича, найбільше заслужених священників, щоби йому не мішати в його плянах. Внесений через тих двох священників рекурс до Кури римської зостал рішеній в користь покривденних. Курия римська знесла суспензу, а Коцыловському наказала перепросити суспендованих через него священників.

Єпископ Коцыловский забирал з Лемковини старих лемковських священників та переносил їх на восточні терени своєї єпархії, а на їх місце посыпал молодих, недосвідченых священників, котрим поручал українізувати лемков, обіцюючи яко нагороду за добрий успіх тлусту парохию. Українські священники взялися ревно до праці та не лем в церкви, але і в читальні та по приватних домах. Церковну проповідальницю замінено на політичну трибуну та на місце метаня громов та проклятия под адресом кацапов, москвофілів, большевиков, схизматиків, безбожників та ін. Вместо слова Божого вірні мусіли слухати лекції о Україні. Народ зненавіділ тих священників, котрі меже прочим оказалися добрими екзекуторами в стіганю належностей за духовні обслуги та перестал ходити на Богослуження.

Розпочалася завзята борьба меже парохом та парохиями. Парохіяне жадали от священников говошения Слова Божого, а коли священник зачал говорити о українстві всі выходили з церкви. Писали зажалені та проосьби до Консистории, висыпали делегації до єпископа, просили о зміні священника, грозили православием, але все дармо, як бы метал горохом о стіну, єпископ оказался неуступчим. В його переконаню тоти священники ревно выполняли зарядженіє єпископа, отже заслугуют радше на нагороду. Народ не знайшовши у єпископа справедливости, а в терпеливости вычерпаный до крайности, порадил собі в тот способ, што сорвал з католишком церквом, а присоединился до православия.

18. ПРАВОСЛАВІЕ І РЕЛІГІЙНА БОРЬБА

Першом парохиом, яка в р. 1926 перейшла на православіе, була Тылява, коло Дуклі, кроснянського повіту, де парохом був зненавиджений через лемков о. Школьник. Слідом Тыляви пошли і други парохии. В новоутворених православних парохіях зачата будувати нови церкви, звичайно близко католицької церкви, і спроваджати з варшавської митрополії православних священників. Народ заполнив православні церкви, а католицькі світили пустком. Жертвеність на будову православних церквей була велика, у неодніх просто геройська. Двох католицьких священників, ідучи разом з народом, перейшли також на православіє. Ними були о. Димитрій Хиляк і о. Онуфрій Срський. О. Хиляк був лемком уродженцем в Білцаревої і мал приход в Избах.

Однак не всі парохии в цілості переходили на православіє. По більшої часті перейшла лем якаси часть, а друга частина полишилася при католицизмі. На тих послідних мали інше впливання українські священники. Под впливом так католицьких як і православних священників розпочалася завзята борьба меже населением католицьким а православним. Борьба тата замінилася з часом в релігійну війну.

Православні узброєні в палиці і сокири начали нападати на католицькі церкви, розбивали замки і оттамань забирали літургічну утвар, оправдаючи, що тоти річі були куплені за жертви через них складані, отже сут их власностю. Покривджені католики слідуючої ночі узброєні іще лучше от попередних, нападали на православні церкви і оттамань виносили зрабовані річі. Трафлялося, що обі узброєні сторони рівночасно стрітилися разом і розпочинали кровавий бой. Меже одними а другими ненависть була так велика, що взаємно робили собі ріжни прикрости. Одни другым выбивали шуби в окнах, метали гной до студні, нищили засіві и т. д. Адміністраційни власти були глухи на тоти выбири і малося впечатлініе, що були з них задоволені після старо-панської засади "риє́ Rusina na Rus'na". Були случаи, що державні чинники подъюджували одних против других. Тоти напади і выбири кончилися довгими процесами, вироками, вязницями і гривнами. Була то одна з найсмутнійших карт історії Лемковини. До якого великого несчастья допровадил нетакт и политичний шовинизм епископа! Конец той братобойчої борьбы положило основание для Лемковини власной епархии з резиденцией епископа в Рыманові - Здрою.

19. ПОЛЬСКИЙ СЕЙМ ЗНОСИТ НАЗВУ "РУССКИЙ", А ВПРОВАДЖУЄ НАЗВУ "УКРАИНСКИЙ"

На підставі внесения проекту послов "Клубу Українського", підписаного через українських послов д-ра Загайкевича, д-ра Барана, Левицького, Хруцького, Палієва, Лянга, Максимовича, Зубрицького, Струпинського, Юхнєвича, Вислоцького, д-ра Блажкевича, свящ. д-ра Пеллиха, д-ра Біляка, Тертаковця, Кохана, Великановича, Луцького, Куньки і Рудницької — Польський Сейм видал дня 15 червня (июня) 1928 р. уставу в ділі законного впровадження назвы "український" вмісто до тепер уживаної "руський". Устава тата складалася з 4 артикулов.

Артикул перший голосит (дословно) "Na oznaczenie zamieszkałej na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej ludności narodowości ukraińskiej używa się nazwy ukraińska zamiast używanej dotychczas nazwy ruska. Stosownie do tego następuje się też nazwy Rusin, Rusinka, — nazwami Ukrainiec, Ukrainka.

Nazwy Ukrainiec, Ukrainka, ukraiński zamiast Rusin, Rusinka, ruski, używane będą we wszystkich ustawach, rozporządzeniach Prezydenta Rzeczypospolitej, Rady Ministrów i poszczególnych Ministrów.

Wszelkie państwowé czy samorządowe władze i urzędy będą używały tej nazwy we wszelkich rozporządzeniach, ogłoszeniach, okólnikach, pieczętkach i t. p. W szczególności nazwy tej używać będą władze szkolne w swych aktach, wykazach, świadectwach szkolnych i t. p. Nazwa ta wprowadzona będzie do nauki szkolnej i do podręczników szkolnych. Także wszelkie wydawnictwa, czy to państwowé, samorządowe, czy też wydawane przy pomocy lub za aprobatą władz, używać będą powyższych nazw.

Артикул drugi: W celu uzgodnienia z art. 1. odnośnych postanowień obowiązujących ustaw i rozporządzeń, zmienia się użyte w pojedynczych ustawach i rozporządzeniach nazwy ruski na ukraiński, a Rusin, Rusinka na Ukrainiec, Ukrainka. Дальше цытує вшытки дотеперішньої устави и розпорядженя, в которых належит тоты зміни перевести.

Артикул третий: Wykonanie niniejszej ustawy porucza się Prezesowi Rady Ministrów oraz interesowanym ministrem.

Артикул четверty: Ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem jej ogłoszenia.

Одним почерком пера без найменшої дискусии сейм санацийной Польши, составленый из польских и украинских националистов и обшарников, идучи политично дорогом германских людоидов, зливидувал русский народ в преділах Польши, а на його містце поставил українського ідола, котрий неодовгаго, бо за 11 літ познійше в часі гитлеровской окупации вstromил свой кровавый меч глубоко в сердце поляка.

20. ПРОТЕСТ ГАЛИЦЬКО-РУССКИХ ІНСТИТУЦІЙ

Против той злочинної ухвалы санацийного сойма десят русских інституцій, находящихся на терені Польщі, внесло до польского правительства слідуючий протест: "В продовженню послідного десятиліття, а именно от начала отбудовы Польской Державы до теперішнього моменту Правительство Річыпосполитой Польщи без взгляду на його персональны зміни и ріжниці в програмах діяльности, завсегда и стало употребляло и до сего часу употребляє официально назвы "Русь", "русин", "русский". Том назвом опреділює Правительство туто часть мало-русскої людности, яка силом факту по світової войні ввояла в состав теперішньої Польской Державы.

Принятый Правительством официальный термин "русин", "русский" не лем основуєся на традицій историчной Польши, котра в давних віках стало його употребляла, але што важніше, цілковито отвічат историчной традиціи, як и самой національной сознательности, в том заинтересованої людности.

Хотяй доказувати правдивости высше поданой тезы значилбы тыльо, што вторичне открывание Америки, то однак бывают моменты, што даже очевидну правду, затемнену через зло волю людей, належит освітлити. Подобнож представляются діло з назвом "Русь", "русский".

Благодаря счастливой, зовнішній конюнктурі, а именно материальному и моральному попертю Австро-Германии, революции в России, высуватся в двох поспідних десятолітіях на платформу житя историчного малорусского населения криклива партія українска, котра понесши в своїй діяльности цілковите поражение, старается вшелякими средствами утримати под своим протекторатом гегемонію, высуваючися з ей рук, як тоже по мысли своих политичных цілей старается наклонити Правительство Польске до официальной зміни назвы "Русь", "русский" на "Украина", "украинский".

Про тото подписаны культурно-економичны Общества уважают за свой обовязок звернути в том ділі увагу Правительства Польского на то, в слідуючий способ:

I.

От найдавнійших часов уживано термину "Русь", "русский", не лем для означения цілої Київской Державы, але также його поодиноких частей и його жителей. О том свідчат так давнішы трактаты торговельны, заключены в 911 944 роках меже Руссию, а державом Византійском, як тоже ціла русска литература в ей историчном розвитку:

"Аще ударит мечем или копієм" — читаме в договорі великого князя Игоря з Греками в р. 944. (Полное собрание літописей, Т. I. стор.

19) — “или каким любо оружiem Русин Грчина или Грчины Русина, до того діла грѣха заплатит сребра літр 5. по закону Русскому”.

В найзнатнішом памятнику русского письменства княжого періода, а именно в “Слові о Полку Игоревом” стрічаме дуже часто термін “Русь”, русский”.

Нпр. “Тоска розлъєся по Русской земли”, Печаль жырна тече средь земли Русской”, “За землю русску, за рамя Игореве.” и т. д.

Того терміну ужывано не лем на пространстві давной Державы Київской, але тоже в часі существовання Галицко-Волинской Державы, котра повстала на територии Червенских Городов. Головный будовничий той державы князь Роман Мстиславич, тытуловался “самодержцем всей Руси”.

По упадку Галицко-Волинской Державы в р. 1340 население їого в дальшым тягу ужывало назвы “Русь”, русский”, и тутою свою национальну назву заховало до наших часов.

Корыфеи литературного одродження Галицкой Руси в первой половині XIX столітия, а именно Маркиян Шашкевич, Яков Головацкий и Иван Вагилевич не лем не встыдалися своего национального имени, але противно в своих политычных трудах з надзвичайном силом подчекают свое русске походжение:

“Русска мати нас родила, русска мати нас повила, русска мати нас любила.”

На цілой давной Галицко-Волинской Державы, де жыє русске население даже в далеких, глухих горах Карпатских, означат она свою народность словом “русин”, “руsnak”, откаль по отшмареню окончания “ин”, и “ак”, правльно утворится имя прилагательне “русский”.

Нич отже дивного, што даже корыфеи українського движения проф. Мих. Грушевский, в своїом труде п. з. “Очерк истории українського народа”, мусіл признати, што в Галичині удержанася и до тепер существует традыция русского имени, а именно ту и поляки и русини называют язык и племя українске “руссским” (стор. 427).

Политычный проводитель українской партии Л. Цегельский в своїй брошури п. з. “Откаль взялися и што означают назвы “Русь” и “Украина” (Львов 1907) отверто освідчыл слідуючо: “Мы галичане не находиме возможности отказатися от имени “Русь”, “русин”, бо ужываночи в слові і в письмі тых назв, мы добре знаємо, што тоты слова означают то само, што “Украина”, “украинец”.

II.

На пространстві віков для означеня цілой русской людности ужывали папы в своих буллях стало термину “rutheni”, што ест идентичне з термином “русин”.

III.

В польских державных декретах, в творах польских кроникарей и историков стало стрічаме термін “Русь”, русский”. Нпр. В договорі

покойовим меже Казиміром Великим а литовскими князями (1340-1349) чытаме: "Аже побѣгнет Русин, а любо Руска во Львов . . . , выдати его."

З територии Галицкого Княжества, по юго упадку утворила Польща за часов Казимира Великого Русске Воєводство, на чолі котрого стоял "Генеральныи Староста Русских Землей".

В спадку по поляках австрійске правительство означало терминами "Renssen", "Russen", "Ruthenen" малорусске население Галичыны, Буковины и Закарпатской Руси от конца XVIII ст. до 1917 року, коли то цісар Кароль I. ужыл по раз першый официально термину "украинский".

IV.

Назва "Україна" была впроваджена в Польщы доперва в другої половині XVI ст. по Унії Любельской в значению чисто географичним, а именно для означения найдальше на восток высуненых воєводств: київского, черниговского и брацлавского, положеных "на краю" (у краю) польской державы, подобно, як тепер ужыватся термину "кре́сы", откаль здаєся тяжко былобы выпровадити народность "Кре́совці".

Термин "Україна" уживано в значению чисто географичном, а не национальном, о том свідчыт хотяйбы то стеченье обстоятельств, што даже в бурливых часах творения сурогату украинской державы, а именно в XVII ст. Богдан Хмельницкий тытуловал себе "руским самодержцем". "Малый я и незначный чоловік" — говорил он польским комисарам — "але з волі Божої стаў я самовладцем и самодержцем русским. (Мих. Грушевский — История Украины — стор. 303). Рівнож Польша на основі Унії Гадяцкой зобовязалася з "Україны" т. е. з трех высше выміненых воєводств утворити автономичне "Велике Княжество Русске".

Своє ширше розпространение осягнула назва "Україна", "український" доперва в часі світовой войны, коли то з одной стороны в наслідствію революции в России, на основі Береского покою повстала "Велика Україна", а з другой по падению Австро-Венгер на землях Галичини дня 1.XI.1918 р. была оголошена "Западна Україна".

В тот способ давний термин географичный в послідных часах стался политычным, але не национальным.

На подставі высше представленого стану річы подписаны Общества просят:

1. Ужывати для означения народовости мало-русской людности в трапицях Польской Державы официального термину "Русь", "русский", што есть согласне так з историчном правдом, як и от віков уживаном через саму людность назвом.

2. От имени существительного "русин", согласно з граматычными вымогами, по вышмареню окончания "ин" творити имя прилага-

тельне "русский", а не "русинский", подобно як от имен существительных "словянин", "татарин", "болгарин" твориме умена прилагательны "словянский", "татарский", "болгарский".

3. Уживати термину "украинский" исключительно в политичном значению для опреділення той політичной партіи, котра поставила собі за головну ціль утворение "Самостійной Соборной України" от Карпат и Сяну до Кавказу и Дону.

Ставропигійский Институт во Львові, Общество "Русских Дам" во Львові, Общество "Русский Приют" во Львові, Краєвий Союз Кооператыв "Дністросян" во Львові, Кредитовый Союз "Захиста Земли" во Львові, Наукове Общество "Галицко-Русска Матица" во Львові, Общество Русских Студентов "Друг" во Львові, Общество им. Михаила Качковского во Львові, Общество "Руское Касыно" во Львові, Русский Ревизийный Союз во Львові.

Рекурс не дождался отвіта. Стался голосом вопіючым на пустині. Польско-українска мафия справила тризму над гробом галицко-русского народа. Людова Польща приняла в спадку по небожці Санацийной Польщи термин "украинец", "украинский" для означения мало-русского народа, живочого на теренах теперішной Річыпосполитой Польши.

21. АДМИНІСТРАЦІЯ АПОСТОЛЬСКА ЛЕМКОВИНИ

Коли на Лемковині шырилося православие скорым темпом и коли повстала обава, што вшытки лемки перейдуть на православие, занепо-коилася тым Курия Римска, поинформована о выпадках на Лемковині через польского примаса Гльонда. Штобы ратувати полищену часть католицкой церкви на Лемковині, Апостольский Престол в порозумінию з Правительством декретом св. Конгрегации для Восточной Церкви з дня 10 лютого 1934 "Quo aptius consularer" вилучил десят деканатов з Перемышльской епархии и для них утворил окрему адміністраційну область, яком має управляти Апостольский Администратор "ad nutum S. Sedis". Тота область получила назву Апостольска Адміністрация Лемковини (Apostolica Administratio pro Lemkis) и зостала подчинена безпосередно Римской Кури. Министерство Религийных Віроисповіданий визначило Рыманов-Здрой (Nova Roma) в виллі графа Яна Потоцкого на резиденцию для Апостольского Администратора и його Кури. Первым Апостольским Администратором зостал іменованый лемко о. д-р Василий Масцюх, бывший профессор каноничного

права в духовной семинарии в Перемышли и доцент львовского университета. Своё урядование розпочал перший Администратор торжественным священием йорданской воды на Сяні в Сянокі дня 19 января 1935 року.

В адмініструванню нової єпархії приняв до співпраці о. Йоанна Полянського, бывшого пароха в Смольнику в характері канцлера Курии и референта. Цілый тягар працы спочал на плечах тых двох особ. Труд был тяжкий, клопотов много. До Апостольской Администрации были зле успособлены и епископ Коцыловский и єпархиальны священники українці и украинска преса и православны. Православны священники относительно до Апост. Администрации заховували доста-точно такт и благоразумие и не было меже ними а Администрациом не-желательно инцидента. Найбільшими ворогами Апост. Администра-тора были українски священники во главі з епископом Коцыловским и редакторы українских газет. Українски священники слідили кож-дий крок Апост. Администратора, розсівали о нем ріжни неправдивы вісти и ощерства и доносили о всем епископу Коцыловскому, а тот пи-сал ріжни репліки до Кури Римской, чтобы в якнайчорнійших крас-ках представити його діятельность. Преса українска секундувала тым клеветам. Апост. Администратора представляно яко народного и рели-гийного ренегата. Каждый, кто лем мог, старался скубнути його опіню и авторитет. Ище и днес, по 22. літах його смерти, трафляются ріжно-го рода Красовски, котры в украинских газетах в ордынарный способ безчестят його память. (В "Ленінська молодь", Львів 1959).

Коли однак вшытки способы ворогов не потрафили подважити його позиции, злочинна украинска рука подсунула йому до корму отрую, от чого трагично закончил свое трудящееся житє дня 10 марта 1936 р., похоронений на кладбищи своего родного села Новой Веси, но-восандецкого повіта. Похорон провадил епископ Коцыловский при содійствї двух латинских епископов. Всі прочи греко-кат. епископы поднисли бойкот и на похорон не приїхали.

Відомость о смерти о. д-ра Маслюха наполнила великим ра-достьюм вшыткых його врагов, котры были переконаны, што з його смертью Апост. Администрация зостане зліквидувана, евентуально його наслідником буде іменованый украинец. Роззеранося на вшытки страны и вышукувано кандидатов на тот уряд. Розчарование наступило, коли ище в часі похорону о. Маслюха наспіла з Апост. Столиці за по-середництвом Нунціатури в Варшаві номинация о. Йоанна Полянського, дотеперішного Канцлера Кури, регентом Апост. Администрации на правах Капітульно Вікарія аж до часу номинации нового епископа взгядно Апост. Администратора. О. Полянський обнял урядование дня 12 марта 1936 р. и провадил його до дня 7 октября 1936 р. Українски националисты выдали на о. Полянского два разы вырок смерти. Пер-

шый раз прислали йому вырок на письмі, другим разом через прибітьє на дверях канцелярії куріяльної труп'ї голови, намальованої на картоні з українським тризубом. Українські священники засыпували Римську Курію всякого рода доносами і клеветами на о. Полянського. Одного разу вечером, коли о. Полянський вертал з поїзду, напали на нього українські хулиганы и тяжко його потурбовали. Скоро виявилось, що том бандицтвом шайком руководил український священник. В такій атмосфері праця в Апост. Адміністрації була дуже тяжка.

Другим Апост. Адміністратором заміненою через Римську Курію був о. д-р Яков Медвецький, бывший професор Богословія в духовній семінарії в Станіславові і митрат станіславської Капітули. О. д-р Медвецький був чоловіком добрым, але слабої волі, котра проявлялася у него з причини його болізни на цукрицу. Воспітаний на всході не знал Лемковини ани лемковського народа, через што оказался менше отвітним кандидатом на становиску Апост. Адміністратора, чым його попередник о. д-р Масцюх, чоловік великої енергії і желізної волі.

В часі урядування о. Полянського Курія Апост. Адміністрації видала друком "Шематизм гр. кат. духовенства Апостольської Адміністрації Лемковини на рок 1936", отриманий через о. Стефана Ядовського, Советника Апост. Адміністрації. Шематизм тот єст цінний для нас з той причини, што містит в собі исторію лемковських парохій і єст заоштранений фотографіями лемковських церквей. Жаль толькo, што було видано лем в 200 примірниках, а то сталося по причині браку фондів. Апост. Престол оцінюючи роботу о. Полянського, яко управителя Апост. Адміністрації переслав на його руки слідуючу благодарственну грамоту: "Nuntiatura Apostolica Poloniae, Varsaviae, die 13. Inlil 1936. Nr. 13599. — Reverendusime Domine! — ... Hac occasione libenter utor Tibi mevitas grantias plurimas, ipso Apostolicae Sedis nomine; persolvendi de aqantlato labore diffcillimis in adiunctis et cunctis vivibus impensis ad promoendum spirituale bonum Fidelium prorisorie Tuae curae commissorum: Deus retribuat! Cultu et aestimatione singulari permanere studeo. Dominationi Tuae Reverendissimae addictus in Domino. A. Pacini.

Reverendissimo Domino Ioanni Polanski, Regenti prov. Adm. Apost. de Lemkowszczyzna."

В часі правління Апост. Адміністрацію о. Полянський видал печатию два свої труды: 1) п. з. "О достоинстві священника", 2) п. з. "О верховній власти св. Апостола Петра и його наслідников Христової Церкви".

22. ПРОСВІЩЕННЯ НА ЛЕМКОВИНІ В МЕЖЕВОЄННОМ ЧАСІ

По першой війні світової основано на Лемковині организацию под назвом "Лемковский Союз", котра лучила вшыткых лемков в одну цілость. Предсідателем той организации был д-р Орест Гнатышак, адвокат в Крыниці (замордований в Осьвенцію), а секретарем Методій Трохановский, учитель в Крыниці. Лемковский Союз устроювал, што якийсь час в центрах Лемковини собрания, на которых численно брал участь лемковский народ. На собраниях порушано вшыткы относячися до культурно - просвітительного и економичного жыття лемков, а передовсім обороны перед мазепинством. Органом Лемко-Союза был еженедільник "Лемко", котрого редактором был Методій Трохановский. Газета тата была слабо редакторана, через што не была так популярном, як перед войном был популярный "Лемко", выдаваний Дмитром Вислоцкым. Газета мала фашистовске направление, длятого субвеньовало ёй краковске воєводство и Выділ Повітовый в Новом Санчи. Власными фондами и з лівым направлением в атмосфері неприхильної для лемков не дало бы ся газету удержати. Лемко-Союз мог существовать и провадити свою діяльність благодаря прихильности краківского віце-воєводы Малашинского, котрый был для лемков щырым приятелем и защитником лемковских діл.

Украински националисти, котры стреміли до украинизации лемков, рівночасно выдавали для лемков украинску газету "Наш Лемко", котра выходила во Львові и была кольортова на Лемковину в тысячах екземплярей. Редактором той газеты был Таранько, личность дуже сомнітельна. Газету тути лемки не радо читали, бо знаходили в ней саму лож и клевету.

За згодом польских школъных властей на кілька літ перед другом світовом войном впроваджено в лемковских школах учебники на лемковском говорі. Автором тых учебников был учитель Методій Трохановский, котрому познійше надано право учити лемковского языка в учительской семинарии в Старом Санчи. Учебники тоты были добре опрацованы и діти радо з них училися. Цільом польских властей на впроваджение до школы лемковских учебников было, чтобы лемков отлучити от русского языка, подобно як давнійше впроваджено в той самой ціли фонетыку. Коли однак власти зауважили, что лемковскими учебниками не осягают свойой наміреной ціли, в послідном році перед другом світовом войном, позносили в школах лемковски учебники, а на их містце запровадили украински. Трохановскому одобрили право

учити лемковского языка. Был то один из многих экспериментов на "знищенні Русі". Школьный куратор Гадомский на одной конференции в Крынице в присутствии наших кількох интелигентов выразился так: "Lemkom nie potrzeba nauki. Wystarczy, jak ich dzieci nauczą się trochę czytać i pisać".

Так ото санацийна Польща дбала о просвіщеніе народа!

Лемко-Союз не одограл вправді великой ролі, але на всякий случай має на своїм конті деякі осягнення. Головном заслугом Лемко-Союза єст основание Апост. Адміністрации Лемковини и зликовидование религійной борьбы на Лемковині. Лемко-Союз перший поробил кроки в ціли одорвання Лемковини от украинских вліяній епископа Коцьловского и основание на Лемковині особной епархии. На собраниях Лемко-Союза брали участие так греко-католики, як и православны. Там накликувано до згоды и любви обох сторон, религийно розділеных меже собом. Робота Лемко-Союза хотій в невеликом маштабі была проваджена, але виказала свои успіхи. Активними членами Лемко-Союза были: д-р Ярослав Сьюкало, адвокат в Горлицях, д-р Йосиф Перелом, адвокат в Сянокі, д-р Евгений Шатынський, адвокат в Сянокі, д-р Симеон Возняк, адвокат в Коросні, д-р Теофіл Курилло, адвокат в Krakові, д-р Йосиф Гукевич, професор гімназии в Сянокі, Роман Максимович, професор гімназии в Горлицях, Дмитрий Генсьорський, нотар в Сянокі, Йосиф Яворський, нотар в Буковску, Теодозій Ядовський, студент медыцини, Теодор Войтович войт в Устью Русском, Степан Барна и Йосиф Енкала, учителі в Вороблику, Алексей Вислоцкий, учитель в Ганчові, Алексей Милянич, учитель в Поворознику, Павел Гайда, учитель в Тростяні, Иван Байко, учитель в Барвинку, Емануил Мокрицкий, скарбовий советник в Сянокі, Михаил Музичка, чиновник в Сянокі, Михаил Перелом, асекураторний агент в Сянокі, Александр Гнатышак, коморник в Грыбові, Александр Гукевич, купец в Сянокі, Николай Юрковский, учитель в Сквиртном, Юрий Порошинович, учитель в Выссовой, Александра Вислоцка, учителька в Квятоні, Яновицьки из Крыници і много других.

В роках 1936—1937 дал ся запримітити сильный натиск на лемков зо стороны санации, который проявлялся в переносе лемковских учителей на польські села, усуваніе русских шульдов из кооперативов и читален. Притом приходило до ріжних цесій, протестов и штрайков.

Головный был в р. 1937 школьный страйк в селі Сквиртне, горлицкого повіта, яко протест против перенесення любимого и примірного учителя Николая Юрковского, знаного лемковского патріота и общественного діятеля, до Келлечини. При виїзді його село провадило його з процесіом до границі села, а потом через кілька місяцей не посыпало дітей до школы. Санация, як бы предчувала конец своего панования бісилася на право и ліво и гнобила бідный народ.

Велику ролю для культурно-просвітительного розвою Лемківщини одногод музей "Лемковщина" в Сянокі, оснований проф. Львом Гецом з Krakова, котрий посвятил для него цілых десят літ мозольної праці. Музей міститься на сяноцькому замку, одреставрованим основателями музея. Посідає багато цінних експонатів, котрих число з кожним днем збільшалося. За кілька літ основано другий музей под назвою "Музей Землі Саноцької", а по війні злучено оба разом і тепер є єдиний музей в Сянокі. Лемківський музей взбудил в народі велике заинтересування в його культурно-просвітительних досягненнях і стався поважним науковим інституцією, з якої користались також і чужі учени. Великі заслуги для музея положили: проф. д-р Ярослав Константинович, проф. Ірену Добрянську, о. проф. Стефан Венгринович і інші. Д-р Ярослав Константинович на тлі того музея видал кілька цінних праць.

По виселенню лемків з Карпат полишилося по церквах багато забуткових предметів, котрі якася невидима рука поусувала. Велика шкода, що тоді лемківські цінності не знайшли місця в музею. В избянській церкві находився чудесний образ Матері Божої Избянської з першої половини XVII ст. Образ тоді забрали з избянської церкви кс. Францішека Игнаца, лат. пароха в Бересті, а на тоді місці поставили копію того образа. Оригінал знаходить в посаді кс. Игнаца.

23. МІЖНАРОДНА ПОЛИТИЧНА СИТУАЦІЯ ПЕРЕД ДРУГОМ СВІТОВОМ ВОЙНОМ

По першій світовій війні (1914—1918) заключений в р. 1919 так званий "Версальський трактат" не зливидовав вшyткіх непорозумінь і суперечностей, які були основою конфлікту в р. 1914. Німці, з причини програної війни понесли великі страти. Італія і Японія, хоча брали участь в війні по стороні побідителів альянсів, при поділі добычами не одержали таких користей, котрі отвічали би їх потребам і їх аспираціям. Начато борбу о новий ринок збута і о тоді терені, котрі були обильні в сировці. Вшyткі тоді три монархії заключили з собою союз, знаний нам під назвою "Ось Рим—Берлін—Токіо", і уділяючи собі взаємної помочі, начали цілу серію агресивних предпринятій. Японія, по опануванню в р. 1931 Маньчжурії, приступила до територіального подбою Хін (Китая). — Італія загорнула в роках 1935—1936 Абісинію. — Німці, по самовольному впровадженню в р. 1934 обов'язкової військової служби, заказаної версальським трактатом, заанксовали в березні 1938 р. Австрію, а в вересні того ж року загорнули Судети, а на весні заняли терен Клайпеди, а в

конци высунули територияльны претензии под адресом Польши. Западны державы Англия, Франция и Америка не предприняли ниякых средств, чтобы противідіяти такої брутальної політиці, стосуваної через державы Оси. Така поблажливост заохочувала державы Оси до поднімання штораз то больших авантурничых кроков, загрожающих свободі и покою світа. Символом політики уступств был заключеный в р. 1938 "Монахийский договор", силом котрого Правительство Англіи и Франции апробувало гитлеровский план захвату Судетов. Причином такой политики было стремление тых держав ужити Німців и их союзников до войны против Советского Союза, котрого уважали за опасного конкурента на світовых рынках. Кромі того западны державы боялися сотрудничества Сов. Союза в революційном движению робочичом, котре в часі найбóльшого економичного кризиса (1929—1933) сталося для капитализму барз небезпечном силом.

В Италии и Німеччині, а также в декотрых інших краях, правительственные круги узнали, что найлучшим способом усмирения бунтующих масс єст установление фашистовских режимов, осуществляющих власть при помочи террора и войсково-полиційной дыктатуры. В Японии существуючий автократичный и милитарийный строй от давна дусил всякое революційне движение. За головного ворога фашизм узнавал комунистов, котрых истреблял цілом силом.

В р. 1936 фашистовски державы заключили так зв. "Антикоминтерновский пакт", выміреный против Советского Союза. Под позором борьбы з комунистами жестоко нераз розправлялися з вшыткими поступовыми, а даже культурными организациями, не маючиминич ѿщого з комунизмом. З часом однак спостереглося правительство Англіи и Франции о результатах монахийской угоды и о небезпеченстві яке грозит світу зо стороны фашистовских держав и в марта 1939 р. обіцяли уділити гваранции Польщи и начати пертрактации на тему войскового союза з Советским Союзом. Не зробили однак жадного кроку в ціли запобіження німецкой агресии. Треба было, чтобы гитлеризм понюс пожар на цілу Европу и переконал западных политиков, кто єст найбóльшим ворогом человічества и кто грозит уничтожением культуры и свободы народов.

Друга світова война началася от напасти німецьких империалистов на Польщу. На початку р. 1939 гитлеровски Німці зажадали от Польши територияльных уступств, а передовсім прилученя до Німеччини вольного міста Гданьска и утвореня на територии польского Поморя так званого "Корытаря". Требования тоты были неможливы до приняття, а гитлеровцы были того цілковито свідомы. Тож трактовали тово, яко претекст, а в грунті річи носилися от давна з заміром цілковитого знищеня Польши, яко державы и яко народа. Не раз говорили о том Гитлер зо своима компанами. Приміром на одной конференции,

отбытой дня 23 мая 1939 р. Гитлер повіл: "Гданськ не єст предметом спору. Ходит ту о поширенie нашого жытевого пространства (*Lebensraum*) на востоці, о запевнение средств живности, о полагоджение балтицкого проблема". Іншым разом, а то на кілька дней перед нападом на Польшу, бо 22 серпня выразно Гитлер выявил свои заміры до Польщы: "Знищение Поляков" — говорил он — "єст нашым першим и найважнійшим обовязком. Даже, если бы война мала вспыхнути на западі, то знищение Польцы мусит быти нашом первом задацом. Децизия мусит быти сейчас выполнена из взгляду на пору року. Для цілей пропаганды подам якусь причину выбуху войны, менше з тым, ци буде она віродостойна, ци ні. В цілях звязанных з розпочатым и проваджением войны не децидує право, але побіда. Будьте без милосердя! Будьте брутальны!"

О намірениях и чувствах, якы пытал німецкий империализм в виду поляков, знало большинство польского народа. Трагедия поляков полігала на том, што тогдашне правительство не уміло, а даже не хотіло узнати небезпеченства, яке грозило Польщи зо стороны ненасыченого гитлеровского фашизму, не числячогося з жадными вымогами межинародного права.

О близорукости санацийных политыков и о ц'лковитой недостачі з их стороны почутъя отвітственности за судьбу краю, свідчат посуненя, як занятие через польски войска Заолься в том самом часі, коли Гитлер приступил до поділу Чехословакии и коли Німці зголосили под адресом Польщи свои ультимативны требования, вымірены в сувереннность краю. Збагателізование через правительства многих крайов, загроженых гитлеровском агресіон, уможливило Німцям перепроваджение в першой фазі блискавичных операшій, благодаря которым вкоротці запанували над цілым европейским континентом. Доперва нападение Гитлера дня 21 червня (июня), 1941 на Советский Союз отворило очы opinии бубличной на грозу ситуациі и склонило до соєдиненія вішытых антифашистовских сил до борьбы з грозным ворогом человічества, якого на рівні до сих пор не знала история.

24. ГІТЛЕРОВСКА ОКУПАЦІЯ ПОЛЬШІ

В погодне вчасне утро дня 1 вересня 1939 р. завырчали над Польщом воєнны самолеты з зловіщым зламаным крестом на крылах, а выбухи первых бомб зачали сіяти смерт и знищение. Был то знак начатой другой світовой войны. Народ не вірил ище в войну, бо до послідного момента газеты, радио и ціла санацийна пропаганда голосили з одной стороны, што погрозы Гитлера сут лем шантажом, а з другой, што на случай войны мы є "сильны, сплочены и готовы", а Англия и

Франция сейчас поспішат нам на помош. Тымчасом гитлеровські котюмни посувалися скорим маршом в глуб краю з выгодних пунктів выпадових от сівера и запада з Прус, от юга зо Словакии. Рівночасно на міста и села, на заполнены біженцями дороги, на комуникаційні лінії, на поїзди, на дворцы рухнул з неба ураган бомб, убиваючи цивильне население и шырячи пожежы. Был то новый способ провадження войны з цілым народом. Дня 7 вересня Варшава была опорожнена а слідуючого дня німецким войском окружена. Тысячи добровольцев зголошалося до войска. Никого не приймовано, бо не было оружия, амуниции, мундуров и транспортов. От первых дней войны пановал в краю комплетный хаос и десьорганизация. Жовніри хотіли битися з ворогом. На границі казано им цофатися без отдання даже одного вистрілу. Санацийни достойники в переполоху пакували куфри и вивозили гроши, маєток личний и державный. Генералы, полковники и майоры, вмісто боротися разом з жовнірами на фронті, утікали люксусовыми лимузинами напаковаными всяким добром, чтобы по двух тижднях знайтися в Заліщицях, а оттамаль втечи за границю перед гнівом народа. Предательське правительство полишило край, а народ отдало на произвол гитлеровского окупанта. Сднак борьба з окупантом не переставала. До борьбы сталу тепер жовнір и народ. Оборона была за взята, але силы ворога были без поровнання больши. Дня 27 вересня поддалася Варшава, а за кілька дней уж ціла Польща знайшлася в руках окупанта.

По мысли давно приготованых плянов Гитлер приступил сейчас до цілковитого нищіння польского народа под взглядом культуральным и біологічним. Он голосил, что Германия мусит повернути на дорогу давной агресии, пойти на Россию и на краї, з ньом сусідуючи и мусит тоты земли згерманізувати. Натоміст Грайзер, котрого по войні яко воєнного збродняра польский суд засудил на кару смерти, в маю 1941 р. освідчил так: "Поляки можут у нас працювати, але лем яко паробки", а до німців одозвался так: "Жадаю рішительно, чтобы сте были брутальні, тверды и ище раз тверды". Генеральний губернатор Ганс Франк, засуджений через Меженародный Трибунал в Норимбергу на смерть, высказал такы слова: "З цілом выразительностью мусит быти зазначена ріжниця меже німецким народом панов, а поляками. Поляки будут посідати лем такы можливости образования, которы покажут им безнадійность их народного быта."

Окуповану територию Польщи поділено на дві часті: одна часть (Шлеск, Велькопольща, Поможе, часть воеводства варшавского и лодзкого) прилучено до Німеччини, а з другої части утворено Генеральне Губернаторство, котре поділено на 4 дистрикты: варшавский, радомский, любельский и краковский зо столицею в Кракові. Генеральнym губернатором зостал Ганс Франк, когдашний то защитник Гитлера в

його процесах. Франк замешкал як удільний князь в замку на Вавелю. В першої часті розділеного краю населене зостало позбавлене власності мінія. Натоміст власність земська і промислова перешла в руки німецьких магнатів. Широко стосуваний був систем конфіскат і знищень. Часть селянських родин виселено до Генеральної Губерні, а молодеж вислано на роботи до Німеччини. Решту людности замінено на паробков на их власном господарстві, котри перейшли на власність німецьких осадників. Щоби вшиткіх удержати в послушнстві, окупант застосовал політику нечуваного терору, утиску і гноблення.

Школи позамыкано. Молодеж змушені до роботи понад силы в фабриках и фольварках. Священиків вивезено до концентраційних обозов. Арештовано професорів університеті. В одному університеті устроєно крематоріюм до палення тіл помордуваних по вязницях. Бібліотеки нищено і палено. Брутално виселювано польське населені. Серед острій зими в р. 1939/40 вигнано його разом з дітьми і хорами на произвол судьби, не позваличи з собою ніч брати, кромі ручного багажа. Кто не зостал виселений мусіл кожного дня ставати до роботи, визначеной "Арбайтсантом". Условия роботи були барз тяжкі. Треба було робити через 12 годин денно без жадного вінагородження. Приділи живности були барз скупы, не вистарчаючи до скромного виживлення. Побудовано много концентраційних обозов. Таки обози повстали в Радогощи, в Жабикові, Хелмні, де замордовано понад 300,000 людей.

В Генеральної Губерні накладано на селян велики контингенти з мяса, тлушу, молока, зерна і груль (бандур). Обшари дворські зостали обняті примусовим німецьким зарядом. Маєток державний і жывдовський уляг цілковитої конфіскаті. Окупант вивозил з краю велики богатства, а людей засудил на голод.

Для застрашения людей окупант стосовал засаду збройні отвічательності. За убитие одного німця карано кількадесят поляков, за браных первого ліпшого з улиці або з дому — або закладников, арестованых ведля виказов з горы уложеных, а достарчаних через конфидентов, котрыми по большої части были мазепинцы. В тот способ штоденно гинуло сотки Богу духа винных людей.

Под Осьвенцімом на мочарах приступлено до будови найбільшого в Європі концентраційного обоза. До робот той будови ужъто поляков. В том обозі знаходилося около 200,000 вязней найрозмаїтшої народности, не числячи мільйонов жертв, котри просто з желізничої рампи були проваджені до газових комор. От весни 1940 р. без перерви ишли ту з цілої Європи политични сказанцы всякої народності на смерт. Ту спроваджано транспорты жыдов и циганов, а даже со вітських веєнноплінных. Вшитки они из за брам Освенцима уж николи не вышли.

Освенцім составлял группу трьох обозов: Освенцім, Бжезінка и Мановице. Узники робили в 30-х так званих командах: в копальнях угля, в фабриках, в рольничом маєтку обоза и т. д. Обозы займовали поверхню 465 гектаров. Условия життя в обозах были ужасны. Люди умерали з голоду, от пошестей и з ослаблення вызикованого роботом понад силы, а тоже гинули бестиялько мордуваны. В р. 1941 обоз примусової працы замінился на обоз истребления. В Бжезінках побудувано перше уряджене до трута людей газом цыклоном. До паленя помордуваних тіл побудувано 4 величезны крематорийни пещи. До гнес не ізв'стне єст точне число жертв, котры згинули в Освенціму. Обчисляють на понад 5 миллионов. Гітлеровцы старалися витягнути користі з жертв даже по смерти. Річи их сегреговано и вывозено до Німеччини. Самой одежы вывезено 240 вагонов, а 2 вагоны самых окуляров. При помочи новійших техничных метод перепроваджувано потворный злочын людобийства, массового мордування миллионов людей, пробу вымордування цілых народов. В злочинных плянах Гітлера лежало биологичне истребление вшыткых славянских народов. Приговор уничтожения зостал выданый передовсім на жыдов. Гітлер зановідал ище в январю (січню) 1939 р., што нова світова война потягне за собом искоренение жыдов в Європі. Ище в вересні 1939 р. Гітлер выдал тайний розказ, котрый приготовлял осуществление того пляна. Жыдов з провинции зберано в больших містах, в котрый утворено замкнены мешкальны райони — называны "геттами". Жыди замкнены за мурами, засуджены на голод, десяткуваны через епідемии, потворно загущены на малой пространі, позбавлены елементарных людських прав — массово умерали. Таке єднак темпо уничтожения не отвічало гітлеровским людобийцам. В половині 1942 р. приступили до ликвидации гетта через мордованіе людей сотками тысячей. Попіл зо спаленых тіл в крематоріях вывозено вагонами до Німеччини и справляють ним німецкы огороды.

Гнес Освенцім звиджуют туристы з цілого світа, яко місце гітлеровского пекла на земли.

25. ГІТЛЕРОВСКО-МАЗЕПИНСКИЙ ТЕРРОР НА ЛЕМКОВИНІ В ЧАСІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВОЙНИ

Як лем німці заняли Западну Галичину зараз на Лемковині начали напливати численны ряды біженцев зо всходу, рекрутуючихся з українских националистов. Меже ними были головно священники, учителі, редакторы и урядники. Они утікали перед совітскими властями, а глядали захищення у німців. Они осіли головно по містах, але не брак-

по их и по лемковских селах. Німці приняли их з отвертыми руками, які своїх союзников и сотрудников и обсаджували ними посады народных учителей, школьных инспекторов, переводчиков, солтысов, войтов, информаторов, мужей довірія, конфидентов и т. д. Особливими взглядами тішылися они у генерал - губернатора Франка в Кракові, который поручил им в Кракові создати власну организацию под назвом: "Украинский Допомоговий Комитет". Цільом того комитета, як уж назва всказує, было допомагати німцям нищти славянський народ. Укр. Доп. Ком. был для гитлеровских людоідов правом руком. Його діяльність скоро далася отчути. На лемковску интелигенцию и сознательных селян посыпалися до німецьких властей ріжного рода доноси и очернення. Мазепинцы представляли лемков які польнофілів, москальофілів, большевиков и комунистов. Розпочалися поєдинчи и массовы арештования. Де не помогло очернение ужывано провокацій. Наведеме кілька приміров. Конфідент и провокатор Захарівский, якому надано посаду учителя в Вороблику, хотячи спричинити арестование місцевого пароха Полянського знял з стіни в сали школиной ікону Божої Матери, а на єй місце повісили український тризуб. О. Полянський, прийшовши до школы на науку религии, казал дітям зняти з стіни тризуб, а з поворотом повісити образ Матери Божої. Тоды Захарівский зробил на него донесение до німецкого гестапо, что о. Полянський стягнул з стіни німецьку свастику, подоптал їй ногами и сказал до дітей, что таку отзнаку може носити лем чорт. Слідство єднак виказало ложность донесения. О. Полянського полішено в спокою, але Захарівский не зостал в спокою. Намовил он єдного хулигана, щтоби тот до студні, находячоїся на приходстві, налял ночом ропы, даючи йому яко гонорар 20 зл. Тот виконал поручене йому діло. Налял кілька відер ропы. Слідуючого дня Захарівский донюс до німецьких властей військовых, что о. Полянський затруул воду в студні, щтоби тым способом витруті німецьке войско, котре стационовало в Вороблику. О. Полянського арештовано, а слідуючого дня приговорено його на кару смерти через розстріляніе. Перед самим екзекуциом, благодаря єдного н'мця, ціла справа вийшла на яв. О. Полянського выпущено на свободу, а Захарівский стратил довіріе у німецьких властей. Другий примір. Учителю Байку з Зындранової мазепинцы подложили в стололі старый карабин, а слідуючого дня донесли німецким властям, что Байко переховує у себе оружие и амуницию. Сейчас переведено у него ревизию, в результаті чого знайдено подшмареный карабин. Учителя Байку и цілу його родину арестовано. Подобних приміров можна бы навести много. Самым лучшим провокатором и конфідентом в Вороблику был священник Горечко, біженец зо всходу, котрого о. Полянський приголубил, даючи йому у себе даром ціле удержаніе. Он скомпанувался з Захарівским и де лем мал случайность очернівал о. Полянського перед німецькими властями, стараючися позbyтися о.

Полянського і на його місце позостати парохом в Вороблику. В тот спосіб самы лучши сыны Лемковині падают жертвом українських доносов.

Дня 21 июня (червця) 1941 р., коли то Гитлер брутальним способом напал на Савітский Союз началися на Лемковині массовы арестования, на подставі чорной листы, составленой укр. Допом. Комитетом. До ново-сандецкой тюрми приведено того самого дня о. Владимира Мохнацького з Тылича, о. Евгения Хиляка з Крыници, о. Владимира Венгриновича из Вірхомлі, о. Емiliaна Венгриновича з Мохначки, о. Юliaна Сембраторовича из Злоцького, о. Василя Бартка з Злоцького, о. Андрея Оршака з Крыници, Методия Трохановского з Крыници, Антона Станчака з Мушыны, Емiliaна Милянича з Поворозника и много других, яких назвиска не памятатся. До вязниці в Яслі привезено о. Йоанна Детка, о. Йоанна Полянського, о. Ярослава Мировича, а за якийси час познійше Николая и Павла Юрковських, Петра Собина, Н. Русенка, Василя Колдру, Петра Сайферта, Павла Гайду, Русиняка, Соболевску, Федорка и много других.

В часах лемковской партизанки посаджено в ясельской тюрмі: Владимира и Ивана Ткачов, Ивана и Михаила Ромця, Юрия Рогоца, Стефана Пейка, Мирослава Вислоцького, Александру Вислоцьку, Даниила Поруцидла, Василия Поливку, Ивана и Тимофея Донских, Теодора Серняка. Положение узників в ясельской тюрмі было полне страданія и неописаних издівательств. Гитлеровські палачи направлювали на них псов, били их жељізными прутами, выбивали зубы, розпинали руки, в раны сыпали соль, заганяли в кипячу воду, а тяжко збитых, умлівающих поливали зимном водом, а отживших знов били до утраты сознания и памяти. Кажду ночь выпроважали кількох або кільканадцьох узників в ліс и там их розстрілювали. Рознюється по Лемковині плач и горькы рыдания, бо не было родины, которой бы хотяй єден член не пал жертвом гитлеровско - мазепинского издівательства. Протяжним здавленым рыданием стогнала тюрма в Яслі, а з ньом вшыток лемковский народ. Єдним з найстрашніших тюремных катов в Яслі был польский ренегат Джазга, а в Новом Санчи Йоганн.

Агенты гестапо из украинских комитетов, як гоньчы псы бігали по лемковских селах и всякий выловлювали "москвофильов" и коммунистов. Выслугуючися німцями грабили население и заберали у него не лем провянты, але также церковну утвар, як напр. звони, чаши. Укр. Допомоговий Комитет собрал з цілої Лемковини мідяны звони и золоты монстранции з церквей и вшытко то торжественно вручил крейсгавтману в Яслі, яко презент на його уродини. Крейсгавтман єднак не дуже втішался привезеным йому презентом, уважаючи звони символодом ненадіяної смерти. Торжеством вручения звонов руководил адвокат з Кросна Ничка и школьный инспектор Звирик, який має десятки лемковских жертв на своей совісти.

Много лемков згинуло з рук гитлеровських і українських палачей. В Освенції зостал замордований Александер Гнатышак, коморник в Грибові, а неодовга його брат д-р Орест Гнатышак, адвокат в Кривиці і предсідатель Лемко - Союза. В Яслі зостал розстріляним Іван и Михаїл Ромцьо, Владімір и Іван Ткач, Юрій Рогоц, Теодор Серняк, Стефан Андрейчын, Мирослав Вислоцкий, Александра Вислоцка, Даниил Поруцідло, Мацієвский, Василий Поливка, Іван и Тимофій Донський.

Кровавими буквами сут записаны в сердцах лемковського народу називиска українських вішателей, як Звирик, шкільний інспектор, — Петрук, адвокат в Жмигороді і информатор німецької комендатури. — Батюк, шкільний подінспектор в Высові і агент гестапо, — Петрушко, комендант української поліції в Устюю Русском, — Русинко, комендант україн. поліції в Ропиці Русской, — Бойко, заміститель ляндкомісара в Горлицях, — Владімір Лещинський, помочник ляндкомісаря в Горлицях, Іван Лещинський, властитель магазину, — Жемелько, властитель магазину в Горлицях і агенты гестапо, Михаїл Гамула, учител в Перегримці, — Ничка, адвокат в Кросні, — о. Стефан Шалаш, парох в Мисцові, — Захарівський, учител в Вороблику, д-р Луців, солтис в Вороблику, — Пасічинський, прокуратор в Новом Санчи, — Стефан Вархоляк з Вороблика, — о. Пахомій Борис ЧОВ. ігумен в Вороблику, о. Стефан Корнова, парох в Лабової, — о. Підсаднюк з. Чирной, — о. Теофіл Кміцикевич, парох в Суровиці, — о. Михаїл Жемплинський, парох в Завадці Рымановской и много, много других, которых не можна перечислити. О. Стефан Шалаш має на своєму конті тисячі невинних жертв, а о. Корнова и його зять о. Підсаднюк сотні.

Коли гитлеровські войска на восточном фронті начали заламуватися, українські націоналісти для их ратування організували дивізію "СС Галициен" і вислали єй на помоч Гітлеру. До вступлення в туто дивізію змушували лемковську молодеж, послугуючися до того неслуханим террором. Молодеж натомість всіми силами боронилася перед том дивізионом і утікала в ліс, де лучилася з лемковськими партизанами.

Українські націоналісти одограли подобно як в першої, так и в другої світової войні на Лемковині Каинову ролю.

Война кончилася. Гітлеру не помогла українська дивізія. Союзний Союз разом з союзничим войском (в том найбільшу ролю одотрала помоч США. — прим. ред.) отніс побіду над людоїдом Гітлером, котрого вірни слуги, українські націоналісти, боячися, щоби их не досягла рука справедливости не виділи другого для себе выхода, як з недобитками німецького войска ганебно утечы з своєї родної землі до Німеччина на тулачку. Братобійця не достойный ест жити на родной земли, а должен скитатися по чужих краях.

26. АПОСТОЛЬСКА АДМИНІСТРАЦІЯ ЛЕМКОВИНИ В ЧАСІ ГІТЛЕРОВСКОЇ ОКУПАЦІЇ

В лютім 1940 р. явився у Апост. Адміністратора о. д-ра Медвецького гр. кат. священник, німецької народності, о. Петерс з Чина ОО. Студитов. Священник tot вylegitimovalся документами, што єст мужом довірія генераль-губернатора Ганса Франка, а заразом посередником меже церквом гр. кат. а генераль-губернатором, и зажадал от. о. д-ра Медвецького назначення своєм замістителем в характері генерального Вікарія о. Александра Малиновського. О. Медвецький откасал дикому требованию о. Петерса, мотивуючи, што о. Малиновський йому совершенно незнаний, а он не може першому лішому священнику поручати так важне становиско. О. Петерс загрозил о. д-ру Медвецькому арестуванiem. Под террором о. д-р Медвецький обіцял виконати требование о. Петерса, но з виконанiem не спішyлся. Доперва в августи (серпнi) припертый цілковито до муру и змушений выставил о. Малиновському грамоту на Генерального Вікарія Апос. Адміністрации Лемковини.

Кто то был Александр Малиновский? По просту был то украинский провокатор и гитлеровский гестаповец. В первой войні світовой был капитаном украинских Січових Стрільців. По неудалых боях січовиков з поляками капитан Малиновский з недобитками січових стрільців виїхал до Праги, де перебыл понад 10 літ. Около р. 1930 вернул до Львова и зостал там принятый до духовной семинарии. Кілька літ перед другом світовом войном Малиновский зостал высвяченый через митроп. Шептицкого на священника и зостал приділеный до дух. семинарии в характері управителя економично - госп. части семинарии, так званого прокурора або прокуратора.

С началом другой світовой войны о. Малиновский утік zo Львова до Krakova з боязни перед совітскими властями. В Krakові стрітил єдного німецького офіцера, в которого в часі першой світовой войны был адютантом. Благодаря той знакомости получил в том губернаторстві интрантne становиско. Тут розвинул о. Малиновский живу діяльність українску. Основав "Украинский Допомоговий Комитет" и стягнул до Krakova цілу українску кольонию. Генерал - губернатор Ганс Франк запримітил у о. Малиновского организаторски способности и його вірну службу для фірера и рішyл в його руки отdatи судьбу лемковского народа. Он выслал о. Петерса до о. д-ра Медвецького в ціли впровадженя о. Малиновского іерархичне становиско. О. Малиновский съуміл стократно отвдячитися свому обильному хлібодавцу. Обняв-

ши становиско Генерального Вікарія переорганізувало цілу Апост. Адміністрацію. Свого боса д-ра Медвецького вивіз до Кракова до ОО. Бонифратров. Цілій куріяльний персонал усунув зо служби, а на його місце поставил ряних мазепинців. От русских священников працуючих по парафіях, зажадал писемной деклярации, што зобовязується служити Україні и працевувати ісключительно для блага України. Русски священники отповіли на тото його письмо, што они складали обітницю служити Богу, церкви и безсмертним душам вірных, а не якось Україні. О. Малиновский выдал приказ всіх тых священников арештувати и выслати до вязниці. Был он наділеный гестаповском легитимациом, што ест доказательством, што мал право жыти и смерти в своих руках. Позбывшися русских священников мог тепер спокойно будовать Україну на Лемковині. Сами німці спостереглися погодівші, же з том Україном штоси не в порядку, бо арестованых священников по місячном побыті в вязници выслали на конфінацию до Келц. Там должны были штоденно мельдуватися в канцелярии гестапо.

О. д-р Медвецкий помер в больници ОО. Бонифратов в Кракові. О. Малиновский благодаря вліяніям генерал-губернатора Ганс Франка в Апост. Нунция в Берліні Mons. Orsicі одержал номинацию на Апостольского Администратора Лемковини на місце помершого о. д-ра Медведцого. Номинация тата была зроблена подступом и неправильно. Иерархичну власть над лемковським народом обнял гестаповец в священичий рясі.

Як вірно служил о. Малиновский Гитлеру и гитлеровским палачам илюструє слідуючий факт: Коли Гитлер напал на Савітський Союз о. Малиновский сейчас в своєм імені и в імені Лемков вислав йому на руки генераль - губернатора Франка Гратуляційну депешу з желаніем отнесення побіди над русским народом. Дословный текст телеграми слідуючий: "An Heron Generalgouverner Dr. Frank in Krakau. Im Angeublicke unbeschreiblicher Frende des gesammtten ukrainischen Volkes traue ich mich mit Geistlichen und Glaubigen meines Kirchensprew-gels zu Ihvew Handen dem Grossen Fuhrer des Dentchen Volkes die innigsten Dangefuhle fur Seinen gegen die bolschevistische volkerkatorge muting evhobenew Kampf auszudrucken. Die vuhmgekronte Deutsche Armee begleiten wir auf ihren Schlachfeldern mit herzlichsten Gliskwunschen und mit innbrustiken Gebeten. Gott moge Sic unter Seinem Schutz und Segen zu den erfolkreichsten Siegen fuhren, sie mit dem weiteren Ruhme kronen und mit dem Ehrennamen der Erlosevin der Menschheit vor der bolshevistischen Sklaverei verewigen. Sanok, den 29. Juni 1941. Aleksander Malynowskyj Apostolische Administrator der griech. kath. Ukraciner des Lemkengebietes."

В руском переводе звучит тот ганебный документ так: "До господина генерал-губернатора д-ра Франка в Кракові. Перед лицем неописаной радости всего украинского народа спішу разом з священни-

ками и вірными моїй епархії высказати на Вашу руки Великому Вожду німецького народу найглубши чувства вдячності за його мужественно выповідженый бой большевицкой каторгі народов. Славом открытой німецької армии будеме товаришити на полях сражания з сердечним желанием счастья и з горячом молитвом. Най Господь Бог под Його опіком и благословенiem попровадит Вас до великої побіди, чтобы Вы увінчалися и увічнилися дальшом славом и великим іменем спасителя человічества перед большевицким неволем. Сянок, дня 29 червня 1941 р. Александр Малиновский, Апостольский Администратор гр. кат. Української Лемковини.”

Повысший текст депешы на німецком языку опубликовал о. Малиновский в урядовом місячнику “Вісти Апост. Администрации Лемківщини в Генеральгубернаторстві ч. XVII., липень 1941. под ч. 45.”

Кромі высше наведеної телеграми до Гітлера о. Малиновский видал слідуюче заряджене до духовенства на Лемковині: “Заклик до Всесесного Духовенства у звязку з противбольшевицьким походом. ч. 2295/41. Славна Німецька Армія підняла на приказ великого Вожда німецького народу хрестоносний похід против більшовизму, що впродовж двадцяти літ свого володіння на землях Всіхдної Європи виявив себе жорстокою каторгою поневолених ним народів, у цьому числі і нашого українського народу, та враз з цим безприкладним ворогом християнської віри і церкви. У цю велику історичну хвилину, коли рішається доля християнської церкви і нашого народу, ми не съмімо бути безучастними у цьому змаганні. Мусимо засвідчити, що ми нашим почуванням і ділами у рядах тих, що стоять у боротьбі за християнські, загально людські і наші справи. Під таким наказом християнської і народної совіті наказуємо щоби Всеч. Духовенство впродовж цілої протибільшовицької воєнної кампанії: 1) вставило в “сугубу Ектенію” на всіх Богослуженнях молитви на всякоє проюеніє і о уміренні церкви в наміренні успіхів німецької і союзницьких Армій. 2) Обучувало вірних про безбожні і нелюдські доктрини і практики більшовизму. 3) Негайно подбало за — тиждень наперед заповіджену — збірку в церкви на Червоний Хрест, яку належить надсилати до Апост. Адміністрації. 4) Повчило своїх вірних, щоб они охотно підіймалися накладаних їм воєнних чинить, маючи завсігда на увазі, що ніяк не годиться відтягатися від жертв праці і майна тоді, коли стільки хоробрих борців кладе своє життя в обороні справедливости.”

(Вісти Апост. Адміністрації Лемківщини в Генераль - Губернаторстві ч. XVII. липень 1941, под ч. 46.)

Штоби довершити свою вірну службу для Гітлера о. Малиновский видал приказ подчиненому йому духовенству організовувати по парохіях з лемковських молодцев військову формацию под назвом “СС. Галиціен”. Усильна и запобіглива робота в том направлению через

украинске духовенство не увінчалася успіхом. Лемковська молодежь вмісто до німецької дивизии утікала до ліса и лучилася з партизанами и боролася з гитлеровськими недобитками. О. Малиновський недочекався німецької побіди над руськими войсками. По уконченой войні, заведений в своих надіях и мечтах, подобно як братоубийца Каин, скитался по ріжних місцевостях, щоби укрытися перед руком справедливости и заглушили свою совість. З початку укрывался в Словакии, потом в Крыници и в Вороблику, наконец вернул до Сянока, отталь чмыхнул до Німеччыны, де выбрал собі місто Монахиюм (Мунхен) за постійне місце перебувания. З самоубийством Гітлера скончилися всі заслуги и подвиги о. Малиновського, зділаны на славу гитлеровських палачей. О. Малиновський передал свою власть ординаріятську о-цу Андрею Злупко, пароху в Гладышові, але о. Злупко не корыстал з той власти, бо скоро Апостольска Адміністрация Лемковини перестала существовати. Лемковъ выселено из их прадідных гор частинно в Советский Союз, частинно на западны терены Польщы, о чым буде бесіда в IV. части сего еляборату.

27. СТАТИСТИКА СТРАТ В ЧАСІ ГІТЛЕРОВСКОЇ ОКУПАЦІЇ

Друга світова война, найбільша и найстрашнійша из всіх воєн, оказалася в своих послідствиях найбільше уничтожаючом для Польщы и єй населення. Польща была тым країном, который перший ставши опор гитлеровской Германии. Цілый импет ворога и його воєнной машины сосредоточился на Польщи. Німці от первых дней войны стосували найбільши варварськи методы провадженя войны, суперечне з засадами международного права.

Польща зостала нападена в розбийничий способ, без виповідження войны. Німецка авіация массово бомбардовала безоборонне население, мордуючи людей и уничтожаючи дому и историчны забытки. Німецкы летчики не щадили даже флаги Червеного Креста и бомбардували даже шпиталі з ранеными. Приміром в Варшаві збомбардували шпиталь им. Діятка Ісус, де от бомб згинуло 200 хорых, 6 лікарей и 26 санитарок. В другом госпитали св. Духа живцом згоріло понад 100 раненых, а 200 понесло смерт под грузами. Случай мордованя пілінных были на порядку денном. В часах окупации повставали на терені Польщы "обозы истребления", де палено невинных людей. На улицях міст розлігалися сальви екзекуцийных плютонов. В вязницях, в мордовнях поліции гестапо тортуровано людей при ужытю найбільше вырафи-

нованих метод. В слідствие тих репресий згинуло 5,384,000 людей, т. є. 19% всього населення Польщі, не числячи воєнних страт. Ісі добавине і страти воєнны, то загальна сума страт буде виносити 6,028,000 людей т. є. 22,2% населення. Таких страт, як Польща не понесла жадна інша держава на світі.

Паралельно з екстермінацією людності, німці оголотили край зо засобів матеріальних. Вивлащення, контрибуції, рабункова господарка в копальннях і в лісах, нищіння уряджень і фабричних машин, руйнування цілых міст і осели, истреблення скота, комунікації, транспорту, культурних уряджень і т. д. Вшyтко того спричинило зубоження краю і його жителей.

Ведя справоздання Польського Бюро Отшкодовань Воєнних цільості господарчих страт виносить в Польщу окoло 49 мiliардов доларов. На голову єдного мешканця в Польщу страты виносять 628 доларов, отже високість страт воєнних в Польщі єст найвища на світі.

Сут єднак страты, которых недається вýразити числами. До таких належить передовім екстермінація представителів науки і культури. Гітлеризм вимордовав 700 професорів, доцентов і асистентов на висших заведеннях наукових. (30%), 104 акторов і режисеров, 235 артистов, 56 літераторов, 122 журналістов, тисячи учителей, священиків, лікарів і адвокатов. А уж никто не єст в силі почислити знищених або зробованих старих рукописов, книг, актов, документов, музеальних предметов, історичных забытков і т. д. Ото короткий а смутний образ страт понесених в часі гітлеровської окупації Польщі.

Великі страты понесли тоже і Лемки і то на вшyткох оттінках господарчого, релігійного і культурного житя. Поляков нищил німець, а лемков німець і українець.

28. УЧАСТИЕ ЛЕМКОВ В БОРЬБИ С ГИТЛЕРОВСКИМ ОККУПАНТОМ

Коли через середню Европу перейшла перша волна гітлеровського террора і уничтеження всі славянські народи, як і лемки, дружно стали до борьбы с оккупантом.

По стороні Гітлера лишилися лем українські националісти. Борьба с гітлеризмом була тяжка. Лемки взяли в ней численно участь. Ісі взяти во внимание пропорцію лемковського населення до числа його борців з оккупантом условий борьбы, понесених жертв, то без пересади можеме дойти до заключения, што лемки из всіх борючихся з Гітлеризмом народов, заняли перше місце. Участие лемков в

борьбі с оккупантом шло в трьох направлениях, а именно через партізантку, через добровольческу армию и через матеріальну помоч.

Благодаря гористому терену, покритого лісами, поперетинаного потоками Лемковина оказалася благоприятними природними умовами для організації партизантського руху. Первим лемковським неустрійним організатором подполя був незабудтой памяти Григорій Водзик, родом із Мишанни, а житель Мищівки. Аrestованый через українську поліцію в дорозі біжал і скоро навязал звяз с польськими патріотами. За його ініціативом була створена антифашистська організація "Подкарпатських Патріотов", котра поставила собі за ціль об'єднити всі антифашистські та антигітлерівські елементи і підготувати їх до борьби з оккупантами. Первими єї членами на Подкарпатії були: Григорій Водзик, Іван Донський, Михаїл Донський, Тимофей Донський, Стефан Пейко, Іван Серняк, Федор Серняк, Василій Оленич, Павел Швед, Тимік, Бескідняк, Явіляк, Мальцев і нісколько других. На селах і містах Подкарпаття, як в Перегримці, Клопотниці, Волі Цеклинській, Мищіві, Устю Русском, Розділю, Брезової, Мацині Великій, Ганчові, Сквиртном, Бортном, Солотвинах, Лицинах, Баниші, в Горлицях, Яслі, Жмігороді, Кривиці, Кросні і Сяноці, съорганізовано партийні комітети і боєві пятерки. Лемковські комітети вошли в состав Подкарпатського округа № 1. Його секретарем був Стефан Пейко, а начальником штаба округа Григорій Водзик. В марці 1942 р. состоялося в Горлицях совіщання партийного активу Подкарпатського округа № 1, на котром присутствували партийні руководителі Краківського округа, а також члени Центрального Комітета Польської Робочої Партиї в особі Владислава Гомулки. На совіщанні було принято рішення приступити к активним діям проти оккупантів. В тій цілі на Лемковині була створена бойова група из 12 людей под руководством Григорія Водзика, котрої заданием було:

- 1) Добывать оружие і з оружием проходить в ночи лемковські села, виловлювати фашистов і их слугов, вести освідомительну пропаганду о неминучої гибелі гітлеризма і фашизма на славянських землях.
- 2) Наводити справки о тих, котры сознательно і несознательно содійствували фашистам, передупрежати их о отвітственности перед партизанами.
- 3) На місці уничтожати агентов гестапо, нищити телефонні проводи і всяку связ агентов со штабами оккупантів, конфісковати і уничтожати документы сельських управ на поставку продуктів для гітлерівської армії.
- 4) Ломати всі приспособлення для переробки сельських продуктів: винокуренны заводы, маслобойни, уничтожати запасы хліба, картофлі (бандур), і прочих съестных продуктов, необходимых для снабжения армии захватчиков.
- 5) Отнимати пишущи машинки, шифрографи для розмножения листовок, радиоприйомники і телеграфну апаратуру.

Началася тепер внутренна робота партизантов. Гестаповци почувствовали, що находяться на враждебній землі, і що в Карпатах, крім них, существує друга сила, котра в кождій хвилі може им занести смертельний удар. Іще більше убийственно подіала діяльність партизантов на українських націоналістов, предателей славянських інтересов. Акція лемковських партизантов була получена з більшими трудностями. У них браковало оружия і боєвих припасов. В більшинстві случаюв послугувалися австрійськими і польськими карабінами старого типу.

В априлю 1943 р. була уплянована лемковськими партизантами більша операція в цілі освобождения 2.000 совітських воєнноплінних офіцеров і солдатов, находящихся в "лагрі смерти" коло Рыманови. План тот єднак не зостал осуществлений. В лагері находился агент гестапо, перебраний за майора совітської армии, котрий уничтожил діло освобождения плінных и выпровадження их в Карпаты. Из той причини згинуло много партизантов, а меже ними зостал убитый командир Подкарпатского округа № 1. Григорий Водзик. На його місце командиром штаба назначено Ивана Донского. Понеже в коротком часі он должен был виіхати з тых районов, його місце командира обнял Михаїл Донский. Українські націоналісти при помочи ріжких интриг старалися посіяти вражду меже лемками і поляками, але связ Подкарпатского округа с Центральним Комитетом тревала дальше. Центральний Комитет приписовал Подкарпатскому округу більше значення, сотрудничал с ним, давал інструкции и взвывал до единства єдних и других. В том ділі понюс велики заслуги теперішній секретар Польської Об'єднаної Робочої Партиї Владислав Гомулка. Он неєднократно приїжжал разом с другими товаришами, чтобы ознакомити нашу организацию з положением ситуаций на фронтах и показати дорогу до наміченой ціли в борьбі с оккупантом. Помощь отже Центрального Комитета, оказана Подкарпатскому округу была плодотворном в сотрудничестві меже братними народами на протяжении всій Отечественної войны.

Во Львові в часі німецької оккупации подпольну роботу провадили лемки Юліян Дзямба, Василий Дзямба и Панчак под командуванiem Д. Н. Медведева. В. Тернопольской области группа лемков - переселенцов организовала подпольный комитет, котрим руководил Ткаченко. В состав группы входили лемки: Иван Ромцьо, Владимир Ткач, Семан Пейко, Максим Карпяк и други переселенцы, котры по убийстві фашистами Ткаченка вернули на Лемковину, де продолжали борьбу с лютым оккупантом. Владимир Ткач зостал выбраний секретарем Подкарпатского округа.

На початку июня (червця) 1943 состоялся в Горлицях в квартири Мих. Донского съезд представителей организации Подкарпатского

округа, на котором в подробности было представлено положение на Лемковині. В слідствие неповоджень на восточном фронті німци и украинска поліція впадали в бішенство и бушували по селах. Предчувствуячи свою гибель выливали свою злость лютими знущаннями на пойманых партизанах и біжавших из лагера смерти совітських воєнноплінных. Особено безъумствовала украинска поліція в Устью Русском и в Ропиці Русской, котра безпощадно розстрілювала пленних и партизан. Лемковска молодеж, не желаючи идти в німецку каторгу утікала в горы и хоронилася по лісах. В сіти заставлены ріжними провокаторами и доносчиками попадали невинны жертвы. В руки украинской поліціи в Устью Русском попал Петрушко и братья Носалі из Крыници. Украински палачи, збитым до непритомности, поламали руки и ноги, а потом шмарили их в воду, де просиділи цілу добу, а на конец их розстріляли. Злодіянням гестапо и украинской поліціи не было конца.

При концы июня (червня) 1943 выступила на бой с оккупантами группа организована Подкарпатским округом. В рядах той группы были лемки: Явиляк, Шкимба, Мальцев, Лабик и совітськи воєнноплінны, меже прочими Василий В. Назаренко, Иван Тетенов, Сергій Тетенов. Из Дембицы прислано в Карпаты семох партизантов с командиром "Стахом". Обі группы злучено в єден партизантский отряд, который числил 25 людей, а командиром был назначенный "Стах". Отділ розвинул свои дійствия в Горлицком и Ясельском районах. Tot отділ провюол несколько бойовых операций. В лісі на горі Magura, коло Гладишова, он розбил німецкий транспорт, забрал большу сколькость карабинов и боєприпасов. Німci старалися зливидувати отряд "Стаха", але сами боялися идти в ліс. Для того выслали там ріжных провокаторов. Єден з них украинский діятель, шолтыс села Свіржова Русска, зашол в ліс с кошычком будьто зберати грибы. Выслідил місце, де был розположенный отряд "Стаха" и дал знак слідовавшим за ним німцам. Totы начали метати гранаты в партизантский табор. Отряд "Стаха" зостал окружений зо всіх сторон. Провюол тяжку борьбу с німцями, а на конец был змушений отступити и оставить на поли боя двох убитых партизан: Шкимбу и Ивана Тетенова. Німci переконавши, что группа "Стаха" єст слабо вооружена, зачали ей сильно переслідувати, в виду чого "Стах" с остальными партизанами вернул в район Дембицы. Для связи з Подкарпатским округом выслал он двох своих партизан, котры оказались провокаторами. Пользуючися их доносами и указаниями, дня 28-го червня 1943 р. німci перевели аресты по всіх селах Лемковины. В ясельской тюрмі знайшлися лучши сыны Лемковини, а меже ними: Владимир Ткач, Иван Ромцьо, Мих. Ромцьо, Юрий Рогоц, Стефан Пейко, Ярослав Вислоцкий, Александра Вислоцка, Даниил Порущидло, Василий Поливка, Иван Донский, Тимофей Донский, Теодор

Серняк и десятки других лемков и поляков. Узникам пришло переносити неописаны страдания и издівательства. Ночном пором выпроважували узников и там розстрілювали. По всьої Лемковині настал плач и горки ридания. Плакал тогда цілий лемковский край, бо не было єдного села без жертв фашистовского террора. Дня 8 серпня (августа) 1943 р. в тиху, теплу ночь налетіли на ясельську тюрму польських партизаны для ратования отчаянных вязней. Они перерізали телефонны проводы, обезоружили охрану, ворвались в тюрму, роздали арестованым оружие и выпустили их на свободу, в числі 120 людей. Той смілый налет партизанов на ясельську тюрму іще в большой мірі взбісил ге стало и украинску поліцию. Послідовали аресты родин освобожденых партизанов, которых умішено в концлагері в Шебнях коло Яслі. Заключены подвергалися страшным издівательствам. Из тюрем в Яслі вийшло всього четырьох лемков на свободу. Всі други были попередньо розстріляни.

В окресності села Мысцовы зостал съорганизованый отряд партизан зложений з лемков и совітских воєнноплінных солдатов и офицеров под названием "Борцы за Советы". До отряда приступили плінни солдаты и офицеры, як Борис Драницников, Иван Михоев, Иван Сильченко, Александр Бурдов и други, ушедши из лагерей смерти. Командиром отряда "Борцы за Советы" был назначеный лейтенант Борис Драмышников. Отряд провул ряд бойовых операций. В осени 1943 р. отряд вступил в бой с німецком и украинском поліциом на горі Дзюрдзя, меже Тылявом и Терстяном, де было много фашистов убитых. Ту захвачено много оружия и патронов. Из зомсты за то поражение німці вивезли з ясельской тюремы 20 людей и всіх розстріляли. Меже убитыми были лемки: Иван Донский, Тимофей Донский и Василий Поливка. В Крыницкой тюрмі был розстріяны Мацієвский. В страшных мучениях там скончался Даниил Поруцидло из Чирной. Штобы не выдати своих товаришів розпорол собі живот и подрізал собі горло. Його брату Владимиру Поруцидло удалось утечи в ліс и безстрастно мститися за свого брата. Он разом с Антонием Крильом и другими товаришами организовал партизантский отряд, который де лем мог, то розправлялся с фашистами и их слугами. Йому удалось освободити 26 совітских воєнноплінных из завода в Новом Санчи.

Весном 1944 р. состоялся в лісі меже Перегримком и Фолюшом партизантский съезд Подкарпатского округа, в котором приняли участие делегаты польских партизанов из Krakовского округа. Съезд выбрал секретарем Петра Павляка из Перегримки, а Михаила Донского командиром Подкарпатского округа. Таким образом Михаил Донский руководил всіми партизантскими отрядами на Лемковині. Теперь закипіла горяча робота. Партизаны приводили до ліса все новых воєнноплінных, біжавших из лагров. Через партизана Димитрия Лабика и

Василия Чулика удалось отряду притянуть на свою сторону словацких солдатов и офицеров: Яна Дубкало, Яна Дурило и других. На сторону лемковского отряда перешол пулеметчик Путтерка со своим пулеметом. Скоро привюю он 15 вооруженных словаков, а в Зиндрановой словацкий офицер привюю 20 солдатов и 4 пулеметчиков с пулеметами. Партизантский отряд Владимира Поруцидла связался с словацкими партизанами, организатором которых был Демко из Бардейова. Партизанське движение на Лемковині росло с кождым дньом. Весном 1944 р. в лісах Лемковини боролися с оружием в руках уже сотні людей. Кілька разов розгромили поліційські участки, належачи до ОУН. Партизаны нападали на німецькі транспорти с оружием и продовольствием. На шосі Горлицы-Ропица Русска зостала розбита автомашина с трьома штабовыми офицерами, котры зостали на місци убиты, а машина уничтожена. Захвачено нісколько важных документов и войскову мапу. На дорозі Горлиці-Жмигород был задержаний мотоцикл и його водитель. Водителя уведено в ліс, а мотоцикл уничтожено. Около Боднарки дньом произошол бой. В том сражению пало много гитлеровцев, а из стороны партизан страты не было. Пока надыхали німецькі панцерны автомашыны, партизаны ушли уж в глубокий ліс. Німці подпаливали хаты, а в Клопотниці розстріляли жену партизана Стефана Оленича. Подпаливали дворы и многих арестовали. Як раз до Карпат надышол совітский партизантский отряд, который носил имя "Готвальд", а котрого командиром был капитан Квитинский. Он занял Мыслову, а потом други лемковскы села. Всі жителі с великим радостью його витали. Отряд Готвальда зостал дополненый лемковскими партизантами и отправился в Чехословакию. Лемковскы партизаны оказали йому велику помоч, а передовсім Мальцев, Явиляк, Доктор Иван и Стефан, Лабик Дмитрий, Чулик Василий, Котырга Михаил и други. Мальцев и Явиляк погибли в бою под Моравском Остравом.

Капитан Квитинский был знаменитым организатором партизантского движения. Його отряд взрос до бригады, бо к ньому присоєди-нилися цілы роты и батальоны словацкой армии. За успішны операции и бойовы дійствия капитан Квитинский был произведеный в майоры, а Совітске Правительство надало йому имя Героя Совітского Союза.

По уході отряда им. Готвальда из Лемковини пришол ту отряд Леонтова. Сн также остановился в Мыслові, а принятый сердечно и радостно ей жителями, обратился к ним такыми словами: "Прошол я Україну и Польщу, но нигде не чувствовал себе так спокойно и уверено, якчувствую себе на Лемковині, где каждый человік старається помочи совітскому брату, чым лем може и разом пережил с ним горе и радость. Ту лем розкрыватся вполні русска душа, страдавша в чужой неволи, и лем гнес она восторженно встрічає своих освободителей".

Отряд Леонтова перекрочил словацкую границу и боролся с фашистами аж до освобождения Чехословакии. В Карпатах клином через Тыляву около Дукли пробился гвардейский полк ген. Баранова, который спешил на помочь восставшей словацкой армии. Произошла радостная встреча лемковских партизантов с бойцами и офицерами полка ген. Баранова. На Дуклянском перевале немцы были сильно окопаны и войскам ген. Баранова трудно было перебитися через перевал. Немцы сознавали, что то будет большая поддержка словацкой армии и старались всеми силами не допустить до возсоединения войск ген. Баранова с словацким армией. Несмотря на все тяготы трудности, войска ген. Баранова пробились на сторону Чехословакии, понесячи при том большие потери. Часть солдат и офицеров осталась одорвана и не смогла пробраться на Чехословакию. Тота часть еднак не сдалася немцам, а возсоединилась с лемковскими партизанами и боролася в тылах фронта аж до освобождения Польши и Чехословакии.

В районе Крынице появился советский партизантский отряд Григория Гладилина. С ним соединился отряд Владимира Поруцилло. За месяц часу прибыл на Лемковину отряд подполковника Золотаря, который руководил всеми партизантскими частями в Польше. Начальником его штаба был подполковник Перминов. Отряд Золотаря проводил разведки и бойевые операции в районе Нового Санча и Крынице. Ценные услуги в Крынице оказали партизантам Петро Русиняк. Рискуя жизнью, он смотрел систематично за действиями немецких войск и потом доносил о том, где следовало. В осени 1944 р. отряд Золотаря перешел словацкую границу. Разом с ним ушел отряд Владимира Поруцилло, который зная о місцевости, русский и словацкий язык, давал ценные информации советским партизантам.

В районе Горлиц действовал партизантский отряд, состоявший из лемков и советских военнонаправленных солдатов и офицеров, руководимый Павлом Юрковским. Неоценимую помощь дали в районе Кросно в подпольной работе, а борьбе с оккупантами: Петро М. Когутов, Лена Когутов и Гавриил Левицкий.

Дня 15 січня (января) на Новый Рок 1945 р. о год. 9 рано загремели катюши и артиллерия Красной Армии. Над немецкими укреплениями повисла туча черного дыма, с которой высывались огненные языки. Земля горела сильным пламенем. Оглушительные громы зливались в протягенный, непрерывный гул, потрясающий воздух и горы. Здавалось, что горы полетят в дві години. Потом всю втихло, но втихло лежало на минуту. Громко, бойовое "ура" советских бойцов понеслось по Бескидах а в след за ним окончание войны на лемковской земли. Народ от радости прослезился и благодаря Бога за освобождение його от гитлеровской неволи.

Едним из наибольшие заслуженных лемковских бойцов в борьбе с

гитлеровским оккупантом оказался самый лучший сын Лемковины ("Карпатска Русь", 1959. № 21, 23, 24, 25.) Михаил Донский, котрый разом с своими двома братами Иваном и Тимофеем от самого начала партизантского движения до його окончания мужно и неустрешимо боролся яко партизант, командир, организатор и воспитатель, о лучшу долю свого обездоленого народа. В тяжких условиях борьбы, серед голода и недостатков, несколько разов в боях раненый, долги м'яцци в тюрмі заключеный, та и битый, поневіраный, а лем дивным стечением обстоятельств из ней освобожденный, мимо тяжкой болізни в тюрмі набытой не спочал ни минуты, пока діла не довюл до конца. Його братя погибли в бою, яко народны герои. Их имена и их діла лишатся на всегда золотыми буквами записаны в сердцах народа.

Вклад, який лемки внесли для освобождения свого отчества, кромі славных партизантских бойов, обосновывался тоже на том, что почти вся лемковска молодежь добровольно вступила в регулярну армию и под командованием совітських офицеров задала ворогу сокрушительный удар. Число всіх лемковских добровольцев в Совітской Армии выносило понад 25 тысяч людей. Из них єдна третя часть не вернула уж на Лемковину. Она героично полягла на поля брани. Своє молоде житя отдали за лучшу долю народа.

На том місци належит воспомянуть великого богатыря Совітской Армии, генерала д-ра Емилиана Йосафата Федоронко, лемка родом из Костаровец, Сяноцкого повіта, котрый яко главнокомандуючий на украинском фронті с надлюдским усилием сражался с ворогом в той надежді, што свойої любимої Лемковині принесе свободу и славу, а свое родне село и своих родственников увидит в счастью и радости. Не судилося єднак йому увидіти Лемковину. Тяжко раненый в бою поступил в госпиталь, где в великих страданиях с отнесеных ран, закончил в 1945 р. свое почетне жыття.

Также Американска Русь дала велики вклады в борьбі с гитлеровским оккупантом. Поминувши то обстоятельство, што в рядах американской армии, прежде всего в боевой авиации, сражался много молодых лемков и много из них в той борьбі отдало свое житя, американски лемки вносили свои трудовы ѿщадности на фонд помочы Совітской Армии, выражаячи тым свою солидарность с народами, борючися с фашизмом. Лемковска организация в Соєдиненых Штатах Америки и Канады посредством Лемко - Союза собрала и переслала в Совітский Союз около пол миллиона долларов в наличном, в одежи, в продуктах и в лікарствах. Головным организатором той помочы был пок д-р Симеон Пыж.

ТРАГИЧНЫЙ БИЛЯНС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВОЙНИ.

(Добавлені до третьої часті “Серед зелених Карпат”.)

Друга світова війна була найбільша і найбрутальнішою, а в своїх наслідствах найбільше нищительська із всіх дотепер’шніх воєн. Німци от першого дня війни стосували варварські методи, суперечні з засадами міжнародного права. Без вилучення війни бандитським способом нападали на чужи краї. Німецька авіація масово бомбардувала безоборонні міста і села, мordуючи цивільне населені. Німецькі летчіки не ушанували даже знамені Червоного Креста. Бомбардували даже больниці і госпіталі. На улицях міст розлягалися сальви екзекуційних плутонів. В вязницях і в мордовнях поліції і гестапо тортуровано людей при ужитку вырафінованих метод. В лаграх заглади палено живцем невинних людей. Мордувано передовсім представителів науки і культури, як професорів університета, артистів, літераторів, учителей, лікарів, духовних і правників. Нищено памятники старини або вивозено до Германії. Нищено матеріальна багатства краю і т. д. Взявши отже на взгляд способ провадження через гітлеровців другої війни світової ясно зрозуміється, що білянс твої війни представляється трагично для обох сторон.

В другої світової війні брало участь 61 держав, лем 6 держав заховало неутральність. Число населення воюючих держав виносило 1,700 мільйонів лиць, а з того числа зостало змобілізованих 110 мільйонів. На розмаїттях фронтах станула напротив себе 110 мільйонова армія. Війна обняла обшар виносими 22 мільйонами кілометров кв. На війні полягло 32 мільйони людей, а ранених полишилося 35 мільйонів. Польща обчислює страти в людях на 6 мільйонів 28 тисяч лиць. Матеріальні страти війни виносили разом 260 мільярдов доларів. З того выпало на Росію 120 мільярдов доларів, на Германію 48 мільярдов, на Францію 21, на Польщу 20, а на Англію не цілых 7 мільярдов. В роках війни Америка випродуковала 296 тисяч самолітів, Германія 104 тисяч, Англія 102 тисяч, Росія 40 тисяч.

Понад 7 мільйонів русських вояков отічено ордерами і медалями, а 11 тисяч одержало титул “Героя СРСР Союза”. В р. 1941 трьох русських воєнноплінних утекло з германської плені самолітами, порваними з неприятельських баз. Тих надлюдських вичинів доконали: Петро Балатов, Аркадій Ковязін, Володимир Крупський і Михаїл Дієватаев.

Бомбардування Лондону тривало 80 днів. Вистрілено 8 тисяч ракет. З того 29% осягло ціль, 46% зостало зострілених через англіцьку оборону противльотничу, а 25% збочило з курсу.

Найлучшими летчиками оказалися в поодиноких державах:

Россия: полк. Иван Кожедуб, полк. Александр Покрышкин, майор Григорий Речкалов.

Америка: майор Ричард Бонг, майор Томас МакГайр, майор Дэвид Кемпбелл.

Англия: плк. Джон Джонсон, п.к Александр Малан, плк. Роберт Файнюкейн.

Франция: пор. Пэрре Клостерманн, кпт. Марселя Алберт, майор Дж. Диморей.

Польща: пполк. Станислав Скллярский, пплк. Вітольд Урбанович, майор Евгений Горбачевский.

В світової класифікації 12 перших місць заняли руськи летчики, а 13-те місце зняв американець Ричард Бонг.

Послідний військовий самоліт німецький находився в воздуху в районі Праги знищил русский пільот ппор. Василий Голубиев дня 10 мая 1945.

Друга світова війна тривала 2194 днів (рівних 6 років). В кожному дні війни гинуло пересічно 17,000 людей. Видатки виносили квоту 1,117 міліардов доларів.

Другий фронт тривав 338 днів.

Війна німецько - руська тривала 1418 днів, а війна на італіанському фронті 492 днів.

Найдовша лінія фронтова виносила близько 6 тисяч кілометрів.

ЧАСТЬ 4-ТА

ПРОЛОГ ДО ЧЕТВЕРТОЙ ЧАСТИ

Хоц як война остра била,
Але в конци ся скончыла,
Войско домів повертало
Гитлеровшов добивало.

Тюрмы стали отворены,
Вязні от смерти звольнены,
Повертают до свых родин,
Рахуют лем кілько годин
Знайдутся уж в своим домі?
По так тяжком сердця громі.
Всядый радост, всядый втіха,
Же по войні уж до лиха.
Же позбылися Гитлера,
Же уж взяла го холера.
Здавалося идут часы,
Уж без страху, світлої красы.
Но інакше ся судило,
Векше горе наступило,
Аж нам в очах потемніло,
На Лацкові зашуміло.
Новий смуток, чорна хмара,
Пришла на нас нова кара
Зато, же мы вірны были,
Вірно Польші все служили.
Пред ворогом боронили,
Николи ёй не зрадили.
Горка наша русска доля,
Лучша єст смерт, як неволя.
Хцете знати, як то было,
Як виселение ся отбыло?
Тож уважно послухайте
И добрі сой спамятайте:
Може и вас то споткало,
З виселеньем так ся стало:
Село войско обступило,
Нове горе спричынило.

Пан капитан войска того
Наробил нам смутку многої,
Казал нам ся позберати
И в дорогу рыхтувати.
З гор будеме виселены
И далеко вывезены.
Пару годин лем дал на то
И карами загрозил за то,
Кто бы важдылся спознити
Або з села выдалити.
За то был бы барз караний,
Навет войском розстріляний.
З собом вшытко можна взяти,
Што лем дастся спакувати.
Такий розказ был выданый,
Людми в страху выслушаный.
Каждий Лемко о том знає,
Што як войско не слухає,
Буде за то штрафованый,
Навет смертьом укараний.
Тож никто ся не противил,
Лем заплакал и ся скривил.
Ой, повічте, добры люде,
Што то з нами тераз буде.
Нас вивезут, арештуют,
Або нами прогандлюют.
Річ окрутна, доля страшна,
Судьба наша барз несчастна.
Боже Благий и Могучий,
И Ты колись был страдучий,
Дай нам горе пережыти,
Будем вірно Ти служыти.
Пред нами крестна дорога,
Але уповайме в Бога.
Бог нам поможе, Бог наша сила!
Правда над кривдом все побідила.

Сміло з Ісусом аж на Голготу,
Майме надію, віру и охоту.
В морю терпній, в плачу и болю
Благайме Бога о лучшу долю.
О справедливост, правду и волю
Отче Небесний о то Тя молю,
Лай нам то горе передержати
И лучшой долі ся дочекати.
Гречыста Ліво, Найлучша Мати,
Лай нам то горе перетримати,
Божы Ангелы и вшытки Святы
Зрольте нам в горю помоч дати.
Што ся в селі пак діяло,
Коли вшыткым ясним стало,
Што зме з села вышмарены,
На погибель предназначены.
То не дастся описати,
Ни устами розказати.
Люде выли и кричали,
Слезами ся обливали.
Небіщиков споминали
И земличку ціували.
Слабши мліли, их чутили,
Інши з розуму сходили.
И вішати ся хотіли,
Люде анормальны были.
Ціле пекло ся озвало,
Людям розум помішало.
Єдни летят, як шалены,
Як бы Богом потуплены,
Гевсот кричыт, тамтот плаче,
А ворона все лем краче.
Баба копат свою грядку,
Нигде не видно порядку.
Хлопец з поду до сін скаче,
А ворона все лем краче.
Всядый гамор, всядый крики,
Всядый розпач, всядый рыки.
И звірята ся озвали,
Нибы концерт людям дали.
Концерт дикий и понурий,
Розпочал го Тарка бурий,
Бо як зачал он брехати,
Не мож было вытритмати.

Хоц он все был на увяззи,
Урвал ся сам из ретязи.
Потом зачал страшно выти
И землю ногами рыти.
А корова му тымчасом,
Зарычала контрабасом.
За ньом когуты запіли
Из банту сой выскочыли.
Куры зачали гдакати,
А гуси им вторувати.
Як телята забечали,
А паскудный голос мали.
Дітиска ся розплакали,
Потом козы забечали.
Такий концерт люде мали,
А ворони втяж кракали.
Внет молоты ся озвали,
Бо ними скрині збивали,
Штобы до них лахы дати
И зеренцом присыпали.
Молоты бют, нерви грают,
А псы выют, сердце крают.
Была то нач дуже грозна,
Без морозу а морозна.
Ничым то нач Бартомлея,
Ничым конец был Гитлера.
Таке ото было пекло,
Што з памяти нам не втекло.
Довго будем памятати,
Покля буде жыти Мати,
Наша люба Лемковина,
Богом дана нам краина.
Весь добыток оставили,
Бо го взяти не успіли.
Ци можливе в том гаморі,
А до того в ночной порі
Каждой річы памятати,
Жебы ёй зо собом взяти.
А ци дастся весь маєток,
Одіж, лахы, хліб и статок
До торбы на плечы взяти
И в світ помашерувати...

Як сонце сходило о 6-ой годині,
Памятам добрі, як бы было нині:
Вшытки ся сходили на пляц пре-
значений

Через польське войскоколо окру-
женый.

Як з хиж выходили жалостно
плакали,

Пороги и стіны в слезах ціло-
вали.

Цілували землю, по которой хо-
дили,

Котру обробляли и єй барз лю-
били.

“Горы наши, горы, пращамеся з
вами,

Бо уж отходиме, жаль нам єст за
вами.”

Отходили смутны в далеке незнане.
Сердце у них было з жалю покра-
яне.

Остали грунты, хаты,
Господарски всякы грatty,

И зеренце, и жывину,
Озимину и ярину.

Поле красні пооране,
И зеренцом засіяне,

Уж дакадый зеленіло,
Бо уж дост высоке было.
Аж ся сердце радувало,
Же не буде браковало
Хліба, грульок и омасты,
Буде што до стодол класти.

Земля Лемкам все родила,
Одівала и кормила,
Аж ту вшытко нам пропало,
Бо мало ся взяти дало.

Полемковске добро взяли,
Тоты, што нич не вартали,
Неробы драбы и злодіи,
Працуви не хотіли.

Ціле майно внет пропили,
Лемковину вынищили
И цілком єй спустошили,
И в джунглю єй замінили.

Бы єй загосподаровано
Ріжны пляны укладано,
Пегееры закладано,
Міллярды ту вкладано.

Міллярды дябли взяли,
Нич тут не вымудрували.

(Із пісні о Лемковині)

1. НАДІИ И МЕЧТЫ НА ЛУЧШУ БУДУЧНОСТЬ

Надышол в конци з шумом и нётерпеливо ожыданый конец другої світової війни. Поневолитель народов и воєнний переступник Адельф Гітлер скончил свою розбойничу жизнь самоубийством дня 30 априля 1945 року, а його посрамлена армия окончательно скапитулювала перед союзними державами дня 8 мая 1945 р. Поневолені Гітлером народы отдохнули и начали строити нову жизнь. Здавалося, же юж нич не потрафит замутити спокойного жыття чоловіка на звалищах германской культуры. Здавалося, что жестока и ужасна в своих послідствіях война зближыт до себе союзны народы, что каждый славянин стане щырым братом славянина, что меже народами завладіє християнска любов. Здавалося, что часы людской кривды и несправедливости безповоротно минулися. Но, увы! То были лем побожны желания людей, котры в часі войны понесли найбольши жертвы. Демон войны однак не спочал, а ужывал вшелякых средств, чтобы в дальншом тягу лялася людска кров, а землю росили людски слезы. На лемковском горызонти, над Карпатскими горами подвинулися чорны хмары, віщуючи нове страданіе народа. Іще не утихли русски катюшы, іще не погасли огнены пожежы Берлина и Вроцлавя, ище не высхли слезы матерей за погибшими их сынами — добровольцями и партизанами, а то лемковских селах, як гром з неба, розносилася відомость, что лемки будуть выселені до Сovieцкого Союза. Відомость тата оказалася правдивом. Уж в марті 1945 р. начато выселювати лемков етапами. В первом етапі выселено добровольцев, а в слідуючих примусово. На загал народ не желал переселенія. Он твердо был звязаный з своим земльом и горами, длятого перед выселением боронился всіми силами.

2. ЗМУШУВАННЯ ТЕРРОРОМ ЛЕМКОВ ДО ВЫСЕЛЕНИЯ

Нисши чынники державны, в состав которых входили по большої части особы дуже низкой вартости моральной, ужывали всіх дозволеных и недозволеных способов, чтобы лемков змусити до добровольного переселения в Сов. Союз. Передовсім накладали на лемковські села велики контингенты съїстных продуктов, котры селяне бесплатно были обовязаны привозити до міста, надто змушували их до тяжких робот физичных, котры о голоді треба было выполювати без жадного вынагородження. В виду вывезеня рольничых продуктов до міста на лем-

ковски села загостил, их вірний приятель, голод, на який не було от никаль помочы. Наслідком голоду повставали ріжны хвороты. Як колиси в часі холеры люде ратувалися от голодової смерти копривом и ріжном травом, так тепер тоты продукты нашли місце в лемковской кухни.

Другим способом змушування лемков до ізди в Сов. Союз было арештованіе людей. Милиция Обывательска цілыми днями бушувала по лемковских селах, зберала по кільканадцет або кількадесят мужчин и вивозила их до арештів. Їсли-ктоси з членов родини арештованого дал милиции окуп, то його випущали на свободу. Натоміст такого, котрого родина окупу не достарчила, милиция вивозила до арештів повітового міста и отдавала в руки прокуратора, специально до того установленного. Разом з пишучым тоты строчки был в тот способ арестованый тоже Осиф Поруцидло, дяк з Чирной, отец Даниили и Володимира Поруцидлов, котры яко партизане неустрасимо боролися за демократичну Польшу и згинули в боях з окупантом геройском смертью.

На постерунках милиции находилися цілые магазины съїстных продуктов, (мясо, мука, дроб, набіл, палюнка, яйця, мед и т. д.) побраных от лемков за выпущение их на свободу (окуп). По постерунках тых отбывалися цілыми ночами пири пиятикы и забавы, коштом лемковского жолудка. Лемковский народ стогнал з голоду, бо послідний кусок хліба отберал собі от уст и приносил своим покровителям. В тот способ милиция обывательска и всяка друга сволоч будовала Людову Польшу на Лемковині. Будова тата станула на фундаменті людской кривды и потоков слез. Одним з найбільших гонителей лемков был в Крыници шеф Уряду Безпеченства г. Гоголя, на котрого совісти сотки лемков безподставно арестованых.

Такий стан річы был в повітах новосандецком и горлицком. Натоміст в повітах, положеных дальше на восток, стан был о много грознійши, доказом чого десятки, а може сотки попаленых сел и зметение народа з лица земли. Десятки ци може сотки місцевостей, де недавно кипіло лемковске житя, днесь пустыня пороснена копривом и буряном, а в их гущавині вилігуються дики коты.

3. ТЕРРОРИСТИЧНЫ БАНДЫ

Коли по польских селах рознеслася відоміст о выселению лемков, а коли лемки до выселения отнеслися негативно, начали декотры польски села у себе организовати узброены банды, котры мали на цілі змусити лемков до выїзду в Сов. Союз, а потом поділитися лемковским добром, ними полишеным. Такы узброены банды повстали в

слідуючих польських селах: Мриголод, Бирча, Кузьмин, Боровниця, Буковсько, Новотанець, Глембока, Андрушковці, Марковці, Небещаны, Заршын, Прусік и Вороблик а также в інших. Найгрознійша банда була в Небещанах, Прусіку и Вороблику. Всі totы три місцевості були польськими твердынями. Прусік и Небещаны були окруженими доокола кольчастими дротами и окопами, а в середині були побудовані бункри. Небещанска банда зложена була з 500 кремезных мужчин, сильно узброєних в новійше оружие, включительно з 30 арматами новійшого типу. Прусік натоміст числил 300 добровольчих мужчин добре узброєних од стоп до голови.

Банди totы, як скажено пси, літали по лемковських селах и змушували населеніе до виїзду до Сов. Союза. Як колиси гуни и татари так тепер totы банди були пострахом для населенія. Ісли в котромсі селі напоткали на опору виселеню, тоді подпаливали село, людей били и змушували до виходу, а лемковський маєток грабили. Натоміст на тих лемков, котри добровольно переселявалися до Сов. Союза, банди totы нападали на них в дорозі и грабили их з послідного добра, який з собою везли.

Просто неимовірни сцени мали місце по лемковських селах. То што виглядало Гітлер з поневоленим народом в часі окупации было ничим в порівнанні до того, як обходилися польські банди з лемками. Штоби читаючий totу болестну історію не посудил єй автора о сторонічесть або о пересаду фактів, напрощавдиме ту кілька дословних висказов на totу тему наочного свідка тих фактів гос. Алексія Конопадського, родом з Глудна, котрий свої воспомінання з тих часів видал друком.*)

*Спомин Островерха

4. ВЫСКАЗЫ НАОЧНОГО СВІДКА КОНОПАДСКОГО

Ал. Конопадський пише в своїх воспомінаннях дословно:

— “Щодня я зустрічав утікачів з лівого боку Сяну, переважно жінки и малі діти, бо іх чоловіків поляки повбивали.”

— “Польські банди вже перекидаються на правий берег Сяну, атачують наші села, безкарно гуляють, убивають людей, грабують майно, коні, корови, палять хати.”

— “Поляки прийшли до села Ліщави Горішної, спалили кілька-надцять хат, ограбували ціле село, тяжко побили отця Федоркевича, дядка Найдуха и директора школи Степана Кренту. Пізніше директора забрали з собою, поламали руки и ноги и в Ліщаві Долішній кинули вогонь. Він умираючи вогні кричав: Люди, я вмираю за Лемківщину!”

— “Поляки з Бірчи запалили хату Михайла Товарницкого, а в середині зарізали його матір, жену и тяжко поранили кулями його брата.”

— “Група польських бандитів із села Ліщави и Кузьмини 20 бандитів, напала на долішній конець села Ляхави, побила і потурбовала людей, а потім подалася на присілок Підлісся.”

— “Банда поляків числом коло 400 осіб напала на село Грозьову, підпалила кільканадцять хат и вбивала мужчин.”

— “Понад 200 бандитів з сіл Войткови, Ліщавки, Кузьмин і Бірчи застрілили в Грозьові кількох мужчин, девятох привязали до стовпів, а іншим дев'ятьом наказали іх бити. Потім відвязали привязаних і на зміну приказали ім бити тих, що іх били. Кількох вже померло коло стовпів.”

— “В Ямні бандити спалили кільканадцять хат і вбили кількох селян.”

— “До Ліщави Горішної бандити приїхали з підводами, грабуючи все, що попало, при тому побили коло 50 людей.”

— “На захід від Бірчи в лісах лежало польське бандитське село Борівниця, в якому булоколо 300 бандитів. На тому терені не було спокою. Щоденно групи бандитів нападали на наші села, унаслідок чого з десяток сіл на половину були спалені (села Брижава, Улюч, Явірник) у них цілковито пограбовано від худоби, коней, збіжжя і убито коло 200 молодих хлопців і дівчат.”

— “Скрізь відбувалися протягом травня и червня великі облави і виселення. Горяте села, кругом пацифікації и виселення.”

— “Населення, що лишилося, а радше вратувалось, не верталося до сіл. Села були зруйновані, ограбувані бандитами из сіл: Глембокої, Новотанця, Побєдна, Андрушковца, Буківска, Марковец, Небещан і інших. В містечках Загір'ї, Заршині банди пограбували виселенців, навіть забрали ім и те, що вони в останню хвилину врятували. Ці банди відбирали гроші, дорогоцінності, білизну, одяг, взуття, худобу, коні; арештували свідомих селян, переважно молодих, а багато з арештованих виводили невідомо куда і вбивали.”

— “По лісах можна зустрінути богато колиб з чатини, селянські вози з майном, худобом і коні. Кожде село мало свій табір, тримало варту, а на випадок наступу банд, втікало в глибину ліса, а майно пропадало. Богато селян крилося в словацких лісах.”

— “Село Рубатову три рази спалили поляки. Лемки мешкали в землянках або в будах з дощок і чатини.”

— “В тих часах, коли примусове виселення було найбільше напружене, лемки утікали з домів і крилися по лісах разом зі своїм майном. Декотрі доходили аж до словацких лісів. Там під великими ялицями будували собі каплички з луба и удекорували іх образом Матері Божої, а коло него ставяли много образків і хрестиків. Там перед тими

капличками горячо молилися до Страждуючої Матері Божої і свою долю складали в єї руки. Факт той свідчить о високої моральноти и побожності страждущого лемка."

— "Чехо-словацька Безопасность пустила вістку, що чехо-словацьке правительство прийме всіх втікачів - лемків на загospодароване до тих сел, з яких виселило мадярів. Многі лемки повірили тій вістці, а коли переступили границю Безопасность віддала іх в руки поляків. Також були случаї як словацькі партизани і чехи передавали лемків полякам."

— "Много лемків сиділо по польських вязницях в тяжких умовах. З тюрми сяніцкої вернув один селянин, котрий розказував про життя вязнів-лемків. Харчі у них були просто жахливі. Переживали страшні тортури на допитах. Левкові поламали всі пальці на руках и

На том кончу высказы Конопадского, яко наочного свідка террору страдания лемковского народа.

рызования лемков через польские банды. Они дают достаточный образ морального упадку польского сельского населения, як з другой стороны немилосердно били..."

Характеристичным обявом в акции нищечения русского народа через польские банды єст факт, што организаторами и руководителями тых банд были по большей части латински священники. Штобы розваж и тото тверджене не было голословне, напровадиме ту в доказательство дві личности латинских священников, якы были организаторами и проводниками польских банд, грасуючых на наших землях. Ними были: кс. Францішек Журавский и кс. Ян Шуль. А тепер о каждом з них особно.

5. КС. ФРАНЦІШЕК ЖУРАВСКІ ОРГАНІЗАТОР І РУКОВОДИТЕЛЬ ПОЛЬСЬКОЇ БАНДЫ

Кс. Францішек Журавскі, бывший капелан А. К. съорганизовал террористичну банду, сложену з около 1000 мужчин и з том бандом грасовал по русских селах, мордувал так русских священников, як и русских селян, палил хаты, заберал помордованным маєток и допушался найогиднійших злочинов. Он замордувал кільканадцетох священников, а меже ними: о. Анатоля Сембратовича, пароха Бабич, о. Мазура, пароха Тарнавки, о. Демянчика, пароха Скопова, о. Білика, пароха Березки и інших. Кромі священников вымордовал около 1000 людей, Боргу духа винних, так русской, як и польской народности. Для ясности справы зацитуєме ту одпіс скарги, внесеної до Перемишльского епископа через польку, неяку Косинску, замешкалу в Бабичах, на кс. Ф.

Журавского. Ото дословный текст той скарги, переведеный з польско-го языка на русский язык:

“До Ексцеленции Епископа Дієцезии Перемишльской. Оскар-
жую перед Ексцеленциом кс. Францішка Журавского, походячого з
Дрогобычкі (гр. Дубецко) о слідуючи злочини, пополнены в часі ні-
мецької окупації и по окупації от р. 1942 до 1946 р. Кс. Францішек
Журавські будучи капитаном банды А. К. єст отвітальним за замор-
дование о. Мазура, пароха в Тарнавці коло Дубецка. Єст фактом у нас
загально знаным, же кс. Журавські до замордования о. Мазура в Тар-
навці выслал двох бандитов своих краинов з Дрогобычкі, котры замор-
дували о. Мазура, а кс. Журавські забрал цілый маєток з плебаніи о. Ма-
зура и молоду господыню Марию Круль, з котром познійше удержувал:
любовны стосунки через 5 літ. Ровночасно мал другу коханку, походя-
щу з Бабич, Яніну Дудусь, з котром тепер жыве на заході. Яніна Дудусь,
свого мужа при помочи кс. Журавского дала арештувати зараз по йо-
го повороті з пятьолітньої неволі, котрий помер в декабрю 1951 р. в
вязниці яко поляк и католик, через што кс. Журавські стягнул на себе
на Липовці за зламание житя своєй сестры и позбавление житя єй
проклятие брата Яніни Дудусь, Сидора Тадеуша, тепер замешкалого-
мужа через втручение його до вязниці. Кромі высше выміненых злочи-
нов совість кс. Журавского єст обтяжена вымordованием кілька тисяч
людей посредством своєй банды, высыланой на окolinaхи села. Часть
своєй банды выслал до Бабич, где з його розказу замордовано о. Сем-
браторича Анатоля, котрий был приятелем польской людности. Завдя-
ки мешканцю Бабич, котры перешкодили бандитам вымordувати ро-
дину кс. Сембраторича, родина зостала выратувана. Кс. Журавські разом
зо своєм бандом брал участие в замордованию кс. гр. кат. в Скопові,
о. Демянчыка и ище другого священника разом з родинами. Банда кс.
Журавского убила при той способности кількох селян и забрала им
фурманки и коні, а єдного селянина, што молотил ціпами зерно у лю-
дей тоже убито.

Отцу Демянчыку розтріскали бандиты голову и по стінах рос-
прыскнулся мозок. По довершеном морді банда кс. Журавского уряди-
ла собі пиятыку коштом спіжарні своїх жертв. Пиянство, котре тягну-
лося через кілька дней, остаточно перемінилося в оргию розкоши и в
гріх чужолоства, бо в своїй шайці кс. Журавські мал много дівчат-
партизанок. Сигнал до оргії чужолоства подал кс. Журавські, даючи на
очах всіх примір зо своєм коханком Мариом Круль, а за приміром
свого проводира пошли його товариши зо своїми коханками. Єден лем
солтыс Голеньовскі Томаш не маючи пары втюк одтамаль и вшyтко
розвідал людям, так што о том знає и о його стосунках з Мариом
Круль ціла парохия. Маєток о. Демянчыка зрабовал кс. Журавські зо
своєм коханком, а на плебаніи осадил отца Marii Kruль, котрий до
тепер там мешкат. Коли парохияне в Скопові положили тіла помордо-

ваних священників на катафальку, бандити кс. Журавского пришли і ище раз по смерті змасакрували тіла своїх жертв, здерли з них одежду, поламали кости і струтили з катафальку. Кс. Журавскому мало іще было тих кількадесят трупов за мало было жертв і крові. Отже на початку апріля 1945 р. згromадил вшытки свої банди в числі около тисяча бандитов і вислав кроваву висправу на різню сел Бахова, Березки і Суфчина. Перед висправом долго молилися і кропили бандитов свяченом водом. Загрівали бандитов до різні словами, аби в імя Христа різали і палили вшытко, що лем встрітят на дорозі. Узброєни по зубы банди вимордували в Бахові 80 особ поляков, а решта людей руської народності. В Березці вимордували 180 особ разом з Біликом, в Суфчині понад 70 безборонних женщин і мужчин. Спалено сотки господарств. Бандити зрабували тисячы штук худоби, коров, коней, овець і свинь, сотки міхов зерна, меблей, одежы, рольничого знарядя, сосуды і т. д. Людей, так поляков, як і русинов, мордувано без взгляда на вік і пол, по пяному, вилами, сокирами, друками, ланцухами, а вшытко, що ся дало, рабувано. Ціла родина о. Білика в Березці зостала вимордувана. Повертаючих з різні бандитов торжественно витал на рynку в Бабичах кс. Журавські. Облечений в церковны ризы дякувал Богу за побіду, хвалил храбрость і богатерство членов своєї шайки, а даже звернулся до дітей, котры там находилися, зо словами: "Памятайте, щтоби сте ишли за приміром тых богатыров", то єст за приміром плачей і різунов його банди. З той висправы привезли бандиты 4 трупи зо своєї банди, котры будучи пяними сами себе постріляли. Понеже походили они з парохии дубецкой, привезено их до Дубецка, але кс. пробощ з Дубецка отмовил их похоронити, высказуючися, що не потребує мати бандитов на цымнтари своєї парохии. Тоды отвезли их до Бабич, где их кс. Журавські торжественно похоронил. Цілый зрабуваний добыток в Бахові, Березці і Суфчині кс. Журавський розділив меже членов банди, а собі оставляючи найціннішы річы, як доляры, коні, одеж и валізы повны річей. Кс. Журавські потребувал грошей на коханки и на дівчата легкых обычай и на презенты для них.

Тепер кс. Журавські перебываєт на Землях Отзысканых, Ольштинского воєводства, в повіті Кентржин, село Сроково, де сковался перед руком справедливости и укрыватся под чужим назвиском.

Описалам тут декотры знаны мі поступки кс. Журавского, але то єст лем маленька часть того, що он за цілый час висправлял. Тот лотер дальше виконує почетну функцию священника, чого безусловно не єст достойним. Тот лотер дальше чужоложит и грішыт. Тот лотер має на своих руках кров кількасоток людей, а в том кільканадцет священников, слезы кілька тисяч людей, котры до сегодня оплакуют своих кревных через него або з його розказу замордованых.

Звертамся з просьбом до кс. Бискупа о провірение збройничої діятельности кс. Журавского Францішка в часі німецкой окупации аж

до року 1946, а свои гріхи управляет до сего дня. Жадам, чтобы кс. Журавскі за свои збродні зостал сурово укараный. Зброднір тот не може быти священником, бо цілый ест зброченый кровю невинных людей. Зброднір тот має на совісти смерт кільканадцетох священников. Знансувал закон Божий и закон церковный.

Бабичы, дня 24 апріля 1952 р.

Косинска."

Столько написала п. Косинска до перемышльского епископа лат. обр. в формі скарги на кс. Журавского. Представленый в той скарзі образ бандитизму найлучше характеризує моральность кс. Журавского и других йому подобных лат. священников. Насуватся ту мимоволи вопрос, як зареагувал епископ на туто скаргу п. Косинской. Ведля права церковного за тоты мордерства, рабунки и богохульства кс. Журавскі повинен быти позбавленый чина священичного стану и вернений до стану світского, а в найлекшом случаю повинен был быти суспендованный до конца свого житя. Тымчасом из стороны епископа не было никакой реакции. Кс. Журавскі одержал з епіск. Курии документ под зміненным назвиском и выїхал собі в воєводство Ольштынське и там без найменшої перешкоды сполнял дальше священническі должности. Як же то так? Проста річ. Часть латинского духовенства о настрою скрайні шовинистичнім вытворила собі нову зasadу моральности: "Кто убиває мордує, рабує людей другої народности, робит прислуго свому отечеству и має заслуги взгядом отечества. А кто має заслуги для отечества, має тоже заслуги у Бога." Вірний той зasadі кс. Журавскі убивал, мордувал и рабувал наших людей и наших священников в переконанию, што складат з себе жертву Богу и отечеству.

Ту напровадиме маркантный факт о отношению латинского епископату до нашей церкви.

Гр. кат. священник о. Д. замешкал якыйси час в женском монастырі, где за исполнюване должности капеляна одержал мешканя и ідло. Одного разу тот монастыр посітил дієцезияльный епископ. О. Д. хотячи выкорыстati оказию попросил епископа о авдіенцию. На авдіенции о. Д. меже прочым интервеньовал в ділі нашей церкви и нашого обряда. Епископ был обуреный на туто интервенцию, але будучи в переконанию, што о. Д. ест латинским священником, не укрывал перед ним своих мыслей, но отверто заявил о. Д.: "Кс. капелян хиба ве, же нашим обовіонзком ест якнайпрендзей зліквідоваць обжондек всходні. Дзіві мн€ то, же ксіондз інтервенює в справе тего обжондку. Прошем нім сэм не займоваць." На тоты слова епископа ввойшла законниця и плюросила епископа на обід. Перед обідом спытался епископ законниц: "Цо за капеляна ви тутай маце, ктури троши сэм о обжондек всходні". Законница пояснили йому, што их капелан ест священником греко-католицкым. Коли епископ то почул, злапался за голову, зачал в чело ся пукати и кричати: "Отом сэм непотжебн€ вигадал! Цо собе

о нас помисьлі капелян?" И был тым так перенятый и загрызеный, што обіду уж не іл.

Епископ, хотяй нехотячи, але выразно выразился, што обовязком их ёст нас ликвидувати, то ёст нищти. А кс. Журавскі знайшол способ, штобы нас нищти и на свой способ нищил нас. Отже діал согласно з интенциями епископату.

6. КС. ЯН ШУЛЬ ОРГАНІЗАТОР ТЕРРОРИСТИЧНИХ БАНД

На публичне форум выпроваджуєся другого латинского священника вірного высше наведеной засаді. Ёст ним кс. Ян Шуль, бывший парох Радзехова, а теперішний парох и декан в Старых Богачовицах, воєвудства Вроцлавского. Кс. Ян Шуль осіл в р. 1945 разом зо своими парафиянами в окolinaх села парафии Вороблик королевский, кроснянского повіта. Упляновал собі при помочы ним зорганизованой банды террором здобыти Вороблик, русских жытелей того села змусити до выїзду в Сов. Союз и там з своими парафиянами осісти. Банда зорганизована через кс. Шуля складалася з його кревных и його парафиян, была добре узброена во всі роды оружия з арматами включительно и числила понад 300 людей. Через цілы місяць червець 1945 р. Вороблик был тереном завзятой борьбы меже Шульовцами а Воробличанами. Каждого дня з вечера Шульовцы натерали на Вороблик, окружали село и зо всіх сторон його обстрілювали. От стрілов и гранатов запалювалися хаты. Воробличане заховали позицию оборонну. Одни пильнували хат, други гасили оген, а тоты, што мали оружие, обстрілювалися, штобы Шульовцев не впустити в середину села. Цілой стріляниі второвал плач дітей и вытие псов, которых в Вороблику было много. Бои тревали цілу ночь, а утихали аж над раном. Люде ходили невыспаны, перемучены, пригноблены, поденервованы обавом слідуюшої ночы. Никого не чыпалася жадна рбота. Такый стан найвышшого поденервования тревал цілы місяць. В конци Воробличане были змушены скапитулювати и зареєструватися на выїзд до России. Шульовцы заняли Вороблик. З давных мешканцев полишился лем єден воробличанин. Першой ночы напали на него Шульовцы и так го збили, што до рана скончил. Маєток його зрабували Шульовцы. В Вороблику остал одинокий о. Полянский на плебании, недавно вернувший з 4 літньої конфінации. Кс. Шуль явился у него и йому заявил, што от тепер он ёст парохом Вороблика и до него уж належит церков, плебания и вшытки засівы на полі парафияльном, а о. Полянский мусит сейчас забратися з плебании. На таке заявление о. Полянский зажадал от кс. Шуля грамоты надания йому парафии от епископа, на што кс. Шуль отповіл, што

тепер не рядит епископ, а сила физична. При том загрозил о. Полянскому, что його змусят до виїзду його парафіяне (банда). Кс. Шуль додержал грозьбы. Слідуючоїночы Шульовци напали на о. Полянського. Банда окружила плебанию и вистрілила кілька разов з карабинов просто в окна, де о. Полянський спал. Шыбы з окон повылітали. Тым разом напад укончился на збитю шыб и зрабованию Полянскому по-слідной коровы. Слідуючого дня кс. Шуль знов индагувал о. Полянського в ділі опорожненя плебании. По довших пертрактациях кс. Шуль згодился на то, чтобы о. Полянський позостал іще кілька днів на плебани и занял єй частю, а решту займе кс. Шуль. Того самого дня кс. Шуль з цілом родином спровадился на плебанию и замешкал на партері.

За кілька днів отбылся другий напад Шульовцев на о. Полянського. Тым разом напад был грознійший. Нападом керувало двох Шульовцев перебраных в войсковы мундуры. Около 11 годины в ночы двух бандитов ввойшло до покою, де спал о. Полянський и зажадали от него легитимации и наказали му станутি оберненому до стіны, а под загрозом смерти заборонили оглядатися. Бандиты тымчасом з покою всю повиносили, что было для них цінніше, а о. Полянського в спальні замкнули, а сами бушували и рабували други покои. Отходячи з зрабуваными річами бандиты одомкнули о. Полянського и йому заявили, что под загрозом смерти наказуют йому опустити плебанию до 12 годин. В виду такой ситуации о. Полянський был примушений в протягу 12 годин оставити Вороблик.

Тепер Шульовци розвинули шырше свою бандитску акцию. Днями и ночами нападали на лемков, виїзджаючих до Сов. Союза и их з постідного майна рабували. Напады тоты сталися штораз голосніши и вісти о них дойшли до войсковых властей, котры одного разу выслали отділ войска и милиции до Вороблика для провірения діла. Войско окружило плебанию, зробило ревизию и знайшло цілы сотки карабинов и іншого оружия, а в стайнях знайдено зрабуваны у лемков коні и коровы. Знаходячуся на плебании родину кс. Шуля сейчас арештовано, а знайдене оружие и крадену худобу зареквировано. Головному злочинцу кс. Шульови удалося втечи и выїхати на запад на отзысканы землі, де за заслуги положены в банді одержал от духовной власти добре проспируючу парафию и чин декана. Подобны подвиги латинских священников мали місце и в других наших селах несчастной Лемковини.

7. ЛЕМКАМ НА РАТУНОК ОТ ПОЛЬСКИХ БАНД ПРИШЛА УКРАИНСКА ПОВСТАНЧА АРМИЯ (УПА)

Як уж было вспомнено по лемковских селах грасували польські банды, рекрутуючися з найгорших шумовин банкрутуючого фашизму и

террором змушували населеніє на виїзд до Росії. Ісли населеніє отка-
зувалося от виїзду, то бандити справилися з ним скоро: палили хыжы,
а майно рабовали. Народ нашолся в отчаянном положенні. В том тра-
гичном моменті на ратунок лемкам пришла Українска Повстанча Ар-
мія, оперуюча на Гуцульщині. Она розпочала борьбу з бандами. Бої
били тяжкі и завзяті. По довгих змаганнях Повстанча Армія начала
ликвидовати польські банди. Коли ликвідація банд доходила до єї
укончения, на терен Лемковини вкрочила регулярна армія польского
войска. Розпочалися тепер бої меже войском а УПА. Запримічується, што
УПА самовольно прийшла з помочом, без інтервенції лемков.

8. ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ

Українска Повстанча Армія (УПА) повстала з передвоєнної
“Організації Українських Националістів” (СУН) в р. 1943. В часі ні-
мецької окупації УПА займувалося нищіненім польської и совітської
партизантки. На чолі цілого руху українско-националістичного стоял
Стефан Бандера, син священника в Новиці коло Калуша. Он руководил
“Українском Головном Визволенчом Радом” (УГВР). Безпосереднім
предводителем УПА, подпорядкованим Бандері был Роман Шухевич,
под псевдонімом “Тарас Чупринка”. Йому был подчинений Головний
Войсковий Штаб (ГВС) и Крайовы Войсковы Штабы (КВС).

УПА ділилося на 4 часті (ведля сторон світа):

I. УПА “Всход”. До него належал терен подольський.

II. УПА “Заход”. До него належал терен воєв. Львовского и Стар-
ниславского.

III. УПА “Полноч”. До него належал Волынь и Полісся.

IV. УПА “Полуднє”. До него належало Закарпаття.

В Польші от р. 1945 оперувало УПА “Заход”. Сдиници того
УПА входили в состав “Округа № 6”. А тот ділился на подокруги:
1) “Лемко” (повіты: перемишльский, сяноцкий, ліський и новосандец-
кий). 2) “Бастіон” (в границях: Сян на заході, а на всході полночна
часті повіта перемишльского). 3) “Данилів” (заходня часті повіта То-
машов Любельский, повіты: влодавский, грубешовский и білоподляс-
кий). В подокрузі “Лемко” діали сотні “Біра”, “Бродыча”, “Бурлака”,
“Хроменки”, “Гриня”, “Крылача”, “Ластівки” и “Стаха”. Подокруг
“Бастіон” розпоряджал сотнями “Брыла”, “Калиновича”, “Крука”,
“Шума” и “Тучы”. В глодокрузі “Данилів” виступували сотні: “Чанса”,
“Давида”, “Дуды” и “Яра”. Кожда сотня числила от 80 до 180 стріль-
ців (жовніров) и ділилася на три або штырі чоти, т. є. плутони, а каж-

да чота мала по три рои, т. є. дружины. Сотні получены были в курені, т. є. в баталіоны. В состав куреня входили три або штыри сотні. На чолі округов и подокругов стояли верховны начальства, а складалися з командира, шефа штабу, политычного выховника, т. є. политычного референта, секретаря штабу и малого отділа охороны. Начальства куренюв и сотен складалися з командиров, референтов политычных, кватермайстров або харчовых и войсковых инструкторов. Курені и сотні розпоряджали групами жандармерии.

Политычном организаціом "ОУН" руководил "Крайовий Прoвід", в котором засідали: крайовий провидник, войсковый вожд УПА, обнімаючий реферат организаційный, пропагандовий, господарчий и Службы Безпеченства (специальной полиции политичной). Крайово-му проводови подлігали районови и льокальны проводники ОУН. Цільность была стисло закоспирована. В сумі организация войскова УПА числила около 2,500, а цивильна 3,500 до 4,000 людей.

В р. 1945 одиницы УПА, оперуючи на терені Польші, были скуплены в группі "Сян". На чолі стоял Ярослав Онышкевич, один з организаторов армии в р. 1943. Он мал ріжны псевдонімы, з которых найпопулярнійшим был "Орест". Крайовим проводником был Ярослав Старух, сын войта з Балигорода з псевдонімом "Стяг", а проводником Службы Безпеченства был Петро Федоров з псевдонімом "Дальнич".

9. ВОЙСКОВА СТРАТЕГІЯ УПА

Отділи УПА были добре вооружены и были проваджены через добре вишколеных офицеров. З своих бункров робили часто выпады на окolinaчны села и міста. Были частыми гостями в Ліску, Балигороді и Сяноку. Были панами погранича, а для населения пострахом. Матери часто уповцами страшыли свои негречны діти. Мешкали в схоронах и бункрах. Ище и тепер в глубоких горах можна видіти будованы ними з артизмом схорони и бункры. Треба подивляти спрыт, технику и артизм, з яким будовали свои схорони, бункры и ріжны подземелія. Наведеме один случай. Под будинком, де містилася головна кватера войскова и його штабу, де был найбóльший рух войска и доокола была обставлена варта, уповцы побудували собі бункер о великих розмірах. До бункру входилося через студню, з которой войско штодня черпало воду. Довги місяці уповцы мешкали в том схороні, а никто з войска на то не звернули уваги. При помочы подслушowych аппаратов знали всю, о чом в войсковом штабі говорилося.

Уповцы вытревалы были на голод, на зимно, на ріжны недостатки. Боролися з надзвичайном вытревалостью и посвятом, длятого бои з ними были дуже тяжкы, а в тых боях полягло много войска. В отді-

лах УПА груповалися ріжни народності. Були в них німци, чехи, італіянці, власовци, поляки з гранатової поліції и много інших, но дакотри з іноземців показалися провокаторами або измінниками. В боях з уповцями зостало спалених много наших сел и погибло много народа.

10. СМЕРТ ГЕНЕРАЛА СВЕРЧЕВСКОГО

Дня 28 марта 1947 року в часі інспекції отділів войска пал на полі бою вожд II Армії Войска Польського, богатыр испанской войны, генерал Кароль Вальтер Сверчевский на дорозі Балигород-Яблонкы, за скочений засідком "Гриня и Стаха".

Понеже зо смертью генерала Сверчевского вяжеся справа виселення лемков, в настоящому трактаті представиме близшы обстоятельства той смерти.

Дня 27 марта 1947 року о годині 22 командир дивизии полковник Серпинский телефонично повідомил майора Гродзицького, шефа штабу Отділу Войска Польського, стационованого в Ліску, що слідуючого дня о годині 6-ої приде до Ліску важна особа, котра має перевести інспекцію в Ліску и Балигороді. Не было єднак сказано, кто єст том важном особом. На туто відомость майор Гродзицьки выдал сейчас отвітны зарядження, а то через майора Павликевича и Поручника Осєцького. Майже цілу ночь посвячено на отвітне приготувленіе принятия заповідженого гостя. На замку в Ліску поставлено сторожа, котрый червеном хоругвовком мал дати знак приїзда гостя.

Точно о годині 6-ої надїхал зелений опель командира дивизии, с котрого висіл очекуваний гость. Был ним генерал Сверчевский. В другом авті "додж" находилася його охорона. По отданю генералу гоноров через войско, по мельдунках, розмовах и інших церемоніях, генерал ввошол до штабу, где йому запропоновано сніданя. Генерал отказался от снідання. По короткой розмові с капитаном Цішевским, генерал заявил, что хоче сейчас іхати до Балигорода. Мусит спішитися, бо в полудне мусит быти в Сяноці. Приготовано сейчас два самоходы "доджі", за ними "опель", а в заду "зіс", при котрого керовниці засіл поручник Осецькі. По отданю приписаних гоноров через войско, генерал всіл до єдного из двох "додж", а з ним полковник Серпинский, майор Гродзицьки, капитан Ціховскі и двох жовніров з машиновыми карабінами. За керовницьом засіл Гиполит Калень. Всі прочы войсковы всіли до других самоходов. Ціла залога чыслила около 30 людей.

В коротком промежутку часу приїхали до Балигорода. Компанія з баталіону капитана Мушынського отдала генералу гоноры и з короткої розмовы з офицерами довідался генерал, што в полудневом напря-

мі находится іще єден гарнізон, а то маневрова группа Войскової Охорони Пограничя в місцевості Тісна. Генерал заявил свою волю сейчас: там іхати. Надармо офицеры му отраджували, покликуючися на брак: дороги, брак часу, на небезпеченство и т. д. Єднак жаден аргумент його не переконал. Генерал уперся и поставил на своєм.

З Балигороду в направлению Тісної виїхали в таком порядку: Передом рушыл додж з жовнірами охорони, прибывшими зо Сянока.. В другом доджі при шофері Каленю засіл Генерал, а з ним полковник Серпинський, майор Гродзицкі, капітан Цішевський, поручник саперов и двох жовніров з машинновыми карабінами. На самом конци "ЗІС", проваджений через поручника Осецького. В ньом занял місце поручник Рафаловський з елевами школы подофицерской.

З початку была дорога добра. Генерал был в добром гуморі. До Тісної было около 20 км. Генерал в розмові з офіцером обіцял приділити им о много больше войска, чтобы до осени совершенно зликовидувати УПА. Полковник Серпинский объяснил генералу, что трудности в ликвидации банд УПА лежат в том, что деякы западлы села в горах доставляют им живность и охорону. Одны робят то под террором, а други сприяют бандитам. Такы села сут головном опором сотні УПА.

"В тых случаях треба буде" — сказал генерал — "стосувати прымусове виселение. Нее іншой рады. Справа вправді есть болесна, але того рода посунене есть конечно. Виселенцы одержат цілковите отшкодование и комфортовы новочесны господарства на Землях Отзысканных. В прочым не мы лем єдны послужымеся переселением. На цілом світі поступатся так з селянами, мешкаючими на трасах плянованых желізных линий, водных запор и в інших великих инвестициях промисловых. В Бещадах поводом переселения буде борьба з бандами. Причины аж надто узасаднена.

На переді ідучий самоход додж нагло станул, задержуючи з заду два возы. Шоферы повыскакували на шосу. Вшытки трьох похилилися над нерухомым сильником (мотором). Генерал нетерпеливіся и задецидовал іхати дальше, а тамтот зопсутый по направлению их дожене. Самоход, которым іхал генерал выминул зопсутый и рушыл дальше, а другий за ним. Самоходы зближылися до Быстрого. Доокола была пустка. Быstre и Яблонки, яко села, уж не существуют. Пали жертвом польских банд. Зостали спалены.

Дорога втискалася в узку гыртан. По правой стороні цілковито открытий верх высокой горы, по лівої стороні поляна, перетята річком Яблонком и зараз за ньом знов вершок горы, покрытий густым шпильковым лісом. З переду закрут річки, мосток на шосі и сильно пофалдований терен.

Коли самоходы зблизилися до мостку, в воздухе звягся свист-знарядов. Выли тоненько, докучливо, проницательно. Болесно розрывали тишину дня. Самоходы станули. Дальша ізда была неможлива. Ге-

нерал, офицеры, шоферы выскочили из автомобилей. Уповцы зорганизували первокласний напад на польське войсько. Вибрали найвигоднішу позицію. Розпочался бой на добре. Уповцы били безперервно з машин нових карабинов, німецького типу "ІМГ". Офіцери проклонилися в склон гори, а воспитанники школи офіцерської розвинулися в тыралиер і впиналися в гору. Каждий, як мог, забезпечувався перед кулями. Натоміст генерал став цілковито выпростованый, з руками заложеними в зад, задертом головом і витріщеними очами на гору, обсаджену Уповцями. Офіцери занепокоєні його поставом кричали до него: "Генерале, положтесь на землю, генерале на землю", але генерал був глухий на туті накликування. Заховався так, як була куля не мала до него приступу. Кілька куль трафило в самоходи. Полетіли дрязги з єдної сторони. Поручник Осєцький зостал убитий. Капітан Цішевський, поручник Рафаловський і Гіполіт Калень і багато інших, зостали ранні. Генерал стояв упорчivo на мості. Розпял плащ і мундур, похилив голову і з увагом вдивлявся в якісний пункт пониже грудей. На вопрос капітана Цішевського, чи може ранній, отповів генерал, що лем мускнула го куля. Запнув мундур і плащ і розказав перейти з людьми на річку, але скоро жовніре єден за другим зсувалися з гори і перебігали шосу, дотидали берегу річки, отверталися і знов провадили оген. Тот переход був дуже небезпечний, бо були під свободним обстрілом ворога. Генерал, коли доходив до ліщинового загайника над річкою, нагло задржал і зсунувся на землю... Прибіг до него капітан Цішевський і благально кричав: "Генерале, генерале", але той не дал уж жадної відповіди. Тяжко лапал воздух. Твар його була біла, очі замкнені.

Майор Гродзицький видал розказ перевезення генерала до Балигороду, але не можна було дістатися до самоходу. Зголосився шофер Небильський, але скоро тільки звернувся до самоходу, зостал постріляний і не мог того доконати. Бой тревал завзято. Не було надії на висадження з того пекла. Уповцові була ціла сотня Гриня і Стака, близько 200 осіб, а польська залога числила заледво 30 людей і до того кількох уж ранених. В тій тяжкій ситуації надія на спасення була направлена на самоход з полішеними жовнірами ескорти. Жовніре скоро вийшли з воза і бігом скочили на ліве крыло, обсаджене через Уповцові. Уповци в переконанні, що польським войскам надходить помоч, перестали стріляти і вицофалися з позицій. Бой був закончений. Генерал уж не жив. Його тіло зложено на том самому возі, в котором виол го Калень. Після битви і послідна подорож... Коло генерала сложено ту тіло Каленя і Осєцького. На другому возі іхали ранні капітан Цішевський, поручник Рафаловський і стрільці Рудак і Небильський. Решта жовніров ишли піше за самоходами.

На том місці, где згинул генерал Сверчевский, поставлено йому памятник.

Смерть генерала Сверчевского мала дуже смутні послідствия для

лемков и Лемковини. Дня 24 апріля 1947 року Президиумом Рады Министров ухвалило переселити лемковське населеніе на западні області Народної Польщі. На покриття страт в звязі з переселенім призначено 65 мільйонів злотих.

Цільюм переселення була ликвидация войскової організації УПА і укарание місцевого населенія за попераніє той організації, што в дійствительності не отвічало фактичному стану.

11. ЕТАПЫ БОИВ УПОВЦЕВ

Час бойов УПА в Карпатах дається поділити на 3 етапи. Перший етап от літа 1944 до весни 1946, другий етап от весни 1946 до весни 1947, а третій етап от весни 1947 до конца р. 1947, взгядно до марта 1948 р.

В первом етапі Уповцы боролися на Лемковщині з польськими бандами, котры выганяли лемков до Савітского Союза. Воєнна позиція Уповцев в том етапі была дуже корыстна. Над бандами поносили цілковиту побіду и были панами ситуації на цілых обшарах. Не крилися, а мешкали в лісових шаласах, откаль поєдночно або малыми группами заходили в села.

В другом етапі розпочали бои з польським войском. Не были то чисто фронтовы бои, як радше несподіваны напады на ворога, як тоже нищеніе ворожих позицій. Ситуація для них погоршалася з дня на день. Уповцы понесли цілій ряд тяжких поражений и были змушені вицофатися до лісов. Не было уж для них бесіди о опануванію теренов. В том етапі по лісах и ріжких неприступных місцях будовали цілу сіть подземных бункров, склонов и крівок.

В третьом етапі наступила их цілковита ликвидация. Недобитки перекрочили границю УССР.

12. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЛЬСКОГО ВОЙСКА І ОКОНЧАТЕЛЬНА ЛІКВИДАЦІЯ УПА.

От апріля 1946 р. терен бойов на Лемковині был поділеный через польськы власти на воєводски стрефы операцийны, на чelі которых станули Воєводски Комитеты Безпеченства, подлеглы Державному Комитету Безпеченства. В состав их входили представителі Войска Польского (ВП.), Войск Безпеченства Внутрішного (ВБВ), Урядов Публичного Безпеченства (УБП) и Милиции Обывательской (МО).

Воєводські стрефи ділилися на стрефи "Отвічательності", котрих ділали одиниці ВБВ, ВП, МО, ВОП і інші. От апріля до жовтня 1946 акційом проти УПА руководила група операційна "Жешув" (8 і 9 дивізія ВП). Діяльність групи оказалася невистарчаюча до ликвидації УПА. Для того дня 17 апраля 1947 по трагічній смерті генерала Свєрчевського покликана зостала до життя Група Операційна "Віслा"(*), доводжена через генерала Стефана Моссора. Кілька дивізій війска і ВБВ остаточно розбило і знищило куріни "Рена" (повіти: сяноцький, кроснянський і ясельський), "Байды" (повіти: сяноцький і лісівський), "Желізняка" (повіти: перемишльський і любачевський), "Беркута" (повіти: грубешівський і томашевсько-люблінський). До кінця року 1947 організація УПА і ОУН перестало існувати. Одиниці ВБВ і МО разом з ОРМО вилапували недобитки до березня року 1948. Головних проводників УПА Ярослава Старуха ("Стяга") і Петра Федорова ("Дальнича") арестовано і засуджено на смерть. Іван Мизерний командир дуріння "Рен" (спробував зупинити на життя міністра Пернацького) згинул від міни в околицях лісу "Хрищата".

*) Група "Віслі" виселила лемков на отзысканы землі.

13. БАТАЛІОН СМЕРТИ

На Лемковині оперувала також банда майора Михальського звана "Баталіон съмерці". В своїй групі мал Михальські близько 300 людей білоруси, а даже руски. Організація тута, як вшитки інші, мала узброєних, в склад яких входили крім поляків також євреї, цигане, характер чисто рабунковий. Понеже Михальські був школним товарищем командиря УПА "Гриня" (Хріна) відношення між обома організаціями були неутральні. Михальські передавав до Хріна: "Я не хочу битися з Гриньом. Нехай он мене не шукає і я не буду його шукати. Я його смерті не хочу, бо і я хочу жити." Але то цілком не перешкоджало через опришков Михальського рабувати бідних лемков.

14. ГОРЕЙОНЦЕ СЕРЦА

В порозумінню з начальством УПА на Лемковині оперувала іще одна організація військова. Називалася: "Горейонце серца". Девізом туті організації було: "Вольносць і Неподлеглосць" (в скороченню ВіН.) Командантам їй був Жубрид, бывший гімназіальний терціян в Сяноку, для того організацію звано також "Жубридовцами". За-

ступником майора Жубрыда был капитан Пискош. Цільом Жубрыдовцев было боротися з демократичном Польщом. Для того нападали на постерунки Милиции, высаживали мосты, подпаливали фабрики, убивали селян, котры набыли грунта з парцеляции, нападали на тягаровы авта, котры везли провянт, убивали жыдов и знущалися над невинными.

Армия войска польского скоро зліквидовала так "Баталіон съмерці", як и "Горейонце серца". По убийству генерала Сверчевского, а перед цілковитым зліквидуваннем Української Повстаньчої Армии наступила найгорніша карта в історії Лемковини, карта народної трагедії з цілым морем слез, страданий и отчаяния. Лекше было колись жыдам под мурами збуреної святыни єрусалимської оплакувати недолю свого народу, чым нам закровавленим сердцем описувати болесны сцени недавної минувшины страданий нашого народу. Того народного горя не дастся мертвими буквами описати, ани людскими устами розповісти, то дастся лем отчути щырим и незакламаным сердцем.

* * *

Таки личности, як Стефан Бандера, Роман Шухевич, Ярослав Онишкевич, Ярослав Старух, С. Москор, Михаил Жубрыд, и тд. автору были лично знаны ище з часов университетских.

15. ВЫСЕЛЕНИЕ ЛЕМКОВ ИЗ ИХ ЛЮБИМЫХ ГОР

Настала весна 1947 р. Весна чарующа пора року. Солнце подниматся з кождым днем выше и світить ясніше. Уж вчасным раном житељі сел розпочинали свой тяжкий труд, а кончали його поздно вечером. Своїй кормилиці землі подавали корм, старанно єй обробляли, а потом всівали в ню зерно и засаживали грулями (бандурами) и россадом капусты, яко найважніший продукт горських сел. Сердце селянина радується, коли в весняний день вийде в поле и видит, што його труд не єст марний, што засіяне зерно и засажена ярина выходят уж з землі. То вливат вного надію на добрий урожай и богате жниво. Солнце ясно світит и огріват землю. Над головом розноситься прекрасна музика небесных птиц, которой в ставах второе не міле для уха кружаня жаб. Што за прекрасный Божий світ — раздумує земледілец повний счаств и склонює свою голову перед Всемогущим Сотворителем и шепче благодарственну молитву за всі Божы дары. В таком настрою чуєся цілій счастливым, бо вся жизнь и ціла природа усміхається до него. Пречудний єст май на Лемковині, але іншим был в р. 1947. Выштки весняны роботы были укончены. Поле было засіяне и засажене. Солнце світило и тріло як каждого року. Урожай заповідалися добры. Але на сердци лемка отчувался якісі невыясnenый тягар, якісі неопределенный боль. Не радовал його ани тот прекрасный світ, ани то ясне солнце, ани мно-

гонадійны засіви. Было то предчувствие страшной трагедии, яка мала наступити, а на яку не треба было довго чекати.

Єдного майового дня 1947 року поздном пором в лемковських селах явилися незвичайні гости. Был то карний отділ польського войска. Комендант отділа з зимном кирвьом освідчил містцевим жителям, що отвітно до зарядження войскових властей всі лемки мають бути виселені з місця свого замешкання. Виселені то єст каром за замордование генерала Сверчевського. До години 6-ї рано всі жителі села мають бути готовими до виїзду. Не повіджене єднак, де мають виїхати. Ріжко на туто тему коментовано. Єдни думали, що то єст виселені до Савітського Союза, други, що вшытки вивезут до криміналу, а інші інші, що до якогоси обозу або на роботи. Настала страшна ноч на Лемковині. З туто ночом не дастся поровнати жадна ноч в історії чоловічества, ани ноч св. Бартломея, ани ноч гугенотов, ани різня гуманська. Туто ноч дастся поровнати хыбаль з страшним судом Божим. Народ впал в отчаяніє. Серед темної ночи розпространялся плач и крик, плач и вітнє змішане з щеканьем псів, а тому всьому вторували сильни ударені сокири и молотов при збиваню скринь, потребних до паковання річей. Даже скот в стаяннях переразливо рычал и отрывался от увязи, як бы предчувал и свою недолю в найближшій будучності. Дакотри были так переняты тым несчастьем, што впадали в шал, други били головами о стіну, інші мліли, а інші інші літали ту и там, як божевольни. Той страшной сцени треваючої до рана не єст в состоянию жадне перо описати. Кто єднак з людей заховал рівновагу и притомность ума, задавал собі сопрос: "Ци в протягу кількох годин потрафлю спаковати и з собом взяти цілый маєток, на котрый працювали цілі поколінія? На чым и чым вивезу тот маєток, коли не мам ани воза, ани коня? За што так тяжко карают нас поляки, коли были сме Польщы все вірні як псы? Так платят нам за то, што нашы сынове боролися и гынули за демократичну Польщу..."

Рано о год. 6-ї всі були уж готови до виїзду, взглядно отмаршу. Тоти, што мали свой запряг т. е. коня и воз, могли забрати зо свого маєтку только, сколько могло зміститися на малый горский возок и кілько конь мог затягнути. Натоміст тоти, што не мали свого запрягу, могли забрати лем только, сколько в мішку на плечах могли унести. Ціле отже лемковське майно полишилося на произволь судьбы. Виселенцы полышыли майно, на котре трудилися поколінія цілых віков. Меже прочим полышыли посіяне и засаджене поле, будинки мешкальни и господарськы, рольничы машини и знарядя и цілу утвар домову. З собом забрали лем даже малу часть свого майна.

Точно о год. 6:00 рано всі отправилися в дорогу в незнане. Серед жалосного плачу и невысказаного болю в сердци. Народ на прощаніе піловал пороги своєї хыжы, в котрой уродился и виходився, ціловал земличку, котра го кормила. Што діялося в сердцах виселенцев, кот-

рым приходило раз на всегда оставить свое село и свои любы горы, того не дастся описати. Невысказанный тягар на душі, полученный з неопреділеным болем. Жаль и тоска одных провадила до отчаяния, других до совершенного подданняся волі Божої. "Помощ моя от Господа сотворшаго неба и землю" шептали молитву за псальмопівцем Давидом. Никто з тых несчастливых выселенцев не переходил ище в жытю такой душевной трагедии, такой внутрішной борьбы, такого болю и жалю даже тогда, коли над гробом прийшло юному пращати найдоросшу особу на вічну дорогу.

Транспорты з выселеными лемками приведено до колейовой станции и там доперва выявлено им докаль их вывезут. То их троха успокоило и лекше отдохнули.

Минали дни и ночы, минали тыждні, а выселенцы все в дорозі. Транспорты задержувано майже на каждой стации, треба было чекати часто по кілька дней. Запасы живности вычерпувалися. З готівком было ище горше. До выселенцев почал загощувати их вірний друг, котрому на имя голод. Як лем могли вспільними силами ратувалися от голоду. Доперва по довгих, тяжких трудах, по невыспаных ночах, з висохлыми жолудками, з змизеруваными тварями, з западлыми очами приїхали на місце призначения. Представляли ужасный вид людей з нетого світа. Высадаючи з вагонов своим видом возводили переполох загально розголосувано, што на отзысканы землі привезено транспорты диких людей десь з Африки. Пущано даже вістки, што Россия выслала тут диких людей, чтобы вырізати вшытых поляков.

Яко безпосередну причину выселения лемков подавано дві концепции, а именно: 1) яко кару за замордование генерала Свєрчевского и 2), штоби улекшти собі способ успішнішого зликовидования УПА. Перша причина отпадат, бо загально всім відомо кто убил генерала Свєрчевского. Друга причина закидує неудольство польскому войску. Ци до зликовидования горстки бандитов треба было аж так радикально методы выселения пол миллиона жителей. Власти войсковы мали всі інши выстарчаючи способы, штоби зликовидовати УПА. Єсли бы даже тата причина была рациональна, то по зликовидованию УПА належало знов лемков вернути на давны их місця замешканя. Ту была інша причина. Ту ділали фашистовски недобитки.

16. ЗАГОСПОДАРОВАНИЕ ЛЕМКОВ НА ОТЗЫСКАНЫХ ЗЕМЛЯХ

Выселенных лемков притранспортировано на так званы Отзысканы Землі и розпорощено их майже по всіх воевудствах тых земель. Наибольше их число поміщено в воевудствах: Вроцлавском, Зеленогор-

ском, Щецинском и Поморью. Вшытки однак лемкы сут так роздроблены, што майже в жадной містцевости не становлят якойси масы. Отдано им до загосподарования найгоршу землю и найгоршы будинки, яких жаден польский осадник не принял. Много господарств приделено лемкам без будинков або з будинками совершенно знищеными, густо-часто без дверей, без окен а даже без даху. В будинках тых не застали жадных меблей ани жадных господарских знарядов, не говорячи уж о машинах. Не маючи при том хліба и найконечнійших средств до жыття, знайшлися в отчаянном положению. Не приделено им жадной запомоги, ани в провянті, ани в одежы, ани в готовці. Интервенция одного священника в дырекции харитативной институции "Caritas" в дзілі уділена помочи голодуючим лемкам не мала жадного успіха. Помочи не уділено жадной, хотяй магазины "Caritas-и" были заполнены провиянтом и одежом, призначеными для потребуючых. Были то так званы дары американски, збераны в Америці и присыланы до краю. Напевно меже тыми дарами были многи жертвы американских лемков. На жаль ани єден лемко в краю з них не скорыстал. З даров тых наибольше корыстали сами директоры той организации, котры крали и робили ріжны махлюйки. Длятого правительство положило на тоту организацию свою руку и обняло над ним контролю и финансование.

Штобы лемкы могли ратуватися от голодової смерти поднималися найтяжших заробков, о голоді, серед розмаityх дотинков и глумлений, якими их часто трактували братя-поляки. Близко полтора року на отзысканых землях лемкы терпіли голод и нужду. Доперва, коли з приделеного им поля собрали перший урожай хліба, власными руками выпродукованого, положение их материальне кусцьок поправилося, принаймі уж не голодували. З бігом часу ставало им лекше. Побудували собі новы або отбудували стары будинки, посправляли собі найконечнійши господарски знарядя, а даже машины, докупили инвентар и разпочали интенсивну господарку. Сегодня уж лемкы господарюют лішне на своих горших грунтах, чым их сусіде поляки на лучших землях. При том безусловно сут лучшими горожанами польской державы, чым сами поляки. — Лемкы вывязуяются из всіх повинностей в виду державы отлично. Точно и терминово платят вшытки податки и регулярно до старчают назначены контигенты из своих плодов. Повітовы и громадськы власти ставляют лемков за взор в выполнуванию горожанских обовязков. Лемкы жилють тверезо и морально. Заняхали уж пити кропку, их давнійше улюбленый напой. Не было ани одного случаю, штобы лемко был караный за хулиганство або пиянство. Тяжкы условия жыття в горах зробили лемков людьми труда, чесноты и благородности. Не пересадиме, если лемков назвеме найціннійшом групопм людей в Польщы. На отзысканых землях лемкы жилють в лучших условиях материальних, як жили давнійше в своих горах. Жызненна стопа у них тепер высша, чым была давнійше, єднак помимо того лемкы тужат за своима горами

и мечтают о повороті в свои родны містця. Смачнішый был для них давнійше овсяный хліб або адзимка, чым тепер пшенична булка, котрой им тераз не бракує.

17. ДЛЯЧОГО ЛЕМКИ МЕЧТАЮТ О ПОВОРОТИ ДО СВОІХ ГОР?

На той вопрос складаються ріжны причыны. Передовсім лемки являються автохтонами прикарпатських стран. Надармо старалися дакотры польски учены доказати, што лемкы сут зайды, як напр. професор варшавського університета В. Маціевскі в своїом трактаті под загл. "Pierwotne dzieje Polski i literatury" твердил, што лемкоў осадил в Карпатах Казимир Великий. Польському ученому виказали лож о. Михаил Крыницкий, парох Тылича, который шпýрал по ріжных архивах, судах и урядах и собрал множество документов, на подставі которых написал знаменитый труд под загл. "Историческое состояниe Намістничества Мушкинского въ взглядѣ физично-политично-религийномъ отъ основания 51. ту существующихъ чисто русскихъ сель и городовъ Мушкина и Тыличъ." Тым трудом опровергнул о. Крыницкий вшытки выводы Маціевского, а на подставі документов удоводнил ясно, як на долоні, што лемкы сут автохтонами на свойой родной землі (Vide "Стечественный сборникъ под редакциоmъ Зборовского, Вѣна 1853) Маціевскі уж не мал отвагы забрати голос в обороnі свойой теории.

В новійших часах польски и совітски учены и историки провірили то само и опреділили, што колыском Руси было Прикарпатье (гнешня Лемковина), а не Київ, як до тепер тверждено. Доперва з прикарпатських сторон розлялася Русь на восток и дойшла до Дніпра и до Києва. От зараня истории славян територия гнешньої Лемковини была замешкала русским населением, предками гнешніх лемков.

Кромі историчной певности о автохтонности лемков на прикарпатських землях, каждый лемко инстынктово то отчуват и має в своїй крови туту сознательност, што його отчизна — то Карпатски горы. Лемко перейде цілый світ, але окончательно верне до своих гор, бо його там тягне якаси внутрішна сила. Он тужыт за своими горами, лісами и полонинами. Там видит он свое житя, свое счастья, свою радост. Туту тугу отчувают лемкы найбарже в теперішних часах, коли зостали розпорощены по цілом світі, а ту в Польщы не становят в жадной місцевости якогось большого скуписка, а жиуют єдиницями не могут запокоити своих найконечнійших потреб, як культурно-просвітительных ци религійных. Жытя серед чужого народа о інших звычаях, іншої культурі, іншого характера, а даже іншого віроисповідання, то

не єст жытъом, а радше єст муком и невольом. В таких обстоятельствах збольшатся туга за родным. Согласно з конституциом польске правительство трактує єднаково всі віроисповідания. Кажде з них має свою святыню, де вірны заспокоюють вшытки свои духовны потребы. От того привилею выняты сут лем лемкы. Выселены полишили в своих горах сотки красных церквей, котры сейчас зостали перемінены на латински костелы, а на отзысканых землях не одержали в замін ани єдной церкви. В слідстві чого зостали позбавлены своих Богослужений и выко-нуваня в своем обряді религийных практик. До той тугы за родном земльомолучатся ище туга за свойом церквом, за своим величавым обрядом, за своим языком, за свойом материяльном и духовом культуром. Лемкы мешкаючи в горах провадили свою культурно-просвіти-тельну роботу, мали свою пресу, свои издания, свои чытальні, свои кружкы, свои дружины и свои господарско-торговельны организации. А тепер того у них ніт. Найболеснійшим єднак для них ударом єст факт, што на отзысканых землях одобрано им историчну назву их народности "русин", "русский", "руснак", а вмушено в них назву "украинец", "украинский". Каждый народ опреділює сам свою народность и ей назву, бо так наказує право природне. А у лемков знасилювано даже природный закон. Єст то кривда взываюча о поместу до неба.

Польшу замешают горожане ріжной народности, меже ними сут німцы, чехи, словакы, литвины, білорусы, жыди, цигане и т. д. Вшытки они мают свою организацию, свою пресу, свои комитеты, єдны лем лемкы сут того позбавлены. Єдных лем лемков позбавлено тых прав. А чтобы их скорше зукраинизувати отступлено им єдну сторінку в украинской газеті "Наше Слово", а чтобы лемкам замылити очы, тогу сторінку названо початково "Лемківске Слово", а потім и тото ся ім здавало задуже, то змінили на "Лемківска сторінка". Мало єднак лемків пошло на туту приманку. Дакотры лемкы уміщуют свои дописы на той сторінкі з конечности, не маючи свойой власной пресы.

Причином незадоволения лемков з жытъя на отзысканых землях, а желание повороту на свои давны місця єст меже прочым тоже непри-хильне, а даже вороже отношениеся польских селян и латинского духовенства до лемков. Польска общественность по большої части єст неосвідомлена и не ориентується добре в лемковской квестии. Она идентификує лемков з украинскими фашистами, котры в часі гитлеровской окупации и сейчас по войні допущалися на поляках ржных злочынов и мордерств, в наслідстві чого мало згынути з украинских рук около 30 тысяч поляков на восточных рубежах передвоєнной Польши. Жерело ненависти поляков до лемков єст ошыбочне. Лемкы терпіли от украинских фашистов не меньше от поляков. Ище в часі першой світовой войны украински националисты вспільно з австрійскими войсковыми властями сотворили для лемков Талергоф, місце ужасных мук и смерти тысячей лемков. А в часі другої світової войны украински нацио-

налисты в ролі шпіцльов, жандармов, комисаров, мужей довірія Гітлера гірше обходилися з лемками, як з поляками.

Ненавист поляков, а передовсім польської молодежі, до лемків єст так завзята, що тата молодеж полсьчена алькогольом нападат на лемков и допущатся кошмарных злодіяній. Были случаи не лем потурбования, але и убийства молодых лемков. Не дай Бог учути полякови розговор лемков на своем языку. Напад на тых лемков неминучий. Скандалъный был случай на том тлі на желізничном дворцу в Гвізданові в 1960 р., де милиция станула по стороні польских хулиганов, невинных, а збитых до утраты притомности лемков з околиц Гвізданова проваджено ище по судах и прокураторах. Таких выпадков побития и мордерьств было много и треба ище привести замордуваніе Петра Зорилы на Малых Гавронах и тяжко пораненію Ивана Перуна поляком з той місцевости; убийство Павла Мысцовского з Ніщыц; напады и побитие Демаів коло Модлы в повіті Болеславец; шовинистичны выкрики на наших хлопців "Ваньки" и тяжке побитие в Кжидловицах, пов. Глогув; долгорочны завзяты напады и бійки маючи місце в околицях Рыхліка и Седліска в повіті Тчянка Любуска и сотки, сотки других, о которых бы треба было списати цілы томы, а не в пару словах. В Конституційной Польші вольно розмавляти на вшытых языках, але горе лемкови, если бы отважился заговорити по своему до другого лемка. А кілько то разов дали чутися погрозы польской молодежи "При найбілзші надаючоїся оказии вымордуєме и вывішаме вшытых лемков". Натоміст лемки не дают николи найменшой причыны до ненависти. Так, як колисий жили в горах в найбільшої згоді и приязни з сусідующими з ним поляками так и тепер з вшыткими стараются як найліпше жити. Жытія лемков на отзысканых землях єст прото прикре и гірке, бо в все-гдашньої непевности.

Лемки прагнут з высше наведеных причын вернути назад до своих гор. От самого початку робят в том направлению ріжны заходы, єднак всегда трафляют на перешкоды зо стороны ріжных урядовых чынников, а найбільше громадских и повітовых. Прошения и рекурсы вношены до Центральных Властей тоже по большої части были без успіха. Невелика группа лемков в попоредных роках вернула на Лемковину на том основанию, что от польских осадников покупила свои власны колисий господарства, полушеных там через выселение. Незавидна была доля дакотрых повернувшихся лемков. Демон шовинизма и ту святил свои триумфы. В Избах подпалено на самый Св. Вечер хыжу, де сиділи при столі дві лемковскы родины и сп.вали коляды. Властитель спаленой хыжи перестрашеный том ненавистьюм сусідов-поляков, вернул назад на отзысканы землі.

18. КОМУ ВЫШЛО НА КОРЫСТ ВЫСЕЛЕНИЕ ЛЕМКОВ?

Выселение лемков не принесло никому корысти, а напротив принесло велики шкоды так выселеным, як Польскому Правительству. Был то крок похопний, нерозважний, належито не обдуманий. Выселение лемков спричинило передовсім им велики страти и то так страты материальны, як и моральны. Они оставили на своих місцях труд цілых их поколінь, бо з цілого маєтку могли з собом взяти лем тілько, кілько можна было на плечах занести, взглядно на свой маленький возок по-класти. Вшытко решта мусіли полишити. На лемковски господарства спроваджено по більшій часті неробов, котри не хотіли и не потрафили на горских грунтах господарувати. Не замешканы ище хыжи и прочы будинки розобрали, а материял з них ужили на опал. Ціннійшу мебель полемковску и господарски знаряды потыряли и пропили, з за-сіяных и засадженых поль зерно и грулі збрали и проіли, а на весну слідуючого року не мали чим поля засіяти и засадити. Поле пустошило, бо было не оброблене, а без навозу яловіло. Наслідством такої грабітальної господарки зачал заглядати до хат нових господарей голод. Штоби ратуватися перед тым непрошеним гостем, удавалися щіли процесии голодуючих до Староства з просьбом о хліб, бо в горах не хочесянич родити. Представителі Староства звичайно так им отвічали: "Недавно перед вами на той самой землі газдували лемки, але они николи не приходили ту за хлібом, им земля родила, бо на ней працували. И вы працуйте так як лемки, то вам хліба не бракне." Был то мудрый и справедливий отвіт, але ліниви осадники до той рады не застосувалися, длятого поля дичали штораз барже.

Правительство, котрому дуже залежало на поднесеню сельского господарства, робило всьо, што было в його силах, чтобы полемковски господарства ратувати. В єдних місцевостях закладано так званы "Пегеры", то єст державны господарства, в других "Спулдзельні Продукційни", то єст об'єдинены господарства (колхозы), а ище в інших закладано скотоводство и овочоводство. Але всьо то не удавалося, бо браковало охочих рук до працы. Правительство сыпало мільонами на туту господарку, аленич з того не выходило. Был то по просту вишмареный грош.

При Польской Академии Наук (ПАН) повстал Комитет до зато-сподарования горских земель. Комитет тот, по точном провірению діла, отбыл конференцию, в которой брали участіе специалисты и науковы поваги, як директор Боднар, профессор Кшысік, д-р Кубіца, д-р Новак, інженер Домбек, д-р Шмагала и іншы. Их голос в том ділі больше як компетентный. На той конференции одноголосно орекли,

што лем лемкы могли бы тоты обшары загосподарувати, яко народ трудолюбивий, а от діда-прадіда зрослый з том земльом и в горской газдівці выквалификований. Комитет тот согласно з опрацованым планом поставил проект выбудувати найдальше до року 1960 найменше 4,000 осад при тепер существуючых 500 осадах, а затым з каждым роком побольшувати число осад. Оречение тото до сих пор не зостало зреализоване.

Если не было бы выселенчой акции лемков з их любимых гор, сегодня инакше выглядали бы горски околиці, инакше были бы загосподаруваны. Лемковский народ трудолюбивий, зарадний, загартований при теперішній рольничої технікі, при опіці и помочы Польського Правительства, был бы усовершыл горске газдовство и поднюс бы його до такого уровня, что стало бы ся обильным жерелом дохода, так для містцевого населени, як тоже для державы. Выселение лемков оказалось фатальним предвижением тогдашних правительственныех сфер.

Коли тепер благодаря возрожденной политики Народной Польши направляться стары блуды, регабилитуется покривдженых людей, было бы річом справедливом позволити лемкам на поворот в их родинны стороны, чтобы там своим знанием и трудолюбием спровадили господарство на властиву путь. Акция така принесла бы корыст для обидвох сторон и зликувидувала бы кривду, яку нанесено вірным горожанам Народной Польши, а тым самым поднесло бы єй авторитет за границьом и в очах лемков.

19. ПРАВИТЕЛЬСТВО В ПЕРШЫХ РОКАХ НАРОДНОЙ ПОЛЬШИ

Розваживши цілу высше представлену трагедию Лемковини наївся мимо воли вопрос, длячого Народна Польша, котра оперла свою программу правления народом на доктрині Маркса и Ленина и проголосила интернационализм и ровноуправление всіх горожан, мир и згоду меже народами, справедливость и достоинство каждого человека, а поборює всяку кривду и несправедливость и провадит до участливления всіх людей и каждого человека з окрема, оказалася в виду лемков, найвірнійших єй горожан, так жестоком, немилосердном, впрост брутальному.

Штобы на тот вопрос отвітити, треба взглянути в ситуацию, яка вытворилася в конституованося первого правительства Народной Польши. В состав членов правительства ввошло много людей не лем неответніх, але и неморальних, а даже скрытых ворогов социалистичного и коммунистичного направления. В правительстві нашлися тоже

чистой крови фашисты, убранны в коммунистичний плащ. Тяжку борьбу з тими интрузами мусіла перевести горстка заслуженых и ідейных людей з правительства о чисто коммунистичній ориентації. Под увагу належить взяти факт, што гитлеризм вынищил найціннішых людей в Польші. Жертвом гитлеризму были профессоры университета, лікарі, правники, офицери, экономисты, политики и т. д., словом ціла кадра ученых и ідейных людей. До правительства пхалися ріжны шумовини и кариєровичи. Приходило тяжко устабілізувати правительство. Много интрузов треба было усунути, а то не приходило легко. В часі, коли центральні власти были собом заняты и не звертали уваги, що діється в краю, нисьши чинники правительства допушалися ріжних надуважь и злодіянний передовсім по лемковських селах. Каждий урядник, каждый милициянт был паном життя и смерті. Най бы ктоси важылся внести зажаление до высшой власти, напевно не виділ бы больше Божого світу.

Головним виновником выселения лемков из своєї прадідної землі был генерал-маршал Жымірські, котрий подъюджений фашистами, выдал приказ войску выселити всіх лемков. Но, не довго тішыся своим высоким становиском. Правительство добрі на нім позналося. Його усунено з займованого ним становиска, а його місце занял русский генерал Константин Рокоссовский, чоловік кристаличного характера и великого сердця.

Польське правительство сознає кривду зділану лемкам, соболизує над ньом, но з деяких взглядов не хоче згодитися на масовий поворот лемков на свои давни містця.

Теперішне отношение правительства до лемков єст добре.

Дальшу судьбу лемковского народа рішыт история будучности...

20. ВКЛАД ЛЕМКОВ В БУДОВУ НАРОДНОЇ ПОЛЬШІ

Лемки отвітно до числа населення дали кольosalnyй вклад в будову Народной Польши, между прочим:

1. Зорганизували и провадили першу партызантку против Гитлеровцев. Діяльность той партызантки описана в 28 отрывку III часті сего елябората, а то ведля реляции самого командира Михаила Доньского.

2. Около 25,000 лемковской молодежи вступило до русского войска в характері добровольцев против гитлеровцам. Майже половина той же молодежи не повернула з фронту. Полегла на поля битвы. Отдала свое молоде жыття за Народну Польшу.

3. Організація Лемко-Союз в Юнкерс, Н. І., в состав котрої входять лемковські емігранти, переслала в часі гітлеровської окупації через Червоний Крест для войск, борючихся з гітлеризмом около мільйона доляров американських, а то в провінціях, одяги, лікарствах і в готовці, што було великим помочом для сражаючихся з гітлеризмом войск.

4. Полковник Савітської Армії Йосафат Еміліян Федоронко, лемко, родом із Чертежа, коло Сянока, комендант так званого Українського Фронту з надзвичайном силом форсовал войско, стараючися як найскорше вкрочити в любому Лемковину і в його родинном селі повісити прапор свободи. Не дочекался однак того счастливого моменту. Перед вкрочением войска до Чертежа неприятельска куля задала йому тяжку рану, в наслідстві котрої помер в госпіталю в тяжких болях: В Савітському войску сражалося много лемков, котри по першой світовій войні полишилися в Росії. Много з них було приділеных до Українського Фронту. Всі они мужно боролися з гітлеровським окупантом.

5. В часі гітлеровської окупації праві вся лемковська інтелигенція була вирештована і вивезена до обозов концентраційних по ріжких місцевостях. Многи з них згинули в Осьвенці і других місцях тортур. Майже всі пали жертвою денунциації українських націоналістов. Головну ролю одограли тут українські священники на чолі з о. Александром Малиновським, іменованым берлінським нунцієм Апостольським Адміністратором Лемкоївни. Был то український атаман в єпископській мітрі з легитимацією капитана гестапо. Он подал гітлеровським властям список всіх неблагонадеждних священників, котрих вивезено до тюрми в Яслі і Новом Санчу.

Лемки вложили в будову Народної Польши все, што мали най-доросше. В замін за то одержали три найбогніші стрілы в само сердце, а то: виселене, ликвидацию гр. кат. церкви, переміненіе их назви з руської на українську.

Стрілы тоти вийшли от ворогов соціалістичного строя, котри в первоначальних часах Народної Польши занимали високи становища, а старалися в ріжкий способ єй шкодити. Они скоро поспадали из своїх становищ, а их містце заняли люде воспитаны в соціалістичном строю.

Согласно з конституцію всі горожане Народної Польши мають єднаковы права и єднаково суть трактованы, а интернаціонализм ставлят на ровні всі народности.

21. ТРУДНОСТИ З ЯКЫМИ МУСІЛА НАРОДНА ПОЛЬША БОРОТИСЯ В НАЧАЛІ ЄЙ СУЩЕСТВОВАНЯ

Одним з найважнійших, а заразом найтруднійших чинностей нової держави єст отвітне обсаджене державного апарату адміністраційного квалификованими и моральними людьми. Штобы то належито виконати, треба мати отвітне число таких людей. Ісли однак таких людей ніт, не дається обсадити всіх місц, а ісли обсадиться неодповідними людьми, то апарат державний буде неналежито дійствовать. Подобна історія мала місце в Народній Польщі в началі єї существования. Гітлеровський террор винищыл найціннійшу елиту польської інтелигенції. Гітлеровци в перфідний способ вимордували передовсім інтелектуалистов, а меже ними професоров и доцентов університетов, правників и політиків, мужей стану и литераторов. Жертвом гітлеровського террора впали тоже лікарі, урядники, інженери и техники, словом всього рода люде вартосни. Коли отже пришло в Польші урохомити державный апарат, бракло квалификованих кандидатов на обсаджене деякых позицій. Конечность змусіла обсадити деякы посады людьми нефаховыми, а даже неморальными и ворожо успособлеными до соціалистичного строя. Сумни послідствия далися скоро отчуті. Быstre око державных верховодов скоро спостерегло злоупотребления тых людей и яко шкодники державы зостали скоро усунены, а их місця заняли люде выхованы державом о отвітних квалификациях. Всі кривды, несправедливости, злоупотребления относятся власно до тых людей, котры надужыли свою власть до неморальних чинов. До того рода неморальных людей належали дакотры жыди, котры навязали звязь з світовим сіонізмом на шкоду державы.

Што року виходять новы кадры фаховых людей и занимают отвітны місця в державном апараті. Под бачным оком и под умним керівництвом Правительства урядника машина функціонує превосходно и впроваджує што раз лучший порядок, справедливость и задоволение горожан. Што помимо тяжкого початку Польша прекрасно розвивається и стає ся поважним авторитетом серед других держав и народов, єст найлучшим доказательством, што стоїть на сильных фундаментах соціалистичных.

Народна Польща станула з початку перед трудним проблемом выживлення населенія, але и тот проблем зостал благополучно розвязаний. Міллионы житеlej повернуло до улюбленої Отчизни, а ціла Отчизна была в лохмотях, сокрушена, знищена, обдерта, выголоджена и вытиснена з найсущественнійших жывотворных соков. Напротив загальнай нужды стає Правительство з голыми руками, но горячими словами до общественности о помоч, жертвенность народа стаєся вели-

ком силом. Она лічыт раны, осушує слезы, кормит голодных, одіват нагых, уздоровляют хворых и спішыт з помочом до каждой закутины людской нужды. Єст то момент записаный золотыми буквами в истории повоенныx часов в Польши. На щебени загальной нужды повстає нове жыцця. Отбудова в краю поступат вперед. В народі поглублюеся віра в лучшу будучность, миллионы жертв выбореной Отчизны. В тых тяжких часах поспішила з помочом для краю американска Польония и Лемковский Союз в Юнкерс. До Гдыні і Гданьска щоденно добивали кораблі, наладованы жывностью, одежом и ліками. Помоч тата превелика. За тоты дары належытся нашым переселенцям сердечна благодарность. Запасы жывности так умно были розділены меже горожан, што в жадном закутку краю з изятием Лемковины в деякx селах, не было по войні голоду.

Промысл зостал урухомленый в широкой скалі и каждый, кто хотіл працювати мог быти в працы затрудненым. В виду чого щезло на завсе безроботие.

В протягу чверти столітия Польша зостала переображеная в край промысловый и высоко рольничий.

Праві всі европейскы державы, а много з других континентов нашого гльобу, позостают з Народном Польшом в торговельных отношениях. Много выпродукованых в краю товаров іде за границю.

22. ЖЫЦТЯ В НАРОДНОЙ ПОЛЬШІ

Народна Польша ёст державом социалистичном о новой системі правления горожанами. Властивостю той системы ёст обстоятельство, што всі горожане мают єднаковы права и єднаково сут трактованы, што весь доход узысканный з труду горожан переходит обратно на потребы горожан. Иншими словами, што горожане сут властителями державного маєтку. В державі о социалистичнай формі правления каждый горожанин може быти спокойным о свою будучность, бо держава тварантую йому и його родині заспокоение всіх потреб так в часі працы, як и в часі хвороты и старости.

Памятаме давны часы, як то по улицях, пляцах, домах, перед святынями стрічали мы нераз цілы громады жебраков, калік, волоцюгов, неробов итд. Днеска не увидиме такого видоку. Народна Польша знаменито розвязала туту проблему. Для всіх того рода людей устроила специальны заведения (заклады), в которых умістила всіх тых обездоленных людей, даючи им перворядне удержаніе и чulu опіку под правлением духовества и опіком законных сестер. Правительство асигнует на туту ціль рочно около тол милиарда злотых. Для хворых Правительство выбудовало много госпиталей, по новочесному выпосаженых

де под опіком лікарей кождый хворый може лічытися бесплатно. Коли юсь захворі дома або поза домом, телефонично завідомляє так званий "Осьродек Здровя", а тот сейчас высылат по хворого санитарный воз, а уділивши першой помочы, перевозит його до шпиталя, де под опіком лікаря позостає аж до выздоровления.

По больших містах находятся ище так званы "Санитарны пункты", где штодня дижуруючи лікарі всіх специальностей чекают на пациентов и займуются их лічением. Всяке лічение єст бесплатно. Кошта покрывают Правительство. Для калік и хворых дітей сут специальны заведения и специальнна лікарска опіка. Обтяженых хроничными хворотами высылаются до закладов купельовых в краю и за границъю.

Народна Польша дуже дбат о просвіщеніе и культуру своїх горожан. В каждом найменшом селі находится четырьо-клясова школа, а по больших селах осмо-клясова, по уkońчению которой переходится до техникум, лицея або заводовой школы. Техникум и лицеум треває четырі роки. По матурі переходится на университет або до іншой въшшой школы. Каждому вольно студиовать. Наука в школі єст бесплатно. Правительство уділює способным ученикам стипендія и ріжны улекшения. Майже в каждом повітовом місті находится лицей або техникум и интернат для учеников. Многи доїжджают до школы автобусами. Много єст школ практычных ріжного типу. Молодеж горнется до науки. Школы всі переполнены.

В многих селах находятся "Домы Освяты", а в декотрых селах сут позакладаны так званы "Кавяренки" для старшой молодежы в ціли переведения в вольном часі в товаристві милых хвиль. Народна Польща специально дбає о молодеж и окружает ей опіком.

В каждой епархии єст што найменше трьох епископов и духовна семинария з которой шторично выходит сотками молоде духовенство. кромі епархияльных семинарий в Варшаві находится Духовна Академія , а в Любліні Католицкий Університет, где священники получают тытулы научны, як докторат, магистериум, лицензият и т. д.

В Народной Польші єст цілковито свобода религии. Каждый без найменшой перешкоды може свободно выконувати практики религийны. Правительство относится еднаково до всіх религий и всіх віроисповіданий. Декретом Рады Паньства з 1949 року єст загварантована практыка религии. Декретом тым остро заборонює под острыми санкциями карными змушувати або заборонювати вірным практык религийных. Науку религии уділяється поза школом в так званых "пунктах катехетичных" або в церкви. За уділование религии Правительство выплачує священникам грошеву дотацию, а на емеритурі ренту. Всякы церковны торжества з процесиями отбываются нормально без перешкод. Во всіх урядах священники сут добре трактованы. Після засад интернационализма всі народности сут однаково трактованы.

Для літнього отпочынку священников Правительство отдало до

диспозиции два дому, перворядно выпосажены з чынном кухњом и обслугом, где священники могут з великим корыством для здоровья перевести час ферий. Дому тоты сут в Закопаном и в Сопоті над морем. Побыт там для священников бесплатный. Кошта поносит Правительство.

В Народной Польші, яко социалистичной державі, всі горожане сут забезпечены. Кто не може працувати по причині слабости або старости, одержує от Правительства ренту, котра йому выстарчает доличного удержання аж до смерти. Господар, котрый не може уж працувати на ролі з причыны слабости або старости, отдає свое господарство Правительству, а оно выплачує йому місячну ренту и полишає йому хату и кусень поля.

Каждый хворый може лічытися бесплатно в санатории або в якомсі купелевом заведении. Каждому рентисту и узбеченному прислугує право поберания лікарств в аптыці бесплатно. Хворы роботники и рольники сут под специальному опіком державы.

Комуникация ёст дуже улекшена. До каждого закутка краю можна доіхати автобусом або мотором, котрого ёст каждый в посіданю. Ціны автобусовых оплат подорожы сут низкы.

Держава специально интересуєся дітми и молодежом. В часі школьных ферий высылает майже всі діти з міста и деякых сел на літні кольонии, где под опіком своих воспитателей корыстають з свіжого воздуха и размaitых розвлечений. Кольонии тоты сут дуже полезны для здоров'я дітей. Сут бесплатны и для каждого доступны.

23. ВОПРОС "СКОЛЬКО ЛЕМКОВ НА ЦІЛОЙ КУЛІ ЗЕМСКОЇ?"

На тот вопрос трудно ёст дати отвіт з докладностью, понеже под руками не мame отвітной статыстыки. По большой части послугуємся консисторскими Шематызмами и принаходном статыстыком. Єднак не посідаме ани найновших Шематизмов всіх Епархий ани якых небуд найновших статыстык. Послужымеся длятого тыми жерелами из року 1924, то ёст близко пол столітия назад и дадаме процент приросту за той цілый час.

В року 1924 чысло Лемков представлялося в слідуючый способ:

1. В Галичині (ведля Шематизма)	314,755
2. В Румунії	69,191
3. В Босні и Герцеговині	8,579
4. В Югославии	20,860
5. В Хорватии	9,150

6. В Дальмации	300
7. В Чехословакии и Венграх	404,659
8. В Соєдненых Штатах Америки	870,000
9. В Канаді	300.000
10. В Бразилиї	31,00
11. В России	50.000
Разом		Разом 2,078.484

В том чыслі не фигуруюць праваславны, лем греко-католікі. Не фигуруюць тож лемкы, замешкалы в іншых краях, поза тыми, котры сут высше выказаны. Много лемков жыве в Францыі, Німеччыні, Англіі и других краях. Іфі туто квестию увзгляднеме, то можеме сміло ствердзіти, што в року 1924 на цілом світі было лемков понад 3 мільёны душ.

Іфі до тых 3 мільёны дадаме прирост населенія за 44 рокы, то будеме мати чысло лемков на цілом світі в теперішных часах далеко выше. Нехай тот прирост за пол столітія вынесе лем 10%, то чысло лемков будзе выносіти много мил. То уж чысло поважне. Іслибы лемкы повылазіли из всіх дір, до котрых повлазіли в часі обох світовых воен, в часах межевоеных и повоеных, то станула бы армія многочисленна вартосных людей.

ЧАСТЬ 5-ТА

ПРОЛОГ ДО ПЯТОЙ ЧАСТИ

Лемковина много мала
Вельких геній свого духа,
Ними то удуховняла
И вченого, и пастуха.

Много людей мала вчених,
Науковцев, просвіщених,
З кількома докторами,
Одзначених медалями.

Меже ними епископы,
Священников цілы копы,
Пralатов и кардиналов,
И войсковых генералов.

Велької слави историків,
Фільософов и медыков,
Вельких знавців свого рода,
Бо така их была врода.

Нихто з них не ділал чуда,
И не знали, што облуда.
Хотяй дуже вчены били,
України не открыли.

За Русинов всі нас мали,
Русскими нас называли,
Бо Русь свята наша Мати,
Казали Єй шанувати.

(Із пісні о Лемковині)

ЛИТЕРАТУРА НА ЛЕМКОВИНІ

Лемковина выдала цілий ряд славних людей, знаменитых писателей и поетов, глубоко ученых профессоров университета, науковцев в каждой области, авторов о світовом значению науковых трудов, членов Академии Наук, світлих мужей на епископском престолі, знаменитых лікарів и славных войсковых полководцев.

Наведеме тутакотрих назвиска и их труды.

I. НАУКОВЦЫ:

1. О. Д-Р ЙОСИФ ЯРИНА

Уродился в Радоцині, горлицкого повіта, где його отец был священником. Гимназию укончил на Венграх, богословие и философию в Відню, где одержал два доктораты: з богословия и философии. Умер дня 15 сентября вересня) 1817 р., где был профессором на богословию на университеті. Был то чоловік великой науки и великого авторитету.

Серед учеников и профессоров тішался великим симпатиом. Дня 11 листопада (ноября) 1817 р. в його память устроено поминальный вечер, на котором профессор д-р Йосиф Мавс проголосил о ньом специальный доклад. Один канонік латинської Капитули виразився так: "Oj Rusinki, Rusinki, juž nie będącie mieli takiej Jarzynki."*) Ярина писал ріжни науковы розправы на латинском и німецком языках.

*) Отечественный Сборник, под редакциою Зборовского, Відень 1855. "Воспоминаніе о Йосифі Ярині".

2. О. МИХАИЛ КРЫНИЦКИЙ

Родился в р. 1797 р. По окончанию богословских наук был священником в Ганчові, а потом в Тыличи. Коло церкви находится там до сегодня його могила з памятником. Крыницкий зберал историчны материалы и документы з сандецкой Лемковины. Списал грамоты из актов суда в Крынице и з архива властителей мушкинских лятифундий и на подставі тых документов написал труд "Историческое состоянне Намістничества Мушкинского в взгляді физично-политычно религийном от основания 51 ту существуючых чисто русских сел и городков Мушкина и Тылич."*) Тым историчным трудом опровергнул теорию В. Маціевского, профессора варшавскаго универсітета, высказану в його розправі "Pierwotne dzieje Polski i literatury". Warszawa 1846. о том, что ныбы то русскии Лемки являются осадниками, котрым король Казимир Великий позволил переселитися. На основе историчных актов доказал польскому ученому, что он мылится, бо Лемки сут автохтонами на свойй родной землі.**) По смерти Крыницкого много из тых материалов пропало безвозвратно.

*) Въна 1853 "Отчественный Сборникъ" Зборовского.

**) Д. Зубрицкий. Granice między polskim, a ruskim narodem w Galicji, Львов 1849.

3. О. Д-Р ОНУФРИЙ КРЫНИЦКИЙ

Родился в Кривой, горлицкого повіта в р. 1793, где його отец был священником. Народну школу покончыл в Яслі, гимназию на Венграх, а богословие во Львові. По одержанию докторату з теологии зостал назначений профессором истории церковной на львовском уни-

верситеті. Умер яко совітник цисарського двора (Hofrat) в Жолтанцях. Написал кілька праць з області церковної історії. Он був членом делегації до австрійського цисаря, котрому делегація вручила меморіал в ділі затвердження в школах русского языка.*)

4. Д-Р ВАСИЛИЙ ЧЫРНЯНСКИЙ

Родився в Злоцком, ново-сандецького повіта. Окончив два факультети: фільософичний і медичний. Короткий час був лікарем в Кросні, а от р. 1852 учили природничих наук в академічній гімназії во Львові, а потім викладав на львівському університеті зоольгію і мінеральгію. Наукові праці писав по своєй спеціальності.**)

*) Listy Rusina, Poznań 1850.

**) Drittes Programm des K. K. Akad. Staats gymnasium in Lemberg am Schlusse des Schuljahres 1852.

5. Д-Р ВАЛЕРИЙ САС ЯВОРСКИЙ

Родився в Фльоринці, ново-сандецького повіта, в р. 1848. Гімназію кончил в Перемишлі, університет во Львові. Був учителем високої реальної школи в Кракові, а потім професором на краківському університеті. Через 14 років до своєї смерті провадил діяльність директора університетської клініки. Був членом Краківської Академії Наук. Умер в р. 1924. Яворський написав багато праць, котрі до науки медицини внесли нові теорії. Писав по польські і по німецькі. Його праці:

- 1) Ueber Wirkung therapeutischen Werts und Gebrauch des neuen Karlsbader Quellsaltzes, Віден 1886.
- 2) Ectasia ventriculi paradoxa.
- 3) Zarys patologii terapii chorób żołądkowych.
- 4) Zestawienie krytyczne szczególnej profilaktyki w terapii cholery.
- 5) Przewodnik chorób żołądkowych.

6. Д-Р ЕМИЛИЯН ЧЫРНЯНСКИЙ

Родився 20 січня (січня) 1824 в Фльоринці, ново-сандецького повіта, в домі священика Григорія. По уkońcненню університету і одержанню докторату, був назначений доцентом на катедрі хемії в краківському університеті. Умер в р. 1888 в Кракові, где находится його могила. Писав багато праць на польські і німецькі язиках по своєй спеціальності. Важніші його праці:

- 1) Słownictwo polskie chemiczne, Kraków 1853.
- 2) Wykład chemii nieorganicznej w zastosowaniu do rolnictwa, Kraków 1857.
- 3) Rozbiór chemiczny wód mineralnych lubieńskie i warzewickiej. Kraków 1860.
- 4) Odpowiedź na ocenę chemiczną teoryi, Kraków 1871.
- 5) Chemische Theorie, Krakow 1872.
- 6) Niektóre uwagi nad teorią chemiczną, Kraków 1871.
Труды и заслуги Чирнянского были высоко оценены в *Przeglądzie Polskim*.*)

*) Krakow, maj 1888.

7. Д-Р МИХАИЛ БАЛАДЯНСКИЙ

Родился в р. 1769. Был профессором на варшавском университете, а потом ректором Науковой Академии в Петрограді. Писал научные труды з области права.

8. Д-Р АНДРИЯН КОПЫСТЯНСКИЙ

Родился в Снітниці в домі свого діда о. Григория. Был директором гимназии во Львові в межевоенном часі. Писал з области истории. Написал в трьох томах Историю Руси.

9. ЙОСИФ ЩАВИНСКИЙ

Родился в р. 1819. Гимназию и богословие уkończył на Венграх и высвятился в р. 1845. Был священником в Солотвинах, в Климкові и в Коростенку. По смерти жены пристрастился к разведению морв и к истории Галицкой Руси. Выдал сочинение под тытулом "Начало исторії или отъисканіе начатковой славянской и русской истории, с особым зауважаніем Червеной Галицкой Руси". То сочинение напечатал он в печатні "русского собора — Клироса" в Перемышли. Цінны рукописы, относящіся до истории Тылича и гонения його жителей со стороны краковского епископа, забрал його сын Владимир до Відня, и не знає де они тепер находятся.

10. О. Д-Р ТОМА ПОЛЯНСКИЙ

Родился в р. 1796 в Бортном, горлицкого повіта. В р. 1859 засів на епископскому престолі по смерти епископа перемишльского епископа Григория Яхимовича. Часто переводил каноничну визитацию своей

епархии. В р. 1863 предложил Апост. Престолу доклад о приходах перемышльской епархии и спричинил выдание папского декрету "Concordia", которым зостали унормованы взаимны отношения меже римском а греко-католицком церквом. Писал на німецком, польском и русском языках. Написал "Slowo jedno w celu wzajemnego porozumienia". Перемышль 1848. Перевод на русский язык был напечатаный в Литературном Сборнику Галицко-Русской Матици за р. 1886. Послання епископа Полянского отличалися великым теологичным знанием и глубоким патриотизмом. Малорусский журналист и поет Богдан Дідицкий посвятил йому кілька стихотворений, а церковный историк д-р Юлиян Пелеш оцінил його заслуги в своем труде *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom.* (стор. 969).

11. О. Д-Р ЙОСИФ СЕМБРАТОВИЧ

Родился 8 ноября (листопада) 1821 р. в Крыници, ново-сандецького повіта, где його отец Теодосий был настоятелем прихода. До гимназии ходил в Новом Санчи и в Перемышли. Епископом Йоанном Снігурским высланый до Відня, с отличием окончил богословие и 7 октября (жовтня) 1845 р. был рукополаганый на священника. В слідующим року одержал в Римі докторат и был назначенный префектом духовной семинарии во Львові и рівночасно доцентом біблійних наук на університеті. В р. 1853 был вицеректором духовной семинарии в Відни, одкаль скоро завозвано його до Риму и там поручено йому працу в конгрегации "de propaganda fide". в року 1867 вернул на родину и зостал іменованый епископом-суfragаном перемышльского епископа Томы Полянского. Дня 18 мая 1870 митрополитом Галицкой Руси, архиепископом львовским и членом галицкого сойма и австрійской палаты вельмож. По памятном процесі о. Йоанна Наумовича в р. 1882 імператор Франц Йосиф приказал йому отречися от митрополичого престола. Його місце занял його братанок Сильвестер Сембратович. Йосиф Сембратович виїхал до Риму и там жил далеко от своей родины через 14 літ в великой тузі за родным крайом и своим народом. В 30-літну рочницю його архиепископства Галицка Русь виславала до него депутатию з пожеланиями. Умер в 1896 и пошишил по собі память великого патриота и любого архипастыря, стоячого на сторожи восточного обряда. Яко профессор университета написал много сочинений на богословски темы. В р. 1850 выдал свой труд п. з.:

"Theses ex universa Theologia, quæ in caes — regia antiquissima ac celeberrima scientiarum univ. vindobonensis pro obtinendo Doctoris in Theologiac gradu academico publice deferenda sucepit." Віденъ 1850.

12. О. Д-Р СИЛЬВЕСТЕР СЕМБРАТОВИЧ

Родився 3 січня (вересня) 1836 р. в селі Дошниця, ясельського повіта, где його отець Антоній був священником. Мати його з дому Вислоцка Анна походила з Фльоринки. Родиче його скоро померли и ним занялся його стрyк Йосиф Сембраторович. До народної школи ходив в Яслі, Горлицях и Тарнові, а до гімназії в Перемишлі, Львові и Відні. Богословський и фільзоофічний факультет окончив в колегії папы Урбана VIII. "де пропаганда фіде" в Римі, где в р. 1861 получил степень доктора. Вернувшись на родину був короткий час сотрудником у свого діда Сильвестра Вислоцького в Фльоринці, а потім капеляном монастиря в Словиті. В р. 1863 призвано його на должность префекта духовної семінарії во Львові и професора докторату на університеті. В р. 1879 папа Лев XIII назначил його юлиополітанським єпископом и суfragаном його стрyка Йосифа Сембраторовича, по уході котрого був назначенний в р. 1855 митрополитом Галицької Русі. В р. 1895 назначено його кардиналом. Кромі того був он тайним советником цісарського двору (Hofrat), пожизненным членом палати вельмож и капітальним Ордена Желізної Корони. В галицькому сеймі мал вирішальний голос и був заступником краївого маршала. В р. 1891 скликав провінціональний собор во Львові, чтобы до гр. кат. обряду впровадити деякі зміни. Благодаря заботам єпископа Пелеша и сильної поставі синодального духовенства не далося златиніти наш обряд, як того сильно желал кардинал Сембраторович и папський делегат Цяска, котрий був предсідателем того синода. Кардинал умер 4 augusta (серпня) 1898 р. на жолудкового рака и полишив по собі смутну пам'ять, яко кариєровича коштом нашого обряда. Заслугом його було основание журнала для священников п. з. "Рускій Сіонъ" и многих пастырських посланий, з которых на особлившу увагу заслугують: 1) В справі тверезості (1885), 2) Посланіе по ділу 900 літного ювілея Крещення Русі (1888), 3) Посланіе по ділу ювілея Папи Льва VIII. (1888). Кромі того написав статью: "Сходство и разница учения православной и римской церкви", Львов 1869 и "Рѣчъ для посвященій духовной семінарії" ("Душпастирь" 1889. № 19).*)

*) Справки : Новий Пролом за р. 1885

Ks. Sarna Władysław: "Opis powiatu jasielskiego" (Przegląd Katol. 1898 № 34).

13. О. Д-Р ЮЛІЯН ПЕЛЕШ

Родився дня 3 січня (января) 1843 р. в селі Смереківці, горлицького повіта. Його отець Григорій був дякоучителем, мати Йоанна була дочкою священника Теодосія Щавинського. Народну школу окончив в

Яслі, а гімназію в Пряшеві і в Перемишлі. Богословські науки с от-
личием окончил в р. 1867 в Відні. В том році висвятив його єпископ
Тома Полянський і сейчас назначено його префектом дух. семінарії в
Відні, где в р. 1870 отримав диплом доктора теології. З Відня пере-
їхал до Львова, где занял містце префекта духовної семінарії и ад-
ютанта богословського факультета на львовському університеті. В р. 1872
назначено його професором пастырського богословия в Перемишлі.
Ту розвинул он широко свою діяльність яко референт перемишль-
ської Консисторії и член комісії для уложеня русских школьных
учебников. В р. 1874 переїхал знов до Відня, где был ректором духов-
ної семінарії и рівночасно настоятелем прихода при церкви св. Варва-
ри. Його необыкновенны дарования, ученость, красноречівость, педа-
гогична приготовка здіали йому розголос серед віденської общенаселені-
ності. Цисар Франц Йосиф покликал його яко учителя для престолона-
слідника архікнязя Рудольфа. Пелеш внушил в молоде сердце свого
воспитанника демократични засады. С однієї сторони представлял йо-
му нужду и голод простого народа, а с другої роскошну и люксусову
жизнь цисарського двора. Молодий архікнязь з увлеченьє прислухувал-
ся россказам своєго учителя, котрого дарил великом симпатію и
уважанієм. В р. 1880 посітил австрійского цисаря в Відні российский
цар Николай II. В часі той візити выпали празники Воскресення Христова. Цар заявил желание австрійському монарху ведля русского звы-
чаю взяти участі на Службі Божій. Православной Церкви в Відню не
було. Оба монархи приїхали до церкви св. Варвари. Службу Божу от-
правил Пелеш. По Службі Божій цар подойшол к Пелешу и право-
славним звичайом зложил йому празнични желания и його уціливав в
лице. Віденци, не розуміючи того звичаю, в розличный способ комен-
тували тот случай. Авторитет Пелеша з кождым днем вразтал и он
стался серед віденчиков дуже популярным. Австрійский монарх, хотяй
дуже цінил Пелеша, але не был з него задоволеный, а даже узнал його
побит в Відні нежелательным. Штобы на всегда позбытися Пелеша з
Відня, австрійский цисар, в порозумінію з Римском Куриом, спричинил
kreование новой епархии в Станиславові, котрой первым єпископом
зостал в грудні (декабрю) 1885 р. назначений Юліян Пелеш. В ново
основаной епархии еп. Пелеш мал много роботы, а не мал жадной по-
мочи, але трудолюбивий лемко без отдыха гаровал день и ночь. Мо-
зольна праца подорвала йому здоров'я и загнала його передвчасно в
могилу.

В р. 1891 зостал назначений перемишльським єпископом. В том
році состоялся во Львові провинціональний синод, на котром Пелеш
одограл велику ролю, яко заштитник русского обряду. Синод зостал
скликаний митрополитом Сильвестром Сембраторовичом. На ньом взяло
участь понад 300 священников всіх трьох епархій. Предсідателем си-
нода был папський делегат Цяска. Цільом синода было златиністи наш

обряд. Пелешу, яко члену Комисии Синодальної, був знаний программ кожного слідуючого дня. Цілыми вечерами обходил он квартиры синодальних священников, их запознавал з темами, які будуть слідуючого дня порушаны, заохочувал и учили их, як мають дану тезу боронити, назначал даже способнішых священников до дискусии и ділал все, што было в його силах, чтобы на синоді достойно оборонити прав и привилейов нашої церкви. В той способ съорганизована окция епис. Пелешом на каждый неприхильный латинизаторов сміло и можно давала опор и латинизаторам не удалось ани єдного з своих многих проектов перевести. По уkońчению синода всі синодальны акта переслано до апробаты Апост. Престолу, котрый держал их у себе через 6 літ. Шестого року розослано всім церквам и священникам по 1 примірнику затверджених ухвал синода в формі грубой печатаной книжки з вытисненым на обложкі написом: "Ухвалом провинционального собора во Львові р. 1891" з наказом стислого их выполнування. Велики очи поробили священники, коли обзнакоилися з содержанием присланых з Риму ухвал. Знайшлися там такы ухвали, о яких вообще на синоді не было бесіды, або был ставяный лем проект, але большинством голосов был отшмареный, отже не ухваленый. В протягу 6 літ сфальшовано ухвали. Єднак никто не отважился тово голосно повісти. "Roma locuta, causa finita". (Рим сказал діло кончено). Доперва по першой світовой войні кільканадцетох просинодальных жиуючих священников, стоячих над гробом, отважылося тот обман публично оголосити в брошурі п. з. "Высвітлене львовского собора." Митрополит Андрей Шептицкий оголосил неважность львовского собора.

Епископ Юリアн Пелеш помер 10 квітня (апріля) 1896 р. лишаючи по собі велику жалобу цілой Галицкой Руси. Зостал похоронений в Перемышли кардиналом Сильвестром Сембратовичом при участі священников из всіх трех епархий и великого здвига народу.

Літературна діяльність епископа Пелеша началася з того часу, як он стал выдавати церковный журнал во Львові "Рускій Сіонъ". В журналі том уміщовал знамениты статьи з богословской области. Кромі того он написал:

- 1) Учебник кат. богочестия для V и VI кл. гимназии. 2) Паstryрське Богословие, Віденъ 1877. 3) Учебник кат. религии в трьох частях, Львов 1876. 4) Розправа о духовном урядовом стыли, Віденъ 1878.*)
- 5) Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom, в двох томах, Віденъ 1880.**) 6) Краткое богословие, Унгвар 1890.

Ім'я Пелеша сталося голосне. Його труды звернули на него увагу ученого світу.

*) Посвящена священнику Йоанну Щавинскому.

**) Капитальний труд, котрый на ровні з трудом Езуита Станислава Заленского належит до найбольше об'єктивных и содержательных.

Епископа Пелеша выбрано почетным членом Галицко-русской Матици и запрошено його яко сотрудника німецкого богословского лексикона во Фрайбургу “Kirchenlexikon, oder Encyklopédie der kath. Theologie und ihrer Hilfswissenschaften.”

Епископ Пелеш — то єден з найбільших наукових потентантов — то чоловік кристалічного характера и благородного сердца. До пересады трудолюбивий, скромный, для себе мало вимагающий, горячо-любящий свой народ, з котрого походил, а з обряджением относящийся до магнатерии, котра гнобила простый народ. Был то чистой крови демократ в християнском понятию.

Коли одного разу тогдашний намістник граф Бадени послал еп. Пелешу пару прекрасных коней, блестяще упряж и люксусову повозку, епископ не принял от него того великоланского презента и одослав його обратно намістнику з дописком: “Дякую за дар, але його не приймаю, бо мені вистарчить простий, хлопський воз и звичайны коні.” Іншим разом той намістник приїхал до него з візитом. Епископ його зигнорував и отказал принятия той візити, оправдаючи себе браком часу. Бадени загрозил йому помстом. Помста скоро прийшла. Бадени очернил епіс. Пелеша перед тогдашнім папом Львом XIII., представляючи епископа яко налогового пяницу. Еп. Пелеш не уживал через ціле своє трудящеся житя жадного алькоголю. Перетомленний працом заболів на жолудок. Всякы лікарства апликуваны через лікарей оказались безуспішними. В конци посовітовали йому спеціалисти в часі болінно-го атаку зажыти малу рюмку французского коняку. Средство то оказалось спасительным. По зажитю коняку боль уставал. Случайність тоту Бадени выкорыстал перед папом в іншом значению. Папа возвад Пелеша до себе и зділал йому выговор. Епископ выяснил папі діло його болізни и заявил, что больше в уста коняку не возме. Помимо натиску лікарей и приятелей епіс. Пелеш уж больше не взял до уст коняку, хотяй атаки жолудкового болю приходили чим раз сильнішы. Оправдывался тими словами: “Я прирюк папі, а слова мушу додержати.” Словва додержал, але тото додержание слова прискорило йому смерт.

14. О. Д-Р НИКОЛАЙ МАЛИНЯК

Родился 1 вересня (сентября) 1851 р. в Камяні, ново-сандецкого повіта. Початково учился у дякоучителя. При поддержці митрополита Сембраторовича окончыл гімназию в Новом Санчі и богословие в гр. кат. колегии в Римі, де в р. 1875 одержал докторат з богословия и філософии. Короткий час был сотрудником в Вороблику, а потом через 4 роки адюнктом богословского факультета на львовском университеті и префектом дух. семинарии. Был также сельским приходником в Новиці, Кристинополі, Злоцком, Крыници, Шляхтові и наконец в Сливниці

коло Перемышля. В часі першої світової війни був арештований і вивезений в Талергоф, де в р. 1915 помер.

Малиняк писав під псевдонімом: Римлянин, "НДМ", і "Камянин". З його публікацій найбільшом єст "Зерна горуничны", котрія появилася в кількох частях. Єдни з них сут напечатаны, други осталися в рукописі. В Зернах Малиняк описує родне село, своє перебування в Римі, подорож до Єрусалима і т. д. Найнтересніша єст частина "Зерна горуничны из дерева жизни". Єст то біографія автора от початка до вересня (сентября) 1890 р. т. є. до обняття ним прихода в Сливниці, переплетена ріжними интересними записками. В ней автор застанавляється над ріжними періодами життя, о чом свідчать самы заглавия: 1) Камяна, 2) Лабова, 3) Новий Санч, 4) Intermezzo, 5) Roma, 6) Mentoreka, 7) Послідние дни в воспиталищи, 8) На обратном пути, 9) Вороблик, 10) Семинар, 11) Новиця, 12) Діло реформы Василиян, 13) Кристинополь, 14) Дни моего скитания, 15) Злоцке, 16) Мушина, 17) Сотрудничество в Крыници, 18) Шляхтова.

"Записки Римлянина" з'явилися друком в "Русском Сіоні" "Церков и держава" в "Церковном Вістнику" В р. 1885 помістили Малиняк в французькому журналі "Revue de l'Eglise grecque unie" ряд статей о наших церковных ділах. Тоти статі звернули на себе увагу широких кругів. Был он сталым сотрудником журнала "Calendarium utrinque Ecclesiae" под редакцією професора Д-ра Николая Ніллеса в Інсбруку. Он оставил недописаний "Дневник Талергофський", котрый находитя в рукописі у Д-ра Романа Мировича.

15. О. Д-Р ТИТ МЫШКОВСКИЙ

Родился в р. 1861 в Перегримці, ясельського повіта, где його отець Йоанн был настоятелем прихода. Мати його Йоанна походила з Дуркотов. Народну школу и гімназію окончил в Перемышли, а богословські науки в Відню в т. з. "Барбареум". Там одержал докторат богословія. От р. 1889 был префектом духовной семинарии во Львові и адюнктом богословского факультета. От р. 1891 полнил должності учителя релігії в реальній школі во Львові. В р. 1894 был поставленный, яко кандидат на професора в духовной семинарии в Перемышли, але тогдашній намістник Галичини гр. Казимір Баден спротивился тому рішенню. Што більше його звольнено даже от должності префекта львівської дух. семінарії и он принял місце регистратора львівської Консисторії. Он полнил в тот час должності вязничного капеляна для жінок. Благодаря заботам латинського митрополита Бильчевського в р. 1903 іменовано його професором біблейських наук Ветхого Завіта и ориентальних языков на львівському університеті.

В часі війни його арештовано и конфіновано в Ягри (Ерлан) на Венграх, а потім перевезено його до Фаустенау коло Сальцбурга.

Реклямованый университетом вернул назад до Львова. Польща санацийна зволнила його з должности професора университета и он викладал от того часу богословие в духовной семинарии во Львові. Помер в р. 1936 и похоронений на Лычаковском кладбищі.

Професор Мышковский написал меже іншым слідуючи сочинення:

- 1) Chronologice-historica introductio in Novum Testamentum, Lvov 1892.*)
- 2) De ratione litterarum A. T. in cantico Mariae conspiena, dissertatio exegetica, Львов 1901,
- 3) Дві науки — истина єдина, Львов 1914,
- 4) Isaiac liber in versionibus Graeca LXX et latina Vulgata et Palacoslavica exhibitus et explicatus, pars prior. Leopoli 1906.
- 5) Взгляд св. Йоанна Златоустого на верховную власть св. Апостола Петра, Львов 1908.
- 6) Пару научных оцінок и розправ в Богословском вістнику и в Церковном Востоку,
- 7) Наш обряд и облатинение його, Львов 1912,
- 8) Изложение Цареградской Литургии св. Василия Вел. и св. Йоанна Златоуста, Львов 1926,
- 9) Югозападная етнографическая граница Галицкой Руси, Львов 1934,
- 10) В р. 1913 занялся проф. Мышковский пересмотром и п'ятим виданьем книги "Изборник благопотребных церковных чинов и служб", Львов 1914,
- 11) Евхологіон или Требник, содержащий в себі чини св. Тайн", Львов 1926,
- 12) Указания из церковного устава ежегодично,
- 13) Против введения в галицькі видаєництва фонетичной правописи, Львов 1930.

*) Габілітацийна диссертація на доцента університета.

16. О. Д-Р ВАСИЛІЙ МАСЦЮХ

Родився в Новій Весі, ново-сандецького повіта. Школу народну и гімназію окончив в Новом Санчі, а Богословие во Львові и Пере-мышли. Докторизовался во Відню. Перед першом світовом Войном был префектом духовной семинарии в Пере-мышли и профессором церковного права в той же семинарии, а ровночасно был доцентом Львовского университета. В часі войны был арестованый и вывезеный в Талергоф. Реклямованый через ректорат семинарии вернул з Талергофа до Пере-мышля на давнійше становиско. В р. 1916 вступил до австрійского войска яко полевый капелян, а в р. 1918 з італіянського фронту достался в плен. Вернувши з Италии застал містце професора права каноничного в семинарии заняті через іншого кандидата. Не маючи ніякої посады праві через пол року скитался по знакомых священниках и подавался на ріжни парохії. В конці получил адміністрацію парохії Горожанна велика в чомарнянському повіті, на которой перебыл аж до номінации його на Апостольсь. Адміністратора Лемковини, што слідоваво в р. 1935. Умер дня 10 марта 1935 р. в резиденции Апост. Адміністрации в Рыманові-Здрою, отрутий через українських националістов. Д-р

Масцюх написал на русском языку научовый труд п. з. "Право Супруже", яко учебник для богословов. Другий його труд "Право церковне" полишилося в манускриптах. Його статьи з области права церковного и догматики были поміщуваны в ріжних періодиках. Його назвиско, як канонисты было уміщене в лексиконах.

17. О. Д-Р ПЕТР ЛОДИЙ

Родился в р. 1764 на Закарпатской Лемковині. Был профессором философии в "Studium Ruthenorum" в Римі, а потом на Krakовском университете, а на конец на Петроградском университете. Полишил по собі труды с области права и философии.

18. О. Д-Р МИХАЙЛ БАЛУДЯНСКИЙ

Родился в Горішньої Ольшаві в р. 1769. Был профессором университета в Варшаві и потом в Будыні, а в р. 1819 ректором Наукової Академии в Петрограді. Писал научовы труды с области права.

19. О. ТЕОДОР КУРИЛЛО

Родился 2 лютого 1818 р. в Высові, горлицького повіта. Мати Анна з дому Смерек. Його отець при выкупі дворского обшару в Высові чрез селян в р. 1868 достал великий приділ землі і мог послати сына до школы. Гимназию кончил на Венграх, богословие в Перемышли. Был пастором в Липі и Хацлові, турчанского повіта. Помер 25 липня (июля) 1881. В Хацлові находится його могила с памятником. Теодор Курилло полишил по собі латинські рукописи:

1) *Theologia pastoralis*, Uzhhorod 1846. 2) *Onomasticon Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Ioanni Th. Snigurski, episcopo gr. cath. Premyslensi*, 3) *Carmen, Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Gregorio Jachimowicz, nominato episcopo diaecesis gr. gr. cath. Premyslensis*, 4) *Synopsis sacrae Scripturae utriusque Foederis*, 5) *Actus Apostolorum*.

20. О. АЛЕКСІЙ ТОРОНСКИЙ

Родился в р. 1838 в Завадці, сяноцького повіта, сын священника Йоанна. В р. 1862 зостал висвяченый на священника. Был профессором религии при гимназии в Дрогобычы, а потом в академичной гимназии во Львові. Умер в р. 1901. Його публікации были меже іншими слідуючы: 1) "Русини-лемки", Львов 1860, 2) "Ганця" — повість з життя

подбескидского народа, 3) Руская читанка для высшой гимназии, Львов 1868, 4) "Руководство до науки малого катехизму, Львов 1885, 6) "Лужицко-сербский народ, 1888, 7) "Споры о правопись у Русинов и румунов", 1888, 8) "Проскура по коляді" (Діло), 9) "Причинок до житєписи о. Томы Полянского, 1889, 10) "Объясненіе чтеній апостольских в праздники неподвижни", 1889, 11) "Христ-кат. догматыка фундаментальна для учеников гимназии", Львов 1893, 12) "Догматыка фундаментальна и апольгетыка, Львов 1893, 13) "Катехизм", Львов 1896, 14) "История библійна Нового Завіта", Львов 1901.

21. 0. ЙОАНН ПРИСЛОПСКИЙ

Родился в початках XVIII ст. в Камяні, ново-сандецького повіта и там яко священник умер в половині того столітия. В часі около 1736 р. списал он "Литургикон св. Йоанна Златоустого" и "Ирмологіон" и обі книжкы подарил он своїй церкви в Камяні. Його трудом сут также: "Пісни церковныя на всі праздники", при укладаню которых он корыстал з лексикона Памви Берынды с 1627 р. Из церковно-славянского языка он перевюол на лемковське нарічие "Псалтыр Давида", котрий пояснил своима коментарями. Он перевюол также на лемковский говор ціле Евангелие. З польского языка он перевел дві часті "Зерцала" т. е. 289 больших и менших приміров о добродітелях и пороках человека и "Описание св. Патриком мук в чистилищи". В його переводі з церковно-славянского языка на лемковське нарічие попадаються часто польські слова. Д-р Николай Малиняк твердит, что Йоанн Прислопский єст єдним из первых малорусских писателей, достойним великого внимания со стороны розслідователей нашей родной словесности. О рукописах Йоанна Прислопского вспоминает также Иван Франко в "Карпато-русском письменстві XVII до XVIII ст.", Львов 1900. Часть рукописей выпожичил проф. Иван Огіенко и декотры с них опрацувал в ділі п. з. "Wzory pism cyrylicznych X—XVIII wieku".

22. 0. ЙОАНН ПРИСЛОПСКИЙ

Правнук попереднього о. Йоанна Прислопского. Родился в Камяні, новосандецького повіта, в р. 1831. По окончанию гимназии и богословия оженился с Анном Прислопском с Регетова. Был парохом в Высові, Білцареві, Жегестові, Брунарах и Флоринці, где помер в р. 1909. Был кореспондентом всіх галицько-русских газет. Його пера єст труд п. з. "Сандецка Русь", выдане Йосифом Марковым. В нем сут замічання о дакотрих селах, церквах и священниках ново-сандецького повіта. Он подписувался псевдонимом "Йоанн Петрович".

23. О. РОМАН ПРИСЛОПСКИЙ

Сын попереднього Йоанна Прислопського. Родився в Фльоринці, новосандецького повіта в р. 1866. Був парохом в Дубецьку і в Жегестові. Писав багато. Свої статті, головно з області політики і господарства поміщали у всіх галицько-руських газетах. На особлившу увагу заслугує його брошура п. з. "Прим'єр латинизаторської гакати на рубежах Галицької Русі", Перемишль 1902, в котрой представляє автор отвратительний образ латинізованої нашого народу через польське духовенство. О. Роман Прислопський написав також обширний подручник для ведення примірного хобяйства п. з. "Господарський указатель". Будучи довголітнім предсідателем руської бурси в Новому Санчі по першій світовій війні виточил процес радним міста о зворот неправно набитої реальності бурси, а перед процесом послал им:

"List otwarty do Panów Radnych Gminy Miasta Nowego Sącza w sprawie realności T-wa "Ruska Bursa w Nowym Sączu", Tarnów 1922. В першій інстанції о. Прислопський програв діло, в другій виграв, а третя до сего дня не видала вироку. Бурса позостала в руках Радних міста.

24. О. МИХАЙЛ КОНСТАНТИНОВИЧ

Родився 21 липня (июля) 1790 р. в Жыдовському, ясьельського повіта, де його батько був священиком. Мати його Марія Вапинська походила з Дошниці. Він ходив до німецької гімназії во Львові і ту окончив богословський факультет. В р. 1849 женився з Юліаном Гойнацьким з села Годиня коло Мостиська, де був початково сотрудником. Якийсь час був настоятелем прихода Кремпна, коло Ясла, а потім в Розтайном. За послуги оказані Австрії разом з Адольфом Добрянським в р. 1849, коли російські війська переходили через Лемкоівщину, для здавлення повстання на Венграх, достав от австрійського імператора золотий хрест. Він умер в 85 році життя, дня 19 вересня (сентября) 1875 р. Оставив по собі рукопис п. з. "Генеалогія роду Острожських — Константиновичей". Він виводив своїх родичів від князя Острожського і в тій цілі глядал жерел в єпископській бібліотеці в Перемишлі і в канцеляріях домініканського монастиря в Высові и Полянах. Рукопис переховується в родині Константиновичів. Вона дала початок розслідуванням родових на Лемковині.

25. ІВАН КОНСТАНТИНОВИЧ

Родився 26 грудня (декабря) 1821 в Кремпні, ясьельського повіта. Його батько Михаїл був священиком. Мати походила з Гойнацьких. По-

уkońчению правничых студий во Львові, в продолжению 40 літ служил в министерстві внутренних діл в Відни. Оженился з німком Мариом Вебер. Умер нагло яко совітник министерства дня 26 вересня 1889. Написал "Описаніе ікон по церквах русских в столичном градѣ Львовѣ". Львов 1858. Рецензия того труда была уміщена в Відни выходячом "Вѣстнику", 1859 № 9.

26. О. ЙОСИФ ГОЙНАЦКІЙ

Родился 7 січня (января) 1806 р. в Чирній, ново-сандецкого повіта, где його отец Йоанн был священником. Его мать Мария походила з Чирнянских. Был настоятелем прихода в Чирній, Ростоках и Бересті. В приходской библиотеці Береста перед войном находились слідуючы його рукописы: 1) "О зложению и поділі казанъ", 2) "Кроника церквей в Бересті и Полянахъ", 3) "О ктиторахъ св. Храма в Бересті и Полянахъ", 4) "Населеніе русского народа в Бересті" — со статистичными данными, 5) "Спис русского населения в Полянахъ" 1851. Всі totы рукописы не были выданы друком и мають для истории Береста и Полян велике значеніе.

27. Д-Р ВЕНЕДЫКТ МОХНАЦКІЙ

Родился в Баниці, ново-сандецкого повіта при конци XVII. ст. По уkońчению гімназии учылся на віденськом университеті, где в р. 1814 одержал докторат медицины. Написал диссертацию п. з. "Dissertatio inauguralis medicopolitica de Pharmacopolis". Viennae. Typis Antonii Schmid, 1814. Труд был поділеный на вступ, секции и тезисы. Посвятил його своєму діду Йоанну, рыцарю Радван Яжембинскому, куратору школы в Зембоцині, коло Кельц. Писал и другы розправы з области медицины.

28. ДАМИЯН САВЧАК

Родился в Новой Веси, ново-сандецкого повіта. Был совітником суда и послом до віденского парляменту. Написал пару очерков по своїй специальности. Меже прочим написал: "Сборник законов адміністративных", Львов 1893, 2) "Новый закон дорожный", Львов 1898, 3) "Бесѣда при верыфикации выбору посла Полянского", 4) "Бесѣда при мотивованію внесенія о юдикатурѣ в справі зараз на худобу". Обі бесіды были напечатаны в Дѣлѣ 1889. № 224 и 241.

29. ФРАНЦ ЛЕВИНСКИЙ

Походил з Ольховца, кроснянського повіта. Был судиом в Дуклі. Написал интересный научковий еляборат п. з. "Воздухоплаваніе", 1895. и заосмотріл його 7-ма рисунками.

30. Д-Р ТЕОФІЛЬ КУРИЛЛО

Родился в р. 1891 в Розділю, горлицького повіта, где його отець Василий был священником. Мати його походила з Константиновичей. Гімназію кончил в Яслі, науки правничі на краківському університеті, где получив докторат права. Был адвокатом в Кракові. По другої світової війні зостал убитий через польських анархистів в р. 1945. Написав: "Короткий перегляд писателей и журналістов на Лемковині", Часть I., Львов 1937, 2) "Лемки на єпископських престолах Галицької Русі", 3) "О лемковських збуйниках". Кромі того уміщал свої публікації переважно з життя лемковського народу, по ріжких газетах и журналах. В послідних літах свого життя собрав он понад тисяч біографій знатніших лемков і пляновал по войні тот цінний труд видати друком, тымчасом несподівана смерт ударемнила зреалізувати йому його желания. Был то кольosalnyй и цінnyй матеріал, который стоял автора много труда, а который для истории Лемковини мал бы велике значение. Подобно даяки рукописи находятся еще у його сына в Кракові. Д-р Теофіл Курилло был внуком о. Теодора Куриллы, о котором была нотатка попередно.

До найстарших науковців мало нам знаних належать:

31. МИХАЙЛ З СЯНОКА

Был сыном сяноцкого протоиерея. В половині XVI ст. на приказ княжны голшанской, перевел он Евангелие с болгарского на русский язык. Тот перевод есть знанный под назвом: "Пересопницкого Евангелия",бо його нашли в монастырю в Пересопници, на Волыни. З церковно-славянского языка он перевел на галицкое наречие 4 Евангелии. О нем вспоминает Павел Йосиф Шафарик в своем ділі п. з. "Славянски наропис".

32. ТИМОФЕЙ ИЗ ВЫСОЧАН

Жил в половині XVII ст. и оставил "Евангелие учительное, 1635." Оно находится в библиотеке Народного Дома во Львові. О нем вспоминает Антоний Петрушевич в "Сводной галицко-русской лѣтописи", 1874.

33. СТЕПАН ИЗ РЫХВАЛДА

Жыл в половині XVII ст. и написал “Учительное евангелие”. Находится оно в епископской библиотеці в Перемышли. О нем тоже вспоминает А. С. Петрушевич в высше наведеной літописи.

ІІ ПИСАТЕЛІ И ПОЕТЫ:

1. ПАВЕЛ ИЗ КРОСНА

Родился в другой половині XV ст., а умер в листопаді (ноябрю) 1517 р. В литературі польско-латинской ёст он извістный яко “Paulus Crosnensis Ruthenus”, “Paul de Crosno”, “Paul de Russia”. В р. 1500 он дostaл степень бакалара на краковском университете, а в шість літ погодивше степень магистра. При конши 1508 р. выїхал на Венгры до Барадина, а оттамаль вернулся назад до Кракова, где продолжал свою профессорску діятельность аж до р. 1517, коли то ратуючися перед моровом заразом выїхал до Сянока, где умер от апоплектичного удара. Павел из Кросна был поетом выхованым на латинской культурі. Свои стихотворения начал писати приблизительно от 1500 р. Их ёст много. Выданы сут в отдільном сборнику, посвяченом краину Гавриилу Перемыи, в Відню 1509 р. Totы поезии религийного и світского содержания носят на собі выразный вплыв Горация и Овидия. Серед них ёст около 2,500 елегий, а около 1,500 панегириков, епиграммов и іных ріжных стишков в фалекийских гейдекасиллах, асклепиядеях алькайских и сапфіцких строфах. Сут там тоже оды и ріжны злободневны стихы, а всі носят отпечаток гуманизма.*)

*) Точны даны относятся до жытia и діятельности Павла из Кросна можна найти у:

H. Galle — “Zarys dziejów literatury polskiej”, Warszawa 1913. — Dr. Bronisław Kruczkiewicz: “Rozprawy wydziału filologicznego Akademii Umiejętności” R. XII. scey. 111. — Władysław Sarna: “Opis powiatu krośnieńskiego”, str. 331-335.

2. ДАМЯН ЛЕВИЦКИЙ

Жыл в половині XVIII ст. Походил родом з Новой Веси, новосандецкого повіта, где його отець был священником. Он уложыл: “Сбор-

ник духовных стихов и пісней". Рукопись обнимат 326 аркушей письма. Серед них находится также ода (кант) на полтавску побіду. Світські пісні писал любовного содергания. Оцінку тых стихов и пісней обробил профессор киевского университета д-р Юлиян Яворский в свойом сочинению п. з. "Новыя даннныя для исторіи Старинной малорусской п'єсни и вирши", Львов 1921.

3. ВЛАДИМИР ХИЛЯК

Родился 15 липня 1843 р. в Верхомлі Великої, новосандецького повіта, где його отець Игнатий был священником. Мати його Ефросиния з дому Париловна, умерла коли он мал заледво два роки. Народну школу и 6 клас гімназиальних окончыл в Новом Санчі, а потом перенюся до Пряшова, на Венграх, где докончыл науки гімназиальны. Богословие кончыл в Перемышли. Был священником на кількох парафиях, а то: в Долинах, Избах, Бортном и в Литыні, где умер дня 13 червця (июня) 1893 р. Сочинения свои подписывал або своим іменем и на звіском або псевдонимами: "Нелях, Я сам, Лемко-Семко, Нѣкій, Іеронім Анонім, Quidam, B." Владимир Хиляк был плодовитый писатель. Своими повістями с народного жытя прославился скоро серед наших гор. До його лучших произведений належат: 1) "Польский патриот", (1872)**), "Влечение сердец" (1874), 3) "Супружество и 4 факультеты", (1870), 4) "Русская доля" (1880), 5) "Великій перекинчик в малом розмірі" (1881), 6) "Шибеничный Верх" (1883), 7) "Да не пріимеши имени Господа Бога твоего всуе" (1888), 8) "Послѣдная чарка" (1888), 9) "Сем бѣд за один обѣд" (1888), 10) "Счастье не в грошах" (1889), 11) "В грѣсѣ и наказаніе" (1889), 12) "Первая любов" (1891), 13) "Не судите, да не судимы будете" (1893), 14) "Женитьба по розсіянности" (1893). Интересны сут його новелі: "На Андрея", "Смерт и жена от Бога", "Чи ридати, чи смѣятьтись", "Упрямые старики", "Почтовой рожок", "Небоженька лучшая была", "Мой блаж. памяти дяк", "По совѣту врача", "Не только жену, но и тещу выбирай", "Причина и послѣдствіе", "Заручины на болотѣ", "Не все равно", "И смѣшно и жалко". Веселы рассказы Вл. Хиляка полны жытия и скорой спостерегальности: "Также ювілей", "Кляра Милич Тургенева", "Рыба", "Познал свою жену". Сатиры: "На що русскіи очи дивляться", "О ростѣ человѣческом". Фелетоны: "Съ Новым Годом", "Я и она", "Предсказанія на 1876 год", "Дѣдушки и бабушки", "Кумедія и чудасія", "Мудрое письмо русского дурака", "Поединок", "Львовский провинциональный Синод", "Воды в Высовѣ".

Сочинения Владимира Хиляка были печатаны за границю в ріжных русских журналах, як в "Славянском Віці", в "Русском Вістнику", в "Ілюстрованом Світі" и інших. О трудах Владимира Хиляка написал наукове розслідоваваніе русский ученый и критик А. Пыпин, академик.

Полне видання творів Вл. Хиляка вийшло во Львові, оброблене через Академіческий Кружок.

4. КЛЯВДІЯ АЛЕКСОВИЧ

Родилася 20 листопада (ноября) 1830 р. в Красном, кроснянського повіта, где єй отец Йоанн був священиком. Мати була дочкою священика Трохановського, пароха в Грабі. Родиче єй умерли в дитинячих літах і она виховувалася у свого діда єпископа Томи Полянського в Перемышлі, где окончила педагогичний курс у сестер Бенедиктинок. Потом була діяльним членом "Сестричества", основаного еп. Полянським в Перемышлі. Она основала тоже о-во "Русских Дам" во Львові і "Пансион" для руських дівчат. Була активним членом о-ва Мих. Качковського і о-ва Муза. Умерла в р. 1916. Тіло єї спочиват в гробниці галицько-русських писателей и журналистов.

Клявдія Алексович написала: "П'єсня Ольдини" (1860), "Запоморочена", п'єса, котра з великим успіхом перейшла лемковські сцени. "Народное пов'єріе на великой Русі". (для шкільних дітей), "Заклятий медв'єдь" (народна сказка), "Дві сестрички", "Арендар" (народні п'єси), "Андрею, лен сію, дай м'є Боже знати, с к'єм го буду брати" (фарса)*).

*) История О-ва "Русских Дам" во Львові, Коломая 1905.

5. О. ВАСИЛІЙ ЧЕРНЕЦЬКИЙ

Родився в р. 1837 в Волі Цеклинській, ясельського повіта. Був священиком. Написав "Згадки з 1846 року", в яких яко очевидец описав різну польську шляхту на Мазурах польськими хлопами во главі з ватажком Шольром.

6. О. АЛЕКСАНДЕР ДУХНОВИЧ

Родився в р. 1803. Був каноником пряшевської Капітули. Єсть єдним з найбільших карпаторуських писателей и поетов. Крім видання цілого ряду шкільних учебників до науки релігії и педагогії, написав багато гловістей и поезій з життя карпаторуського народу.

7. О. ЮЛІЯН СТАВРОВСКИЙ

Був парохом в Чертижному. Писав під псевдонімом "Попрадов". Писав прекрасні поезії, в яких представляв красу карпатської природи и околиц Попраду. До лучших його поезій належать: "На Бески-

дѣ”, “Зимный вечеръ”, “Родина”, “Спишь”, “Воспоминанія Попрада”, “Терпнія Словян”, “До Угроруссовъ”, “До моего народа”, “Геній русскихъ”.

8. АДОЛЬФ ДОБРЯНСКИЙ

Родился в р. 1817. Был широко известным, яко общественный и государственный діятель, политик, поэт и писатель. Был послом до віденського парлямента и цисарским совітником. Писал много, але переважно повісти и поезии, надаючыся больше для интелигенции, чым для простого народа.

9. ВЛАДИМИР ЩАВИНСКИЙ

Родился в р. 1853 в Климковці, горлицкого повіта. Його отец Йосиф был священником. По окончению гимназии записался на медицину на віденском университеті, але єй не кончил. Всі свои дарования посвятил журналистиці. В Відни был душом русской колонии. Николи не тратил звязи з родином и все на літо приїзджал до наших гор, найчастійше до о. Руссияка в Королеві Русской. Послідний раз, виїзжачи з Лемковины взял з собом грудку русской землі, котру просил вложити в свой гроб. Умер в Відню дня 4 лютого (февраля) 1913 р. До самой смерти не переставал писати.

Владимир Щавинский был сотрудником-кореспондентом всіх головнійших галицко-русских газет: “Галичанин”, “Червона Русь”, “Прикарпатская Русь” и других. Свои статьи подписувал псевдонімом “во”. Любил часто подорожувати. Кромі статей и фельетонов, уложил “Самоучитель німецкого языка”, написал “Крещеніе Руси”, “Туга за родинним селом”, “По съверной Италии”, “Из Ниццы”, “Из парижской выставки”. Всі записи печаталися на сторонах “Червеной Руси”.

10. Д-Р МОДЕСТ ГУМЕЦКИЙ

Родился 3 квітня (апріля) 1842 в Токарні, сяноцкого повіта, где його отец был священником. Мати Меляния походила из Сітницких, потомков галицко-русских бояр. Она належала до числа сознательных женщин и прекрасно выховала 14 дітей. Модест Гумецкий учился в Кросні и Ряшеві. По оконченю гимназии записался на богословие. але скоро перейшол на медицину в Krakovі, а потом в Відни. В р. 1871 получил докторат медицины. Был лікарем в Ліску, Добромули, а на конец через 25 літ в Кросні, где был якыси час бурмистром. Он купил Ріпник и там похоронено його гю смерти в родинной гробниці. Умер 9 грудня 1899 р. Писал стихотворения и прозом на языках: русском, польском

и німецком. Його творы печаталися в галицко-руssских выдавництвах періодичных под псевдонімом: "Марія от Сіона", а також в польських и німецких журналах. До лучших публікаций належат:

1) "Poezje przez Nieznanego", Jasło 1876, Lwów 1879. 2) "Aferyzmy na tle przyrody", Lwów 1877, 3) "Darwinizm", Lwów 1878, 4) "Думы и думки", Львов 1881. В том зборнику єст 20 стихотворений. Под декотры с них сам автор подложил ноты. Патріотична поема "Сіон или русская пісня" полишилася в рукописі.*)

*) Календарь о-ва Мих. Качковского за 1901 год, стор. 266-268.

11. О. АЛЕКСАНДЕР ПАВЛОВИЧ

Родился в р. 1819 в селі Чарна, бардиєвского округа. Народну школу кончил во Львові, где як сирота по священнику, жыл у родины Гладышовских. Гимназию кончил в Бардийові, Мишкольци и Ягрі, а богословие в Тернаві. Два роки был библиотекарем при епископі в Пряшеві, а потом приходником в Білой Вежі и в Свиднику. На том послідном місци жыл 36 літ т. є. до р. 1900. Павлович писал переважно поезии. Первы його поезии напечатал Духнович в альманаху "Поздравление Русинов" в 1851 р. С того часу його поезии печаталися в карпаторусских изданиях. Часть тых поезий издал його краян, учитель Иван Половка в р. 1929 в Ужгороді п. з. "Вънец стихотворений о. Александра Павловича."

Павлович, то одинокий карпаторусский поет, який старался писати свои стихи на лемковско-народной бесіді. Писал о сельском житю так, як смотрит на то житя сельский священник.

12. Д-Р СИМЕОН ПЫЖ

Родился 14 лютого 1894 р. в Вапенном, горлицкого повіта. Народну школу укончил в Вапенном, а гимназию посідал в Горлицях и в Новом Санчы, где выдержал екзамен зрілости с отличием. Коли начал готовитися до университетських студий, в р. 1914 вспыхнула перша світова война. За принадлежность к русской народности його арештовано и вывезено в Талергоф. Из Талергофа його включено до австрійского войска и вывезено на італіанский фронт. З австрійской армии он біжал до італіянцев и ту поступил, яко доброволец до чехо-словацкого легиона, котрый организовался для борьбы за независимость Чехо-Словакии, котра повстала на розвалинах австрійско-венгерской монархии. Одталь вступил на университет в Прагі, котрый окончил в марті 1922 р. и на котром получил докторат права. В слідуючом році группа лемковских студентов в Празі выслала Д-ра Пыжа до численной лемковской еміграции в Америці для съорганизования народных сил и сбора от-

вітних фондів, потребних для переведення стремлений о незалежність Лемковини. В р. 1923 обнял в Філадельфії редакцію газети "Правда", органа о-ва "Русских Братств" и ту продолжал свою редакційну и організаційну діяльність через десят літ. Тимчасом повстала там нова народна організація "Лемковский Союз", а її органом газета "Лемко", начально издавана в Клівленді, а потім в Нью Йорку и Юнкерс і переіменована на "Карпатську Русь". В р. 1934 Д-р Пыж перешол в Лемковський Союз и стал редактором його органа. На той должності полішився до конца свого трудолюбивого життя. Умер наглом смертьюм дня 10 червня (июня) 1957 р. в Юнкерс.

Д-р Симеон Пыж владіл великими дарованиями ума, был чоловіком высокообразованим, горячо любил народ, из которого походил, и исключительно жил и трудился для того народа. Он не ограничился лем до редакторських обовязков, але брал чинну участь в каждой ділянці проявляючогося организаційного життя. Был цілий час секретарем Лемко-Союза, секретарем Карпаторусского Американского Центра. Он руководиць Карпаторусским Конгрессом в часі другої світової війни, был головним представителем от Лемко-Союза и других карпаторусских организаций в Славянском Конгресі и в Комитеті Русского Воєнного Релифа, организованого в часі войны. При його помочі была організована корпорация Американского Лемко-Парку. Он приготував меморіял до польського правительства о направление кривды, заданої лемкам через виселение их з любимых их Карпат. Он цілом душою мим родним країном Лемковином и мечтал о єй лучшої долі. Кромі сотней статей по газетах он выдавал на ріжни темы публікации политичны, историчны, юристичны, в которых проявляється велике знание даного предмета и практичный смысл. Знамениты сут його публікации п. з. "Два фронти" (Россия и Германия), "Борьба за национальны права и борьба за социальну справедливость."*)

*) Карпаторусский календарь на р. 1958 стор. 21-26.

13. ДИМИТРИЙ ВІСЛОЦКИЙ

Родился 4 листопада 1888 р. в Лабові, ново-сандечского повіта. Походил з бідної селянської родини. Гімназію окончив в Новом Санчи, а потім записався на правничий факультет львівського університета. Брак матеріяльних средств не позвалит їому кончыти університет. Отдаєтся народной роботі. Приймує должності настоятеля русской бурсы в Бучачи. По двох літах посвящат себе літературной и публіційной діяльності. В р. 1912 видає в Новом Санчи, а по року в Горлицях газету "Лемко". В р. 1914 переноситься до Перемишля и начынат видавать газету "Русска Земля". Выход газеты перерыват перша світова война. Вислоцкий зостал арештований и вивезений в гарнізонову

тюрму в Відні. Там над ним и над другими лемковскими діятями переведено процес и приговорено всіх на кару смерти. Благодаря интервенции англійского короля примінено к ним амнестию. Коли скончилася перша світова воїна Вислоцкий вернул в свое родне село и начал там вести культурно-просвітительну роботу. Польські власти зачали його переслідувати за його политични переконання. Змушений конечностю в р. 1922 виїмігровал до Канады. По 5 роках побыту в Канаді переселился в США. Ту веде широку организаційну роботу. Меже про чым редактує карпаторуську газету "Лемко", котра скоро сталася головним организатором робочих в Соєдиненных Штатах и в Канаді.

В часі другої світової воїни Вислоцкий съорганизовал широку помоч для Совітского Союза в гроших, одежах и в съістных продуктах. В часі перебувания в США Вислоцкий выдал цілый ряд календарей, сборников своих статей, фелетонов, гумористичных розсказов и сценичных картин. В р. 1937 перевюол на лемковский говор Н. Островского: "Як гартувалася сталь", а в р. 1938 перевел "Історию Совітского Союза". Великом популярностю тішился його перевод повісти Н. Гоголя "Тарас Бульба". Свою любовь до всіх славянських народов высказує в своїом труде п. з. "Славянске братство".

В р. 1934 Вислоцкий отбывает поїздку до СССР, де близше знакомиться з житьем совітських людей, их сеянгненіями и бере участіе на празднованию XVII роцніці Октябрской революции в Москві. По повороті с той поїздки отбывает обіїзды по Америці и выголосил рефераты о теперішньої России. Перу Вислоцкого принадлежат сотки ріжних очерков, стихов, и публицистичных статей, драматических произведений и корреспонденций. До найціннійших його трудов належат: "Правда о России", "За народную правду", "Славянске братство", "О Лемках".

По другої світової воїні в р. 1946 Вислоцкий ве́рнул на родину. Дуже коротко был в своїом родинном селі, а долше побывал в Ужгороді, где його дуже сердечно принимали, а потом виїхал на постійнне життя до Львова, где по 50 літ. його ідейной працы разом зо свойом женом жыл до року 1968, при конци котрого одышол од нас на вікы.

Димитрий Вислоцкий писал под псевдонимом "Ваньо Гунянка".

Кромі высше наведеных писали на Лемковині поезии, повісти и статьи: Антоний Дошна, Константин Курылло, Теофиль Кацмарчик, Михаил Нестерак, Иван Русенко, Стефания Вербицка, Василий Дідович, М. Волошинович, Стефан Пильх, Григорий Гануляк, Михаил Вацлавский, Кирилл Чайковский. Журналистами были: Михаил Гнатышак, Роман Прислопский, Йосиф Федоронко, Григорий Гануляк, Василий Колдра, Юлиян Юрчакевич и много других.

III ПРОФОССОРЫ УНИВЕРСИТЕТА:

1. О. Д-р Михаил Балудянский, на унив. варшавс. и петроградс.
2. О. Д-р Онуфрий Крыницкий, на универс. львовском.
3. О. Д-р Петр Лодий, на универс. краковском.
4. О. Д-р Николай Малиняк, на универс. львовском.
5. О. Д-р Василий Масцюх, на универс. львовском.
6. О. Д-р Тит Мышковский, на универс. львовском.
7. О. Д-р Юлиян Пелеш, на универс. львовском и віденском.
8. О. Д-р Сильвестер Сембратович, на универс. львовском.
9. О. Д-р Йосиф Сембратович, на универс. львовском.
10. Д-р Василий Чирнянский, на универс. львовском.
11. Д-р Емилиян Чирнянский, на универс. краковском.
12. О. Д-р Йосиф Ярина, на универс. львовском.
13. Д-р Валерий Сас Яворский, на универс. краковском.

IV ЕПИСКОПЫ:

1. О. Д-р Тома Полянский, епископ перемышльский.
2. О. Д-р Йосиф Сембратович, архиеп. львовский и митрополит галицкий.
3. О. Д-р Юлиян Пелеш, еписк. станиславовс. и перемышльский..
4. О. Д-р Сильвестер Сембратович, архиеп. львовский, митрополит галицкий и кардинал.
- О. Д-р Василий Масцюх, Апостольский Администратор Л-ны.
6. Йосафат Коцыловский, епископ перемышльский.

V ВОЙСКОВЫ

1. Д-р Евгений Федоронко, уроджений в Чертежы, сяноцкого повіта, генерал и маршал войск совітських, главнодоводящий на западном фронті. Умер в госпиталю от ран отнесенных на фронті в р. 1945.
2. Даниил Талпаш, уроджений в Новой Веси, сяноцкого повіта, был майором австрійских войск.
3. Иван Пухир, уроджений в Святковой, ясельского повіта, был полковником австрійских войск.

* * *

З повищого составления видиме, что Лемковина, самый забытый и забытый закуток Карпатских гор, выдала цілый ряд людей высокой науки, знаменитых писателей и поетов, світлых епископов и высших войсковых, котры велики заслуги понесли не лем для самого лем-

ковского народа, але також для цілого чловічества. Без взгляда на то, який займовали пост і где находився их варстат працы, полишилися вірними своєму племенному походженю і своїй традиції і цілом душом і сердцем льнули до того всегда угнетаного народа. В их наукових трудах надармо глядали бы мы нового открытия, гоношеною через украинских сепаратистов, что Лемкы — то украинцы. Всі они согласно з учеными других народов зачисляли Лемков до великой родины славянско-русской.

ІЗ ЦЕРКОВНОЇ ОБЛАСТИ В НАРОДНОЙ ПОЛЬШІ

З виселенiem Лемков из их любимых гор вяжеся судьба лемковского народа и його віроісповідания, так греко-католицкого, як тоже і православного, судьба, яка не мала місця до тых пор в жадном християнском kraю. Іще перед виселенчом акциом строго заборонено на Лемковині отправляти Службу Божу и други Богослужения в восточном обряді. Заборона тата вышла устно от повітовых старостов, а оголошена была через Милицию Обывательську (МО). Заборона была под острым ригором. В виду того в другой половині року 1945 лемковски церкви стали быти нечинными. З початку заказу трафлялося, што ту и там котрысий зо священников отважылся при замкненых дверях отслужыти тиху Службу Божу, але было то великим ризиком, бо такий священник был выставленый на репресии и арештование.

Окончательно з концом р. 1945 виселено всіх наших священников из Лемковини, єдных до Советского Союза, а других до западных польських земель. Народ остался без священников и без Богослужений. В маю 1947 р. слідовало загальне виселение цілого населення Лемковини, а церкви лышылися без священников, без вірних и без опіки. Лемковски церкви будуваны жертвами народа были душом и гордостью лемковского народа, мали свой специальный лемковский стиль и архитектуру, а в их внутрі містилося ціле богатство давних віков народной культури. Пречудны старинны иконы Божої Матери, Христа Спасителя и Божых Угодников, малюваных на полотні, дошкі и шклі по бóльшой части через лемковских майярій. В каждой майже церкви находилися прекрасны народны різбы, иконостасы выполнаны через славных артистов майярій и різбяров, бібліотеки цінных и рідких оказов грамоты, рукописы, літописы, истории парохій, богослужебны книги, артистично оправлены Служебники, Евангелия Октоихи, Минерии. Ирмологионы и прочы церковны книги. Церкви были в посіданню богатої утварі, як золоты чаши, кресты, ліхтарі и многи іншы дорогоцінны предметы религійного культу. То было безцінне народне богатство. По виселению людей всі тоты цінности вынесла з церквей якыса невидима, а злочинна рука. Сегодня лемковски церкви стоят пустком (або уж их цілком неє) и от старости розсыпуются. Носителі

модерной культури замінили церков в Ропках на стайню для овець.

В Избянской церкви находилася чудотворна ікона "Избянской Матери Божой из XVII століття. Сего дня церков іконы не має. Пала жертвом грабежу. (Правдоподобно находится в церкви в Бересті, котром опікується польский ксьондз Игнац...). Пропали теж іншы там находящыся историчны образы з часов збойников и конфедератов. Сама церков в Избах, колиси то окраса лемковского Бескида, сего дня хылится от старости до землі. Она як бы говорит до души Лемков: "Ніт Вас, то и я не хочу жыти". В Лабової прекрасна колисий мурувана церков цілковито перехылилася на одну сторону. Богохульна рука подкопала ёй з єдной стороны, а з другой под фундамента подложила великий камін, а то в той ціли, чтобы скорше завалилася. Отто така доля стрітила лемковски церкви. В тых церквах, котры замінено на костелы пороблено велики переміны. Иконостасы и византійскі иконы вышмарено з церквей греч. Стінны образы забілено, чтобы затерти сліды, что то была колисий церков восточного обряду. З русских фелонов пороблено латинскы орнаты, богослужебны книги знищено и т. д.

Масово переселеным Лемкам на западны землі не приділено ани єдной церкви. Греческий обряд зликвидовано, а лемковске население приділено до латинских костелов и латинского богослужения.

На прошение єдного из наших священников, внесене до Рады Министров о позволение на одправление Службы Божой в восточном обряді в праздник Христового Рождества и Богоявления (1953 р.) для вірных гр. кат. віроисповідання, получено негативный отвіт з примічаннем, что правительство не може согласитися на впроваджене в Польші другого календаря. При том было заподане, что українска квестія в Польші зостала в р. 1947 зликовидована, натоміст лемковска квестія николи не существовала и не существует. Вспомняний священик, мимо категоричной одмовы правительства чинников, в праздник Рождества Христового и Богоявления в р. 1953 отслужил в костелі торжественно Службу Божу в восточном обряді при великому здвигі народу, переважно Лемков. Ентузіазм и радость народа не дастся описати. З тысячей грудей поплынула к рожденному Христу улюблена коляда "Бог предвічний народился" величаво отспівана серед слез радости собраного народа. Єднак священик тот за свою смілость тяжко одпокутувал. Правительственны чинники на то не реагували. Зареагувал натоміст остро представитель власти духовной кс. Лагош, который тогда исполнял должності диецезіального епископа. Священника того возвал кс. Лагош и йому заявил такий приговор:

"Ponieważ ksiądz odważył się odprawić Mszę św. w obrządku greckokatolickim, zwalniał księdza z zajmowanej parafii i z tutejszej diecezji. Roma locuta, verba finita."

Приговор без рекурсу. Священник знайшолся на бруку. Цілый місяці угнялся о якуси парохию в ріжних диецезіях и всядиль йому

одмавляно. Уважано за великий злочин священнику отримання Служби Божої в своєму восточному обряді.

З самого початку на западних землях Польщі була видочний брак римо-кат. духовенства, понеже німецьких священників, які до тепер адміністрували парафіями, виселено до Німеччини, а польських священників було за мало, щоби ними обсадити вшитки душпастирські посади. Для того лат. єпископи радо приймали греко-католицьких священників на лат. душпастирські посади. З другої сторони гр. кат. священники, виселені на польські землі, нашлися в безвихідному матеріальному положенню, без засобів до життя. Радо приймали латинське душпастирство, полішаючися єднак даліше в своєму обряді. Незавидна з початку була доля руського священника меже польськими парафіяними, подшитими скрайними националістами і шовинистами. Його трактовано як бандеровця і уповіца. На кожному кроку ставяно му перешкоди. Штоби його позбутися організовано на него ріжни засідки, вношено на него скарги до Куриї, клеветано, очернено, вислано ріжни делегації, і так довго тортуровано, доки влади духовні в якій способі його не зліквидували. Лат. єпископи з засади ставали по стороні народу, а проти священника. В вересні (сентябрі) 1952 р. неслодіваноявився Ординарій разом з каноником в костелі в Гніховіцах і в часі Богослужіння отверто бунтовал парафіян против священника греко-католицького, який був парохом твої парафії. Помимо, що против него не поднесено жадної жалоби, перенюс го на іншу парафію. Знаний є нам случай, як єдного гр. кат. священника карно перенесено на другу парафію за то, що одважився в задушний день отспівати панаходу за упокой своїх родичей. В часі однієї єпископської конференції на Ясній Горі єден з єпископів з радості подскакував і плясал в долоні з словами:

“Chwała Bogu, żeśmy pozbyli się unii!”

На тото звернув йому увагу кардинал Сапєга словами:

“Raczej smucić się należy... Nie będzie unii, wnet nie będzie i nas.”

Як глибоко пересякнув шовинизмом мозок деяких лат. єпископів свідчить факт, що деякі з них уважают гр. кат. священника каригодним уж за то, же є греко-католиком. В доказательство сказаного напрощадиме ту точний одпис (в переведі з языка польського на языку русский) писма надосланого з єпископської Куриї єдному з наших священників, яко реакція єпископа на жалобу парафіянина, же його парох є руської народності, а он хоче пароха польської народності. Єпископ в місто поучити несознательного парафіянина о евангельській любви близнього, декретом фаризейского содержания переносит священника на іншу посаду, понятно о много горшу. Ото текст того декрету:

Н-р. 334/46.

дня 7 серпня 1946.

Высокопреподобный Отче Пралат!

Помимо Його доброй волі и великого усилия, якого докладат

в труdi о славу Божу и пользу безсмертных душ, доходят до мене отголосы, котры свідчат о нездоволению Його парафиян из своего душпастиря. Високопреподобный Отец Пралат Сам найлучше вытолкує собi причини тых нездоволений и, поводований священничим сердцем через глубоку віру зрозуміє, што пастыр не трафляючий до сердца своєго стада, не буде мог трудитися з пользом на вyzначеном Йому постi. Исполняючи прикрый обовязок повідомления о том, могу выражити надію, што богате священниче пережытие и глубока віра позволят Йому и до той справы приступити, яко правдивий ученик Христовий. Пропоную отже приняти должност капеляна у Сестер Юзефиток в Бліжановічах з котром то должностю буде получений обовязок душпастирский в меншом объемі, в окружі самостоятельной льокалии Бліжанович-Тресин, а парафию Прохов одступити другому священнику, котрого вкторотi на туто должност вyzначу.

Молюся до Господа, штоби Високопреподобному Отцу Пралату допомог знести в духу св. Павла и тот удар, подобно, як зносил вшyтки болесны удары недалекой минувшости, як жовнір Христовий.

Преданий во Христi (подпись иерарха)

Сколько в том письмi облуды, цинизма и фариеизма, а ровночаско безличности! Русскому священнику священодiйствующому на латинской парафии приходит безнастанно быти нараженным на гонения так из стороны парафиян, як тоже из стороны латинского духовенства и лат. епископа. Дакотры лат. священники посунулися так далеко в своим шовинизмi, што забороняют вірним греческого обряда приходити до костела на богослужения. На пзволение Примаса начал о. Яцков одiправляти в костелi в Рудной Службу Божу для греко-католиков, котрых процент в той парафии выносит 40%. Народ з одушевлением горнулся на туто Сл. Божу в своим обрядi. Не подобалося то мiсцевому лат. пароху и начал робити рiжны перешкоды, штобы вышмарити з костела руске Богослужение. Насамперед заборонил Лемкам приходити до костела под претекстом, што на костел дают малы оfiry, а он потребує много грошей на ремонт костела... Штобы усунути туто перешкоду Лемкы оподатковалися добровольно на рiч костела и зложили на руки пароха поважну сумму грошей. Короткий час был спокой. По якымсi часi парох подал іншу причину, а именно, што Лемкы занечищують костел. Штобы не допустити до перервы в Богослужению, Лемкы рiшли по каждом Богослужению замiтати костел. И то на довго не выстарчыло. Парох повторил свой заказ, подаючи за причину, што Лемкы воняют и занечищают в костелi воздух. На такий закид уж не нашлася рада. В виду того о. Яцков был приневоленый перестати прavitи Службу Божу в костелi в Рудной, а народ зволнованый лишился без Богослужения и без душпастирской опіки. Таких и подобных случаев можна напровадити много. Благодаря такой неприхильности лат. священников до наших вірных спричинено упадок віри и занедба-

ние религійних практык. При той случайности мусится поднести то обстоятельство, што из всіх лат. священников єдны Отцы Селезияне дуже прихильно относятся до нашого обряду и до наших людей. Они єдни идут якнайдаліше нашим Лемкам на встречу.

Православна церков з самого начала существования Нарадной Польши находилася в таком самом положению, в яком была церков г. кат., то єст была ровнож нечинна. Познійше єднак православны епископы выхлопотали у польского правительства на урухомление православной церкви. Тепер православна церков має свою организацию, своих епископов, свои парафии, своих священников и свою семинарию. Атмосфера из стороны правительства до православной церкви єст щира и прихильна. Администрация православной церкви поширюється скоро. Має три деканаты и двух епископов, не рахуючи митрополита в Варшаві. Головный осідок православной ієрархии єст в Варшаві, Вроцлавю, Щецині и в Сяноку.

Отношения меже православными а греко-католиками сут приязни и обі сторони жиуют в найліпшої згоді. Так єдны, як и други уважают себе братми єдного народа, єдного обряду, сынами єдной Матери-Руси. Обща доля вляла в душу так єдных як и других братню любов.

По октябрской революции в р. 1956, яку щинил первый секретаря партii Владислав Гомулка (в Польшi), положение гр. кат. церкви в Польшi кусьцюк поліпшилося. Правительство позволило на креование и урухомление так званых "гр. кат пляцувек" (яко помочным лат. парохам). На такой пляцівцi може священник отправляти Службу Божу в своим обряді, а вірни могут масово брати участие на той Службi Божої. Лат. священники єднак не респектуют того зарядження и не позваляют даже в тых костелах, котры перероблено з церквей, отслужыти Литургию в восточном обряді. Тота хороблива атмосфера ненависти лат. клеру до восточного обряда появляется в цілiй Польшi, а особливо на теренах Лемковины, а ище найяскравiйше на отзысках теренах Польши. Єден з наших священников поїхал літом 1962 р. до своего родинного села, в котром на кладбищi находится могила його родичей, штобы в місцевой церкви, где своего часу был парохом, одслужыти заупокойну Службу Божу з паастасом за родичей и ровночасно посвятити ново сооружену могилу. Лат. парох кс. Францишек Игнац (думаме, же то тот сам кс. Ф. Игнац, о котром писал А. Цисляк в єдном из нумеров газеты "Карпатска Русь" того року — прип. ред.), до котрого звернулся згаданий священник з просьбом о позволение на тото Богослужение, рiшительно одмовил дати таке позволение на отправление в восточном обряді. Священник єднак помимо того отправил Службу Божу в своим обряді. Сейчас по отправлению Службы Божої на місци звiлся iнспектор и комендант Милиции Обывательской, котрых в часi Службы Божої алярмували місцевы люде, представляючи, што зъихалися Лемки з цілoй Польши, чтобы різати Поляков, а ксьондз в церкви посвятац им ножы, котрыми мают різати. Благодаря тому, што згада-

ный інспектор бывал чоловіком культурним і интелегентным, по вылегитимованию и провірению діла, справа була кончена.

Кс. Примас Вишинський, котрому подлігат тепер церков греко-католицька, относиться до ней неприхильно і не радо годится на твореніе пляцівок душпастирських. Часто треба долго чекати занім даст на то своє плячет. Натоміст Правительство Народної Польши относиться до той оправи обоятно. Нам не знаный єст ани єден случай, де бы Правительство робило перешкоды в отправлянию Службы Божої в восточном обряді або потігало за то священника до отвічательности. Натоміст знаны нам сут многи случаи, где так поступают лат. священники.

Авдіенция у Примаса гр. кат. священника єст дуже утруднена. Коли наш священник явится в Примасовской Курии и хоче быти на авдіенции у Примаса, то присутствуючи там його куриялисти заявляють, что Примаса ніт, бо виїхал або, что Примас не приймує на авдіенцию, або что Примас єст хворий. Ісли єднак котрому удастся быти на авдіенции у Примаса, то и так з того ніт жадной пользы. З чым до него пришол, з тым од него виходить. Во всіх справах нашої церкви складат вину на Правительство. Натоміст на авдіенции у правительства чинников справа виходить цілком інакше. Правительству признаєме рапорту, бо на основанию заключеного договора Правительства з Епіскопатом, Правительство не може вмішуватися во внутрішні діла церкви. Всі внутрішни діла церкви належат ісключительно до Примаса. В виду того всі діла русской церкви належат до Примаса. Правительству єст цілком обонятно в яком обряді священники отправляют Службу Божу. Таке заявление далося чути з уст найвищих правительства чинников. Діло єст ясне, як сонце, кому залежыт на цілковитой ликвидации греко-католицької церкви в преділах Польши.

Знаме з истории, як колиси латинське духовенство и польска шляхта пер фас и нефас форсували унию на русских землях. Сего дня вице-верса. Потомки того духовенства нишат пропаговану их предками унию. Розумієме причини того явища. Цільом пропагования унии було створити помост меже єдним, а другим віроісповіданием, а в слід за тым перевести латинизацию и польонизацию серед нашого народа. А скоро той ціли не осягнено, уния єст непотребна, треба їй знищыти.

Што ж тепер скажете, истребителі унии, на слова найвищого пастыря церкви католицької, папы Урбана VIII.

“*Per vos Rutheni orientem convertendum spero.*”

Або слова папы Венедикта XIV:

“*Volumus, ut omnes catholici sint, non, ut omnes latini fiant.*”

Засліплены латинизаторы перестудиюйте декреты “De Propaganda Fide”, а там в єднім знайдете дословно так ыслова:

“*TRANSITUS DE RITU GRAECOUNITO AD RITUM LATINUM PROHIBITUS per decretum Sanctissimi Domini Nostri FAELICIS recordationis Urbani octavi.*”

Який ваш господа, католицизм, если не слухате голоса найвыс-

шого пастыря церкви католицкой и ділаєте на перекор його заряджениом. Ци нищением гр. кат. церкви не стаєте перешкодом до соєднення всіх Християн. Як може православна церков мати до вас довіріе, єсли вы нищите єй обряд? Sapienti sat!

* * *

Перевод повышшого латинского тексту.

- 1) Через вас, Русины, сподіюся навернути восток.
- 2) Хочеме, чтобы всі были католиками, а не хочеме, чтобы всі были латинниками.
- 3) Переход з греческого обряду на обряд латинский заборонений декретом святійшого Отца Урбана VIII.

ПОАЗБУЧНЫЙ СПИСОК ПИСАНЫХ ТРУДОВ ТРАКТУЮЩИХ О ЛЕМКОВИНІ

I. РУССКЫ И УКРАИНСКЫ

1. Акта Тылича (Арх. Крак. Капітулы)
2. Антоновичъ В. Драгоманов М.: Исторические пісни малорусского народа съ объясненіями I. П. Киевъ 1874, 1875
- 2а. Антонович В.: Церкви деревяны в повіті Сяноцкім (Земя 2) 1911.
3. Астрябъ М.: Колько словъ о лемковской бесѣдѣ (Учитель) ч. 43-51, 1871.
4. Балецкій Е.: Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии Будапешт 1958.
5. о. Бугера I.: Українске весіля на Лемківщині, Львів 1936.
6. Верхратский І.: Знадобы до словаца южно-руссского, Львовъ 1877.
7. " Про говор галицких Лемків, Львів 1902.
8. " Говор замішанців (Наук. Тов. Шев.) Львів 1927.
9. Волковъ Ф.: Этнографические особенности малорусского (укр.) народа. Петербургъ 1916.
10. Временникъ Ставр. Института на 1893 годъ, Львовъ 1893.
11. Гамерский Йосиф: Парохіальна кроніка в Костаровцях (рукопись)
- 11а. Гардый П. С.: Моя подорож на Лемковщину, Юнкерс 1958 р.
12. Ганцов В.: Діалектологична класификация українских говорів, Kiev 1923.
13. Гнатюкъ В.: Русины пряшевской епархіи и ихъ говори, Львов 1900.
14. Головацкій Як.: Розправа о языцѣ южно-русскомъ и его нареціяхъ, Львов 1849.

- Головацкій Я.: О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгріи С. Петербург 1877.
16. Голубець Микола: Велика Істория України, Львів 1935.
 17. о. Гринишин Іван: Істория парохії Поляни Суровичні від найдавнійших до найновійших часів (рукопись).
 18. Гринченко Б.: Этнографические матеріалы I-III. Черниговъ 1890-1899.
 19. Гринченко Б.: Словник українскої мови, Київ 1928.
(Том III. стор. 193-194. о Лемковщині).
 20. Грушевский Михайло: Матеріяли до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України, Львів 1906.
 - 20а. Гунянка Ваньо (Вислоцкий Дмитро): Наша книжка (О лемках, стр. 442-509), Юнкерс 1945 р.
 21. Гуснай Ю.: Шкільництво на Підкарпаті, Прага 1932.
- consularet* з д. 10. II. 1934 и *"Cum Sanctissimus"* з д. 11. XII. 1934.
23. Добрянскій: Исторія Перемышльской Епархіи, Перемышль.
 - Добрянскій I. O.: Хатні розписы українців західних Карпат Матеріалы з етнографії та художнього промислу № 1 — 1954.
 - 23а. Докля Теодор: Наша громада (минуле сел Ясонка, Крива и Баниця, пов. Горлиці), Юнкерс 1969 р.
 24. Дорошенко Д.: Нарис Історії України Т. I Варшава 1932.
 25. Дурново Н.: Диалекталектычная поездка въ Подкарпатскую Русл. (Зап. Акад. Гум. Наук II) Мінскъ 1928.
 26. Духновичъ Александръ: Поезіи, Ужгородъ 1922.
 27. Етнографичный Зборник I-XXXV. Львовъ 1895-1915.
 28. Ерекцийна грамота парохии Вороблик Корол. з д. 2. IX. 1608.
 22. Декреты съ Конгрегации для Восточной Церкви *"Quo aptius"*
 29. Жилко Ф. Т.: Говори українскої мови, Київ 1958.
 30. " Діялектольгічний атлас укр. мови, Київ 1952.
 31. " Нариси з діялектольгії укр. мови, Київ 1953.
 32. " Українска діалектольгія, Київ 1951.
 33. Зілинский Іван: Мапа діялктів (У. Н. Т.) Варшава 1933.
 34. Зілинский Іван: Проби упорядковання українських говорів Львів 1914.
 35. " Лемківска говірка села Явірок (Люд Словянскі) т. III. Краків 1934.
 36. " Питання про лемківско-бойківську мовну границю. (Люд Словянскі) 1938.
 37. " Границі бойківского говору (Литопис Бойківщины VIII. 10.) Самбір 1938.
 38. " Карта українських говорів з поясненями В-ва 1932.
 39. " Проба упорядкування укр. говорів, Львів 1916.
 40. Зубрицкій Д. Історія Галицкого Княжества Т. III Львов 1863.

41. о. Зубрицкій Ал.: Парохіяльна кроника Боська (рукопис).
42. Йеронимъ-Анонимъ: (о. Влад. Хилякъ Шибеничный Верх, Львовъ 1883.
- " Воды въ Высовѣ 1892.
- " Русска доля, Львов 1880.
43. Календар Лемка на 1935 р., Криниця 1935.
- 43а. Кичура Стефан М.: Слово с порога дому отца моего, "К. Р." № 32, Юнкерс 1967 р.
44. Коковский Фр.: Східными межами Лемківщини, Львів 1936.
45. " Назви сіл в Сяніччині в XVI в. 1934.
46. " Назви сіл Ліського повіту 1935.
47. " Причинки до назовництва сіл на Лемківщині 1936.
48. " Церква чи коршма (Укр. Бескид) з 17. VI. 1934.
- a) " Стара лемківська колядя (Рідна мова) 1934.
- b) " Скорочення дієслів у лемківськім говорі (Рідна мова) 1934.
- v) " До словника назов народних одягів (Рідна мова) 1934.
- g) " Доповнення до лемківського словника (Рідна мова) 1935.
49. Колесса Фр.: Народні пісні з Галицкої Лемківщини (Етногр. збірник 3. 9. 40) Львів 1929.
50. " Народні пісні з південного Підкарпаття Львів 1889 (1923).
51. Колпачкевич Волод.: Про західні межи Київської держави Львів 1935.
52. Клим: Лемківська пісня з XII. ст. (Н. Сл.) ч. 51 р. 1958.
53. Княжинський А.: межи Бойківщини, Самбір 1931.
54. " З Бойківско-Лемківского погранича (Літопис Бойківщ. Р. IV.) Самбір 1934.
55. Д-р Константинович Ярослав: До історії церков міста Сянока (рукопись).
- 55а. Копач Д.: Співанки з Рокітского весіля (Н. С. 11) 1962.
- б) " На лемківськім весілю (Н. С. 10) 1962.
- в) " Як організували народну владу на Лемківщині (Н. С. 50) 1961.
56. Д-р Кордуба Мирон: Західне пограниче Галицкої Держави між Карпатами, а долішнім Сяном (Записки Наук. Тов. Шевченка) Львів 1925.
57. Красовский Ів.: Лемківські пісні на Львівщині (Н. С. ч. 35) 1961.
58. Д-р Кріпякович Ів.: Коротка Істория України, Київ 1918. (Примічаніе о лемках).
59. " Туристика и краєзнавство, ч. I. 1925.

60. " Мандрівки Якова Головацького 1832-1840.
ч. II. Львів 1925.
- 61 Кревецький Ів.: Галичина в II половині XVIII ст. Львів 1909.
- 61а. о. Криницький Михаїл: Мушина, пов'єт Тыличъ (Зборникъ Зборовского) Вѣдень 1853 р.
62. Кругельський: Тилявска схизма на Лемківщині, Львів 1933.
63. Д-р Курило Теофіл: Краткая сводка писателей и журналистовъ на Лемковщинѣ, Львовъ 1934.
64. " Лемкы на престолѣ епископскомъ.
65. Лавровський Антоній: Записки в парох. актах Одрехової.
66. Д-р Ладижинський Михаїлъ Якса: Сянокъ и его окрестности. (Сборник Гал. Рус. Мат.) Львовъ 1930.
67. Левицький Іван: Погляд на розвій нисшого і вищого шкільництва в р. 1801-1820, Львів 1903.
68. Лемкін Ив. Теодорович: Серед зеленых Карпат або История Лемковины Юнкерс 1969.
69. Лесь М.: З історії лемківського говору 1961.
70. " Атлас лемківських говорів 1960.
71. Ліковський Едвард еп.: Берестейска унія в р. 1596, Львів 1916.
72. Д-р Масцюх Василій: Про Лемківщину (Нива 1934) Львів 1934.
73. Мерена Ярослав: Брали дівчата лен (Н. С.) ч. 39 1960.
74. Михальчукъ К.: Нарѣчія и поднарѣчія и говоры южной Руси въ связи съ нарѣчіями Галчины. (Труды этнogr.-статис. экспедиціи въ зап.-руск. край) Т. VII. 2. С. Петербургъ 1877.
75. Д-р Мишковський Титъ: Югозападная этнографическая граница Галицкой Руси, Львовъ 1934.
76. М. С.: Українці в Чехословакії (Н. С. ч. 19) 1957.
77. Нітрійт Р. и Гентер Ж.: Криниця, Жегестів та околиці, Львів 1925.
78. Огієнко І.: Псалтир половини XIII. ст. в лемківськім перекладі 1930.
79. " Словако-українська спільнота в лемківськім говорі пол. XVIII. ст. (Сборник Матиці Словен.) 1936.
80. Острoverх: Спомини з боїв на Лемківщині, Мюнхен 1953.
81. о. Очабрукъ: Лѣтопись русской церкви в Буковске, 1906.
82. Панкович ҃ І.: Українски говоры Подкарпатской Руси и сумѣжных областей ч. I. Прага 1938.
83. " Дві лемківські грамоти з початку XVI ст. (Славія), Прага 1954.
84. " До питання генези укр.-лемківських говорів (Славянская филология) Москва 1958.
85. " Фольварська грамота Алексія Мироловича 1607 р., як памятка укр.-лемківського говору на Спиші (Лінгвістика словацька IV-VI. Братислава 1946/48.
- 85а. Панькевич І.: Пісня про Штефана воєводу, яко памятка лем-

- ківско-шаришского говору. (Лінгвістіка Словака IV-VI.) Братислава 1946/48.
86. Д-р Пастернак Ярослав: Коротка археологія західно українських земель (Богословія) Львів 1932.
 87. Петровичъ Іоанъ: Сандецкая Русь, Львовъ 1893.
 88. Петров Ал.: Древнейція, грамоты по истории карпатской церкви в ієархії 1931-1948 Прага 1930.
 89. Петрушевичъ Антоній: Исторические извѣстіе о введеніи христіянства въ прикарпатскихъ странахъ. Львовъ 1882.
 90. " Галицко-вельинская лѣтопись Львовъ 1872.
 91. Петров В.: Укр. фольклор 1946.
 92. Полянскій Богданъ: Парохіальна кроника въ Чорнорѣкахъ 1900.
 93. Прислопскій Романъ: Примѣръ латинизаторской гакаты на рус-бежахъ Галицкой Руси. Перемышль 1902.
 94. " Ліст отварти до Панув Радних гміни мяста Нового Сонча в справе реальносъці Тов. Руска Бурса в Новим Сончу. Тарнув 1922.
 - 94а. Д-р Пиж С.: Горлицкий бурсак, Карпаторусский Календарь Лемко-Союза 1955, 1956 и 1957.
 95. Приймак З. М.: Лемківский словничок. Жовква 1934.
 96. Пшепюрска М.: Надсянський говор. (Праця Укр. Наукового Інституту т. XI.) Варшава 1938.
 97. Руслан; В. XVII. Про Лемків (стор. 2-6, 281-290).
 98. Садкович Парф. Сава: Географічне положення і поділ Лемківщини, та своєрідні прикмети єї населення (рукопись).
 - 98а. Сан Ю.: Мясніці на Лемківщині (Н. С. 8) 1962.
 99. Сардина І.: Лемківські пісні (Н. С. ч. 41) 1858.
 100. Саханевъ В.: Новый карпаторусский типографический матеріал (Просвѣта IX) Ужгородъ 1932.
 101. Свенціцкий І.: Нариси з історії укр. мови, Львів 1920.
 102. Семко Ф.: Весняні співанки (Н. С. ч. 14) 1961.
 103. о. Ступак Дмитро: Короткий начерк історії парохії Святкова на Лемківщині (рукопись).
 - 103а. Стефановский П.: Лемківска ноша (Н. С.) 1961.
 104. Тарнович Юліян: Илюстрвана История Лемківщины, Львів 1936.
 105. " Лемківщина. Матеріальна культура, Краків 1941.
 - а) " Мова століть. Лемківщина в переказах, Львів 1938 (Бібліотека Лемківщини).
 106. Теодоровичъ Иванъ: Лемковская Русь. (Сборник Галицко-Русской Матицы, Львовъ 1934.
 107. Тихый Ф.: История литературного заведения Пряшевского. — "Календарь Союза русских жен в Пряшеві 1923.
 108. Тиктор: Перша лемківська читанка, Львів 1934.

109. Томашевскій Стефанъ: Угорская Русь, Петербургъ 1910.
110. " 10 літ українського питання в Польщі
Львів 1939.
- a) " Етнографічна карта Угорской Руси
С. Петербург 1910.
111. Торонскій А.: Русины лемки (Зоря Галицка).
Альбумъ на годъ 1860., Львовъ.
112. Фальковский I.: Село Волосате, Ліского повіту, Самбір 1935.
113. Федак Ф.: Лемківски стародавны співанкы (Н. С. ч. 9, 15)
1960/61.
114. Филипчак Ів.: Істория Тыравы Сольной (Замітки до історії
парохії (Н. Т. Ш.).
115. " За Сян, Коломыя 1928.
116. " Дмитро Дем'ко, Львів 1935.
117. " Іванко Берладник, Самбір 1935.
118. о. Флюнт Зиновій: Кроніка парохії Граб (рукопись).
119. Франко Ів.: Людові віровання на Підгірі (Етногр. збірник 1898
1898)
120. " Карпаторуске письменство XVII-XVIII ст.
Львів 1900.
121. " Галицко-руски народни приповідки,
Львів 1901.
122. Хилякъ: Свадебны звычаи у лемковъ (Лит. Сторинка Галиц-
ко-Русской Матицы) 1871.
123. Хомик В.: Богата піснями Лемківщина (Лемківське весілля (Н. С.
ч. 17-27) 1960.
- a) " Колядки і щедрівки (Н. С. 1) 1962.
- б) " Щедрий вечір на Лемківщині (Н. С.
ч. 2) 1962.
- в) " Весна на Лемківщині (Н. С. 14) 1962.
- г) " Святий Вечір на Лемківщині (Н. С. 1) 1962.
- д) " Наша Лемківщина, Львів, 1968.
124. " Лемківські народні загадки (Н. С. ч. 20-
36) 1961.
125. " Лемківські народні загадки, прислів'я і
приповідки (Н. С. ч. 52, 19) 1960, 1961.
126. " Рекрутчина в народних лемківських піс-
нях (Н. С. ч. 40) 1959.
127. Хроніка о. Зиновія Флюнта, пароха в Грабі.
128. Чарнецкій Василій: Село Мысцова въ повѣтѣ Короснянскомъ
Перемышль 1899.
129. Чубинскій Л. Л.: Труды этнографическо-статистической екс-
педиціи въ западно-русскій край I-VII Петербургъ 1872-1878.
130. Шаповалъ М.: Бескиды, Кіев 1952.
131. Шараневичъ Исидоръ: Куршакы и Чухонцы, Львов 1861.

132. " Исторія Галицко-Володимірської Руси, Львов 1863.
133. Шематизм гр. кат. духовенства Перемишльської Епархії за роки: 1879, 1926, 1928, 1930, 1934.
134. Шематизм Апостольської Адміністрації Лемковщини за р. 1936.
135. о. Шкільник: Істория гр. кат. парохії Тиляви від грудня 1925.
136. Шнайдеръ А.: До краезнавства Галичины, Львовъ 1868.
- 136а. Цисляк Н.: Куда сердце тягне, Юнкерс 1950 р.
- 136б. Цисляк Антоний: Первый сборник народных лемковских пісень под нотами, Нью Йорк 1938 р.
137. Щавинский В. О.: Крещеніє Руси, Львовъ 1888.
138. Д-р Шурат Вас.: В обороні Потієвої Унії, Львів 1929.
139. Юречко М.: Лемківщина (Н. С. ч. 28-34) 1961.

II. ПОЛЬСКИ

1. Abram Wład.: Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. T. I. Lwów 1904.
2. Akta Tyńca. Archiwum Krakowskiej Kapituły.
3. Balzer O.: Rejestr złoczyńców grodu sanockiego, Lwów 1891.
4. " Histrja ustroju Austryi w zarysie, Lwów 1908.
5. Bartoszuk A.: Łemkowie zapomniani Polacy, Warszawa 1938.
6. Bąk Stanisław: Polonizmy w gwarze Łemków w okolicach Grybowa.
7. Bębynek Wład.: Starostwo muszyńskie, własność biskupów krakowskich (Przew. Nauk. 1914).
8. Blachowska N.: Zmiany stosunków wyznaniowych na Łemkowszczyźnie w latach 1880-1931 (rękopis).
9. Białkowski L.: Ziemia Sandecka, Kraków 1911. (Przegl. II. T. XII).
10. Borzemski Antoni: Archiwa w Sanoku, Jaśliskach, Króliku Wołoskim, Sanok 1905.
11. " Powiat sanocki w cyfrach. Studjum statyst., Sanok 1904.
12. Bujak Franciszek: Materiały do historii miasta Bieczu.
13. " Studia nad osadnictwem Małopolski (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficz. Ak. Um. w Krakowie XLVII. 1905 Str. 172-428)
14. Buzek: Rozsiedlenie ludności Galicji według wyznania i języka (Wiadomości Statystyczne T. XXI) 1909.
15. Bystroń J.: Ludowa kultura, Warszawa 1936.
16. Chylczuk M.: Kierunki rozwoju gospodarczego Bieszczad, Warszawa 1959.
17. Dr. Czołowski A.: Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej, Lwów 1892.

18. Dąbrowski P.: Ziemia sanocka w XV stuleciu, Lwów 1937.
19. Dejna K.: Elementy polskie w gwarach zachodnio-małoruskich (Język polski XXVIII. 1948).
20. Delawo: Beskidcy górale, Kraków 1851.
21. Dobrowolski K.: Dwa studja nad powołaniem kultury ludowej w Karpatach. Warszawa 1938.
22. " Studja nad pochodzeniem ludności pasterskiej w Karpatach zachodnich (Spraw. P. A. U. VI).
23. " Elementy rumuńsko-bałkańskie w kulturze ludowej Karpat Polskich, Warszawa 1938.
- a. " Badania nad ugrupowaniami etnograficznymi w Karpatach zachodnich (P. A. U. 42) 1938.
24. Dobrowolski M.: Studja nad osadnictwem w dorzeczu Wisłoka i Białej (Wiadom. Geogr.) 1931.
25. " Z badań nad osadnictwem Łemkowszczyzny.
26. Dr. Dombkowski P.: Szkice z życia szlachty sanockiej w XV Styl. Przemyśl 1922.
27. " Zemsta, okup i pokora na Rusi Halickiej w wieku XV i w pierwszej połowie w. XVI, Lwów 1898.
28. " Stosunki narodowościowe Ziemi Sanockiej w XV Stuleciu, Lwów 1921.
29. " Zaginione księgi sądowe województwa ruskiego i bełzkiego, Lwów 1921.
30. Dzieduszycki M.: Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków.
31. Falkowski J. i Pasznicki B.: Na łemkowsko-bojkowskim pograniczu, Lwów 1935.
32. Falkowski J.: Zachodnie pogranicze Huculszczyzny, Lwów 1937.
33. " Etnografia górali środkowych i wschodnich Karpat 1938. II Zjazd Karpacki.
- a) " Jeszcze o granicy łemkowsko-bojkowskiej (Kurier Literacko-naukowy 10) Kraków 1936.
34. Feliński M.: Ukraińcy w Polsce Odrodonej 1931.
35. Fischer A.: Rusini, Lwów 1928.
- a) " Na granicy łemkowsko-bojkowskiej (Kurjer Lit. - nauk. 11) 1936.
36. Gerhard Jan: Łuny w Bieszczadach 1959 — Warszawa.
37. Grodziński W.: Świat roślin i zwierząt w Bieszczadach Polskich (Wierchy XXV. 1956).
38. Grzegorzewski J.: Na Spiszu, Lwów 1919.
39. Gustawicz B.: O ludzie podduklańskim wogóle, a o mieszkających w okolicy Iwoniecka w szczególności (Lud. Tom. VI. Lwów).
- 39a. Holub-Pacewiczowa Z.: Osadnictwo pasterskie i wędrówki w Tatrach i na Podtatrzu (Kraków 1931).
40. Jabłonowski A.: Polska w XVI w. pod względem geograficzno-sta-

- tystycznym. Ziemia Ruska, Warszawa 1902/3.
41. Janota E.: Zapiski o zaludnieniu dolin Dunajca i Popradu (Roczn. Tow. Nauk. Krakowskiego) 1864.
42. Janowicz Jan: Ukraińska ludność na Słowaczyźnie. (Biulet. polsko-ukraiński) 1934.
43. Jilemnický P.: Obrazy z Podkarpackiej Rusi, Praha 1926.
- 43a. Karpiński Fl.: Łemki w Werchomli pod względem antropologicznym (Przegląd antropologiczny 13) 1939.
- 43b. Klimaszewski M.: Z fizjografii Beskidu Niskiego (Wierchy XIII) 1935.
44. Kodeks Kapituły Krakowskiej T. II. Kraków 1883.
45. Konopczyński Wł.: Krzemierz Pułaski, Kraków 1893.
46. Kopernicki J.: O góralach russkich w Galicji. Zarys etnograf. (Spraw. Kom. Aneropol. P. A. U. T. XII-XIII.) Kraków 1889.
- a) " Odrzwia ozdobne w chatach górali russkich (Wiśla 4) 1890.
47. Kolberg O.: Przemyskie, 1891.
48. Kronika rzym. kat. kościoła w Izdebkach (rękopis).
49. Krygowski W.: Bieszczady, Warszawa 1958.
50. Krysiński A.: Liczba i rozmieszczenie ukraińców w Polsce (Sprawy narodowe) 1928.
51. Dr. Krzemieniecki Jan: Kilka dokumentów do dziejów gr. k. par. w dobrach muszyńskich dawnego Bis. Krakowskiego. Kraków 1935.
52. Kubijowicz W.: Życie pasterskie w Beskidach Mazurskich (Prace Kom. Etnogr. P. A. U. № 2.) 1927.
53. " Życie pasterskie w wschod. Beskidach, Kraków 1926.
54. Kubala Ludwik: Szkice historyczne. Seria I i II. Lwów.
55. Kutrzeba: Handel Krakowa w wiekach średnich, Kraków 1903.
56. Kuraszkiewicz W.: Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych, Warszawa 1954.
- a) " Łemkowie. (Słownik matice Slovenskej 18) 1940.
- b) " Z badań nad ikławizmem w russkich gwarach karpackich (Lud Słowiański IX) 1938.
57. Lewicka A.: Krosno w wiekach średnich, Krosno 1933.
58. Lewicki A.: Zarys historii Polski i krajów russkich z nią połączonych, Kraków 1884.
59. Leszczycki L.: Łemkowszczyzna (Wierchy) Kraków 1935.
60. " Szałasy kamienne w Beskidzie Małym (Wierchy T. X) Kraków 1932.
61. Leszczycki L.: Osadnictwo sezonowe w Beskidzie Niskim. (Wiad. Geogr. T. XII, Kraków 1935.
62. " Wapienne — zdrojowisko siarczane (P. Tow. Balmeolog. T. XIII — 1934.

63. Leszczycki St.: Przemysł uzdrojowiskowo - letniskowy i turystyczny w Karpatach, Warszawa 1938.
64. " Zarys antrogeograficzny Łemkowszczyzny (Wierchy XI-XIII).
65. Łepkowski J.: Ruś Sandecka niegdyś Biskupczyna 1855. (Gazeta Lwowska).
66. Łoziński W.: Prawem i lewem T. I. Lwów 1931.
67. Łoziński Bron.: Galicyana. Kilka obrazków z pierwotnych lat historii galickiej, Lwów 1903.
68. Majer J. i Kopernicki J.: Charakterystyka ludności galicyjskiej. (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej) Kraków 1877.
69. Małecki M. i Nitsch K.: Atlas językowy polskiego Podkarpacia Kraków 1934.
70. Mileski Witold i Reychman Jan.: Osturnia (Wierchy) 1935.
- a) " Ukraina... o 18 km od Zakopanego (ll. Kurier Codz. 1. II. 1931).
- 70b. Modelski T. E.: Kolonizacja wołosko-ruska na polskim Podgórzcu i na Podhalu (Sprawozd. Tow. Nauk. we Lwowie) 1924.
71. Morawski J.: Świątek Boży i życie na nim. Sądeczyna, Kraków 1863.
72. Motlakowski W.: Ludowe budownictwo na Podhalu. Kraków 1892.
73. Morawski S.: Sądeczyna T. I., Kraków 1863.
74. Moroń B.: Mowa przesiedleńców ukraińskich w województwie olsztyńskim, Gdańsk 1959.
75. Mraczek, Dobrowolska: Studja nad osadnictwem w dorzeczu Wiśli (Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów T. II.)
76. Nawratilówna E.: Zmiany gęstości zaludnienia na Łemkowszczyźnie w latach 1880 i 1931. (rękopis).
77. Olbracht Ivan: Nikola Szuhaj zbójnik, Warszawa 1935.
78. Orłowiec M.: Bieszczady, Warszawa 1954.
79. Pankiewicz J.: Recenzja pracy Ł. Stiebera "Toponamastyka Łemkowszczyzny (Slavia XXI.) Praha 1952.
80. Pawli I. i ż.: Pieśni ludu ruskiego w Galicji I. II. Lwów 1839, 1840.
81. Pawliński A.: Małopolska T. III.
82. Pawiński A.: Polska XVI. w. (Małopolska III i IV) W-wa 1886.
83. Prewłowski St.: Ludność rzym. kat. w polsko-ruskiej części Galicji (Prace geograf. E. Romera Tom III.) Lwów 1919.
84. Pasternak J.: Ruskie Karpaty w archeologii, Praha 1928.
85. Persowski T.: Osadnictwo w dorzeczu Sanu XV. w.. Lwów 1932.
86. Piekosiński Fr.: Akta Sądu Kryminalnego kresu muszyńskiego, Kraków 1889.
87. Pieradzka Kryst.: Na szlakach Łemkowszczyzny, Kraków 1939.
88. Pol Wincenty: Jednym okiem po północnych stronach Karpat, Kraków 1851.

89. Dr. Połtowicz: Zdrojowisko Wysowa (Pol. T. Bal. T. VIII.) 1929.
- 90-93. Prohaska A.: Jaśliska miasteczko i klucz biskupów przemyskich 1889. Dokument graniczny czerwono-ruski. (Kwartaln. historyczny T. XIV.) 1900. Sąmorząd wojew. ruskiego w walce z opryszkami. Kraków 1907. Akta grodzkie i ziemskie z arch. Bernardyńskiego, Lwów 1928.
94. Przysłopski Roman: List otwarty do Panów Radnych Gminy miasta Nowego Sącza, Tarnów 1922.
- 94a. Rafałcz J.: Dzieje i ustrój Podhala Nowotarskiego, W-wa 1935.
95. Rapacki W.: Ludność Galicji, Lwów 1874.
- 96-107. Reinfuss R.: Łemkowie (Wierchy) XIV.) 1936. Opis strojów na Łemkowszyźnie. Ludowe budownictwo na zach. Łemkowszczyźnie. (Lud 1931). Zbójnictwo w Karpatach. Łatynizacja Stylu cerkiewnego na Łemkowszczyźnie. Problem wschodniego zasięgu etnograficznego Łemkowszczyzny (Wierchy), Warszawa 1938. (II zjazd Karp.) Łownictwo ludowe na Łemkowszczyźnie. Obróbka lnu i wyrób płótna na Łemkowszczyźnie. Cmentarze wojenne na Łemkowszczyźnie 1935. Łemkowie, jako grupa etnograficzna (Prace i materiały etnograf. T. VII.) Lublin 1948. Etnograficzne granice Łemkowszczyzny "Ziemia" 1936. Ruś szlachtowska (Lud 36, 37) 1947. Cerkiewki drewniane na Łemkowszczyźnie (Kurjer Literacko-naukowy 231) Kraków 1933. Kapliczki i krzyże na Łemkowszczyźnie (Kurjer Lit.-nauk) 1934. Pasterstwo na Łemkowszczyźnie dawniej, a dziś (Kur. Lit. - nauk) 1931. Stan i problem badań nad kulturą ludową Łemkowszczyzny (Etnografia Polska V) 1961. W sprawie granicy łemkowsko-bojkowskiej (Kur. Lit. - nauk 7) 1936.
108. Reyhnian J.: Pogranicze słowacko-ruskie (sprawy narodowowciowe) 1939. Osturnia pod Tatrami (Kur. Codz.) 7. II. 1930.
109. Rodziewicz H.: Powstanie chłopskie w powiecie leskim, Warszawa 1952.
110. Rosłoński: Obszar występowania źródeł mineralnych w Wysowie 1934.
111. Rymar Ł.: Galicyjski przemysł naftowy, Kraków 1915.
- 112-113. Sarna Wł.: Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym, Przemyśl 1898. Opis powiatu jasielskiego, Jasło 1898.
114. Sawicki Z.: Rozmieszczenie ludności w Zach. Karpatach, Kraków 1910.
115. Samolewicz J.: Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku sanockim 1425-1552.
116. Dr. Seidl: Z Wysowej-Zdroju (Pol. Tow. Bal. T. XI.) 1932.
117. Semkowicz W.: Zyndram z Maćkowic, Warszawa 1911.
- 117a. Smoleński J.: Łemkowie i Łemkowszczyzna (Wierchy XIII) 1935.

118. Sosnowski Kaz.: *Zachodnie Bieszczady*, Kraków 1940.
119. Stędnicki A.: *O wsiach wołoskich na północnej stronie Karpat*, Lwów 1848.
120. Stadnicki A.: *Rys historyczny miasta Grybowa i Starostwa grybowskiego*, 1855.
121. Stieber Z. i Hrabec S.: *Przyczynki do słownictwa gwar ukraińskich w Karpatach* (Rozprawy Komisji Język. IV) Łódź 1956.
- 122-139. Stieber Z.: *Dialekt Łemków* (Spr. N. Tow.. Lwowsk. XVIII) 1928. Materiały akcentowe z dawnej Łemkowszczyzny (*Slavia Orient VIII*). Nazwy miejscowe Łemkowszczyzny (Spr. P. A. U. w Krakowie XVIII) 1947. Pierwotne osadnictwo Łemk-ny w świetle nazw miejscowych (Binl. P. Tow. Języków V) 1936. Z fonetyki historycznej dialekту Łemków, Warszawa 1958. *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, Zesz. I-VI, 1958. Z topomastyki Łemkowszczyzny. Z topomastyki Łemkowszczyzny Cz. I. Nazwy miejscowości. Cz. II. Nazwy terenowe, Łódź 1948. Uzupełnienie do pracy "Topomastyka Łemkowszczyzny" (Sprawozdanie), Łódź 1949. Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków (Spraw. P. A. U. XLI.) 1937. Wschodnia granica Łemków (Spr. P. A. N. XI) 1936. Z fonetyki historycznej dialekту łemkowskiego. (Studja z filologii polskiej i słowackiej III) 1958. Nazwy miejscowe pasma Gorców (Lud Słowiań. III. A) 1934. Polska i ruska nazwa Sanu (Jęz. Polski XXV. S. 172). Problem językowy i etnicznej odrębności Podhala. Łódź 1947. Sposoby powstania słowiańskich gwar przejściowych, Kraków 1938. Z badań porównawczych nad słownictwem Karpat (Spraw. P. A. N. XLVI.) 1945. Systemy wokaliczne dawnej Łemkowszczyzny (Slavia XXIX, Z. 2.) Praha 1960.
- 140-141. Swirykowski E.: *Monografia Dukli*, Kraków 1902. Z dni grodu w Gorlicach, Kraków 1919.
142. Sygański J.: *Historia Nowego Sącza*, Lwów 1901.
143. Sulish J.: *Przywileje wsi Odrechowy*, Sanok 1901.
144. Szczęsny-Morawski: *Sądeczyna*, Kraków 1863.
145. Słownik geograf. Ziemi Polskich i innych krajów słowiańskich (I, II, III, IV) Warszawa 1880 i 1902).
- 145a. Strbałko Fr.: *Drewniane cerkwie w Bieszczadach* (Kur. Lit-Nauk. 42) 1938.
146. Tarnowicz J.: *Historyczne pamiątki w Zach. Karpatach*, 1910.
147. Tokarz W.: *Galicja w początkach ery Józefińskiej*, Kraków 1909.
- 147a. Tomaszewski Stefan: *Uhorska Ruś*, Petersburg 1910.
148. Tyrowicz M.: *Podkarpacie i Słowacja w działalności rewolucyjnej I. M. Goslara* (Wierchy XXIII) 1954.
- 149-151. Udzela Seweryn: *Łemkowszczyzna przed półwieczem*. Lwów 1934. *Rozsiedlenie się Łemków* (Wisła T. III) 1889. *Topograficzno-ethnograficzny opis wsi polskich w Galicji* (Materiały antropolar-

- cheolog. A. U. VI.) 1903. Górale Beskidowi (Wierchy XIII) Kraków 1932.
152. Wagilewicz I.: O mieszkańcach wschodniej części gór Karpackich (Przegląd Naukowy) Warszawa 1844.
153. Waleńska Maria: Wystawa sztuki ludowej zamieszkałych w Polsce Białorusinów, Litwinów, Rosjan, Słowaków, Ukraińców, Żydów, Kraków 1960.
154. Wasiutyński Wojciech: Wycieczka do Osturni. (ABC. 20. VIII. 1933).
- 154a. Wąsowicz J.: Narodowość Rzeczypospolitej Polskiej (mapa) Lwów 1927.
155. Wąsowicz Z.: Stara Krynica, Kraków 1932.
156. Winiarz A.: Ziemia Sanocka w latach 1463-1552. — Lwów 1894.
- 157-158. Wójcik Adam — Bieśniecki: Beskid Niski, jako teren turyst. 1935. Strój Pogórzan, Kraków 1939. Pogórze i Pogórzanie. stroje ludowe na pograniczu polsko-łemkowskim (K. L. - Nauk. 33) 1936.
- 158a. Wykrój Fr.: Skład antropologiczny Łemków sądeckich z okolic Krynicy (PAU 50) 1949.
159. Zaborski B.: Rozmieszczenie ludności według języka i wyznania w środkowej i wschodniej części Karpat. Warszawa 1938.
- 159a. Zawiliński R.: Na kresach Polszczyzny, Kraków 1912.
- 160 - 161. Ziłyński J.: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, Kraków 1932. Samogłoski nosowe w gwarze wsi Krośno w powiecie krośnieńskim (Prace polonist. ofiarowane Tosioci).
162. Zubrzycki D.: Granice między polskim a russkim narodem w Galicji, Lwów 1849.
163. Zacharowski St.: Węgierskie i polskie osadnictwo na Spisu do połowy XIV. w., Kraków 1909.
164. Źaki A.: Początki osadnictwa w Karpatach polskich (Wierchy XXIV. 1955).
165. Żuliński T.: Kilka słów do etnografii Tucholców i mieszkańców wsi wołoskich w ziemi sanockiej i na pograniczu karpackim, Kraków 1897.

III. СЛОВАЦКИ И ЧЕСКЫ

1. Cranjala D. (Kryňala): Rumunske vlivy v Karpatech, Praha 1938.
2. Flovkovsky A.: Česko-ruske obchodni styky v minulosti (X—XVIII stol.) Praha 1954.
3. Florkovsky A.: Ukraina na strankach českých dejí (do poloviny XVII. st.) "Večna Družba" — Praha 1955.
4. Hvusovsky Jan: Janosik, Praha 1934.
5. Huček: Narodopisna hranice mezi Slovaky a Karpatorusy, Bratislava 1925.
- 5a. Kubijovyč: Učast obyvatelov Spisa v živote pastierskom, Bratislava 1932.

6. Lazar E.: Prispevok k otazke o slovensko-ukrajinskych vztahoch v XIX st. (Z dejiu českoslov.-ukr. vztahov) Bratislava 1957.
7. Misik K.: Slovenske Pohlady XXXIII. Sbornik Muzealnej Spoločnosti 1896.
8. Molnar M.: Frantisek Rehor, velky pritel ukrajinskeho lidu "Večna Družba" — Praha 1955.
9. Melicherčík A.: Slovensko-ukrajinske vztahy v zbojnickom folklore. "Z dejin českoslov. - ukr. vztahov" Bratislava 1957.
10. Melichevčík A.: K otazke vzniku zbojnicewa v Karpatach. (Slovensky narodopis) 1956.
11. Medvecký K.: Sto slovenskych ludovych balad. Bratislava 1923.
12. Moinar M. Prukopnik: Česko-ukrajinske vzajemnosti. (Slovensky prehled) Praha.
13. Nidevle L.: Počatky slovanskeho osidleni v Podkarpatske Rusi. (Narodopistny vestnik československy XXIV.).
- 13a. Petrov Al.: Drevnejsija gramoty po istorii karpatorusskoj cerkvi v jerarchiji 1391-1498. Praga 1930.
- 14-16. Rehov Fr.: Svatba Lemku v Karpatach (Damske Besedy) 1897. Prochadzka rusinskou vsi (Slovensky Sbornik XVIII). Rusini v domacim hospodarstwi (Slov. Sborn.) 1883.
17. Smilaner V.: Vodopis stareho Slovenska. Praha-Bratisl. 1932.
- 18-19. Tichy Fr.: Ze slovensko-ukrajinskych styku v pedesatych a desatych letech. (Z deju českoslov.-ukr. vztahov) 1957. Rusinska basen venovana A. Sládkovikovi (Slovenska moscellanca) Bratislava 1931.
20. Uhel K.: Osidleni Podkarpatske Rusi. (Sbornik Cesko-slovenske spolecnosti). Zemepisne 1933.
- 21-23. Važny V.: Naveci Slovenska (Ceskosloven vlastiveda № III). Prispevky k slovenskemu dialectickiemu slowniku (Sbornik Matice Slovenskej roč. II., z. 1-3) 1924. Z mezislovanskeho jazykoveho zemepisu Prispevky Małecki Nitsch "Atlas językowy polskiego Podkarpacia." Praha 1943.
24. Večna Družba. (Sbornik) Praha 1955.
25. Ziłyńskij O.: O vzajemnych vlastiviz ukrainianskych, českych a slovenskych lidovych pisni. Bratislava 1957.
26. Zapletal F.: A. J. Dobrjanskij a nasi Rusini, Praha 1927.
27. Pankevyč L.: Presovski ukrajinci, a Украина v minulosti (Večna Družba) Praha 1955.
28. Pankevič I.: Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Shlediska ukrajinskich, lemkovskich nareči (Universitas Carolina, Philologia) Praha 1955.
- 29-30. Petrov A.: Karpatske pomistni nazwy, Praha 1929. Sbornik Fr. Pestyho-Helyseg Nevtara (Seznam osad w Uhrach), Praha 1927.

31. Polivka J.: Prispevek k dialektologii Spiske Stolice. (Listy Filologickie) Praha XXX.

IV. НІМЕЦКЫ

1. Broch O.: Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze. Christiana 1897.
2. Beer A.: Die erste Teilung Polens, Wien 1873.
3. Huber: Ludwik der I. von der Ungaru und die ungarischen Vasalbander (Arch. fur Osterr.-geschichte LXVI).
4. Kral Iivi: Die antropogeografische Durchforschung der Slovakei und Karpathorusslands in den Jahren 1919-1934. Bratislava 1935.
5. Krofta M.: Die Podkarpatska Rus und die Czechoslovakei (Prager Rundschau 1934).
6. Langhaus: Nationalitätenkarte von Galizien. 1919.
7. Dr. Pelesch J.: Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Wien 1878.
8. Subrytzky D.: Granzen zwischen der russischen und polnischen Nation in Galizien, Lemberg 1849.
9. Westermann R. Nakonieczna N.: Ukrainische Mundarten Sud Karpatho ukrainisch (Lemkisch, Bojkisch, Huculisch). Berlin, Leipzig 1940.
10. Dr. Hajnoczy J. R.: Die Zipser Rusinen (Zipser Heimal) 1937.

V. ЛАТИНСКЫ

1. Acea Tylicensis № 82. (Arch. Kap. Przem).
2. Inventarium parochiae Królik Wołoski.
3. Inventarium Ecclesiae parochialis pro pago Polany Suroviczne 1811.
4. Protocollum dispositionum parochiae Hłudno de d. 6. XI 1842.
5. Schematismus Prem. Oriental rit. cath. 1859.
6. Schematismus Premysl. rit. cath. 1861.

VI. АНГЛИЦКЫ

1. Byrych I.: A Page from Czech-Ukrainian Relations, Winnipeg 1948.
2. Mamning Clarens A.: The Linguistic Question in Carpatho-Ukraine. (The Ukrainian Quarterly) New York 1957.

VII. ФРАНЦУЗСКЫ

Rene Martes: La Ruehenie Subcarpathique. Paris 1935.

VIII. ИТАЛИЙСКЫ

Magnino Carlo: In complesso etnico degli Carpasi Exeursioni nella Ruthenia Carpathica, Roma 1933.

ВЫБРАНЫ СТАТЬИ С КНИЖКИ «ПРЯШЕВЩИНА»

ПОД РЕДАКЦИОМ Д-РА ИВАНА С. ШЛЕПЕЦКОГО
(ДОДАТОК ДО «ИСТОРИИ ЛЕМКОВИНЫ»)

Пряшевщина — то русский уголок под Бескидами, по волі судьбы оставшийся поза переділами воссоєдиненых русских историчных земель. То область заселена русским племенем в историчном прошлом, то єст товдиль, коли росселялася русска голуз славян из свойой историчной колыски.

Население Пряшевской Руси в процесі долголітнього отстоювання своїх прав и національної принадлежності твердо осознalo себе як часть великого русского народа, котра, несмотря на сильну денационализацию в минулом, без всякой посторонной помочы сохранила подлинный русский облик свойої родної страны и весь русский обиход обыденной жизни.

Народний говор населення Пряшевской Руси — то старинне нарічие русского языка, котре утвердилося и проявилось в литературі ище в далеком историчном минулом. О русской культурі населення Пряшевской Руси свідчыт всьо його творчество, и общность с русским миром настолько утвердилася в його сознании, што йому неприемливый ниякий сепаратизм, направленый против русской культуры. “Подальше от той заразы...” — пише А. В. Духнович Якову Головашкуму, коли тот сообщат йому сепаратистичны идеи, направлены против единства русской культуры, утверждаемы в Галиции австрійскими властями.

Русска культура — то велике сокровище, хранилище свободных духовных цінностей русского народа — являться национальном гордостью населення Пряшевской Руси. Оно, дійствительно, неизмінно исповідує великиы идеи единства русской культуры и в доказательство того шторочно устроюе торжества “Дня Русской Культуры”.

“День Русской Культуры” является всенародным праздником русского населения Пряшевщины. Тот праздник приурочивается ко дню рождения великого творца русской культуры Александра Сергеевича Пушкина, то єст к 8-му июня. Именно в тот ден учтываются итоги всіх духовных достижений русского народа в цілом світі.

Такы национальны праздники проходили в прошлом с великим

культурно-художественном программом в Пряшеві, Бардійові, Свиднику, Орлику, Юркової Волі, Владимирової, Старої Любовні, Лаборци, Гостовицах, Смержонкі и в других містах и селах Пряшевской Руси. Тоты торжества кончылися черезвычайным успіхом: народ, подкріпивши своє національне сознанie духом русской культуры, вертался домів с особним душевним удоволетворением. И неудивительно. Если мы спросиме себе, что таке культура вообще, то должны будеме согласитися с мнінем профессора Н. Н. Петрова, котрый пише: "Ведь это — не литература, искусство или наука, это — не завоевания или открытия. Когда мы говорим о культурной жизни, мы не подразумеваем телефон, радио, автомобиль или холодильник, потому что это не признаки культуры, а цивилизации, и человек, окруженный всеми благами цивилизации может оставаться глубоко и грубо некультурным. Потому что культура — неопределенна, как утренний туман — это не вода и не воздух, но вот туман опускается на землю россою и питает ее жизнь. Культура неуловима, как неуловима и душа человека, потому что культура — это душа народа, вечная и бессмертная, как и душа человека отраженная во всех областях народной жизни, как отражается душа в каждом человеческом поступке. Вот почему сохранить культуру народа — значит сохранить душу народа, ибо народ, потерявший свою культуру, как человек, потерявший свою душу, теряет все".

Тоту культуру, тоты духовны цінности унаслідовал русский народ под Бескидами от своих славных предков и хранит их в своих сердцах, стараючися обогачати их и передати в подлинном виді грядущому поколінию. В том сокровищі русский чоловек на Пряшевщині все находит духовну радость и утішениe. Он неизмінно носит в своем сердци идеалы русской культуры и таким образом увіковічнює єй на своїй родній землі, передаючи молодому поколінию из рода в род.

С выбухом другої світової війни наступил конец всяким русским национальным торжествам на Пряшевской Руси. Послідовало переслідування за національні убіждения. Конечно, народ не упал духом. Он быстро ориентувался и зараз опреділив своє місце... И, дійствительно, робота наших предков не пропала надармо; она воспитала таку молодеж, котра в роки угнетения 1938—44 гг. на ділі доказала свое органическе родство зо свободном русском культуром. Русский народ из под Бескидов участвовал в борьбі за право свое, и як солдат, и як партизан, и як революционер.

Страна была освобождена от захватчиков и єй освобождение копітувало немало жертв. Доказательством того являются героический по-другу найліпших сынов Карпат в борьбі з захватчиками коло Соколова, Києва, Білої Церкви, в Карпатах при Дуклі, на Словакии, затым партизанське село Токаик, трагедия токайцьких героів и цілый ряд других боевых событий, подтверджуючих жыве участие русинского народа Пряшевщины в борьбі за освобождение своей Родины от німецьких захватчиков.

Послі пережитих так тяжких часов зас настутили дни духовної радості. Послі освобождения страны от захватчиков Красном Арміом — русинский народ Бескидов первый раз зышолся в Тополі, в родном селі свого будителя Александра Васильевича Духновича, чтобы там торжественно засвідчыти вірность його завітам. 15-го июня 1947 року там состоялся “День Русской Культуры”, в котором приняло участие много народа со всей окрестности. Фактычно — то было предпразднество “Дня Русской Культуры”, состоявшогося 22-го июня того же року в Стропкові, на котором присутствовало выше десяти тысяч людей со всіх концов Пряшевской Руси. То была, дійствительно, всенародна манифестация за велики идеалы русской культуры. Именно тоты национальны торжества дали повод к тому, чтобы выпустити настояще издание с желанием отмітити в ньом достижения и духовны цінності місцевого русинского населения, чтобы, таким образом, дати возможность шыршой общественности познакомитися с русинским народом под Бескидами, с його духовным житъем и творчеством.

И, так, на розвалинах, оставленых другом світовом войном, мы начали будувати нову жызнь. В яких усюдиях протікат тата робота, видно из характеристики прошлого и из того подвига, который народ проявил во имя своей и человіческой свободы. Будувати приходиться во многих отраслях жизни. Коротку характеристику мы даме в настоящем издании в заключительных статьях наших специалистов.

Слава Духновичу, Добрянскому, Павловичу и др. проповідникам и защитникам русинской культуры под Бескидами! Слава Пушкину! Слава великим творцам русской культуры!

Великий Буковец, дня 19-го авгуаста 1947 года.

**

**

**

И. С. БУКОВСКИЙ

ТРИ ВСТРІЧЫ

В течение єдного столітия карпатороссы три разы встрічали руськы вооружены сили на свой Родині.

Зимом 1848—49 г. карпатороссы зажыли немало горя: восставши мадьяры с Кошутом во главі собирали всіх мужчин в свои ряды против австрійцев. Для карпатороссов создалось безвыходне положение; вольом-невольом приходилося приняти участие в революции, несмотря на то, что возникше междуособие тычылося собственно лем мадьяр и австрійцев. Оставшия без вождей, без дворянства и міщанства, котре было знищене мадьярским гнетом на протяжении віков, карпатороссы в худшом случаю соглашалися на пассивне участие. Многы мужчины біжали в горы, в карпатскы пралісы, и одталь робили набіги на мадьяр, беспокоивших карпаторусське население. Слідовательно, карпатороссы уже зимом 1848—49 г. розвивали партизанску діятельность по лісах віковых Карпат. И неудивительно. Треба лем вспомнити мадьярский гнет,

насильственну денационализацию карпаторусского краю! Треба лем вспомнути... Тото тяжке положение карпатороссов было известне ціому світу. Меже іншым, русский ученый М. П. Погодин, который в 1839 году, даючи отчет о своем путешествии министру народного просвещения С. С. Уварову, о карпатороссах пишет так:

“Русины, угнетенные более всех, потому что ближе к нам, под тройным игом австрийцев, поляков, католицизма, провозглашают теперь свое имя, занимаются своей историей, т. е. русской историей, записывают свои предания, печатают памятники, собирают песни, исследуют наречие, словом начинают свою собственную особенную литературу... Австрия боится более всего России, которой без ее ведома симпатизируют все славяне, вплоть до Адриатического моря. Славяне смотрят на Россию, как волхвы смотрели на звезду с востока. Туда летят их сердца. Туда устремлены их мысли и желания. Там витают их надежды. От нее чают они себе спасения...” (см. Свенцицкий: Материалы по истории возрождения Карпатской Руси, стр. 56, 57).

Бездрадним положением карпатороссов в тот час интересовались всі славяне и не можна не отмітити, що в обороні національних прав карпаторусского народа виступил также и состоявшийся в Прагі перший Всеславянський Съїзд, который 12-го июня 1848 года єдинодушно объявил світу манифест, в котором, меже прочим, сказано: “От угорского министерства требуеме, чтобы оно скоро отмінило отрицательне насилие против славянских племен в Угорщыні, а именно против сербов, хорватов, словаков и русинов, чтобы робило к тому, чтобы зараз в полной мірі были им даны принадлежны им національны права”.

В виду того карпатороссы не могли не приняти жыве участие в мадьярском восстании. И так, видный карпаторусский діятель, уроженец Пряшевской Руси, Адольф Иванович Добрянский выїзджат в Россию за помочом и одтамаль вертаться в качестві комиссара русских войск генерала Паскевича, который по приказу Николая I явился за Карпатами, чтобы усмирить восставших мадьяр. Русскии войска всядиль были встрічаны хлібом и солью и со стороны місцевого населення были приложены всі усилия к тому, чтобы усмирить восставших мадьяр. Жестоки боєви потычки были произведены особенно на Пряшевской Руси, в окрестности Бардиева, и мадьярске восстание, естественно, ище в том-же 1849 году было подавлене.

Побіда русских войск над восставшими мадьярами для жизни карпатороссов мала велике значение. Они начали пользоватися уважением и свободом культурно-национального розвития; они открывали русскии школы, издавали русскии книги, и русске слово изо дня в день укоренялося и укріплялося в сердцах русского населения под Карпатами.

Правда, мадьяры нияк не могли забыти карпатороссам их “из-

міни” в часі их восстания. Отримавши с часом зас власть в свои руки, они рішыли отомстити карпатороссам; послідовало усилене омадъяризуваніе карпаторусского краю и переслідуваніе общественных роботников лем за проявленіе своєго національногого сознання. Послідовал 1907 год, ізвістный закон Аппонія, послі котрого доходило до того, што русскому населению в чисто русских селах даже со скотом приходилося говорити лем по мадъярски. Так в 1913 году в Морморыш-Сигеті возникат ізвістный процесс; на лаву подсудимых сіло 97 карпаторусских селян лем за то, што они отказалися быти етнографическом массом, из которой буд хто може зробити буд што, и сознательно присягали себе к великому русскому народу, хоронячи в своих сердцах завітых своих предков и исповідуючи свою прадідовську православну віру. И вот, коли зимом 1914/15 р. на Карпатах зас появилися рускій войска с генералами Ерусиловим, Корниловим, Деникиним и величким князем Николаїем Николаєвичем во главі, карпаторосси встрітили их с особым восторгом. У них возродилися надії на окончательне освобождение русских областей от мадъярского владычества. Місцеве русске насеелніе, жертвууючи собом, зробило зо свойїй стороны всьо, щоби враг был розбитий.

На Пряшевской Руси завзяты бои были зимом 1914—1915 року. Встрітилися тут зас рускій войска с мадъярскими, и лем на Чорной Горі, на Маковиці, впало на поля битви 3428 вояков. Были тут ген. А. А. Бруштів, ген. Л. Г. Корнилов, ген. Радко-Дмитриев, и немало было пролито русской крови, особенно на Маковиці, в окрестностях Дуклі, Бардиїова и Свидника за освобождение нашої Родини от врага.

И так, над Карпатами зас засяял луч свободы. Карпакска Русь, освободившиися из под мадъярского владычества, добровольно на автономных началах присоєднилася к возникшой демократичной Чехословакии. Начынат կыніти рбота на культурно-просвітительном пошищі, несмотрячи на то, што появилися люди, подобно як и в 1848 году, котры старалися мішати естественному культурно-національному розвитию місцевого русского населения, внесением в його середовище сеператистичных ідей, направленных против єдинства русской культуры.

Розвитие свободного демократичного духа в середньої Европі не подабалося особенно ізвістному врагу русского народа німцям. Под их напором валился весь демократичний строй середньої Европы, созданий послі першої мирової війни, и вслідствие того Карпатска Русь зас нашлася под мадъярским владычеством' їй же часть — Пряшевска Русь связалася с судьбом возникшого Словацкого государства. И вот, судьба русского населения оказалася и по той, и по по другої стороні Ужа єднакова незавидима. Всядиль фашистский кулак єднаково переслідовал русского человека и длятого, подобно як в 1848 року, он уходил в горы, в ліс и там шыріл свою партизантську діяльность в ко-

ристь русских войск, котры в течение єдного столітия уже третий раз появилися на Карпатах с цільом, чтобы розбити врага на голову и на все освободити от него русски и, вообще, славянски племена середньої Европы.

В Карпатах скоро появилися сильны карпаторуссksи партізански отряды, котры сильно тормозили роботу врага, нищили його засады и готовили побіду над ізвічным врагом. Зимом 1944—45 р. они соєдинилися с русскими войсками, появившымися на Карпатах во главі с маршалом Г. К. Жуковым, И. С. Коневым, П. С. Рыбалко, побідно закончившиими свой поход в Берліні. На тот раз карпатороссы, дійствительно, не осталися в стороні; они, кромі партізанского движения, добровольно вступали и в ряды Красной Армии и в ряды армии ген. Л. Свободы, лем жебы приняти живе участие в борьбі с німецкими захватчыками. И бойцы наши не осрамилися; они, дійствительно, билися, як львы, с врагом. Немало храбрых пало на полі битвы, немало смілых отриамало отзначения и медалі "за взятие Берлина". Высоки отзначения, котрыми были нагорождены бойцы из под Карпат, меже котрыми находятся и герои СССР, а именно: капитан Стефан Кащак, уроженец села Великий Буковец, и капитан Стефан Вайда, из Закарпатской области, являются доказательством того, что заслуги карпаторусских бойцов в борьбі с німецкими захватчыками, дійствительно, івелики; они достойнейшим образом оцінены. Немалу услугу оказало русским войскам также и місцеве русске население. Оно встрічало своих братов-освободителей хлібом и солью и всеціло предоставило себе в роспоряжение для борьбы с врагом, варварски уничтожившим и розоравшим його родинну сторону.

Результат другої світової війни, дійствительно, не малый: "всі славяне освобождены от фашистского гнета, Карпатска Русь воссединена с СССР, а русске население на Пряшевской Руси с Национальным Союзом во главі строит свою культурно-национальну жизнь в рамках Чехословакии; кромі начальных школ, открытых во всіх русских селах под Бескидами, оно має 25 русских містицкых училищ, 2 русских гимназии, 1 русскую учительську академию, реорганизуемую гнес в середне училище, 1 професиональну середню школу, 1 гандльову академию, и як раз готовится к учреждению русского педагогического факультета в своем культурном центрі, в Пряшеві. Кромі того, має свой русский национальный театр, русске радиовідщание, и всіми культурно-просвітительными, особенно школьными ділами керує особный реферат для русских школ, учрежденный при Повірительстві школ и просвіщення в Братиславі.

КАРПАТОРОССЫ В РЯДАХ ЧСЛ. ЗАГРАНИЧНОЙ АРМИИ

Послі оккупации Чехословацкой республики німцями и венграми в 1939 року положение карпаторусского народа стало невинносимым. Народ, боровшийся двадцет літ за осуществление своих политичных, культурных и экономичных прав в первой Чехословацкой республікі, послі венгерской оккупации стратил всі результаты своєї борьбы и нашолся там-же, где находился к концу первой мировой войны. Освободительным и социальным стремлениям карпаторусского народа был нанесен тяжкий удар. Культурно-политичны лжепредставителі карпатороссов, с піном на устах боровшия в часі першої Республики за автономию карпаторусского краю, с приходом венгров в Карпаты с удовлетворением замолкли и начали служыти венгерским властям. Народ боролся за автономию, которая должна была послужыти його культурно-социальному розвитию. Фенцику же, Бродиу, Демко и другим автономия потребна была як вспомагательне средство для присоединення Карпат к Венгрии. Названы лжепредставителі лем послі оккупации показали свое настояще измінническе лише и выяснился смысл их розрушительной политики в первой ЧСР.

Народ, обманутый своими представителями, єднак, не пал духом; наоборот, под великом угрозом денационализации и поневоления выше воспрянула бойова сила народных низов в борьбі за свободу и независимость. Робочы, селяне, больша часть народной интелигенции, учащаяся молодеж, — всі они об'единилися в тайном подполю для борьбы с ненавистным шовинистично-реакційным режимом Хорти. Народ возненавиділ своих прежних так называемых представителей, с мыслью о мести отвернулся от них и начал собі глядати проводников в подполю. Закаленный в тяжком труді и в борьбі за кусок хліба, за социальну справедливость, народ ни на минуту не переставал вірити в свою побіду. Його віра была питаема надійом на братський Великий Советский Союз, который моцно оперся в 1939 року о хребты наших родных Карпат.

Отражение надій на Советский Союз в народі было кус за ясно и венгры того не могли не замітити. Политичны и национальны репрессии усилилися. Маломальськи подозрительны карпатороссы были выловлены жандармами на допросы, которы сопоровождалися побоями и допросами. Но але нее на світі такої пыткы, которая карпаторосса заставила бы отказатися от правды, в которую он вірил. Сознательна молодеж организованно и поєдиночно начала переходити в Советский Союз, глядаючи помочы для своего народа. Так же поступала и молодеж русских районов восточной Словакии, где тисовско-фашистский режим нич не был легший од венгерского. Десятки тысяч ліпших своих сынов карпаторусский народ послал в Советский Союз, где вірил, что найліпше удаст-

ся организувати удар проти фашистів. Ми самі не вірили до 1939 року, що сознання нашого народу таке велике. Трудно найти на Закарпатському місточку або селі одкаль бы не отправилися нелегально до СРСР Союза 10—20 людей. Особливо Морморыш и Веречанска Верховина отличились своїми воїнами за свободу. Из села Березники по-головно всі мужчины от 18 до 35 літ ушли в СРСР Союз. Весь народ — робочі, селяни, інтеллігенція и учащася молодежь считали уход в СРСР и борьбу с його помочом самом подходящим. Правильним або неправильним был тот учет нашего народа, мы наразі разберем не будеме, важне, что народ стремился к борьбе за свободу и свою борьбу доволю до побідного конца. (Лем же показалось гнес, же остал наш народ барз ошуканий и покривдженый. Доводом того сут обставини наших людей на Пряшевщині в остатніх часах, но и бестияльське виселение на западны землі Польши. — прип. редакции "К. Р.").

СРСР Союз, неподписавши Мюнхенський договір и непризнавши окупацію Чехословачкої республіки, приняв карпатороссов як чехословаків граждан. С 1939—1940 рр., коли більша частина карпатороссов перешла венгерско-совітську границу, єднак, перешло немало місяців, поки чехословаки отримали дозвіл організовати свою самостійну воєнну частину на території СРСР. Карпаторосси в течіїні того промежутка часу були включені в соціалістичне будівництво СРСР Союза. Розшилися по всіх уголках великої країни и на заводах, на залізничних путях, на лісоповалах, на сибірських золотих приисках, в рудниках, в совхозах, в промисленності, всяди ковалі моц робочо-селянського господарства для предстоячої війни. Трудолюбие, віковічна риса карпаторусінів, ту нашло собі удовлетворительне приміненіе и іще більше запалилася их воля к труду. В тісном сношенні с советськими робочими научилися в чловеку цінити трудолюбие, любов к правді и свободі и почерпнули любов ко всякому хорошому чловіку, не взираючи на його расу, религіозны убіждения. Узко національні интересы, овладівавши умами нашого молодого покоління, наполнилися в СРСР Союзі интересами соціальними. В фашистах німецьких и венгерських увиділи не лем національних угнетателей, но главним образом угнетателей соціальних, людей без чувства справедливости, захватчиков чужого труда и насильників. Слово — фашист — начало примінятися ко всякому чловіку другого характера.

Подобну же школу перевоспитания прошли в СРСР Союзі и остальни чехословаки емігранти — чехи и словаки. Чех в своїм сусіді уже не глядал лем чеха, но в першу чергу чловіка. Соціалістичне воспитание чехів, словаків и карпатороссов было непреодолимом связующим силом в пізніше організованій чехословакій воїнській частині. То єдинство славянської мысли, о котором в попередньої либералістичної Чехословакій республіці мы лем мечтали, в советской среді стало реальністю. Перед лицом общого врага не было (то не лем слова!) ніякої ріжниці меже членами чехословакій частині.

По технічним причинам карпаторосси прибули на пару місяців пізніше до міста Бузулук, где организовалася чехословацка части, чим емігранти из Чехии и Словакии. По слухаю прихода новых бойцов-добровольцев в чехословацкой воинской части в Бузулкі царила неописана радость. Полковник Свобода, теперішний министр Народной Обороны (1947 р.), тогдашній начальник чехословацкой части, при встречі с первым ешелоном карпаторусских добровольцев на Бузулукском вокзалі прослезился от наплыва чувств радости. Тото было к концу 1942 года, коли первый батальон, в котором также был значительный процент карпатороссов, уже готовился в поход. Из прибывших карпатских юноші сразу был организован полк и началася ускорена подготовка к бою. Среди новоприбывших карпаторусинов было немало таких, которы ище в первой республікі перешли военную службу, были сержантами и молодшими офицерами. Технична подготовка полка, которых пізніше в Новохопські был переформуваный в бригаду, всеціло лежала на них. Чехов и словаков, разом, в тот час в составі полка, а пізніше бригады, не было веце як 15%.

Значительно увеличилось количество словаков лем в августі 1943 року, коли к чехословацкой части были причислены словаики, здавшия в русский плін члены словацкой скоростной дивизии на Кавказі. Єднак процент карпатороссов в составі первой чехословацкой бригады вслідствие того не обнизился, бо в часть неперерывно ишол поток карпатороссов, которы втікали из венгерской армии на русскую сторону. Большинство из карпатороссов переходило на русскую сторону, совершивши у венгров военную диверсію. Сержант из Хуста, Николай Худан, напримір, в 1943 року на Донци привул в руки красноармейцам цілу роту — 120 венгров в полном вооружении, з батерию минометов и двома легкими орудиями. Старший сержант из Горинчева, которого в чехословацкой части называли — Иван Партизан, будучи венгерским солдатом, присоєдинился к белорусским партизанам в Овручу и розгромил штаб венгерской дивизии. Карпатороссы, служачи в венгерской армии, при найменьшой возможности пристрілювали фашистских офицеров и солдат, псули машины, вооружение и боеприпасы. Но ище веце одзначилися карпатски воины в борьбі с фашистами в рядах чехословацкой бригады, пізніше первого чехословацкого корпуса. Во всіх боях — кою Соколова, Києва, Білой Церкви, в Карпатах, на Словакии, карпатороссы отличилися самопожертвованием, храбростью, трудолюбием и дисциплинованостью. Праві ніт такого карпаторусского воина, грудь которого не была бы украшена ордерами и медалями чехословацкими и русскими.

В чехословацких рядах на фронті на ряду с бойцами воювали и карпаторусски бойцы-дівчата. Они воювали, як зенитчиці, связистки, радиотелеграфистки и санитарки. Ейовы качества наших дівчат были широко известны на фронті. Многи из них отримали офицерски зва-

ния и высоки правительственные нагороды. Верховинска дівчина лютнант Настя Куринова два разы была представлена к нагорождению ордером чехословацкого креста за проявлены в бою хоробрость и знаніе. Коло Білої Церкви она из німецкого окружения вынесла раненого бойца, убивши при том 6 німцов.

На вікі будуть записаны в нашу историю славны имена карпатских геройов автоматчиков ст. серж. Стефана Буртина, лютената Михаила Білея, ст. лейтенанта Михаила Гегедюша, розвідчика ст. серж. Василия Кута, піхотинцев — ротмистра Вакулы, лютенанта Баланды, ст. серж. Левко, танкиста героя Советского Союза капитана Стефана Вайды. Своими бесстрашными подвигами карпаторускы воины приобріли славу чехословацкой доблестной армии и свойому народу.

Самый главный фазис бойов -- то были бои в Карпатах. Чехословацка часть ту представляла собом отдельный корпус, который состоял из трьох стрілковых бригад, — (єдна из них парадесантна) — двух артилерийских полков и єдного танкового батальону. Проріжені ряды корпусу генерала Свободы были пополнены чешскими колонистами из Советской Волині. Но все, чым волинцов, прибыло к Свободі в місті Кросно карпатороссов, плінных и мобилизованих уж на освобожденной территории Закарпатья. Послі освобождения восточної Словакии первый чехословацкий корпус пополнился карпатороссами-пряшевцами. И так, на всім тротяжении бойов от Соколова до самой Праги процент карпатороссов в составі армии ген. Свободы николи не был нисший, чым 80%. Карпатороссы составляли єй основный кадр и єй основну бойову силу.

Чехословацке Министерство Народной Обороны до тых пор не успіло опубліковати статистики чехословацкой заграничной армии. Автор тых строк писал тутою статью по особистых воспомінаниях и ограничился лем загальними указаниями и загальному оцінком участия карпатороссов в борьбі с фашистскими захватчиками. Пытамеся, єднак, надійом, што в скром будущом приймутся за исслідование роботники, которым больше доступны архивы и хроники Министерства Народной Обороны, чым высшеприведеному автору.

Єднак и из высшесказаного явствує, что заслуги карпатороссов в ділі борьбы чехословацкого народа за свободу — велики. Без карпатороссов невозможно было бы в Советском Союзі составити из єдных чехов и словаков таку сильну бойову часть, як первый чехословацкий корпус. Без чехословацкой воинской части в СССР политичне значеніе чехословацкого сопротивления не мало бы того значеня, котре сегодня має. Чехословацкы воины, пришедши из Советского Союза, основну массу которых представляют карпатороссы, принесли з собом тоты прогрессивны мысли, которы легли в основу кошицкой правительственной программы, которы нашу республику зробили социалистичном, єдним из самых передовых країв в Європі.

Карпаторусский народ гордится своими геронческими сынами, которы высоко подняли знамя борьбы не лем за свою свободу и независимость, но и за свободу и независимость других славян и миролюбивых народов.

Илья В. Волощук

ТОКАИК — ПАРТИЗАНСКЕ СЕЛО НА ПРЯШЕВЩІНІ

Трагедия токайцьких геройов и их фамелій

Токаик положегий в карпатских ущельях в четырех километрах восточной шосейной дороги, ведущей из Стропкова по направлению к Воронову.

Из Токаика веде єдна дорога на запад через Морозовцы и выходит на шоссейну дорогу при Миньовцах, друга — на юг через Вышній Грабовец к Петейовцам и третя — на восток через Пискуровцы, затым на юго-восток через Дуполовцы, Кошаровцы, Лукачевцы, Витязевцы, Огражаны, Волове, Брестов к Гуменному. На сівер через лісом покрыту вершину Щип веде стежка в Брусицу.

Саме село Токаик расположене на склонах горных вершин, — на сівері Перелісок и Щип, на сіверо-востоку Пагорок, на востоку Вершок и Ростоки, на юго-востоку Убоч и на западі Дубина, — вершин, покрытых буковыми и дубовыми лісами, так што Токаик праві со всіх сторонах окружений лісами. Лем Убоч частично выграбаный.

Через Токаик тече річка Токайка. Она вытікат из сіверного горного массива отділят Перелісок от Щипа, тече к югу через Токаик — Вышній Грабовец — Петейовцы и вливатся в Ондаву. В самом Токаику вливатся річка Росточка, вытікающа из восточного горного массива и отділяюща Вершок от Росток.

В центрі села, на возвышеном участку, сомкнутом соєдиняющимися річками — Росточки с Токайком, расположена церков. От церкви по всіх берегах річок расположене само село, маюче всего 30 хыж.

Население села чисто русске, на протяжении віков занимающееся рольництвом на неурожайных склонах Карпат. Длятого социальны условия населения были незавидны. И натиск со стороны иншоплеменных властей немало испытывался населением Токаика в прошлом.

В области Токаика по лісах уже с августа 1944 року дійствовало пару партизантских отрядов. Были ту отряды командиров: Богуна, Задоронного, Майорова, Шукаєва, Щорца, отряды имени Буденного, Путачева, Пожарского, Чатаєва и отряд "За Родину". Во всіх отрядах было много бойцов из містного русского населения. В одном лем — в отряді "За Родину" боролися за освобождение свойой Родины єдны лем уроженцы Пряшевской Руси. В том отряді были — из села Гавай: Михайл Дуцар, Иван Пирщ и Иван Шуберт; из Колбовец: Иван Ангуш и Иван

Бартко; из Репейова: Иван Дрозд; из Рожковец: Андрей Гонос, Андрей Лабишак и Михаил Цапцара; из Нижнього Сташковца: Иван Гупцей и Михаил Явиляк; из Требишова: Михаил Лайош; из Чертежного: Алоис Брецик, Николай Ирейса, Андрей Кволек и Андрей Секела, и из Яблонки: Алоиз Бишак. Кромі того в кождом селі на Пряшевской Руси было пару связных, котры срочно выполняли свои задания, доносячи в опорный пункт о движении, о передвижении, о замышляемых планах німецьких войск. Словом, население тісно сотрудничало с партизанами и робота их была далеко не безуспішном. Вся окрестность Токаика была занята партизанами так, что німецьки захватчики и не осмілювалися вступати в ту область. Поле их діяльности было немале: они тормозили роботу німецьких войск, нищили их засады, розоружали словацькі частини и з дня на день укріпляли свои позиции. Правда, не єден из них положил свою жизнь на олтар освобождения нашей Родины; німцями схвачені и убиты были Иван Гупцей, Иван Пырш, Михаил Цапцара и Михаил Явиляк. Николай Ирейса умер в февралю 1947 року от хвороты, приданой в тяжкой партизанской жизни. Так, наши партизаны по заслугам отримали и отличия. Так, напримір, Иван Антош нагороджен був ордером Отечественної війни.

Первый раз в Токаику явилися партизаны 28-го августа 1944 року и с тых пор они постоянно задерживались в окрестных лісах. Часто ночевали в селі по хижаках на сміні. Жителі села Токаик кормили их и разом с ними сотрудничали; отводили коровы, коні и другий скот даже в Порубу партизанам-чапаєвцам.

В Токаику продолжительный час сходились то єдны, то другие партизаны. Жителі села тісно сотрудничали с ними до самого трагичного дня, до 19-го ноября 1944 р.

Около 25-го октября первый раз з'явилися в Токаику три німци и с тых пор постоянно слідили и подозрівали токаїцьких селян в сотрудничестві с партизанами. Около 30-го октября явилось в селі на тягаровом авті около 50 людей-німцев, котры окружили Токаик и взяли даром 13 свиней, говорячи: "Раз даєте партизанам, повинни сте дати и нам!" Говорили по німецькі и по словацькі, но были меже ними и измінники українцы, давши себе на службу німцам.

В субботу послі обіда — 11-го ноября — до Токаика зас явилися німци, розвідка в силі 23 людей, котра найперше зачала стріляти по токаїцьких мужчинах, старавшихся утечы перед ними в ліс. Убитий не быв никто. Вечером послі осмотра села и окраин лісов німци одышли.

18-го ноября в обід, около першой години по полуудни, появилися со стороны Морозовец, из ліса Дубина, штыре мужчины и в першой хижак в Токаику приостановилися; они просили газду, чтобы он отвел их к партизанам, так як хотят присоединитися к ним. Иван Канюк вывел их из села, указал им дорогу в ліс по направлению к Пискуровцам и оставил их. Тоты штыре мужчины оказалися німецькими розвідчыками. Они скоро вернулися лісами в село Кельча, где стояли нім-

ци. Послі того в тот-же день под вечер явилися в Токанк три німци на конях, быстро проїхали селом и, осмотрівши положение в селі и його області, вернулися обратно.

В Токанку серед населення возникло тревожне положение. Чувствовалося штоси зближаючеся череззвичайне, тяжке. Вспыхнуло подозрінне о грядущих опасных и тяжких минутах. Лем гук русской артилерии, доносившийся все ближе и ближе к селу Токанк, наполнял сердза місцевого населення радостюм и утішением. — Близко наши, близкий час освобождения — говорили друг другу. Но разом с тым в их душы вкрадывалися опасения за свою судьбу, страх перед послідними днями німецького владычества: знали, что німци не любят уходити, не оставивши память о собі.

Наступила холодна осін, а с ньом и незавидна жизнь партизан. В лісах они живут, скрываются, як дики звіри, от врага и в удобный момент неочекувано нападают на нього, подрываючи його физично и нравственно. И сон их обходит, коли приходится в холоді спати. В Токанк было уж опасно спущатися ночувати, не смотрячи на то, что токанцьки жителі тоже уже держали часовых ниже села в числі двох людей. Они сторожили токанцьку область и днем, и ночом и о всьому подозрітельном доносили в найблисшу хужу, а одталь уж — новости быстро распространялися по всьому селу.

Партизанский отряд "За Родину" расположенный был меже Пискуровцами и Ситницом. Погода паскудна, холод невыносимый. Партизаны пхаются до огниска и очекуют приказов, гріють свои закочанілty тіла.

Наступат неділя — 19-го ноября 1944 року. То єден из самых печальних дней русского народа на Пряшевской Руси. Течут потоки слез и свіжої, невинної кири, пролятой от варварской руки коварного врага, орошається русска земля.

19-ого ноября. Вчасне рано. Тьма доокола. Нигде світлого променя не видно. Словно ночь не хоче уступити місце кровавому дню. Зас около семой години рано из ліса Дубина со стороны Морозовец в области Токанка появилися усилены німецькы части под ведением обер-фельдфебля Куманна и зараз начали стріляти по токанцьких мужчинах, котры в предчувствии угрожающей опасности біжали в ліс. Німци на тот раз пришли и овладіли токанцьком областью так скоро и неочекувано, что всім мужчинам втікати было уж запоздно. Втекло лем 12 мужчин и 2 хлопців и никого не выпустили из села. Даже тых, кто гнал в поле скот, и тых вертали домів. Свои позиции они усилили и подкрепили танками: с двома танками зробили засадку при вході в село, єден зас поставили в центрі села при церкви. Затым ходили из хаты в хату, переводили контролю и імали мужчин. Кого поимали, приказували брати с собом легитимацию, документы и идти к опорному пункту, к церкви. Меже німцами, исполняющими приказ в Токанку, были и украин-

ски сепаратисты, служивши німшам, котры немилосердно обращалися с населением при исполнении приказу. Не єдному попало кнутом по голові от измінника-українца.

Всіх пойманых мужчин со звязаныма ззаду руками отводили к церкви в сад, окружений пулеметами. На всякий случай німци приготовили к дійству и танк. В селі возникла суматоха, крик и плач женщин и дітей. Штоби успокоити и утихомирити хаотичне и плачове положение, німци приказали мужчинам брати з собом ідло, хліб на три дни, так што женщины начали приготовляти ідло дома и выносити своим мужам меринді. Казалося всім, што мужчин берут рыти окопы, хоць ту так само вольом -невольом возникал вопрос: чого берут их со звязаныма руками?

Собранных мужчин держали при церкви в саду до 11 годин рано. Было их 38 людей. Всі были заскочены єдном и том самом мыслью: што буде дальше? Німци построили всіх по трьох и рушыли в поход; машерую 33 мужчин в сопроводі около 200 вооруженных солдат, двух пулеметов зо заду и по боках. Коли караван мужчин вышол из села, всіх остановили, комендант каравана, оберфельдфебель Куманн, дал приказ: поход в направлений на Брусницу. Мужчинам казалося, што дійствительно, берут их на роботу до Брусниці, и у многих близнула мысель, што из знакомой им брусницкой области можна буде втечы в ліс.

В тот час в югозападной части Пискуровец завязался бой. Партизаны подпустили к собі німцев и тут открыли по них сильный оген. На некоторых місцях доходило к рукопашным боям. С горизонта били танки и минометы. Перестрілка быстро усиловалася. Было убито пару німцев, 7 их было начислено на первый взгляд. Командир приказал селянам уйти в ліс. Перестрілка продолжалася до позднего вечера. К вечеру подышли танки. Бой усилился. Иван Антош из Петровец разбил єден танк. Остальны остановилися. Тогда німци начали стріляти трасциющими снарядами. Вспыхнули пожары. Но партизаны не сдалися. Німцам пришлося отступати. Партизаны начали их переслідувати. Затым скоро партизаны ушли, чтобы соединитися с частью Красной Армии и с армию генерала Л. Свободы. Уходячи, они узнали, што случилось в Токайку.

Караван токайцых мужчин дошол на поле Токаец, на прекрасну луку под Переліском. Літом ту было так прекрасно на той лукі Росла ту зелена трава, и хлопці пасли коровы и коні. Роспаляли огниска, бавилися и розказували приповідки о ріжных лісовиках, знающих танцувати дики, сумашедшы танцы, полны стихийной красоты. Тепер тут горе и печаль ...

Так вот и саме поле Токаец, долина, лука полтора километра от Токайка. Тота лука находится на правой стороні річки Токайки, што тече с сівера в село Токайк. Он окружено лісами Переліском и Щипом. На той лукі в пяти кроках от річки приостановили беззащитных муж-

чин и поставили их в три ряды за собом. Затым оберфельдфебель Куманн вынял из кармана приказ и дал його солдату, котрий начал читати:

— Вы всі партізаны и ціле ваше село партізанске. Вы кормили приходящих партізан и с ними сотрудничали. Вы убивали наших солдат. Потому ваше министерство нам дало приказ, чтобы мы вас всіх перестріляли и ваше село спалили. Розумієте?

Мужчины стояли угрюмые и ни слова не говорили. Ніт ниякой возможности утечы. С каждой стороны направлены против них німецкы пулеметы, за каждым лежыт есесовец.

— Господи помилуй! — чулися выкрики.

Німцы сміялися, кричали и издівалися.

Мужчины стояли, молчки, и лем их печальны очы спішли вниз, к родоному селу, глядали хыжы, и поля, и тот дым, котрий выходил из коминов. Там в деревяных хыжах, покрытых соломом, в страху за судьбу своих мужей сидят, на колінах моляться женщины о тых, кого так любили. Перед очами мужчин начали мигати образы жен и дітей, отцов и матерей, братов и сестер...

— Господи помилуй! Исусе Христе, помог!

В долині под Переліском стоит 33 мужчин для росстріла. Всяка пропра освободитися от смерти кончилася безуспішно. Єден из Тисинца, именем Юрий Качмар, недавно евакуваний до Токаика, указал документ о евакуации; німец порвал го и приказал стріляти.

Залп, — другий, — третій, — осмий, — десятый...

Мужчины валилися на землю як спони. Дває пробували утечы, но оба были убиты на другой стороні річки.

Єден солдат из части генерала Власова, в котром пробудилося чувство братской принадлежности, закричал: "Не стріляйте невинных!" Не договорил, он был на місци росстріляный.

Страшне зрілице: земля покрылася трупами и полялася невинном кровью токайцкых геройов. Вопль, вздохи, возгласы болю — всюто змішалося в ад. В борьбі с ужасном смертью герой мучилися в предсмертных судорогах, покаль не испустили дух. Німецкы изверги, сміялися и издіваючися над жертвами, переходили от одного к другому и каждому в отдельности ище стріляли в голову.

Михаил Медвідь, што лежал меже убитыми тілами односельчан, по Божому провідінию не отримал кулю в голову. Он был прострілен в праву грудь под лопатку, и куля до сих пор находится в легких. Другу кулю он получил вкось под праве бедро, так што только червена полоса была означена. Кров текла лем из грудной раны. От выстрілов и болю он впал в безсознание и пізніше, пришол до себе, увиділ, што творится кругом. Судорожно стиснул зубы и ждал, коли прострілят йому голову, пустил ёй вниз и копнул в ную так сильно ногом, што он другой раз впал в безсознание. Німец выстрілив в голову його сусіда...

Коли німцы перестали уж стріляти, Михаил Медвід пришол до

себе и, увиділ, що при річці Токайкі, с пят кроков от него, лежыт чловік, проявляючий жизнь; в ньом он узнал свойого єдносельчанина Андрея Стропковского. В тот момент німцы уже были на отході, но двигатися было ище опасно, чтобы убийцы не замітили. Длятого Андрей Стропковский дал йому знак, чтобы он лежал ище меже мертвими, локаль німцы совсім не уйдут.

Андрей Стропковский отримал сквозне ранение в ику правой ноги и в праве бедро, где куля осталася и лем пізніше в шпиталю была устранина. От ранения становилося йому дурно и тяжко, и ужасно хотілося пiti. Длятого он прополз к річці ище в тот час, коли німцы были заняты убийством, стріляючи кожому в голову, одкаль, притаивши ся, добре виділ отход німецких убийц. В річці было пару убитых. Пробували втікати, но пали от куль. Андрей Стропковский ище слышал, як мучылся в предсмертных судорогах и хралі в воді Иван Панов.

Коли німцы были уже далеко и кругом было тихо, Михаил Медведь, по повелению Андрея Стропковского, через убитых односельчан прополз к річці, к Стропковскому, говорячи:

— Андрею, где мой Мишка?

О там, на другой стороні, под грушечком — отвітил Стропковский.

Отец спішно осмотріл свойого сына Михаила. Он был уже мертвый. Вшытки были уже мертвые. Лем Михаил Медвід и Андрей Стропковский, утративши немало кырви, Божым провидінем были спасены. Тепер они здравствуют в Токайку и свідчат о звірстві над невинними людьми со соторны німецких захватчиков. Михаил Медвід, прозванный также Шафранко, женатый, родился 17-го ноября 1901 року в Токайку, має жену и 2 дітей. Андрей Стропковский, родился 14-го марта 1924 року тоже в Токайку.

Того же дня — 19-го ноября — послі обіда, коли токайцьких мужчин отвели на погибель и отправили на другий світ, німцы начали евакувати токайцьких женщин и дітей. В селі возник хаос, суматоха, крик и плач. Всім было известно, говорилося, что Токайк не будут евакувати. В Токайку разміщалися также евакуованы люде из других сел. И зас — евакуация. Слабых стариков, женщин и дітей — всіх гнали, як скот, на юг к Грабовцу и затым на запад, при чом обманювали их, говорячи, что в Кельчи будут их ждати мужы. Так в течении короткого часу село Токайк осталося пустым. Были выгнаны из родного села женщины, діти, слабы старики.

Судьбом связаны односельчане — Михаил Медвід и Андрей Стропковский — помогли друг другу остановити кров, текущу из ран, и затым по річці Токайкі одтягнулися в ліс и в лісі были три дни и дві ночи без ідла, без всього.

Погода была ужасна. Першу же ночь был сильный мороз. Затым послідоввал сніг и дойдж. На третій день оба они перешли лісами на противоположну сторону села в ліс, где было убіжище — “колиба”.

В середу — 22-го ноября — они виділи, что село Токаик ище стоит, но в село не ишли, думали, что там німци. Того же дня виділи, что пол села Пискуровец уже спалено. Они проголзли в колибу и отдахали без ідла.

М. Медведю барз хотілося осмотріти село. Його барз интересовало, находятся-ли німци в селі. Но А. Стропковскому не хотілося отпустити його на розвідку, чтобы случайно он не остался єден в лісі. В слідствии раненія он уже не мог ходити. Все-же М. Медвід виходил на край ліса, одкаль виділ ціле село. Виділ, что в селі проявляється жыття, скот ходит... Йому барз хотілося спуститися в село, но чутые предотвратило його от того. Си вернулся в колибу и доложил А. Стропковскому о том, что виділ. Оба постановили, что на слідуючий день рано підуть в село взяти собі ідло и одіяла.

Товдышль они услышали стрільбу. Они вышли из колибы, думачи, что то погоня німцев за партизанами. Ишли лісом, помагаючи друг другу, покаль не нашли великого дуба, в дуплі котрого оба они готовилися укрытися. Вліз в нього лем А. Стропковский. М. Медвід чекал и обсервувал, ши не иде дахто в ліс. И товдышль, в середу вечером — 22-го ноября 1944 року — они увиділи, что в Токаику вибухнул пожар, котрый быстро роспространился по цілом селі и знищил його до тла. Оба они вернулися в колибу, в котрой пробыли до неділі, до 27-го ноября. Партизаны, замітивши зарево, убідилися в том, что німецкы изверги совершили и завершили в Токаику, где уціліла от пожара лем церков и єдна хыжа в сіверном конці села.

Але до колиби пришол єй газда Иван Грешко, построивший єй для себе, с ним Иван и Михаил Боднар с фамеліями; они втекли от німцов из евакуации в ліс и встрітилися в колибі.

Тісно стало жыти в колибі. Длятого Медвід со Стропковским перешли в другу, усмотрену колибу, в котрой пробыли до 30-го ноября.

29-го ноября они виділи, что от Грабовца тягнулася газдовска фурманка, люде и скот. Думали, что то єдносельчане. То был неякий Чабальник из Брусницы, котрый втюк от німцов из евакуации и затримался в Токаику, в уцілівшой от пожару хыжы. В тот-же ден вечером Медвід зышол до села к Чабальнику и довідался о положении діл. Он скоро вернулся к Стропковскому, котрый уже совсім не мог ходити, не мог уже даже двигатися из-за опухlosti и тягости раненої ноги. По пути в ліс он виділ, что от Пискуровец ишла уже русска армия. Конечно, йому казалось, что то ище німци, что то ище німци стріляют. Он втюк в ліс, и они со Стропковским пробыли в колибі до рана.

Рано — 30-го ноября — убідившися, что в Токаик уже пришли русскии войска, Медвід пришол к церкви, где стоял русский вартовник и задерживал прохожих для контролі. Медвід сразу легитимировался, рассказал, что с ним случилося и як он спасся от смерти. Он просил помоч русского врача и для Андрея Стропковского.

Послі допроса русским майором о всьом проишшедшом в Тока-

ику, и Медвід и Стропковский, котрого скоро привели в село, были лікарьом осмотрены и их раны перевязаны.

В тот-же ден Медвід с єдным офицером, трьома солдатами и єдном женщином ишли осмотріти убитых токайцьких мужчин на полю Токаец. Всіх нашли на місци убийства. Списали протокол о положении убитых, хотіли фотографувати их, но так як місце находилося меже фронтом, фотографувати было заборонено.

12-го декабря убиты токайцы герои были на місци убийства захопаны в братську могилу, коло річки Токайки, селянами из Пискуровец.

Оба ранены — Михаил Медвід и Андрей Стропковский — были приняты в русский шпиталь, где лічыли их в протягу осем тыждней.

Русскии войска нашли Токайк спаленым до подстав, як уже сказано, уціліли лем церков и єдна хыжа, в которой задержался Чабальник с братом, произжаючи через Токайк из Грабовца в Пискуровцы.

И так, 19-го ноября 1944 року было осуждено к смерти 33 людей. Из них лем дває — Михаил Медвід и Андрей Стропковский — Божым чудом были спасены. Остальных 31 людей были по звірски убиты, розстріляни на поли Токаец. Убиты:

1. Иван Воробель, 45 літ, фамелійный, осталася жена и 2 дітей;
2. Його сын Иван Воробель, 20 літ, самотный;
3. Петро Воробель, 55 літ, фамелійный, жена и 7 дітей;
4. Юрий Гудак, 45 літ, фамелійный, жена и 6 дітей;
5. Юрий Зеленяк, 46 літ, фамелійный, жена и 1 дітина;
6. Иван Канюк, 27 літ, фамелійный, жена и 5 дітей;
7. Иван Медвід, 68 літ, фамелійный, жена и 2 дітей;
8. Иван Медвід, 46 літ, фамелійный, жена и 5 дітей;
9. Иван Медвід, 35 літ, фамелійный, жена и 5 дітей;
10. Иван Медвід, 35 літ, фам., жена и 1 дітина;
11. Иван Медвід, 33 літ, фам., жена и 5 дітей;
12. Йосиф Медвід, 26 літ, фам., жена и 1 дітина;
13. Йосиф Медвід, 26 літ, самотный;
14. Михаил Медвід, 45 літ, фам., жена и 7 дітей;
15. Його сын Михаил Медвід, 19 літ, самотный;
16. Михаил Медвід, 17 літ, самотный, сын Михаила Медведя, уцілившого от вражой кулі и оставшогося меже жывыми;
17. Петро Медвід, 24 літ, самотный;
18. Петро Медвід, 20 літ, самотный;
19. Юрий Медвід, 55 літ, фам., жена и 7 дітей;
20. Иван Павук, 31 літ, фам., жена и 2 дітей;
21. Иван Пан, 19 літ, самотный, мати и сестра;
22. Петро Пан, 45 літ, фам., жена и 4 дітей;
23. Юрий Стропковский, 23 літ, самотный, брат Андрея Стропковского, присудженого к смерти, но оставшогося в жывых;
24. Николай Чечко, 35 літ, фам., жена и 2 дітей.

До Токанку були евакуваны, щоби там дождатися прихода руської армії, и там нашли свою смерт:

а) из Вышнього Орлика:

25. Иван Кришко, 63 літ, фам., жена и 5 дітей;

26. Петро Кришко, 21 літ, самотний, брат ізвістного культурного діятеля Юрия Кришко, учителя, котрый также трагично погиб на восточном фронти, застреленый сзаду мадьярами при пробі перебіжати к русским;

27. Андрей Мишковский-Панко, фам., жена;

28. Йосиф Ольховский, 31 літ, фам., жена и 2 дітей.

б) из Стропкова:

29. Иван Гомбар, 41 літ, фам., жена и 6 дітей;

в) из Тисинца:

Юрий Качмар, 49 літ, фам., жена и 5 дітей;

31. Його сын Юрий Качмар, 22 літ, самотний.

г) из Чертежного:

32. Андрей Неїла, 55 літ, фам., жена и 3 дітей.

В списку убитых геройов введен также 19-ти літний Иван Пан, котрый біжал в ліс и там скрывался. Коли он узнал, што женщины и діти німци евакують, вернулся в село, чтобы помочь матери. Німци поимали його при помочь псов. Он был найдений серед села мертвым зо звязанными руками, з простиленом головом и з открытыми ранами, свідчащих о побоях и звірських пробах німецьких убийц.

Родственники и други єдносельчане геройов, убитых из Токанка, о убийстві довідалися аж по освобождению и поверненню домів из евакуации. Было немало слез и горя. Родственники потребовали ексгумацию трупов с цілью устроити им торжественны похороны на кладбище. И так, 4-го апріля 1945 року под надзором участкового лікаря из стропкова, д-ра мед. Собеля, была произведена ексгумация и всі были похоронены на токанском цымантарі при дорозі, ведущой из Токанка в Морозовцы. Выкопано было 32 трупы героеv, положены в гробы, отвезены на кладбище и уложены тісно под ряд в братську могилу на вічный покой. Матери, жены и діти от несказанного горя припадали к трупам, заливалися слезами и проклинали убийцов.

Торжественны похороны совершили священники: о. В. Чисарик з Ломного, о. К. Андрашко з Миньовец и о. И. Палащак з Валькова. Прощальне слово на могилі сказали: о. К. Андрашко, начальник Окружного Национального Комитета в Стропкові Андрей Гавула, директор русской містицкой школы в Стропкові Андрей Крайняк и другие.

Братска могила наших геройов в селі Токанк вічно буде напоминати русскому народу под Бескидами о киричавых часах німецького владичества. Тото єдно из миллионовых массовых убийств, проведенных извергами человіческого общества. Тото убийство по своєму существу характерне ище тым, што токанцкы герои были убиты по приказу правительства "независимой" Словакии, потому, што они не пожелали бы-

ти етнографичном масом, котру можно формувати кому и як угодно, но рахували себе частию великого русского народа Пряшевской Руси.

Два с половином роки послі війни . . .

Партизанське село Токаїк до сих пор не восстановлене. Всю ту виглядат так, як будто вчера прошли Токаїком фронтовы войска. Люди до тых пор жают ту под земльом, в певницях, скоронах, во всяких закутках и страдают от всяких недостатков. Місця, где стояли хыжи, заросли хвастами. По дворах на скору руку сбиты кумбалы, кладовы, стодолы и ту же змайструваны маленьки пецы с дашками, покрыты просмоленым папером и всяким тряп'ям.

Жены и діти, босы в порваной одежі, крутятся на своєму газдовстві при голоді и холоді. Жают разом зо скотом. Хворіют. Діти, хворы, з великими брішками и потребуют специального лічения, ваются по дворах, а заопікуватися ними нее кому. Неє кому отстристи кривды, нанесены токаїцьким жителям жестоком руком німецьких захватчиков.

В такої безрадній обстановкі будуть жити и третю зиму токаїцькі старики, отци и мамы, жены и діти звірськи замученых геройов, котры погибли лем потому, што хотіли жити свободно со всіми правами, гарантуваными человіку. Так, они погибли потому, што хотіли жити свободно. Где же гнес тоты, кто жые свободно и руководит судьбами освобожденых от зловредного звіря народов? Где тоты, кто отвітствен за срочне восстановление зруйнованых войном областей, кто повинен роспорядитися, чтобы партизанське село Токаїк было, наконец, восстановлене и восстановлене по заслугах, по новому типу? Где же тоты, кто должен постаратися о отстранении социальных и здравохранильных недостатков токаїцьких жителей?

Токаїк жде . . . Он хоче жити, он повинен жити, он буде жити, як символ храбрости русского народа на Пряшевской Руси. Кров токаїцьких геройов обовязує всіх к обороні своєї Родини.

Слава партизанскому Токаїку!

Слава токаїцьким героям, павшим за освобождение нашей Родини!

Токаїк, дня 20 августа 1947 року.

— О —
СТАНЦІЯ ПОБІДА

Праві в самом центрі карпатского горного хассива, на высоті 655 метров над морем, у истоков ріки Лаборец, находится лупковский перевал, розділяющий Карпаты на дві часті: западну и восточную. Лішче сказати, лупковский перевал отділят западну, больше низку и узку часть полонинских Карпат, або так наз. лемковских Бескидов, от части восточной — Бескидов бойковских — части веце ширшої и барже высокой. С другой стороны, лупковский перевал соединят долину ріки Лаборец на южном склоні Карпат (восточной Словакии), с долином рі-

ки Ослави, притоком Сяну на сіверном карпатському склоні (в Польщі).

Слава токайцьким героям, павшим за освобождение нашої Своє названня лупковський перевал отримал от пограничного села Лупков^{*)}). Значення лупковського перевала, особливо для воєнних цілей

*) Село Лупков в Польщі, в близи Чехословацької границі, гнес уже більше не існує, вірніше існує лем по названию, так як його населені — русини, в маю 1946 року, в порядку совершившогося товдиль переселення лемков, переїхали в ССР. Потом всі лупковські хуїжы були спалені. Уціліл лем старий дерев'яний храм. Поляки успіли в Лупкові восстановити лем жілізодорожну стацію.

видимо, сугубо учитувал австро-венгерський генеральний штаб, насточивши іще в семидесятих роках прошлого століття на пострайкі через tot перевал барз важкої, стратегичної, двохколійної жілізної дороги, соєдинявшей Будапешт з австрійським кріпостям в Галичині — Перемишлем. В теперішньому часі totа жілізна дорога по лінії Михаліяни — Межилаборцы^{*)}) — Лупков — Перемишль — Львов отримала другий смисл і друге назначення. Она призначана служити ділу миру, ділу мирного будівництва і связі з нашими славянськими сусідами і союзниками — Польшом і ССР. Она-же соєдинає через Кошици зо столицею нашої республіки, так що гнес штоденно по ньої проходить беспосередній поспішний поїзд Прага—Кошици—Лаборець. 70 літ тому назад, при будові той жілізної дороги, австрійці наткнулися на велике препятство, і то як раз на самій тогдашній мадярско-галицькій границі, в лупковському перевалі. Пограничний Карпатський хребет им пришлось пробивати тунелью довжиною на 416 метров; он был побудуваний в 1873—77 роках. Больша часть лупковського тунеля (239 м.) находится на території Чехословакии, а менша його частина (177 м.) в в Польщі. За часового існування лупковський тунель було три рази знищений і зато зас одбудованый. Перше, поровнально не барз велике, попсутя он потерпіл в часі першої світової війни в 1914 року. Другий раз була взорвана поляками польська частина тунеля в часі польсько-німецької війни в 1939 року, при чом словацька його частина осталася неушкоджена. Но як лем німци окупували Польшу, зараз взялися за одремонтование тунеля. По видимому, уже товдиль они готовилися

*) Древне русске название того старинного русского поселения в Карпатах — Лаборец. Мадяры токо название приняли, но, як и в десятках інших сел на землі русского поселения, змінили його на Mezolaborc, што в переводі значить “полевий Лаборец”. Словаки переняли токо мадярське адміністративне наименование в порядку звукоподражання і дали йому форму Медзілаборце. Таким образом словацьке мәдзі ни в яком случаю не покрывається в даном случаю русским “между”. Ми в тексті пользуемся народним названием Лаборец, живым в народі и по гнес.

нападению на Россю и рахували за важне стратегичне значене лупковського тунеля і вообще значене всіої желізної дороги. Німецькі роботи по восстановленю продолжалися пару літ і були закончені в 1943 року. Но уже через рок наступило третє і притом основательне розбурнене тунеля. Знищили го повнотою самі отступаючі німци, надіявшися таким образом здати в Карпатах іще послідне серйозне препятство, могуще, по их мнінию, на довго задержати напор совітських войск. Но, як все, так і на тот раз, німецькі планы і рахунки не оправдалися. Не взираючи на всі немалі затруднення, на препятство, лупковський перевал був русскими взятий, а дальному успішному переслідованию панично утікаючих німців нич не перешкодил завалений тунель. Русскими инженерами був вскорі найдений барз простий спосіб налашнення на час перерваної желізодорожной связи. В течениі 14 днів зигзагообразним способом була проведена через карпатський верх желізна дорога, по котрої і пошли рускі поїзды. Так, минувши, на невеликом от него росстоянні, розбурений тунель, поїхала руска машина сміло і отважно, без смущень і без оглядок прямо через карпатський хъребет і, опушаючися медленно по зигзагу долину лупковського перевала вниз к Лаборшу, служила прекрасно юполненню срочних заданий совітської армії. Но тото як раз і було чудо, чудо, запечатлене постройком в конці зигзага, в лісі, маленькой, скромной, деревяной избушкі для стрелочника, на котрої виднілася многозначительна надпис: "Станція Победа".

Не нам уж судити тепер о том, при яких уловиях і якими воєнными і техничними способами був русскими взятий лупковський перевал і вообще була здобита побіда над Карпатами, — направду Велика Побіда, поспішно, но крайні удачно символізована невзрачном лісом избушком "Станицом Побідом". О всіх тых дуже важных і особенно для нас, жителей лупковського перевала, крайні интересных обстоятельствах і способах ведения войны в Карпатах і проявления в ней в высшой степени оригинального русского военного искусства и русской техники, несомнінно храняться в совітском генеральном штабі больше подробны даны, котры, віроятно, даколи будут опублікованы.

Но нас поки интересує друга сторона діла. Нас интересує вопрос о том, як тот важний историчный факт Великої побіди переламуєся в душах місцевого населення і што нам о том повідати мольва народна. Ми записали рассказы жителей лупковського перевала і вообще повітствования многих селян из ріжних сел лаборської долини, жебы передати их ниже:

"Хвала Всешиньому Еогу, же тата проклята война скончена, бо на сміх людский наробыла біды всяды и несчастя тівко, же уж ніт де дале. Дост єм по світі походил и вшеляку біду виділ, але таку суєту, яку причинила нам, то бы мі ся было нигда ани во сні не приснило. Но лем подумайте собі! Хыжа спалена, маєток знищений, корову мі такої на обистю забило, коньови ногу одорвало, так и теля вовци жили, а до то-

то вшытко ищи, пребачте, и баба мі злегла, — акурат на самого Дмитрия. Та тепер уж ани не знам, же де мі голова стоїт и што мам робити, ци собі жывот одобрati, ци якого фраса зробити? Хоц попы в церкви заказуют проклинати, але я такой от сердця повім то, што собі думам: жебы го Пан-Бог скарал, та бы го скарал того, хто войну выдумал!

— Гей, та маш святу правду, Иване, біды ест дост, бо якийси неглупый гварил, же єдна біда сама по світі не ходит, лем все ся з даякими нишыми споїт, жебы их больше было. Але біда пришла не лем на тебе єдного. То сме вшытки покривджены, хоц и не каждый єднако. Война ест война, а коли хочеш знати, хто ёй выдумал, та я ти повім. Мой няньо, небощик, дай му Боже царство небесне, все так гварил, же Ференц-Йовшка*) ся до войны рыхтує, а же уж и тоту желізницу в лаборской долині мадяры зато будували, бо ся до войны против руса приправляли. А ци требало им того лупковского тунелю? Ніт, вшытко лем зато, бо собі думали, же як за час войны тунель розвалят, то руса не пустят и пак спокойно за Карпатским валом могут німцы и мадяры без боязни спати и дальше славянов твердо угнетати. Я добрі памятам, бо м в штырнадцетом року руковал, та знам, як то было. Знам, як нашы руснаци терпіли, як наших цивільных людей арештували, и на деревах вішали, як тысячи невинных людей за руссофильство до Талергофу, ту по той желізниці возили — гей, вера, тяжкы часы то были. Німец з мадяром весело гуляли, а славянски народы претяжно страдали. Але єдну велику надію зме мали, бо з діда-прадіда нам все повідали, же приде даколи и такий час, коли Россия захранит нас. И тата віра в Россию нас удержала. А и німец з мадяром того добрі знали, же лем до часу могут з нами и зо вшыткими славянами робити, что захотят, и же могут нас поневірати лем так долго, докля Россиянич не гварит. И такой так было, же Россия долго молчала. Сотні роков ся тягla наша неволя и нихто ся за нас не застал. Але помаленьки Русь доставала силу, а и славяне ся змагали, як лем могли, и давали собі сами сегинята раду, а все чекали на помоч России. Як німец збачил, же славянска сила росне, то дораз дал розказ нападати. Так ся стало, же Австро-Угорщина напала на маленьку Сербию, и мали сме з того першу світову войну. Россия в ней велько помогла, бо кед бы не русски жертвы в Карпатах в 1914 р., то німец бы давно забрал Париж. Тепер то видиме, яке значеніе мала русска участь в першой світовій войні. Россия ся пак заломила, але на вічны часы зостане память, же русы дошли и перешли Карпаты, а же взяли великий фестунг — Перемышль. Были ту и у нас в лупковском перевалі. Добры то люде были; зо вшытким ся з нами розділили, а твердо воювали. Лем не мали того, что до войны треба. Не мали порядку, не мали збрани, не мали чым стріляти. То зато тысячи их ту погинуло. Ціла наша лаборска долина и наши горы были окопами зораны, а за каждого пару кроков всяды лем русски могили. Аж сердце боліло ся позерати, як русском кровью просякли Карпаты.

*) Франц-Йосиф Габсбург, австрійский імператор и король Венгрии.

Карпаты были твердым валом, на котором ся русска сила розбила, а Россия войну програла. Але не выграли ёй и німец. Австрія з мадяром пропала, а славяне достали свободу. Та зас не долго и нам солнце гріло. Німец скоро ся поднял и виділи сме вшытки, як ціла Європа падала Гитлеру под ноги, бо без России не мала силы. Аж як пришла русска помоч, ту настал Гитлеру конец. Не давался бетяр долго и зас вірил, же карпатский вал го захранит. Вшытки нашы горы густо подміновал, а до тунелю цільй вагон динаміту и екрезиту напаковал. Вера — дост хыт-рий німец, але розуму не мат. Думал собі, же як тунель завалит, то уж русы собі не дадут рады. А русы пришли, попозерали гев-там и инженери оком поміряли горы и давай валитися через Карпаты. То уж были іншаки русы. Барз отважны и твердоголовы, и знали добрі, як бити німца.

Запрягли до роботы и наших людей, бо так мат быти. За свою свободу каждый мусит воювати — и мусит жертвовати. Многи лупковчане и радожычане и іншы села вступили добровольно до совітской армии, а наши з лаборского и строгіковского окресу ишли до свободовцов*), бо каждый уж тепер знал свою повинност и каждый добрі порозуміл, же лем в єдноті сила. А што з тунельом? Повім вам, же я сам ся боял, што буде, бо знам, же в войні желізниця — то єст велика річ. Кед не дошикуют вчас патроны до гверов и патроны про жолудок, то грозит фронту біда. Німецкы офицеры сами повідали, же тепер тот гульель так твердо знищений, же ани за три рокы не мож буде дати до порядку.

Прото они вірили, же праві за тоты три рокы Гитлер ици войну выграт. Та я пак вшытко русам розповіл, а они ся сміяли и руком махали, лем єден з них мі гварит: "Маршал Сталин приказал через 14 дней пустити поїзд". Но, думам собі, кед Сталин приказал, так то єст слово, але барз бы-м рад видіти даяке діло. И признаемся вам, добры люде, же-м в духу не вірил. Але кус погодивше, позерам, а в лісі иде робота. Вшытки хлопи и бабы, якы лем де в окрестных селах были, и з Лупкова, и з Ославиць, и з Радошиц, и з Полаты, — вшытко запрягли, и робилося без перестанку день и ночь. За тыжден позерам, ліс вырубаний, мости поставлены, а на зачатку дороги уж кладут шини. Гей, думам собі: та то, реку, доправды строгий розказ. Годно з того дашто быти. И так ся стало! Русы пустили машину горі верхом через Бескид. но та тепер сами повічте, ци то не чудо? Тадь то и чудо и сміху варта! Ци годен бы німец на таке прийти? Бо то и спішно было и практично и простым русским хлопским розумом зроблено.

То, вера, велика побіда! Кед бы німец таку побіду дагде мал, то бы было крику и славы на цілу Європу. А ту лем на малу будку скромно

*) Свободавцами называют карпатороссов, поступавших в ряды чехословацкой армии генерала Свободы.

надпис написали, же то "Станция Победа"! Не было часу велику славу робити и не требало ся хвалити, бо діло само себе хвалит.

Гей, гварю вам, то була славна побіда русского вояка и побіда русского інженера, побіда над Карпатами и побіда над тунельом. Лем шкода, же никто о том нич не пише, жебы світ знал и запамятал, як русы брали Карпаты з русском силом, отвагом и з русским розумом".

"Станция Победа" мат значене и про нашу Чсл. республику. Наше освобождение зачиналося от дукельского и лупковского перевалов. З-го апріля 1945 року через "Станцию Победу" везла машина президента республики д-ра Е. Бенеша и чсл. владу. Машина заставила перший раз на "Станции Победа", а пак в Лаборци, где господин президент ступил своими ногами на свободну землю нашей державы и найперше бесідовал зо своими руснаками, котры го сердечно витали и манифестовали, же руснаки на Словакии всегда його честовали и тисовской чорной зрады нигда не признали. Таким способом "Станция Победа" представляют дакус и нашу побіду.

А ище вам розповім, что нам русы преуказали. В августі 1945 р. по приказу Сталіна приїхали до Лаборца бригада робочых "Путрем" з Ленинграду нам помагати и лупковский туннел будовати.

Были меже ними заслужены герои з войны и были дівчата. Жили в Лаборці, а каждый день на три зміни возила их машина до тунелю на Побіду. Повім як правда, же были планно облечены. Тому ся не чудуйме, бо война вшытко знищила, та зато біднятка пришли в том, што на собі мали. Але мали сте видіти их роботу и чути их спів. Жывились скромно, але робили як фрасы. Нигда бы не годен наш чоловік так робити. Прото каждый, кто их виділ, лем ся чудовал. А робота была тяжка. Спочатку требало заваленый тунел розобрati и от німецких мин вичистити. Прото многи были ранены. Головне будованя зачалося аж в зимі и тырвало лем 7 місяцев. Дня 6-го ноября 1946 р. в рочницу октябрьской революции тунел был готовый. О том великом подвигу свідчыт надпись над входом до тунелю: "Што німецка ненависть знищила, то братска рука совітской армии знова поставила". Так видите, зас ту мame побіду русской роботы. Лупковский тунель днеска на ново выбудованый представляют нам зас "Станцию Побіду" русского труда, за котрый наша республика буде во вік русам благодарна.

А тепер собі так роздумую, же кедь тоты русы потрафили побити проклятого німца и годны были на каждой стороні проуказати побіду над вшелеякыма трудностями и препятствиями и проявити такы чуда, же ся цілый світ чудує, та не може быти, жебы не нашли выход из того тяжкого положения, до якого ся достала Россия по войні. Як сме вірили в России подчас неволі, так мусиме дале вірити в побіду русской правды и на час мира. Лем тот мир треба днесь всім совмістно будовати и мы вшытки славяне мусиме доєдна за єден мотуз тягати.

Сознательны лаборсцы люде уміют честовати и цінити подвиги геройов. Они памятают о недавной ище мадярской віковой неволі, па-

м'ятают о наших кровавых жертвах в зашті любимої родної землі в Карпатах, пам'ятають о великих жертвах руської армії за першої світової війни і о геройських подвигах совітської армії і єй великих жертвах за другої світової війни в Карпатах, пам'ятають і о жертвах чехословацької армії ген. Свободи, в рядах котрої сражалися против віковічного ворога німца і мадяра тоже і наші країне — руснаки, пам'ятають і о жертвах багатьох наших селян в рядах чехословацьких партизан, і щоби тепер пам'ят о тих великих жертвах увіковічти і передати в наслідание потомству, рішили построити храм-пам'ятник всім упомянутим карпатським героям і то построити його як раз в Лаборці, в пограничному містечку лупковського перевалу, котрий вошол в історію славної побіди".

* * *

Значит, народ хоче сторити храм-пам'ятник героям.

Сия задача — возвищена і благородна, но она нелегка. Потребни сут средства, потребни сут роботники. Собственно говориши и мечтати о выполнении той задачи было-бы трудно, если-бы за діло не взялися самоотданы и сознательны патріоты во главі с Впр. о. архимандритом Андреем (Коломацким), котрий являється испытанным будовничым (он побудовал в нашей республике 24 храмы) и обладат громадным досвідом. Ко всему он и сам — карпатский герой і в 1916 р. был тяжко раненый коло Ясіни. Он, значит, своими очами виділ, як умерали в Карпатах десятки тысяч його собратов и друзей, воодушевленых том-же идеом борьбы против коварного врага. Он, для того, не менше чым будто другий, знає уважати и цінити ідейну преемственность меже погибшими богатырями, меже нами, живыми, и меже тими, кто ище приде послі нас.

Такий человік ісклучительной духовной складки и самоотверженного бескорыстного труда не мог отказать и не мог не откликнуться на нашу просьбу оказати нам содійство, помочь нам при побудові храма-пам'ятника в Лаборци. Таким образом у нас совершатся друге чудо и создается як-бы нова "Станция Побіда".

В безнадійних умовах, при самой неблагоприятной обстановці и при праві штоденной необходимости преодолевати массу препятствий и ряда моральних и матеріальних затруднений, о. архимандрит Андрей потрафил продвигнути діло настолько, что уже 28 сентября 1947 р. состоялося торжественне освящение крайоугольного каменя под храм-пам'ятник русским воинам первой и другой світової війни и воинам чсл. армии генерала Свободы, гавшым в Карпатах. Як гнес всясьдиль в Лаборці росповідають, отец архимандрит Андрей снял з себе рясу, закачал рукавы, взял в руки лопату — и давай робити, не озераючися на всі затруднения и руководствуучи лем єдном идеом служения правому ділу. Такий заразительный примір самоотданости подійствувал на всіх людей доброй волі: они тоже рішили послідовати приміру отца духовного.

Мирослав ГРАБЕЦ

КРАТКИЙ ИСТОРИЧНЫЙ ОЧЕРК ПРЯШЕВЩИНЫ

Прежде чым выяснити, хотя бы вкратці, историчне прошлое Пряшевщины, необходимо произвести анализ самого названия "Пряшевщина".

Под словом "Пряшевщина" подразумівается русский етнос, находящийся в преділах нынішньої Словакии. Название того росширилося послі Сен Жерманского мирного договора. Політичної хитрости удалось тогды розділити русский етнос за Карпатами на дві часті. Из територии, расположенной на восток от ріки Уж, образовалася бывша Подкарпатска Русь, остальна часть русского населенія, на запад от ріки Уж, была втиснута в рамки Словакии, а сам народ называл ёй Пряшевщином. Название того происходит от города Пряшев, культурного и духовного центра русских, создавшогося естественном груплировком нашого населения главным образом послі основания тут грекат. епархии в 1816 г.

Говорячи о истории Пряшевщины, єй прошлое не можеме отділити от русского етноса под Карпатами, хотя ветвь, живуща на територии Пряшевщины, со временем, вслідствие искусственно созданной изоляции и сложившоїся обстановки, приобрела некоторые свои типичны черты. Коли поселилося русске население тут за Карпатами? Вокруг того вопроса создалася уже ціла литература, все же он до сих пор не выясненый точно. Єдни считают русский елемент под Карпатами автохтоном, други же считают нас переселенцами новійших времен. Конечно, нельзя отрицать, что во время венгерского господства на склонах Карпат происходило множество внутренних колонизаций, но они почти всегда совершалися насильственным способом. Больше сильны, в руках которых находилася власть, ділали различного рода најим на слабых. Но тому, кто изучат историю, не може не броситися в очы, что всі села, которы мы встрічаме сегодня под Карпатами, существовали уже и в 15 столітию, а по округам Спиша, Шариша, Земплина было наших сел больше, чым теперъ.

Прошлое русского етноса за Карпатами можно розділити на пять периодов:

1. Древний период, который продолжался до времен розпространения мадьярского владычества по сіверо-восточну цепь Карпат. Слідує тут подчеркнути, что первоначальна Мадьярия занимала лем Долину (Альфельд). Єй рамки розширялися гостепенно. До наших Карпат мадьяры дошли окончательно лем приблизительно в 14 віку. На-примір, стражи засічної линии в Шариші прибывали во время татарского нашествия ище в Финтицах над Пряшевом.

2. Период мадьярской гегемонии, который продолжался до 1918 г. Його характеризует борьба нашего населения за существование.

В 15 віку русский етнос за Карпатами был ищи весьма сильный. О том явно свидетельствует його роль в мадьярско-турецких сражениях. Интересно, что наши русские отряды уже тогда отличались высоком бойовом доблестью, о чём свидетельствуют историчны записки Турции о тых сражениях.

Кажется, что именно это обстоятельство обратило и вызвало внимание Рима на русский относ за Карпатами. По свіднням источников, Рим выслал особо уполномоченного к королю Матфею, чтобы государь постарался о истреблении нашего элемента. Правда, династия Гуняди не вышла на встречу тому желанию, наоборот, она остаточно закрепила права Мукачевского православного епископа. Но положение скоро изменилось. Як лем династия Габсбургов завладіла престолом Мадьярии, правительство двумя руками принялося за угнетение русского населения. Западна политика новой династии предприняла всі міри для того, чтобы истребити його. Среди средств угнетения и истребления исконного характера того населения важную роль играла релігія. Карпаторуські віруючі восточного обряда были оставлены на милость и немилость угнетателей, их всі презирали и унижали. Все-таки русский етнос на склонах Карпат во время заключения унии, то-есть в середині 17 віка, насчитувал ищи свыше трехсот тысяч душ. Тото подтверждают тогдашний мадьярский примас Г. Липпа в своем докладі Конгрегации "De пропаганда фиде" в 1652 г. на Спиші тогда имілось 48 приходов.

Послідствия немилосердного давления были настолько печальны, что наш народный поэт Попрадов в конці XIX віка совершил панихиду "Над гробом угро-русских чад". В своем стихотворению: "Lasciate ogni speranza", он с большим горем говорит:

"Ты беззащитный мой гелот,
Умри, сниди во мрак могилы,
Несчастный угро-русский род!
Славяне! пойте гимн печальный,
Зажигите факел погребальный!"

Однако, пессимизм Попрадова не оправдался. Русский етнос Закарпатья не только не "умер", но возродился. Його жизненна сила оказалася больше могучом и твердом, чым жажда наших врагов погубити нас! Больше того: благодаря сознательной и цілесообразной роботі старшої генерації удалось Сен-Жерменським договором 1919 г. обеспечити нашему народу полны права и автономию в рамках одновременно создавшоїся Чехословакии.

3. Период Чехословакии — до трагичного розділа первой Чехословакской республики. Русский етнос во время того периода прошол значительный путь прогресса, воспрянул духом, возродился и окреп. Для защиты прав нашего народа уже 19 ноября 1918 г. была создана

Русска Народна Рада в Пряшеві и появилася тут перва русска газета — “Голос Русского Народа”.

4. Словацко-мадьярский период, котрый продолжался всего шесть літ, то-есть с 1939 года до конца 1944 года. Многи характеризуют його застойом — стагнацией наших национальных стремлений. Но все же не можна умолчати о том, што в тоты тяжкы для нашого народа рокы сознательны люде съуміли сплотити всі слои населenia Пряшевщины в борьбі против фашистских угнетателей.

5. Гіерод послі освобождения. Не можна тут не подчеркнути то-го, што в освободительной борьбі нашої державы саму значительну роль сыграло именно русске население республики. Вслідствие есте-ствено создавшоїся обстановки Подкарпатска Русь, теперішня За-карпатска область вошла в состав СССР. Пряшевщина осталася в рам-ках Чехословакии. Послі ходатайства верховной представительницы нашого народа Народной Рады Пряшевщины словацке правление при-знало за нами культурну автономию, вслідствие чого был созданый при уполномоченном представительстві по ділам школ и просвіщенія осо-бий реферат для русских школ.

Може быти многим историчный очерк Пряшевщины покажеся не полным. Треба замітити, што исторически замітки о прошлом нашо-го народа потеряны або ищи не полностью собраны. Отчасти потому, што наши недоброжелатели в прошлом такий материал искусственно уничтожали и отстранили. Што сохранилося о нашем прошлом, остав-лено на произвол судьбы.

— 0 —

Под названием Пряшевщина подрозумієся область, заселена рус-ским населением, жуючым на полудню Карпат меже ріками Ужом и Попрадом, точніше, в Земплинской, Шаришской, Спишской и Абауй-ской областях (по мапі Шольца, соотвітуючої парижскому мирно-му договору 1919 року), культурным центром которого являється місто Пряшев.

Историчне существование русского населения на той террито-рии, як и його русске происхождение, являются неоспоримым. Тоту не-оспоримость подтверждают многи учены світа. Извістный чешкий ученый, профессор Нидерле установлює, што даже “більша часть вос-точных словаков — ословачены русски...” (Нидерле: Словански свет, Прага 1909). “Русска область розпространяется дальше на запад, где часть гнешньої Словакии перве была русском, тягнулася барже глубоко на полудне и в мішану область гнес мадярску и даже занимала значительну часть во внутренной Трансильвании...” (Нидерле: Слован-ске старожітності, 1925, IV, стр. 162—163.)

О спишском, шаришком и земплинском населении словацкий историк Мишик пише слідующе: “Я переконаный, што вопрос, ци явля-ються спишски або шаришски и земплински унияты словаками, не бу-

де возникати, як лем буде хоц лем кус исслідований их говор, бо по-
том каждый безпристрастный человек приде к убіждению, што они
собственно — русски. Прошу простити мі, если скажу без того, чтобы
притягнути на рішающе слово, што зо свойой стороны я уже и тепер
переконаный в русском обликі и русском происхождению наших
спишских уніятоў” (Мишик: Слованске Поглади, 1895, стр. 501). Там же Мишик пише дальше: “Што спишски русски считалися такими и в
далеком прошлом, тото подтверждяется грамотом польского короля
Зигмунта III, изданом в 1590 року в Варшаві”. Тота грамота на латин-
ском языку, в которой спишское население пару раз названо “Руссії” —
“русски”, “Руссorum” — “русских” и т. д. (См. Слованске Поглади,
1895, стр. 501).

О наречии русских сотаков словацкий ученый Зaborский пише:
“Кажется, што гнешне наречие ест русска бесіда, сильно помішана сло-
вацком, — значит произведение не так давного часу. Діло в том, што
з переводом в римске католичество (латинство) были православны
русски ословачены” (Зaborский: Словáнске новіни, Відень, 1850—52).

Не инакше пише о земплинском населении Нидерле. Он указує,
что “в Земплині и сусідньом Ужгороді выступляют перед нами пер-
ший раз в великом количестві русски, ту всядыль называны руснаками,
составляющы часть одношільной области, котра роспространяется на-
чынаючи з Земплина и Ужгорода к востоку...” (Нидерле: Mістопіс а
нар. стат., Прага 1919). Там же он в дальнем отмічат, што в Земплині
“...сут села, жытелі которых хоц говорят по “словацкы” (т. є. шариш-
ским наречием), но віроисповіданіе у них православне (уніяцске), або
села, народна одеж и цілый быт которых являются большом чатью рус-
ским, но пробуждающиеся там национальне сознание находится в про-
тиворечии с языком” (Нидерле: Mістопіс а нар. стат., Прага, 1919, стр.
16). Национальне сознание чешский учений у них установлят несумлін-
но русске.

Не зважаючи на то, что сам Нидерле заключат, што “на востоку
не треба установити стару (русско-словацку) границу и определение
границы по Вагу, Грону, Топле або Торису ест не больше, як гипотеза”
(Нидерле: Словански свет, Прага 1919), все - таки як Нидерле, так и
Мишик подтверждают, што “самым западным русским селом являются
Остурня” (Нидерле: Mістопіс а нар. стат., Прага 1919). Єднак, по во-
просу о русско-словацкой границі Нидерле с рішительностью насто-
ює, што “мы знаме, што ту она не ишла так далеко, як гнес (праві
к Тисі), бо векша чать восточных словаков то пословачены в историч-
ном часі русины” (Нидерле: Словански свет, Прага 1909, стр. 72).

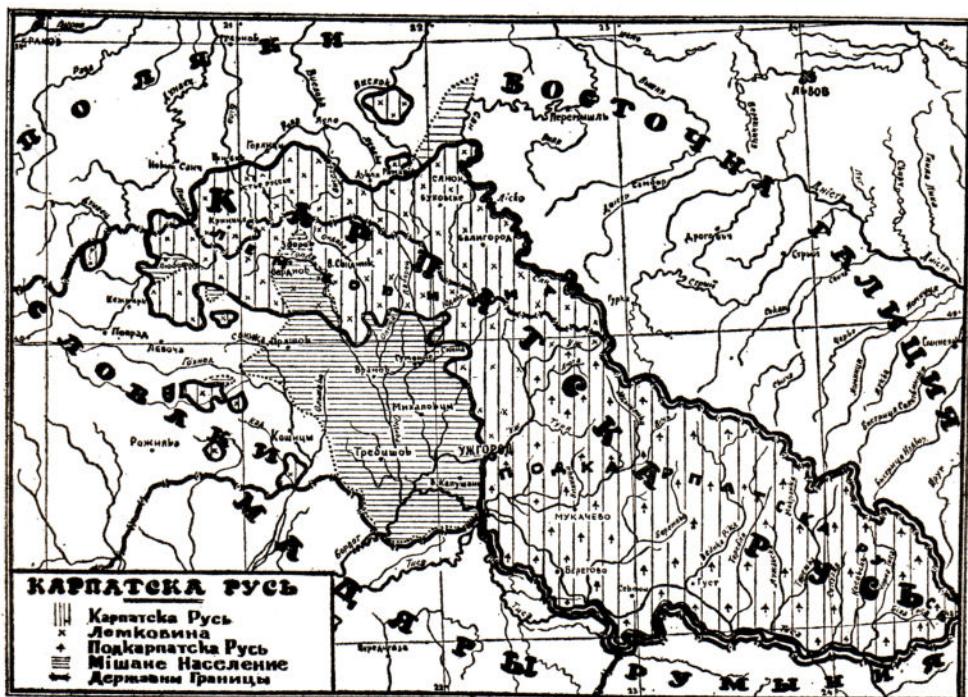
Очевидно, што русско-словацка етнографична граница постепен-
но переносилася на восток искусственно, в ущерб русскому народу. И
не зважаючи на то, что русске население дакотых частей того краю
подвергалося сильной денационализации, все-таки оно до тых пор

сохранило свой русский облик. Неоспоримой дійствительностью является то, что "область русского языка в Словакии была первоначально больша, чым сегодня. Всі знавцы восточной Словакии соглашаются с тым, что словацкий язык проникат в russky села и что russke население подвергается словацкому влиянию... большинство греко-католицких словаков являются russkого происхождения (Ческословенска властіведа, Прага 1936).

Треба отмітити, что о Пряшевщині много говорилося в Сен-Жермені послі першої світової війни. О том перший губернатор Карпатської Руси, д-р Жаткович, пише слідуючим образом: "... данни, на основі которых заключений в Сен-Жермені договор о добровольном присоединении russkых (жывущих на полудню Карпат) к Чехословакии, ясно подтверждают, что Спиш, Абауй, Шариш и Земплин повинни быти присоединены к автономной Карпатской Руси" (Жаткович. Russkiy Вістник, Піттсбург, 1919, см. "Наш Путь", Ужгород, 18. I. 1936).

И вот, не зважаючи на сильный напор денационализации, население Пряшевщины считают себе russkым (рускакы), принадлежащым к великому russkому народу.

ИЛЮСТРАЦИИ (ФОТОГРАФИИ) ДО ВСІХ ПЯТЬОХ ЧАСТЕЙ

Мапка Карпатской Руси, а в том и Лемковины.

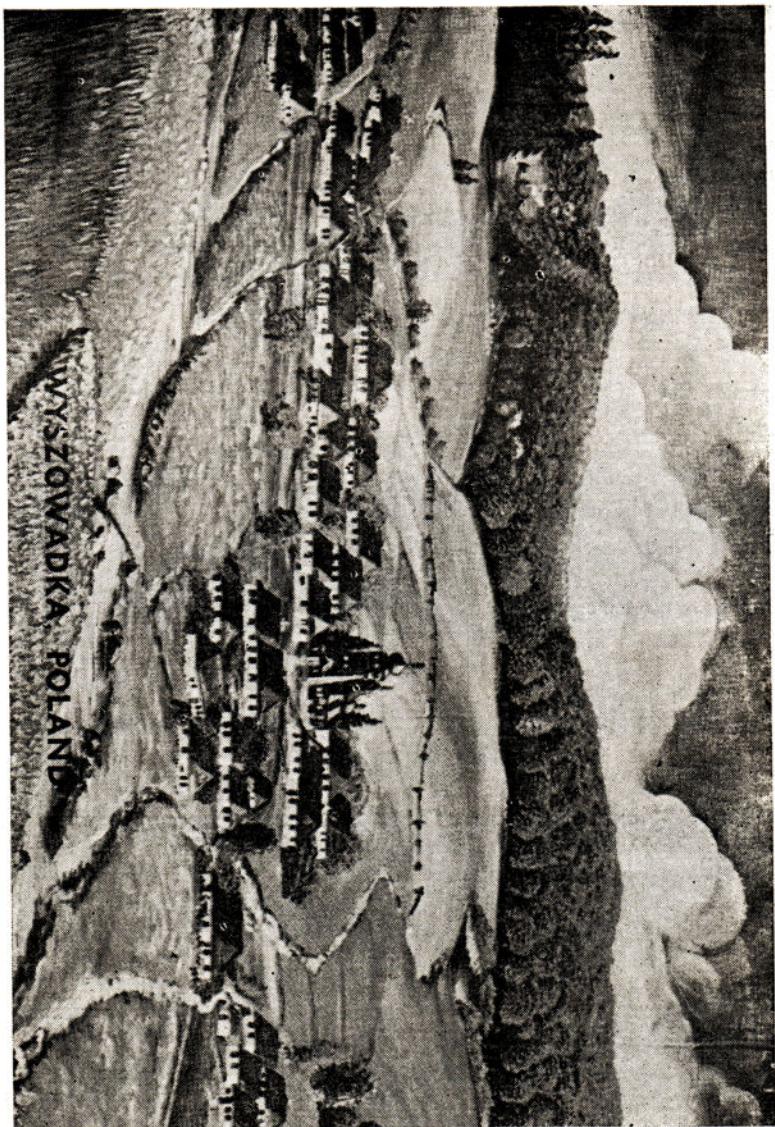

Повысший рисунок представляет выгон худобы на пастбище и подальше видніє село.

Типове лемковске село положене меже горами в долинах.

Вышовадка, пов Ясло. Село намалюване з пам'яті Н. А. Цисляком.

Группа лемковских хыж.

Село Остурня.

Видок на села: Ясунка, Крива и Бания. 1961 р. Хыжы знищены поляками в роках 1947-1960.

Лемковский овчар трактує уці хлібом або сольом.

На поляні пасутся коровы.

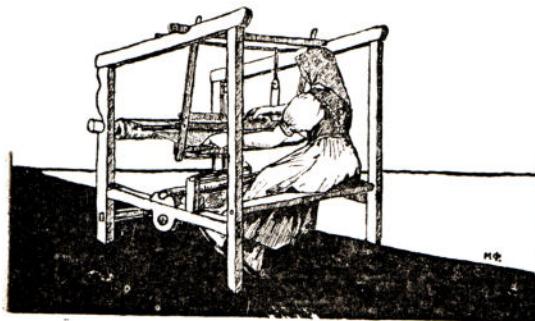
Пастухи гріються коло огня.

Косяр при кошенню.

Прядка и паробок.

Женщина робить на кроснах полотно або сукно.

Женщина
з наладуваном
плахтом
на плечах.

Зима
на Лемковині.

З грибобрання.

Лемю и лемкыня.

Лемки з обох сторін штучної границі в часах перед ІІ св. воєнною.
Тота штучна границя ділить іще і гнес лемков на двоє.

Лемківська фамелія в народних строях
з Волі Нижньої, пов. Сяноць

Лемковські строї

на сцені.

На рисунку дівка

в народном

строю.

На рисунку паробок

в народном

строю.

Співают лемковські

дівчата.

Типы лемков.

Мужескы строи з села Білянка, пов. Горлиці.

Так убералися в Высові,
повіт Горлиці.

Лемковски газдove
в гунах и чугі.

Так убераються дівки
и невісты в селі
Команьча,
пов. Сянок.

Рисунок Стефана Мориляка, из Шляхтовы, пов.
Новий Торг, тепер в
Клівланді, представля-
ючий лемковського па-
робка и газду од Крыници
в народном строю (пе-
ред 60 роками).

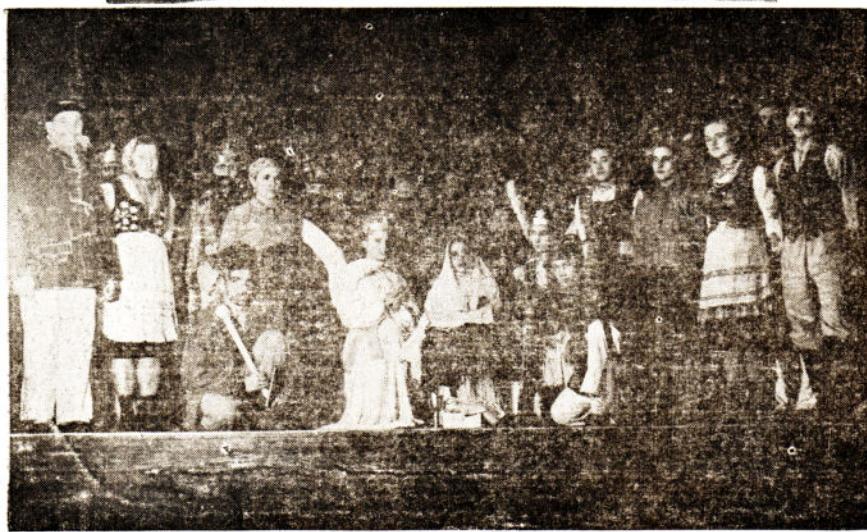

Народны строи на емigrации — на сцені
в Юнкерс, Н. Й. в 1963 р.

Народны дівочы строи на емigrации — на сцені в Кливланд, Огайо.

Народни строи на сцені

Народни строи в народному спектаклі.

Мама і дівча.

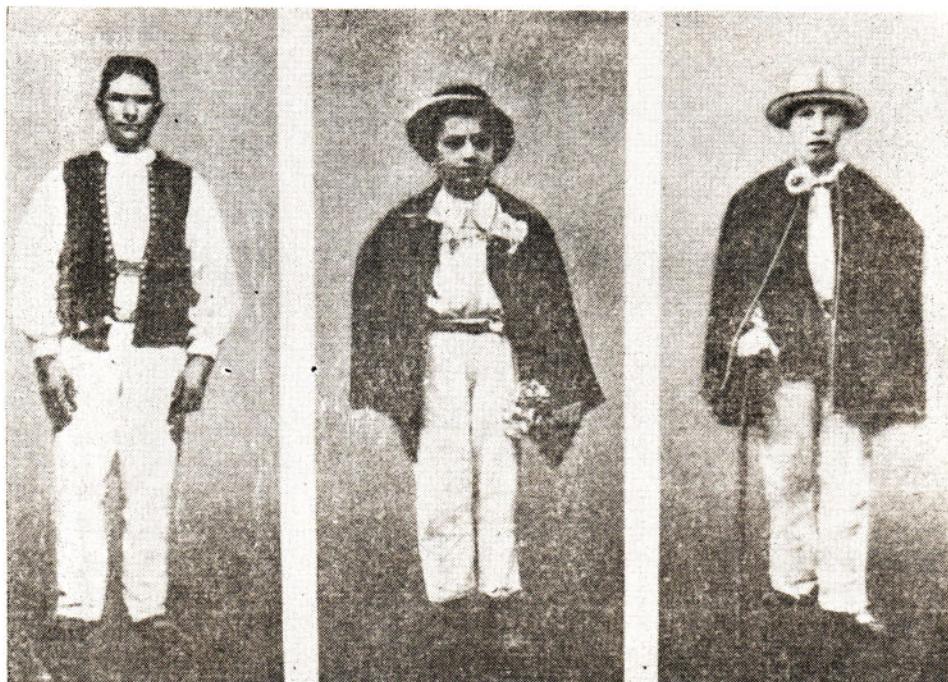
Лемко.

Три невістки в народних строях.

З грибования.

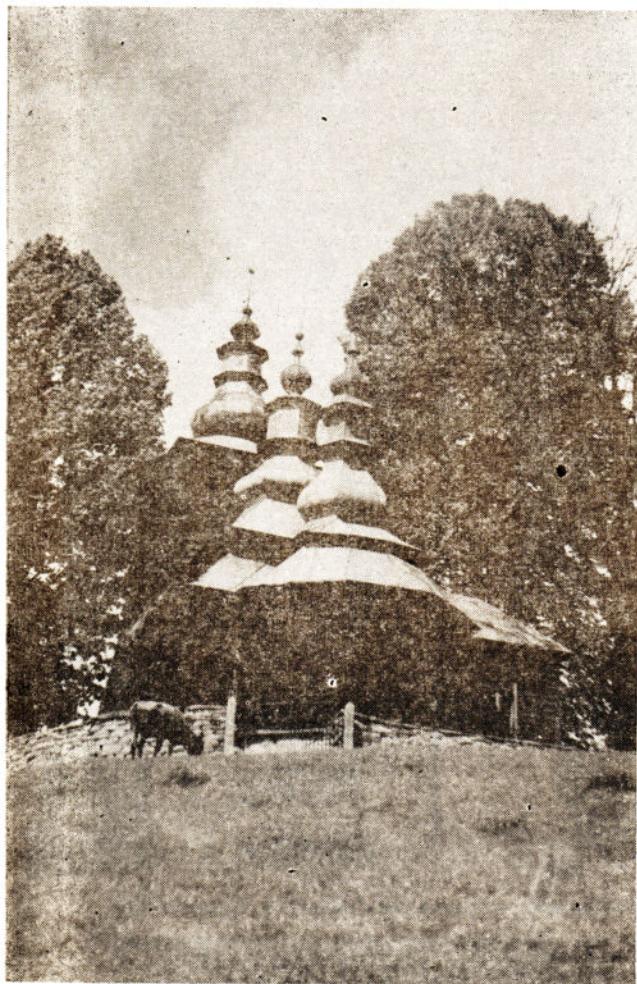
Мужескы народны строи.

Св. Кирил и Мефодий, перши місіонери славянські.

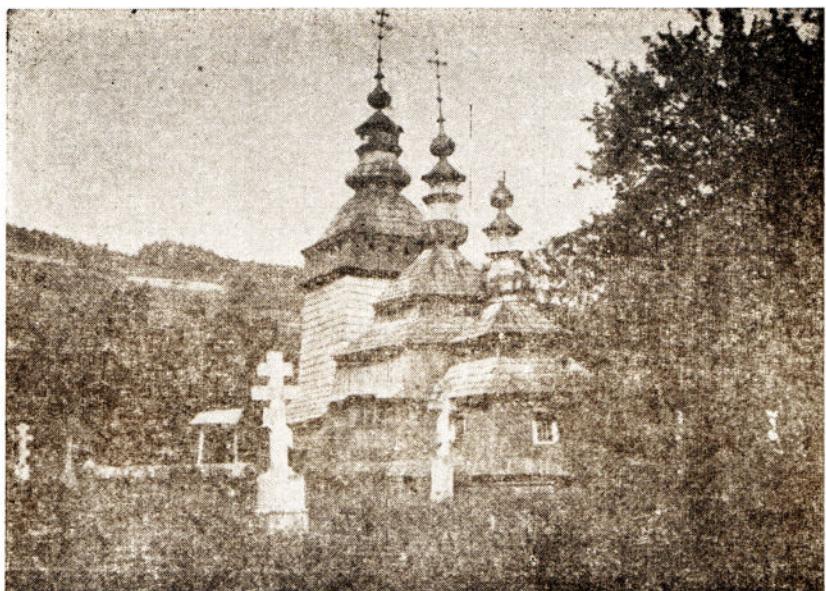
Церков в селі Ондаква, Пряшевщина.

Литвою ю того, як університет на Литвійському пасу відкриває коподії.

Церков в селі Смірковець.

Прекрасны церкви нашего краю.

Церков в селі Климковка, пов. Горлиці.

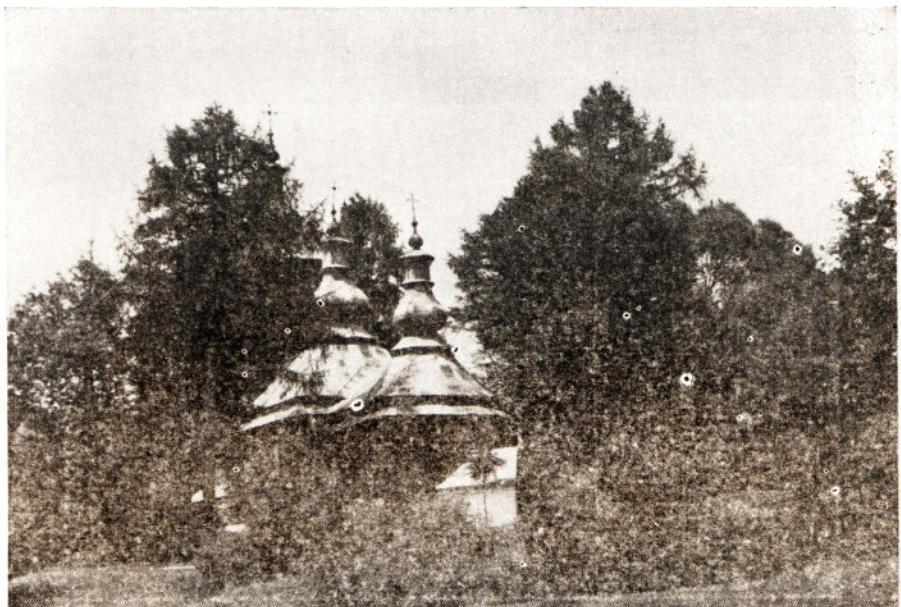
Церков села Мшана,
пов. Кросно.

Камінна церков в Избах, пов. Горлиці.

Церков и школа в селі Крива, пов. Горлиці. (Церков и школа
была вспільна для сел: Ясюнка, Крива и Баниця).

Церков под им. Св. Ев. Луки в селі Ліщины, пов. Горлиці.

Церков в селі Поляни, коло Крампної.

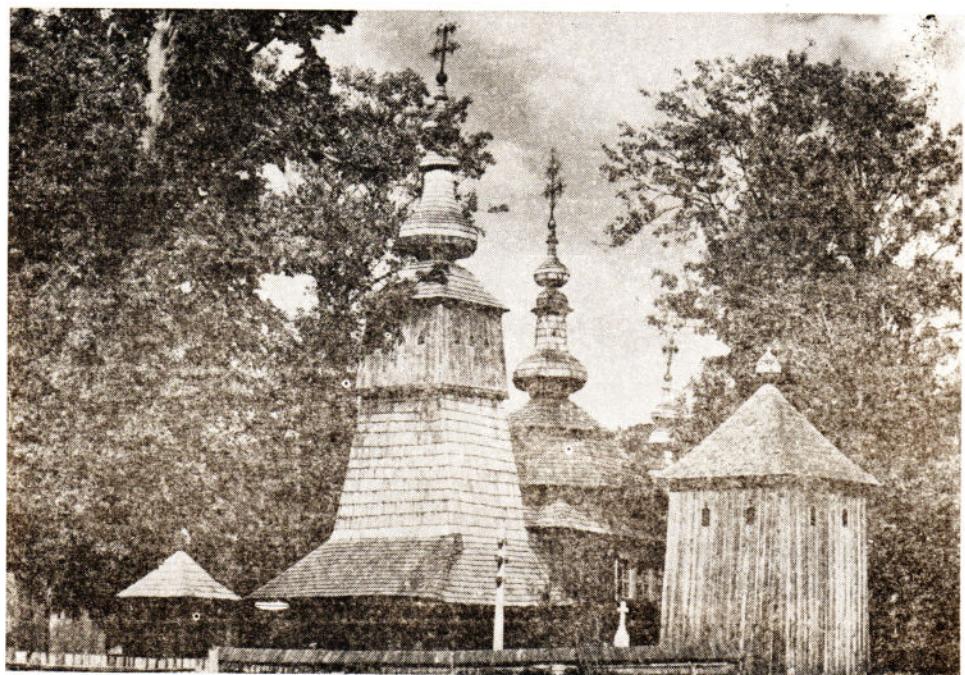
Одремонтувана церков в Перетвирі, п. Ясло.

Церков в селі Комарник, пов. Свидник.

Церков на Пряшевщині.

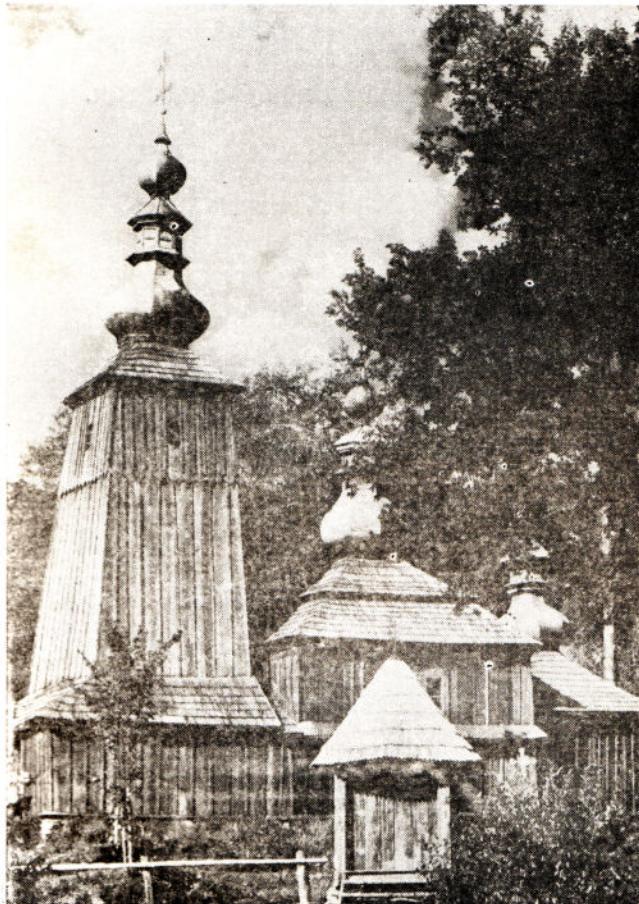
Церков в селі Ладимирова, пов. Свидник.

Церков в селі Бліхнарка, пов. Горлиці.

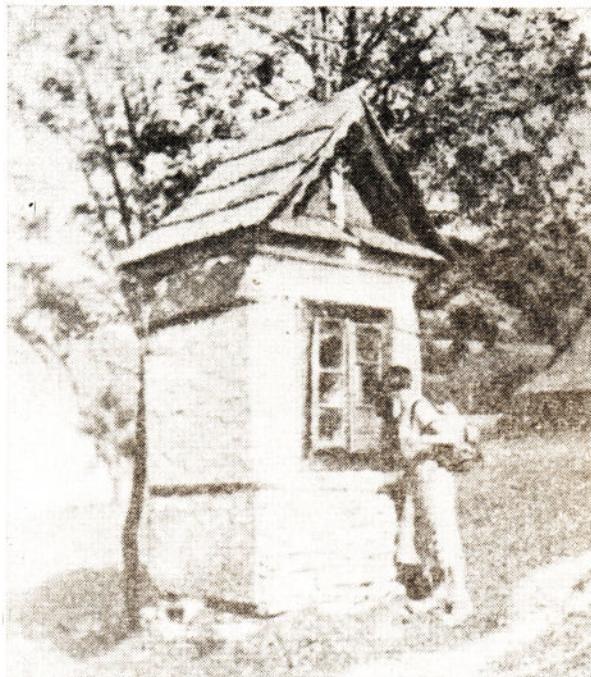
Церков в Висові, пов. Городії.

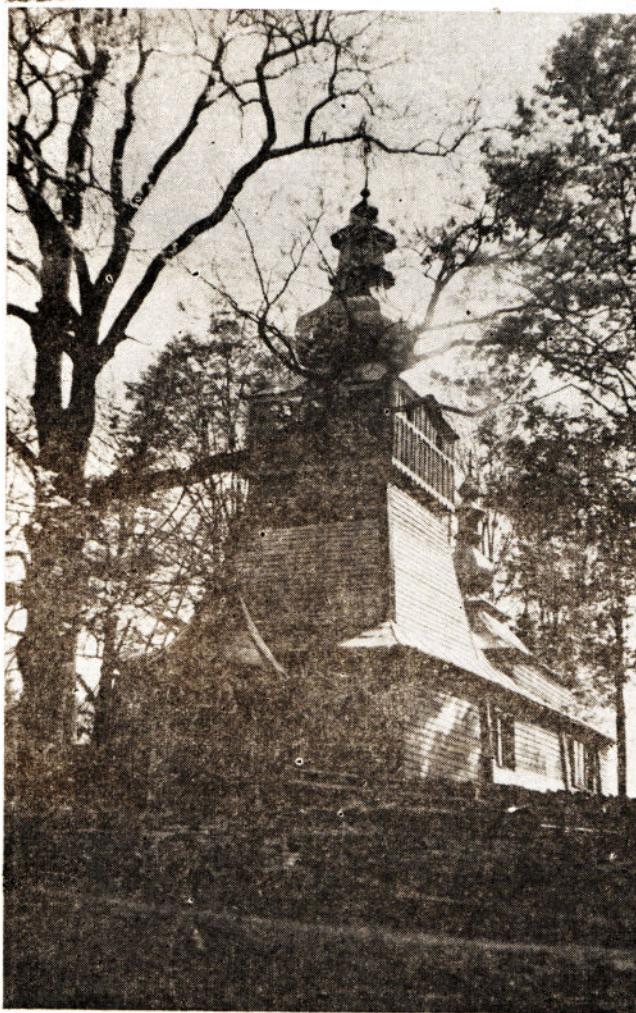
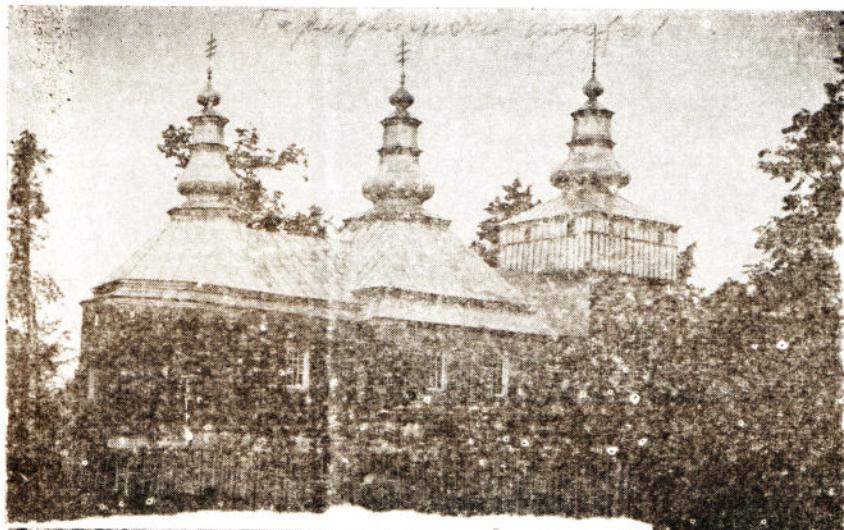
Церков на Прыяшевщині.

Церков в селі Мушинка, пов. Новий Санч.

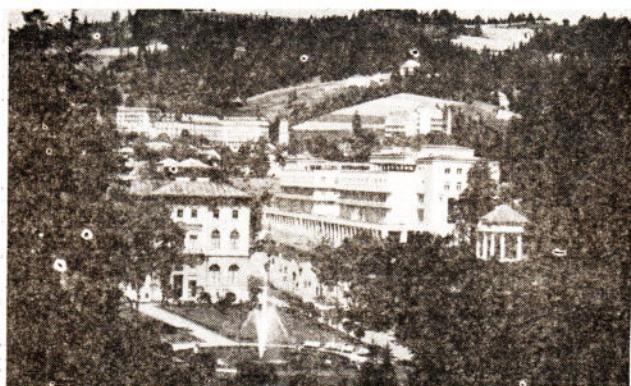

Придорожна капличка в селі Остурня, найдальше висуненом на запад лемківском острові:
“Стражниця Руси на Западі”.

Церков на Гришевини.

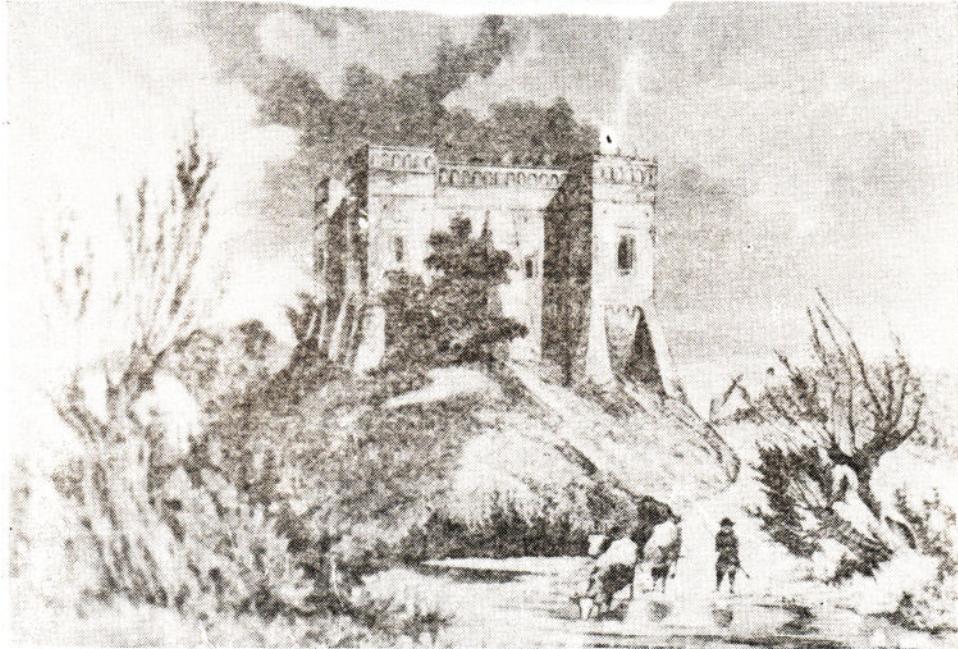
Церкв в Еикові, пов. Новий Санч.

Горлиця.

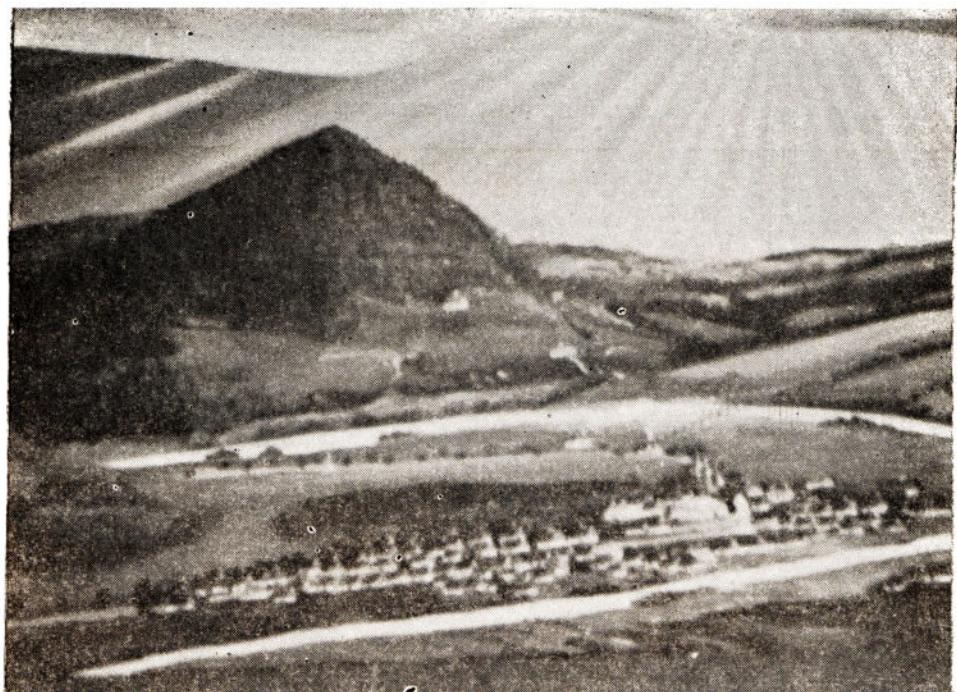
Устья Русске.

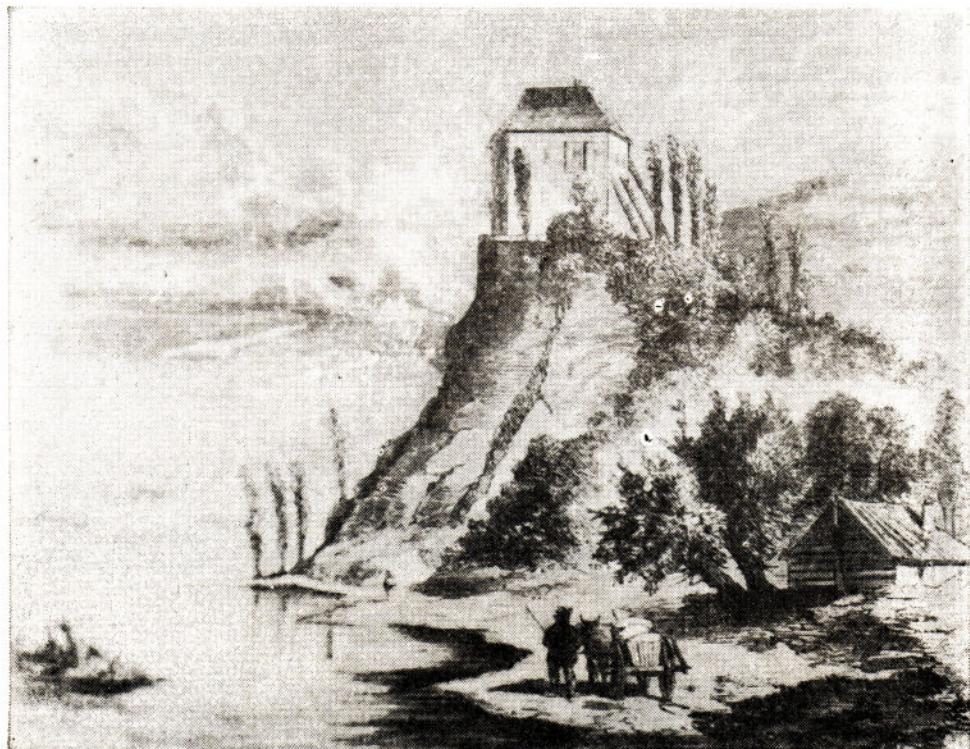
Замок в Сяноку.

Загальний видок на Криницю.

Устья Русске, пов. Горлиці, малюнок Н. А. Цисляка

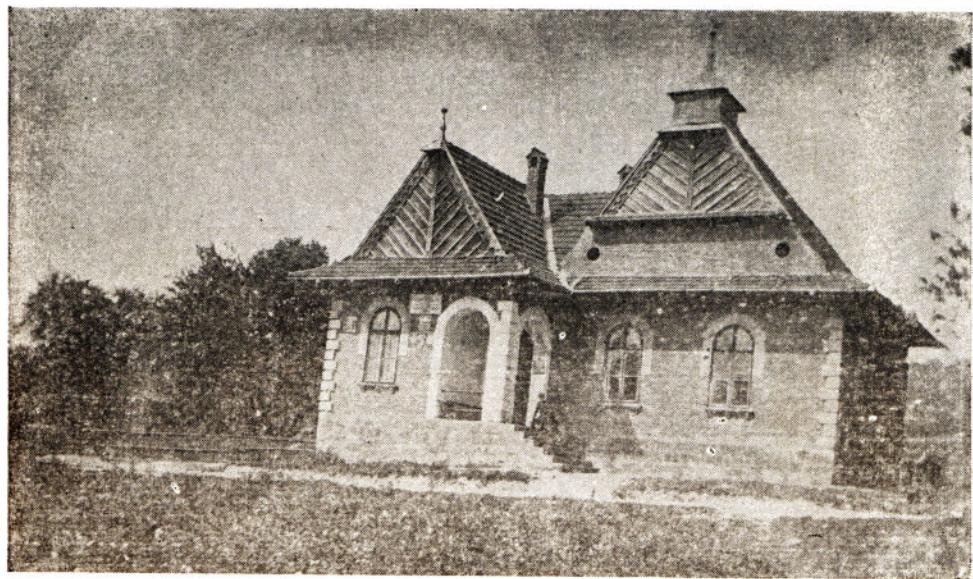

Повысше замок в Сяноқу, а пониже загальний вид на село Ванівку.

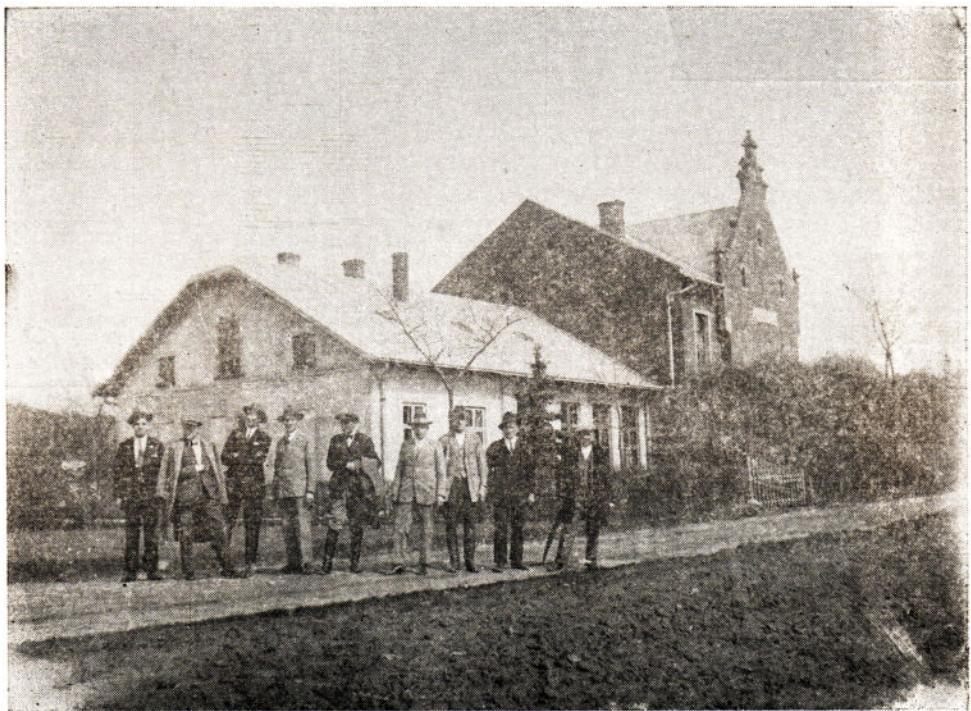

Церков в селі Ванівка.

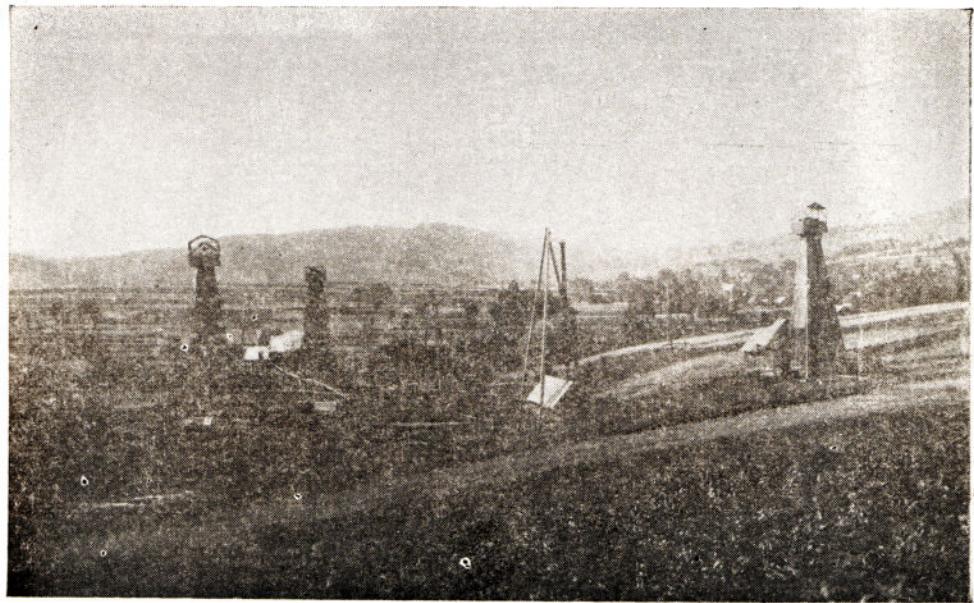
Читальня и кооператив в селі Ванівка.

Стара и нова школа в селі Ванівка.

Народний Дом в селі Ванівка.

Нафтовы шыбы в селі Ванівка.

Група типовых лемковских хыж.

Типова лемковська хижа и подвір'я.

Лемко.

Лемкиня — прядка.

Знищена гуралями хыжа Падлы зо Ждыні, пов. Горлиці.

Хыжа в Радоцині, пов. Горлиці.

Ред. "К. Р." Ст. М. Кичура на одвидинах свого родного села Верхомлі, пов. Новий Санч.

Ред. Ст. М. Кичура перед школом в Верхомлі В.

Школа в селі Смерековець, пов. Горлиці.

Діти перед знищеною школою в селі Білянка, пов. Горлиці,
коли наші лемки зачали вертатися на Лемковину.

ЕМИГРАЦІЯ — ДІЯТЕЛЬНОСТЬ ЛЕМКО-СОЮЗА

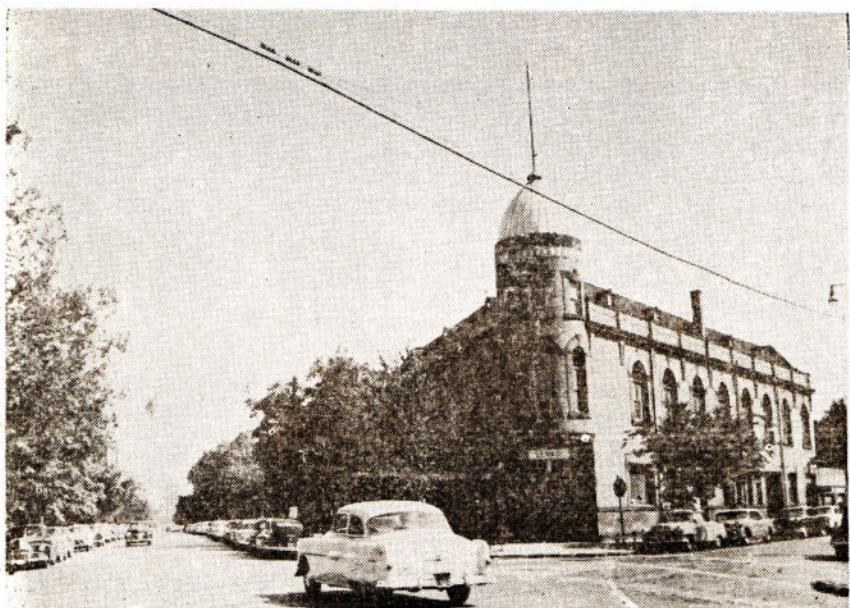
Делегаты и делегатки на 25-ий Съезд Лемко-Союза.

Лемковска здравни́ця — Лемко-Парк

Карпаторусский Американский Центр (Лемко Голл) в Юнкерс, Н. Й.,
будинок, где міститься гол. офіс, редакція и типографія Л. С.

Лемковский Народний Дом в Кливленд, Огайо.

Аматорский кружок под проводом Николая Цисляка в Кливланд, О.

Аматорский кружок старших и молодых емигрантов в Юнкерс, Н. Й.
под проводом Тимка Фецицы и Михаила Савчак.

Молодята з фільму «Лемківське весілля».

I Карпатський фестиваль Л. С. в Лемко Парку.

Михаил Савчак открывает I Карпаторусский Фестиваль в 1969 г.

Мария Мачошко развеселят публику своими співами.

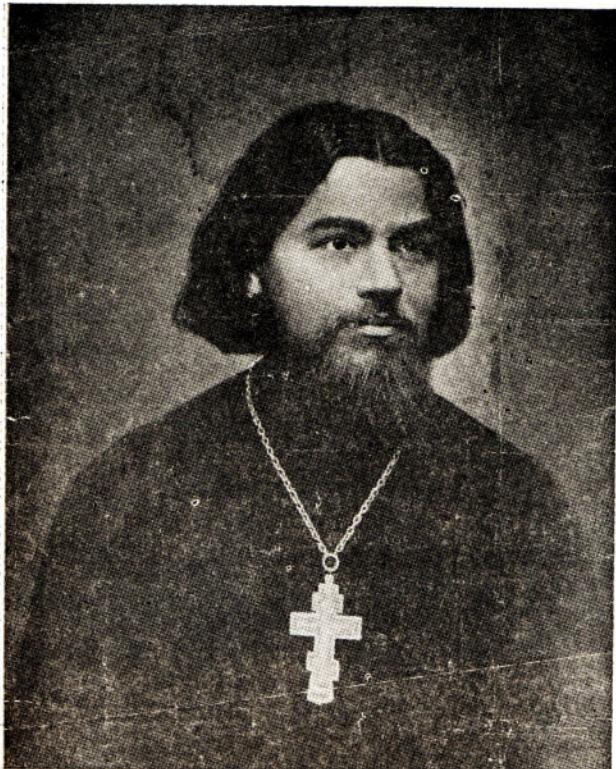
На І. К. Ф. співали тоже дівчата з кружка "Карпаты" з Юнкерс, Н. Й.

Танцевальний кружок "Глинка" з Пассайк, Н. Дж.

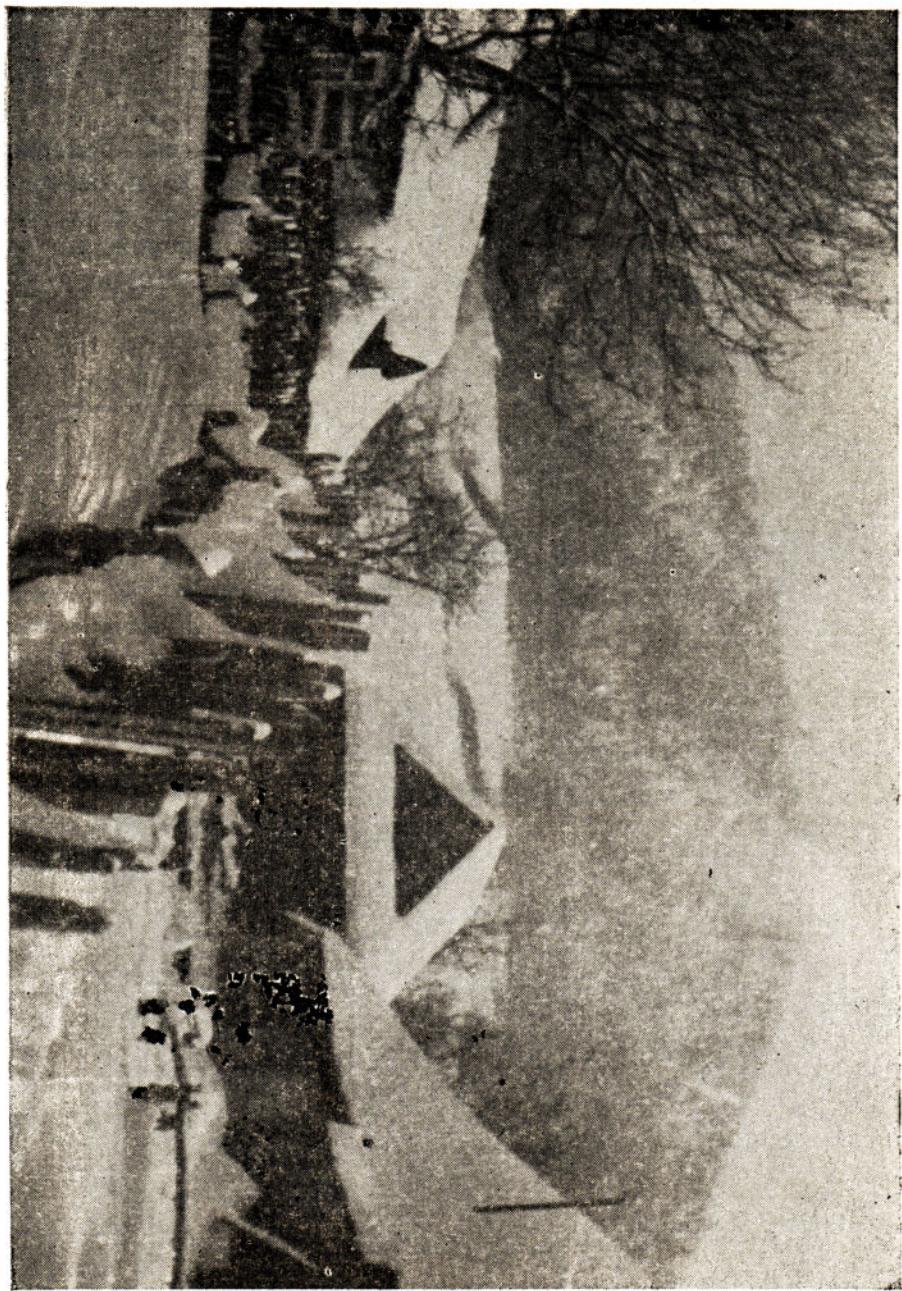
6 и 7 Туристичны группы Лемко-Союза, котры отвиділи
Старий Край и своих родных в 1969 р.

о. Максим Сандович,
котрый за православие
зостал убитий австрія-
ками в горлицькій тюр-
мі в 1914 року.

Поход на Личаковське
кладбище и несение
вінков в честь погиб-
ших мучеников Талер-
гофа.

Фото

Село під снігом, который на Лемковині открывал грубом верством.

Діти, учителі и св. зо Смереківця в часі войны перед своїм школом.

Петро Когутов, єден з учасників партизанського
движення на Лемковині в часі нім. окупації.

Михаїл Донський, б. партизант, серед молодих лемковських
інтелігентів в 1968 році.

Ред. Кичура на одиличах в б. ред. В. Гуцицько Львові.

Діти, учителі и св. зо Смереківця в часі войны перед своїм школом.

Петро Когутов, єден з учасників партизанського
діяння на Лемковині в часі нім. окупації.

Михаил Донський, б. партизант, серед молодих лемковських
інтелігентів в 1968 році.

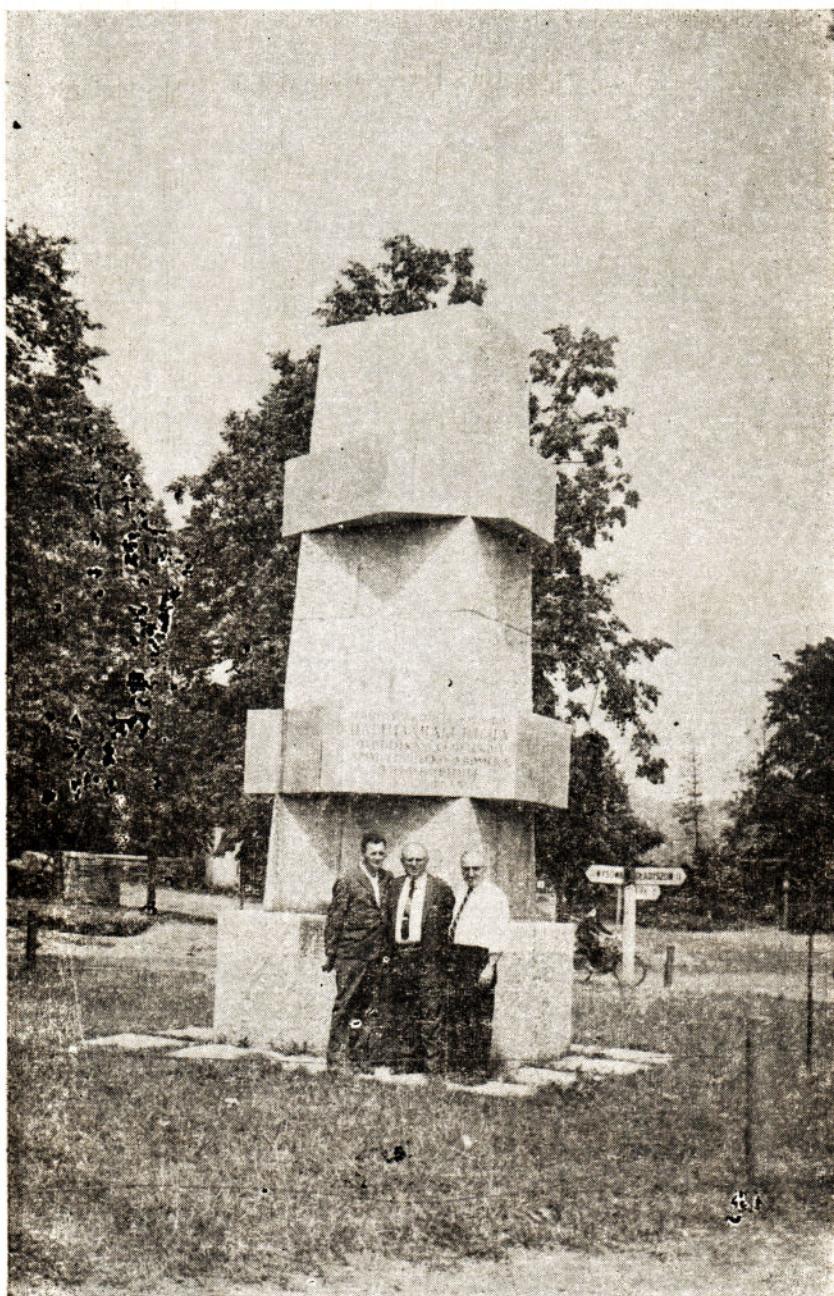
Ред. Кичура на одвідинах в б. ред. В. Гуманіty во Львові.

Николай А. Цисляк в часі одкриття пам'ятника партизантам, погиблим в часі німецької окупації, в Устью Руськом говорить з проф. Райнфусом. Проф. Райнфус (польськ) написав много о лемках и заслуге у нас дуже, за так велики труды посвячені нашему народу и Л-ні.

Лемковські дівчата.

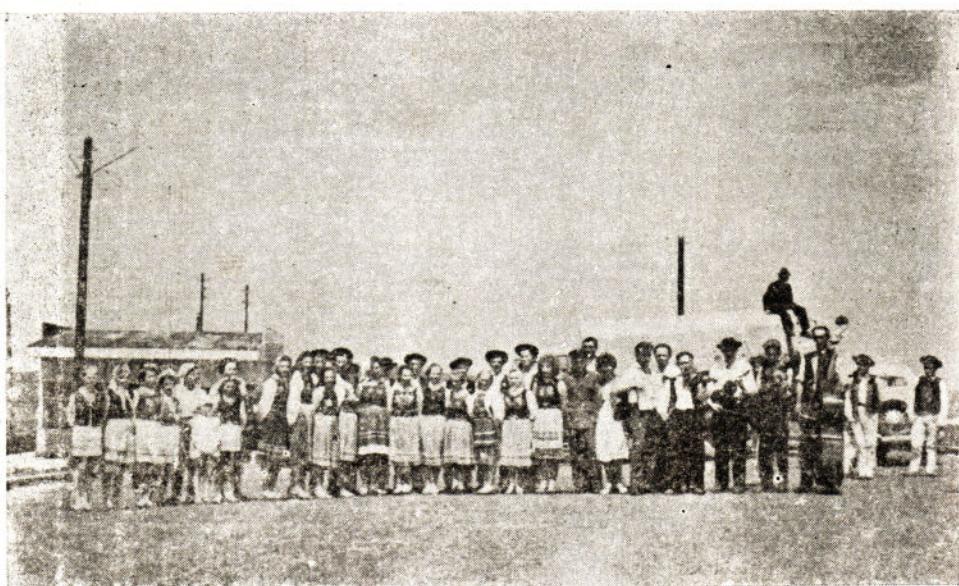
Памятник партизантам в Устью Русском, Лемковина.
На фото стоят: доц. д-р А. Шлепецкий, ред. С. Кичура и И. Потоцкий

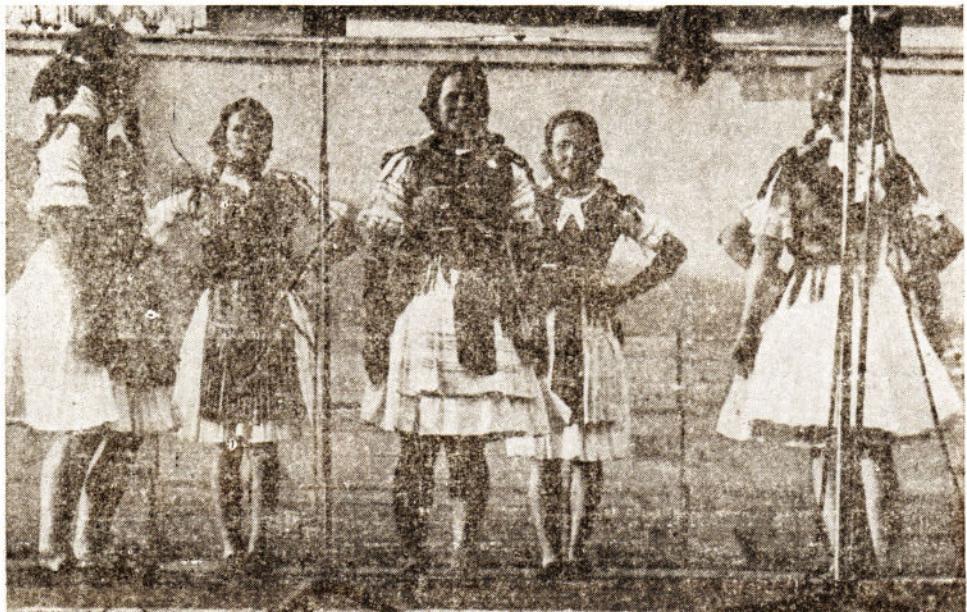
Американски гости серед краинов в Білянці в П. Стефановского.

Участниці лемковского кружка.

Мішаний хор з Білянки в подорожы.

Выступают пряшевски дівчата.

Орябинці на фестивалю в Старой Любовні, Пряшевщина.

Трактор в Регетові, пов. горлиці, который купил Лемко-Релиф з США.

Наша славна сп'вачка, Марія Мачошко з Пряшова, котра розвеселяла
наших емігрантів своїм прекрасним співом на І Карпаторусському
Фестивалю в Лемко-Парку в 1969 р.

Лемковски газдыні и газдове перед хыжом, а меже ними лемко в мундурі (uniformi) польского вояка.

З телевизийной программы о тематиці лемковской во Львові.

Свято танцю и співу на одкритої сцені в Свиднику, Пряшевщина.

Сестри Байко, нашы славны лемковскы співачкы в Савітском Союзе.

о. А. Павлович

Иван Русенко

Никифор Дровняк

Дмитро Вислоцкий

Александр В. Духнович, будитель Карпатской Руси.

Д-р Симеон Пыж

Щедрий Вечер на сцені в Клівленд, Огайо.

Владимір
Хилякъ
1843—1893

Владимир

Хилякъ

Антонъ А. Цислякъ

Петро С. Гардай

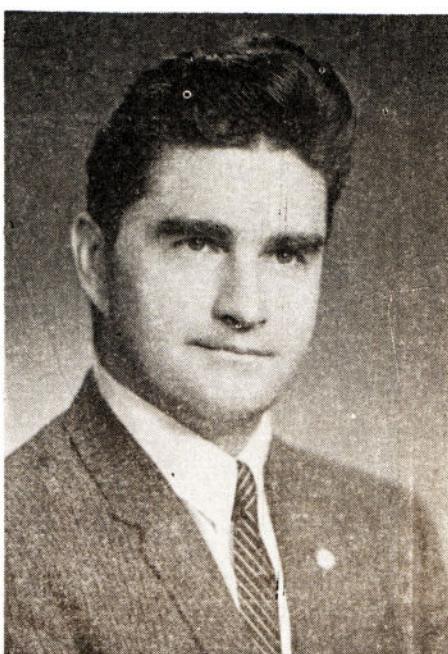
Николай А. Цисляк.

Д-р Иван Шлепецкий

Стефан М. Кичура.

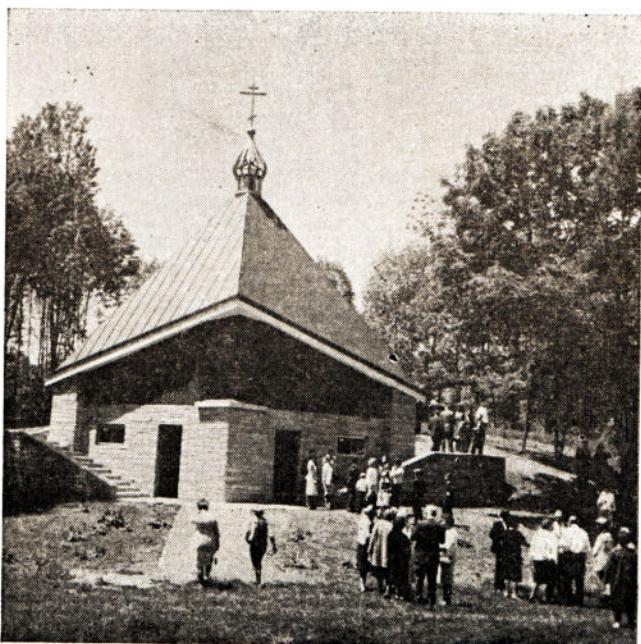
Андрей Юрковский

Роботы в дереві Григория Пецуха,

Русский Народный Дом в Пряшові.

Памятник талергофцям в Лемко - Парку.

Внутріннячасть церкви в Бехерові, Пряшевщина.

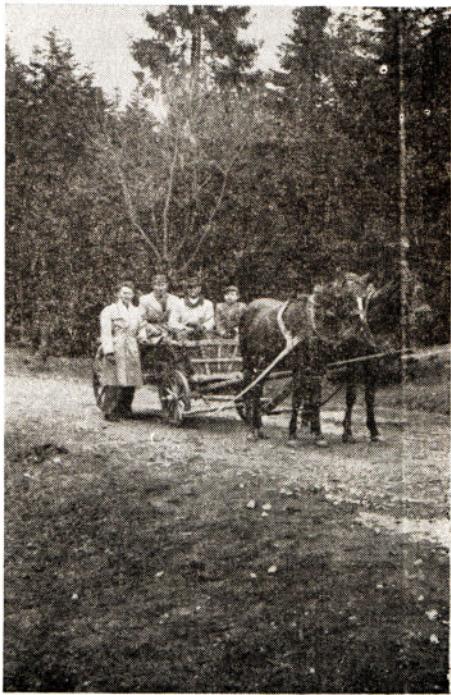
Русаля в Лемко-Парку.

Співат лемковский хор на открытой сцені.

Лемко в гуні.

На возі до міста.

Повернувши лемки з выгнаня собирают кости побитых воинов в часі ІІ св. войны и ховают их на цментарю.

Група лемковських студентів в Прагі по І св. войні.

Церковця, котра находится в музею Лемко-Парку, роботи Гр. Штеклі. Складатся она з 340 тыс. кусків.

З горы жена робит полотно на кроснах, долину лемки іхають до міста.

MR. STEPHEN
SKIMBA

GIRLS IN ORIGINAL
COSTUMES

LEMKO WEDDING

STEPHEN SKIMBA
PRODUCER

ЛЕМКОВСКЕ ВЕСІЛЯ

СТЕФАН ШКИМБА
ІЗДАТЕЛЬ

ЧАСТЬ I

Лемковские Заручины
Лемковские Весілля
Лемковские Привіти

ЧАСТЬ II

Лемковские Весілля
Весілья Іншаніни
Лемковские Крестини

MUSICIANS

LEMKO WEDDING

З горы рекорда С. Шкымбы "Лемковське весілля, ниже вечірки на П-ні.

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
Ч. Вступ	5
Часть перва	
Пролог до первой части	9-12
1. Географический начерк Лемковины	13-14
2. Природа	14
3. Богатства минеральны	15
4. Богатства лісов	15
5. Население	15-17
6. Господарство	17
7. Годовля	18
8. Промысл	19-21
9. Туристика и заинтересование Лемковином	21-22
10. Корм	22
11. Одежда	23
12. Народность	24
13. Лемковский язык	25
14. Религия	25-26
15. Характеристика лемков	27
16. Вірования и звичаи	27-29
17. Зычай на родинных торжествах	29-31
18. Лемковина сегодня	31-34
Часть друга	
Гролог до другой части	37-38
1. Глеменне походж. и етнична принадлежность лемков	39-41
2. Державна принадлежность Лемковины	41
3. Введение християнства в прикарпатских ст. и на Л-ні	41-46
4. Административна принадлежность церкви на Л-ні	47-48
5. Лингвистичны и археологичны дослідження о первых жителях Карпат	48-49
6. Осадництво и колонизация	49-50
7. Початок великих власностей	50
8. Осадництво на восточній Лемковині	51
9. Панство бискупье	51-53
10. Ключ Яслиский	53-54
11. Ключ Наволовский	54-55
12. Оборонны замки	55-56
13. История лемковских міст	56-79
14. Збойництво на Лемковині	79-81
15. Повстанчий рух на Лемковині	82
16. Конфедераты на Лемковині	82-86
17. Визволенчий рух на Лемковині	86
18. Походжене назвиск и назв на Лемковині	87-88
19. Уния Берестска на Лемковині	88-89
20. Уния на Закарпатью	90-93
21. Рефлекс правосл. по введению унии на Закарпатью	93-94
22. Послідствия впровадження унии на Закарпатью	94-96
23. Народне движение и I Мармарошский процес	96-97

23. Другий Мармарошский процес	97-99
24. Лемковина під Австрійом	99-100
25. Галичина, а в ней Лемковина, під Габсбургами тереном взыску и народного гнета	101-104
26. Квестія аграрна в Галичині	104-113
27. Еміграція	113-118
28. Політична атмосфера в австрійській державі перед І світовим воєнном	118-120
29. Национальний вопрос и український сепаратизм	120-125
30. Просвіщеніє на Лемковині	126-130

Часть третя

Пролог до третьої часті	133-136
1. Міжнародна атмосфера перед І світовим воєнном	137-138
2. Безпосередня причина світової воїни	138-139
3. Жертви воєнного терору на Лемковині	139-140
4. Талергоф	141-142
5. Талергофські съїзды	142-143
6. Гарнізонова тюрма в Відні	143-144
7. Мордованіє поєдинчих людей	144-145
8. Лемковина тереном воєнних событій	145
9. Воєнны операции на Лемковині	146-148
10. Битва под Горлицями	148-150
Воєнны кладбища на Лемковині	150-153
11. Часы по I св. войні	153-154
12. Лемки в санацийной Польші	154-156
13. Лемки под Словакиом	157
14. Політично - народны отношенія на Закарпатю	157-159
15. Економичне положение лемков по I св. войні	160
16. Лемковска делегация у премьера Складковского	161
17. Українізація Лемковини	161-162
18. Православие и религийна боръба	163
19. Польский Сейм зносит назву "руssкий", а впроваджує назву "український"	164
20. Протест галицко-руssких інституцій	165-168
21. Адміністрація Апостольска Лемковини	168-170
22. Просвіщеніє на Лемковині в межевоєнном часі ..	171-173
23. Меженародна політ. ситуація перед II св. воєнном	173-175
24. Гітлеровска окупация Польші	175-178
25. Гітлеровско - мазепинський терор на Лемковині в часі ІІ св. воїни	178-181
26. Апостольска Адміністрація Лемковини в часі гітлеров- ської окупации	182-185
27. Статистика страт в часі гітлеровской окупации	185-186
28. Участие лемков в борьбі с гітлеровским окупантом	186-195

Часть четверта

Пролог до четвертої часті	199-201
1. Надії и мечты на лучшу будучность	202
2. Змушуваніе террором лемков до виселения	202-203
3. Терористичны банды	203-204
4. Высказы наочного свідка Конопадского	204-206
5. Кс. Францішек Журавскі организатор и руководитель польской банды	206-210

6. Кс. Ян Шуль организатор террористичних банд ..	210-211
7. Лемкам на ратунок от польских банд пришла УПА	211-212
8. Организация Української Повстанчої Армии	212-213
9. Войскова стратегия УПА	213-214
10. Смерт генерала Свєрчевского	214-217
11. Етапы боив уповцев	217
12. Срганизация польского войска и окончательна ликвидация УПА	217-218
13. Фаталион Смерти	218
14. Горейонце Серца	218-219
15. Выселение лемков из их любимых гор	219-221
16. Загосподарование лемков на отысканных землях	221-223
17. Длячого лемки мечтают о повороті до своих гор?	223-225
18. Кому вышло на корыст выселение лемков?	226-227
19. Правительство в первых роках народной Польші	227-228
20. Вклад лемков в будову народной Польші	228-229
21. Трудности з якими мусіла народна Польща боротися в началі її существования	230-231
22. Житя в народной Польші	231-233
23. Вопрос "Сколько лемков на цій кулі земской?"	233-234

Часть пята

Пролог до п'ятої частини	237
Література на Лемковині	237

I. Науковці:

1. о. д-р Йосиф Ярина	237
2. о. Михаил Крыницкий	238
3. о. д-р Онуфрий Крыницкий	238-239
4. Д-р Василий Чирнянский	239
5. Д-р Валерий Сас Яворский	239
6. Д-р Емилиян Чирнянский	239-240
7. Д-р Михаил Баладянский	240
8. Д-р Андриян Копчечянский	240
9. Йосиф Шавинский	240
10. о. д-р Тома Полянский	240-241
11. о. д-р Йосиф Сембратович	241
12. о. д-р Сильвестр Сембратович	242
13. о. д-р Юлиян Петеч	242-245
14. о. д-р Николай Малиняк	245-246
15. о. д-р Тит Мышковский	246-247
16. о. д-р Василий Масюх	247-248
17. о. д-р Петр Лодий	248
18. о. д-р Михаил Балудянский	248
19. о. Теодор Курилло	248
20. о. Алексий Торонский	248-249
21. о. Йоанн Прислопский	249
22. о. Йоанн Прислопский	249
23. о. Роман Прислопский	250
24. о. Михаил Константинович	250
25. Иван Константинович	250-251
26. о. Йосиф Гойнацкий	251
27. Д-р Венедыкт Мохнацкий	251
28. Дамиян Савчак	251

29. Франц Левинский	252
30. Д-р Теофіль Курилло	252
31. Михаїл з Сянока	252
32. Тимофей из Высочан	252
33. Степан из Рыхвалда	253
ІІ. Писателі и поеты:	
1. Павел из Кросна	253
2. Гамян Левицкий	254
3. Владимир Хиляк	254-255
4. Клавдия Алексович	255
5. о. Василий Чернецкий	255
6. о. Александр Духнович	255
7. о. Юлиян Ставровский	255-256
8. Адольф Добрянский	256
9. Владимир Шавинский	256
10. Д-р Модест Гумецкий	256-257
11. о. Александр Павлович	257
12. Д-р Симеон Пыж	257-258
13. Дмитрий Вислоцкий	258-259
III. Профессоры университетов	260
IV. Епископы	260
V. Войсковы	260
Из церковной области в народной Польші	261-267
Поазбучный список писаних трудов трактующих о Л-ні:	
I. Русски и украински	267-273
II. Польски	273-279
III. Словацки и чески	279-281
IV. Німецки	281
V. Латински	281
VI. Англицки	281
VII. Французски	281
VIII. Италийски	281
Выбраны статьи с книжки "Пряшевщина" под редакциоnом д-ра Ивана С. Шлапецкого	282-312
Илюстрации (фотографии) до всіх гатьюх частей	312-380
Содержание	380-384